OBNOVA

ČASOPIS ZA KULTURU, DRUŠTVO I POLITIKU

BROJ 11

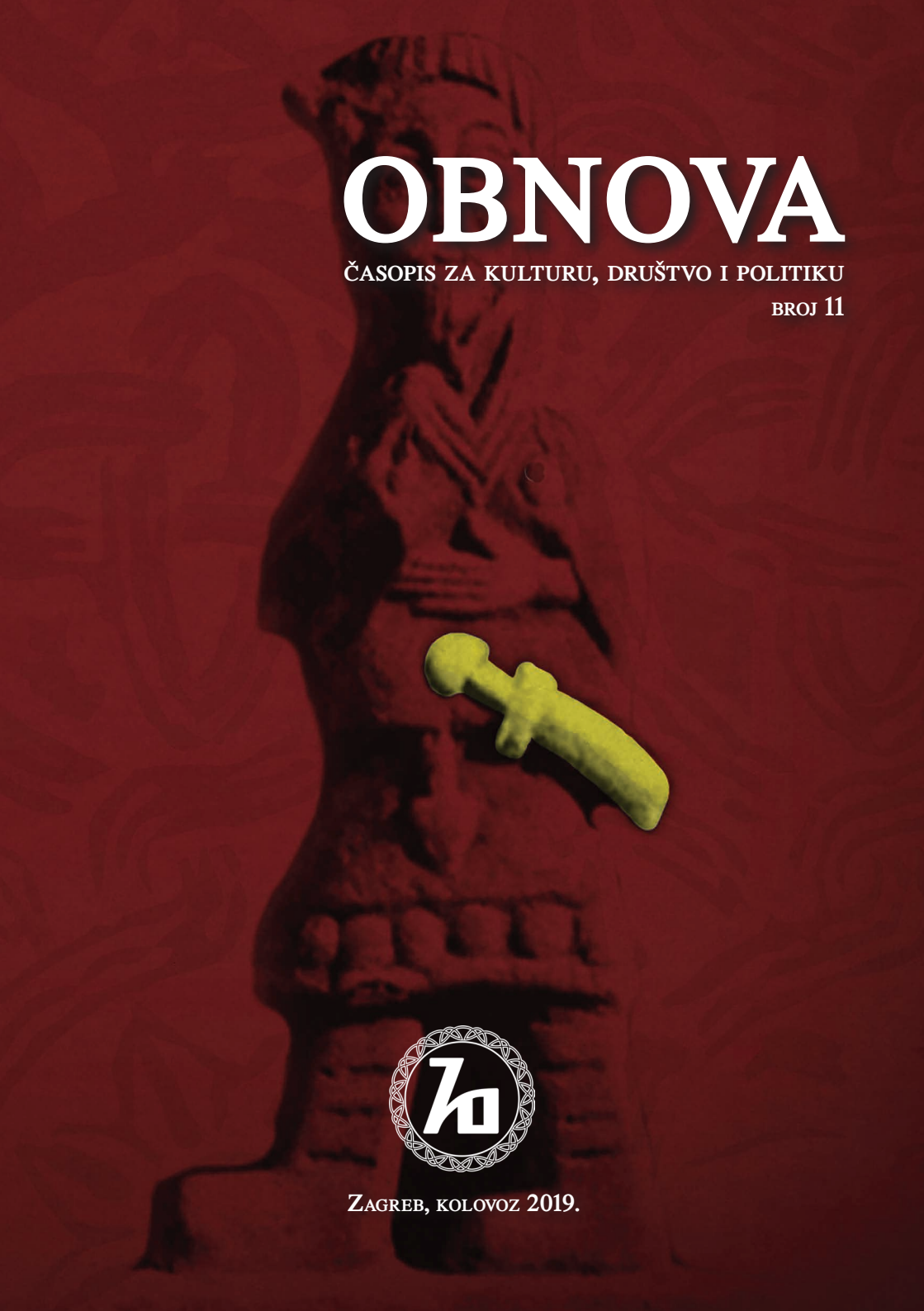

ZAGREB, KOLOVOZ 2019.

OBNOVA

ČASOPIS ZA KULTURU, DRUŠTVO I POLITIKU

BROJ 11

TEMA BROJA:
RAT

ZAGREB, KOLOVOZ 2019.

Slika naslovnice
Ante Brešić pl. Mikulić, doctorandus hist. art., mag. art.
Baština rata, ulje na platnu, 40 x 40 cm

Obnova
Časopis za kulturu, društvo i politiku

Nakladnik
Udruga „Obnova“
Ogranak Matice hrvatske u Velikoj Gorici

Za nakladnika
Marko Paradžik

Glavni i odgovorni urednik
Marko Paradžik

Voditelj Uredništva
Marin Sabolović

Uredništvo
Goran Dejanović
Davor Dijanović
Edin Muftić

Urednik rubrike „Umjetnost“
Ante Brešić Mikulić

Tajnik uredništva
Nikolina Rodić

Znanstveni odbor
dr. sc. Krunoslav Brčić-Kostić, Institut Ruđer Bošković
doc. dr. sc. Tado Jurić, Hrvatsko katoličko sveučilište
prof. dr. sc. Stipe Kutleša, Institut za filozofiju
doc. dr. sc. Petar Tomev Mitrikeski, Fakultet filozofije i religijskih znanosti

Recenzenti
doc. dr. sc. Krešimir Bušić
prof. emeritus Tihomir Hunjak
doc. dr. sc. Danijela Lucić

Lektura
Tihana Pšenko Miloš

Grafički dizajn, prijelom i priprema za tisak
Zvonimir Džoić

Fotografije uz članke vezane uz temu broja
Delimir Hrestak
(fotografije Stalnog postava Domovinskog rata Bjelovar)
Privatna arhiva Mile Ćuka i Josipa Lucića

Tisak
Tiskara Zebra

ISSN
1849-0697

Mrežne stranice
www.obnova.com.hr

E-pošta
casopis.obnova@gmail.com

Autori

Dominik Andreić ..... dominik.andreic@gmail.com

Ante Brešić Mikulić, mag. art., (doktorand) .... ante.b.m@hotmail.com

Davor Dijanović ..... davor.dijanovic@gmail.com

Tomo Hunjak, BSc..... hunjaktomo@gmail.com

Borna Kuri, student informatike ..... borna.kuri@gmail.com

Nera Meštrović, mag. arch., mag. ling. .... nera.mestrovic@gmail.com

Edin Muftić, mag. hist..... eddin.muftic@gmail.com

Marko Paradžik, mag. iur. (doktorand)..... theodorospara@gmail.com

Marko Rajić, bacc. hist..... marko1raic@gmail.com

Marin Sabolović, mag. geog. (doktorand)..... marinsabolovic@net.hr

Ivan Trogrlić, student povijesti..... trogrlic.ivan@gmail.com

Mario Tomas, mag.hist. ..... mariotms1@gmail.com

Antonio Karlović ..... karlovic2202@gmail.com

Marko Mustić, student sociologije..... marko.mustic@gmail.com

Josip Vdović, mag. hist..... josip.vdovic@hotmail.com

Tomislav Smoljan, mag. theol..... tsmoljan@hotmail.com

Zrinka Bušić ..... zrinkabusic@gmail.com

Antun Lešić mag. educ. philol. croat. et. hist. .... antun.lesic@gmail.com

Mate Vodarević

Veronika Paradžik ..... veronika.paradzik@gmail.com

SADRŽAJ

Riječ uredništva 8

RADOVI VEZANI UZ TEMU BROJA

Metafizika rata u misli Juliusa Evole 14
Mario Tomas

Razgovor s umirovljenim generalom Josipom Lucićem 24
Marko Paradžik

„Temelji visoke ratne umjetnosti“ 39
Ivan Trogrlić

Razgovor s generalom Milom Ćukom 50
Marin Sabolović

Prikaz knjige Davora Marijana „Domovinski rat“ 58
Dominik Andreić

Problematika muzeologije i muzeografije Domovinskoga rata s posebnim osvrtom na privatne zbirke 73
Marin Sabolović

Rat u Mutanabbijevoj poeziji 87
Edin Muftić

Ratna biografija krvavog baruna: Roman von Ungern-Sternberg 99
Borna Kuri

Zemljopisno-strateške osobine fortifikacijskoga sustava Vallo Alpino na hrvatskom primjeru – kompleks Zvoneća 110
Nera Meštrović

Komparativna analiza teorije partizanskoga ratovanja Franje Tuđmana i Carla Schmitta 119
Marko Paradžik

Razgovor s dr. sc. Mirkom Bilandžićem 131
Tomo Hunjak

Novi hladni rat Sjedinjenih Američkih Država i Ruske Federacije 141
Davor Dijanović

RAZNO

Prikaz knjige Feliksa Konecznyja – „Raznolikost civilizacija“ 177
Marko Raič

Prikaz knjige Kazimira Katalinića „Od poraza do pobjede: Povijest hrvatske političke emigracije 1945. – 1990.“ 184
Marko Paradžik

UMJETNOST

Dekonstrukcija Kronosa 190
Ante Brešić pl. Mikulić (Comes)

KNJIŽEVNOST

Slutnja 196
Kapistran

Vojnik 197
Mate Vodarević

Nevjernici..... 202
Marko Mustić

Noćna stvorenja 203
Marko Mustić

Rat..... 204
Josip Vdović

Otpor..... 206
Tomislav Smoljan

Terorist..... 206
Tomislav Smoljan

Praznodušje..... 207
Antun Lešić

Dečki..... 207
Antun Lešić

Z i J. 208
Zrinka Bušić

Zvonku:..... 209
Zrinka Bušić

„Teta Veronika“ 210
Veronika Paradžik

Mrak..... 211
Antonio Karlović

RIJEČ UREDNIŠTVA

Poštovani čitatelji,

poznavajući istraživanje rata na ovim prostorima, multidisciplinarnost i interdisciplinarni pristup objedinjeni u jednoj publikaciji vrlo je rijetka pojava. No svjetska praksa, koju bi usputno valjalo preslikati na budućnost istraživanja rata u Hrvatskoj, pokazala je kako se rat može proučavati prožimajući različita znanstvena polja od filozofije, književnosti i povijesti umjetnosti preko psihologije, sociologije do povijesti i geografije. Upravo takav pristup može doprinijeti onome čemu mnogi od nas teže, a to je revitalizacija hrvatske nacionalne biti i zajedništva, koji su svoj vrhunac doživjeli u obrambenom Domovinskom ratu, okupljenih oko ideje o samostalnoj i neovisnoj državi pod cijenu vlastitog zdravlja i života, gdje je ljudski život bio tek žrtva za nadzemaljsko, vješto opisano u sintagmi za „oltar Domovine“, a to je Hrvatska.

U današnjem svijetu žednom pacifista govoriti o Hrvatima kao ratničkoj naciji možebitno nije poželjno, ali meritorno bismo učinili povijesnu nepravdu i bilo bi više nego neobično govoriti o kontekstu rata, a pritom ne spomenuti hrvatsko srednjovjekovno kraljevstvo i dinastijske sukobe, ratna umijeća srednjovjekovne ratne mornarice, njezinih okretnih brodova i neretvanskih gusara, konjanike i pješake, uskoke, haramije, graničare i husare, pukovnije husara u francuskoj vojsci Napoleona I. Bonapartea, bokeljske mornare, serežane i domobrane i velike vojskovođe Pavla I. Šubića, Petra Kružića, Bernardina Frankopana, Petra Berislavića, Hrvoja Vukčića Hrvatinića, Nikolu barona Jurišića, Nikolu Šubića Zrinskoga, Marka Mesića, Luku Ibrišimovića, Adama Franju Burića, Josipa Jelačića, Svetozara Borojevića od Bojne. Ratnu svakodnevicu, ili njezino priželjkivanje, ako se to tako strogo može nazvati, redovito su pratila književna djela od Gundulićeva „Osmana“, Marulićevih „Molitve suprotive Turkom“ i „Judite“, opere „Nikola Šubić Zrinski“ Ivana pl. Zajca proslavljene po Markovićevoj domoljubnoj pjesmi „U boj, u boj“ te suvremena Krležina antiratna djela, ali s vrlo konciznim opisima ratnih nedaća „Hrvatski bog Mars“, odnosno novela „Tri domobrana“, „Baraka Pet Be“ i „Bitka kod Bistrice Lesne“. Hrvatske su vojnike redovito pratile budnice poput Mihanovićeve „Horvatske domovine“, Livadićeve „Još

Hrvatska ni propala“, do domobranskih narodnih pjesama Drugoga svjetskoga rata „Ja sam junak iz doline“, „Podravino moja mila“ itd.

Kapaciteti promišljanja mladih suradnika Časopisa u ovom su broju izašli izvan hrvatskih granica proučavajući brojna djela različitih znanstvenih grana, interpretirajući talijanske mislioce, arapske pjesnike, austrijske nadvojvode, ali naravno, nezaobilazno, ne zaboravivši obrambeni Domovinski rat koji je prikazan različitim pristupima, s naglaskom na njegovim sudionicima u razgovorima. Vrlo zanimljiv i jedinstven pristup analize književnoga opusa arapskoga pjesnika Mutanabbija prikazao je Edin Muftić. Književnost u ratu stoga nije rijetka pojava, sasvim suprotno, ona redovito prati slavne junake i bitke, svu tragediju i ponos rata, možda najbolje opisana u pokliču, koji je prilog radu, o „prkosnom životu i časnoj smrti“. Filozofski pristup ratu opisan je u analizi opusa talijanskoga filozofa Juliusa Evole, njegovim razmatranjima o vjerskim pohodima antičkoga Rima, križarskih ratova i džihada, ali i suvremenoj formi rata, koju je u radu proveo Mario Tomas, sad već tradicionalno proučavajući Evolin lik i djelo. Ivan Trogrlić opisuje i interpretira priručnik austrijske carske vojske „Temelji visoke ratne umjetnosti“ nadvojvode Karla Habsburškog koji opisuje taktiku i logistiku potrebnu za uspješno vođenje rata, ali i analizu stanja u oružanim snagama Austrijskoga Carstva, pregled fortifikacijskih sustava i bitaka, naglašavajući potrebu za reformom vojske. Nastavno na vojskovođe Borna Kuri u biografiji krvavog baruna Romana Feodorovicha von Ungen-Stenberga daje kronološki pregled života konzervativnoga ratnoga heroja Prvoga svjetskoga rata rođenoga u Njemačkoj, vojnoga službenika Ruske vojske i pobornika mongolsko-kineskoga carstva. Tema velikoga rata obrađena je i u radu arheologinje Nere Meštrović koja opisuje fortifikacijski sustav Vallo Alpino građen na granici Italije s Francuskom, Švicarskom, Austrijom i Jugoslavijom, posebno se osvrćući na obilježje fortifikacijskoga sustava Zvoneć.

Marko Paradžik je u radu „Komparativna analiza teorije partizanskoga ratovanja Franje Tuđmana i Carla Schmitta“ obradio temu partizanskoga ratovanja i time spojio strani i domaći pogled na jedan specifičan oblik ratovanja.

Obrambeni Domovinski rat obrađen je u razgovoru s umirovljenim general-pukovnikom Milom Ćukom, osobnim čuvarom prvoga hrvatskoga predsjednika Franje Tuđmana koji kasnije postaje njegov pobočnik, a potom i zapovjednik Prvoga hrvatskoga gardijskoga zbora,

postrojbe zadužene za zaštitu predsjednika Republike Hrvatske. U razgovoru su otkriveni brojni nepoznati, a vrlo zanimljivi detalji i anegdote, opisan je sam predsjednik, što je dalo drukčije svjetlo na danas ponovno aktualan lik Franje Tuđmana. Marko Paradžik razgovarao je s umirovljenim generalom zbora Josipom Lucićem, dotaknuvši se uloge vrhovnoga zapovjednika u obrambenom Domovinskom ratu, pristupanju obrani Republike Hrvatske od prvih sukoba na Plitvicama do vojno-redarstvenih operacija s kojima je oslobođen okupirani teritorij Republike Hrvatske. Razgovor otkriva i poslijeratni angažman u Hrvatskom generalskom zboru, u braniteljskim udrugama i ulogu generala Lucića u sportu. Prikaz knjige Davora Marijana „Domovinski rat" donosi Dominik Andreić. U ocjeni djela autor prikaza navodi kako su, s vojno-povijesnoga stajališta, vrlo koncizno istaknute bitke i bojišta u kojima su sudjelovale hrvatske oružane formacije te ocjenjuje kako je to djelo neizbježna literatura za sve istraživače, nastavnike i studente. Muzeologija i muzeografije artefakata proizašlih iz Domovinskog rata opisani su u radu koji obrađuje problematiku oskudnoga broja muzejskih postava i naglašava nužnost osnivanja jedinstvenoga vojnoga muzeja, čija se realizacija čeka desetljećima, uzdajući se u svjetsku praksu osnivanja vrlo atraktivnih i povijesno vrijednih muzejskih koncepata.

Suvremene geopolitičke teme pod nazivom „Novi hladni rat" obradio je Davor Dijanović s aktualnom problematikom američko-ruskih odnosa i novom vrstom ratovanja fokusiranom na diplomaciju, medijske propagande, energiju, ali i dalje tradicionalno i na vojsku. Tomo Hunjak razgovarao je s dr. sc. Mirkom Bilandžićem o aktualnim temama međunarodne i nacionalne sigurnosti, terorizmu, krizama, uključujući i aktualnu migrantsku krizu, ali i nacionalno jedinstvo koje smo ponovno, nakon ratnih godina, pokazali nakon uspjeha hrvatske nogometne reprezentacije.

Radovi nevezani uz temu broja odnose se na prikaze pravnika Marka Paradžika i povjesničara Marka Raiča. Paradžik je u prikazu knjige Kazimira Katalinića „Od poraza do pobjede: Povijest hrvatske političke emigracije 1945. – 1990." apostrofirao povijesni značaj hrvatske emigracije i borbe za ideju hrvatske države geografski vrlo daleko s naglaskom na južnoameričke receptivne države u kojima hrvatski emigranti i danas, nakon više desetljeća, i dalje djeluju. Marko Raič napisao je prikaz knjige „Raznolikost civilizacija" poljskoga

autora Felixa Konecznya, usporedivog s velikim Oswaldom Spenglerom u vidu filozofije povijesti.

Cjelina o umjetnosti obuhvaća pregled likovnoga ciklusa magistra umjetnosti Ante Brešića Mikulića „Dekonstrukcija Kronosa“, njegov tehnički opis, koncept temeljen na Kronu – grčkom božanskom utjelovljenju vremena – povezujući povijesnu kroniku filozofske misli s ikonologijom lika. Autor na koncu opisuje djela nazvana „Aristokracija“, „Timokracija“, „Oligarhija“, „Demokracija“ i „Tiranija“. Broj zatvara književnost, od proze pisane pod pseudonimom sukladno proglasu iz osmoga broja časopisa imamo djelo „Slutnja“, autora koji se nazvao „Kapistran“ po svecu koju se borio s Turcima te je pokopan u Hrvatskoj, i tematski prikladan tekst „Vojnik“ autora Mate Vodarevića. Poeziju u ovom broju piše nekoliko starih autora kao što su Antonio Karlović („Mrak“), Marko Mustić („Nevjernici“, „Noćna stvorenja“), Josip Vdović („Rat“) i nekoliko novih autora: Tomislav Smoljan („Otpor“, „Terorist“), Antun Lešić („Praznodušje“, „Dečki“) i naposljetku Zrinka Bušić, nećakinja Zvonka Bušića, s dvije intimne pjesme („Z. i J.“, „Zvonku“). Uz navedene pjesme tu je i pjesma Veronike Paradžik, kćeri Ante Paradžika, pod naslovom „Tetka Veronika“, posvećena ženi koja je proljećarima nosila hranu u zatvor nakon što su došli pod udar komunističkoga režima.

S obzirom na to da je dosta gore navedenih radova iz književnosti tematski vezano uz ovaj broj časopisa, valja se vratiti na početak i konstatirati kako bi započeti bilo koje djelo o ratu, a ne citirati Konfucijeva suvremenika, vojskovođu i mislilaca rata Sun Tzua, bilo kao otići u Rim, a ne vidjeti Petra (*videre Petrum*). Jednako tako bilo bi vrlo neodgovorno analizirati i interpretirati kulturu, društvo i politiku u Hrvatskoj, a da se pritom ne obradi rat kao sociološki fenomen, ovoga puta s posebnim naglaskom na obrambeni Domovinski rat jer, kako piše Sun Tzu u 6. stoljeću prije Krista:

...rat je od životne važnosti za državu; to je područje u kojem se rješava biti ili ne biti; to je staza koja vodi u sigurnost ili propast. (Ili »jer je (bojno polje) mjesto gdje se rješava pitanje života i smrti (a rat) put da se ostane živ ili propadne«.) Stoga je nužno dobro ga proučiti...

Marin Sabolović,
voditelj Uredništva časopisa „Obnova“

»Rat je, bratjo, rat junaci,
Pušku hvataj, sablju paši,
Sedlaj konjče, hajd pješaci,
Slava budi, gdi su naši!«
Buči bura, magla projde, —
Puca zora, tmina běži, —
Tuga mine, radost dojde, —
Zdravo slobost, — dušman leži!
Veseli se, tužna mati,
Padoše ti verli sini,
Ko junaci, ko Horvati,
Ljaše kervcu domovini!

Ulomak iz pjesme Antuna Mihanovića „Horvatska domovina“

TEMA BROJA

Stručni članak
Rukopis zaprimljen: 10. 12. 2018.
Rukopis prihvaćen za tisak: 1. 5. 2019.

METAFIZIKA RATA U MISLI JULIUSA EVOLE

Autor: Mario Tomas[1]

Sažetak: Članak obrađuje pristup talijanskoga filozofa Juliusa Evole prema ratu kao ideji i njegovom odnosu prema dualizmu rata kao materijalne i duhovne manifestacije. Središnji koncepti kojima se Evola bavio u svojim osvrtima rata bili su sakralnost rata, tradicionalističke forme ranijih sukoba poput rimskoga sakralnoga rata, križarstva i džihada

1 mag. hist., Državni arhiv Slavonski Brod, mariotms1@gmail.com, stavovi izneseni u članku nisu stavovi navedene ustanove.

te osvrt na suvremene forme ratova dominiranih tehnologijom kroz prizmu vlastite teorije tradicionalizma.

Ključne riječi: *Julius Evola, tradicionalizam, antimodernost, rat, sakralni rat*

1. Uvod

Rat je otac svih stvari (Heraklit)

Fragmentarno u mnogim radovima talijanskoga filozofa Juliusa Evole rat se spominje kao središnji motiv koji dominira u mnogim aspektima njegovoga tradicionalizma. Rat u tradicionalističkoj misli Evola nije predstavljao kao puko sredstvo ostvarivanja određenih ciljeva, posebno onih materijalističkih, već kao metodu ostvarivanja i samosvladavanja u kojoj pojedinac ili skupina ostvaraju i nadilaze same sebe u borbi kao jedinstvenom metafizičkom iskustvu.

2. Dva arhetipa i dilema moderne: vojnik ili ratnik

Unutar svoje druge knjige u trilogiji tradicionalizma, „Ljudi među ruševinama“ (*Gli uomine e le rovine*) koja je objavljena 1953., Evola posvećuje čitavo jednog poglavlje interpretaciji vojnoga stila i ratništva. Njegovo viđenje, rata, militarizma ili arhetipa ratnika predstavlja neraskidiv dio njegove tradicionalističke doktrine u kojoj spomenuti pojmovi nerijetko zauzimaju središnje mjesto. Takvo gledanje sa sobom nosi i osvrte na suvremenu liberalnu demokraciju za koju kaže da zazire od militarizma i kojoj isti predstavlja „crnu zvijer“ te kako je borba protiv militarizma jedan od temeljnih postulata toga sustava vezana uz „licemjerni“ pacifizam i pojam „pravednoga rata“ ili „humanitarnom rata“ kojega detektira dosta ranije od mnogih intelektualaca koji će to učiniti tek početkom 21. stoljeća.[2] Kroz prvu polovicu 20. stoljeća „trn u oku“ zapadnih demokracija predstavljao je pruski militarizam koji se prikazivao kao prototip negativnoga uređenja društva. Tu podjelu dvaju poimanja rata razrađuje onkraj puke podjele na dva tabora određenih nacija s posebnim značajkama te ide dalje i naziva ih različitim koncepcijama života i poimanja same države. Povijesni osvrt tih dvaju koncepcija prepoznaje s jedne strane u njemačko-pruskoj tradiciji i njezinim asketsko-ratničkim korijenima iz Teutonskoga viteškoga reda, a s druge u modelu razvijenom u Engleskoj koji se kasnije prenio u Ameriku, a koji je ostao vezan uz

2 Julius Evola, *Gli uomini e le rovine* (2001), 137.

ekonomske i merkantilne vrijednosti. Ta se antiteza u osnovi odnosi na različit odnos koji militaristički element ima prema buržoazijskom i na različit značaj i funkciju koju ima u organizaciji države i društva. Prema takvom je viđenju koncepcija rata prema suvremenim demokracijama proizašla iz merkantilizma i podređena je gospodarstvu u kojem je mirnodopski život ključan za stvaranje blagostanja i materijalnoga napretka. Civilni je život taj koji tvori primarno državu i prema njemu se kroji politika i, koristeći Clausewitzov izričaj, kada je politika (kao i vanjska politika) nastavljena drugim sredstvima, koristeći oružane snage.[3] U takvom uređenju vojni i ratnički element ima podređeni značaj i predstavlja obični alat u slučaju potrebe, nikakav poseban utjecaj ili nadležnost u općem uređivanju društva. Iako se vojnom elementu priznaje određena posebna etika, ona se smatra nepoželjnom u bilo kakvoj primjeni na društveni život jedne nacije. Ova je perspektiva od strane Evole pečaćena kao liberalno-humanitarna, uz jasno negativnu konotaciju rata kao „nepotrebnoga pokolja" lišenoga svakog duha ili uzvišenoga ideala. Uloga oružanih snaga u tom slučaju predstavlja isključivo sredstvo očuvanja međunarodnoga mira, što u najboljem slučaju znači neometan život najbogatijih nacija.[4] Mjesto bilo kakvom ratništvu u takvom društvu zauzima vojnik koji obavlja oružanu profesiju u zamjenu za plaću i derivira od ranijih plaćeničkih postrojbi koje su u prošlosti angažirane u slučajevima potrebe. Suprotno vojniku Evola opisuje ratnika koji derivira od aristokracije koja je činila središnji nukleus u društvu i u kojoj ratnik nije bio u službi civilnoga ili „buržoazijskoga", već naprotiv, bio mu je nadređen. Za taj red ideja svrstava one koji se prepoznaju u superiornom pravu na ratničku koncepciju života, s duhovnošću, vrijednostima i etikom koja joj pripada. Takva koncepcija posjeduje specifičan izričaj u svemu što ima afinitet s ratom, borbom i zvanjem vezanom uz oružje, ali se ne iscrpljuje u tome, već se manifestira i u drugim formama toliko da daje konture i jednoj društveno-političkoj organizaciji. U toj perspektivi Evola smatra kako se vojne vrijednosti približavaju onim ratničkima i kako je poželjno da se ujedine s političkim i etičkim vrijednostima kako bi dali čvrstu podlogu samoj državi i tako ograničile utjecaj „buržoazije" na državni aparat. Pritom naglašava kako to ne znači da bi sami vojnici u svojim rukama imali vodstvo nad javnim dobrima, osim u slučajevima krajnje nužde, već da se radi o društvenom prepoznavanju vrlina,

3 Isto, 137–138.

4 Isto.

discipline i idealima vojnoga tipa jednu vrstu više dostojnosti i vrednovanja nad svim onim što je buržoasko. Ističe kako u tom slučaju ne bi bilo mjesta „vojarnizaciji" društva i egzistencije jer je vojarna sinonim za totalitarizam, mehanizaciju i tupo discipliniranje. Ono što ističe kao pozitivno pronalazi u ljubavi prema hijerarhiji, odnosima zapovijedanja i poslušnosti, hrabrosti, osjećajima časti i vjernosti, posebnim formama aktivne neosobnosti sposobnim za razvoj anonimnog truda i žrtvovanja za određeni cilj i jasne i otvorene odnose koji stvaraju osjećaj drugarstva.[5] Sve to po Evoli predstavlja vrijednosti koje su predodređene za pravo na dominaciju u životu i čine dio šire borbe tradicionalnoga svijeta protiv modernih hipermaterijalističkih vrijednosti. U daljnjoj prošlosti ovakav asketsko-ratnički red pronalazi u gibelinskom srednjem vijeku i u najstarijim antičkim indoeuropskim društvima.[6] U recentnijim vremenima, prema njegovom sudu, organizirane države koje su podupirale, barem djelomično, ovakav ratnički sustav vrijednosti nestaju slomom wilhelminske Njemačke, Austro-Ugarske i carističke Rusije čime su dokinuti „posljednji ostatci aristokratske Europe", dok se u ostatku svijeta to događa kapitulacijom carskoga Japana.[7] Što se tiče individualnoga pristupa, također se ističe pozitivna strana ideje ratništva u vidu određenoga samosvladavanja, unutarnje discipline i jedne vrste superiornosti u odnosu na svoju osobnost i njezinu kontrolu. Pritom se ističe i suprotnost na stereotipno gledanje ratništva kao surove brutalnosti jer u njemu pronalazi i duhovnost koja nadilazi materijalizam i ne uzdiže primjenu sile i destruktivno nasilje, već mirnu i savjesnu formaciju osobnosti s ljubavlju prema udaljenošću, hijerarhijom, redom, mogućnošću nadvladavanja elementa strasti i individualizma u korist superiornijih principa časti i dužnosti.[8]

Sav Evolin opisani koncept ratništva uvelike je izgubljen kad su države koje su smatrane militarističkima napustile tradiciju koja je gotovo izvirala od jedne kaste te prešle na demokratske i nacionalističke države u kojima je dužnost na oružanu službu zamijenila pravo na oružje.[9]

5 Isto, 139–140.

6 Francesco Cassata, *A destro del fascismo – profilopolitico di Julius Evola* (2003), 136.

7 Julius Evola*, Rivolta contro il mondo moderno* (1998), 445.

8 Evola, *Gli uomini*, 140.

9 Isto, 141.

3. Tradicionalistička interpretacija metafizike rata: križarstvo, džihad i Bhagavad-gita

Svoju tradicionalističku interpretaciju rata i borbe Evola veže uz koncepte poput džihada, križarstva i hinduističke Bhagavad-gite te prije svega sakralnost rata.

Koncepti vezani uz sakralnost rata odnosili su se, prije svega, na pregled antičkih rimskih tradicija gdje suzbija stav da su vojni uspjesi rimskih legija bili rezultat sekularne ideje o Rimljaninu kao dobrom vojniku koji je u kombinaciji s povoljnim okolnostima osvojio velika udaljena područja.[10] Evola inzistira na tome da je sakralni spiritualni element sa svojim ritualima koji su prethodili svakoj borbi imao važnu ulogu za samo vođenje rata. Opisom auguralnoga akta koji je prethodio borbi svrstava ga nasuprot praznovjerne pasivnosti i „otkrivanja sudbine" prisutne kod drugih naroda te ga smatra znanjem na materijalnom i spiritualnom planu. Zbog primjene takvog znanja Evola ne ostavlja mjesta sumnji kad su u pitanju bile rimske vrijednosti ili uspon rimske moći, pripisujući im spiritualni i sakralni aspekt kao preduvjet vremenskoj i prostornoj veličini.[11] Osim rimske, Evola se pozivao i na ostale europske tradicije. To se prije svega odnosi na „sveti rat" koji su vodili ratnici Svetoga Rimskoga Carstva, državne organizacije koju je opisivao kao kreativni sklad različitih komponenti: rimski, kršćanski i nordijsko-germanski. Zaključno, sakralni rat legitimira i pozivanjem na staru keltsku tradiciju gdje izvlači citat o ratniku: „Bori se za svoju zemlju, i ako treba prihvati smrt, budući da je smrt pobjeda i oslobađanje duše".[12] Izraz *mors triumphalis*, „trijumfalna smrt", prilično je čest u klasičnoj tradiciji gdje se zaziva herojstvo i besmrtnost, što Evola izjednačava sa sakralnim elementom rata.

Zazivanje besmrtnoga karaktera u herojskoj smrti motiv je koji dominira u još jednom konceptu koji Evola obrađuje u svojoj tradicionalističkoj perspektivi – križarstvu. Kao što je naglasio kod opisivanja Svetoga Rimskoga Carstva, sinteza rimskoga, kršćanskoga i germanskoga elementa po njemu daje ključni pečat usponu kulture europskoga srednjega vijeka, pa tako i njegove inačice „svetoga rata", to jest križarskih pohoda. Inzistirajući na pretkršćanskim elementima ratništva indoeuropskih naroda, posebno ističe kako u fenomenu križarstva kršćanstvo

10 Julius Evola, *Metaphysics of war* (2011) , 17.

11 Isto.

12 Isto, 18.

kao vjera nije koristilo formu europskoga viteštva već, upravo suprotno, kako je kršćanska vjera uz kontingent vlastitih imperativa poput rata protiv „nevjernika“ i oslobađanja „hrama“ i „svete zemlje“ bila sredstvo koje je omogućilo da se herojski duh europskoga ratništva pojavi u tom vremenu u novoj asketskoj formi. Jedan od glavnih argumenata za to Evoli predstavlja činjenica da je većina vitezova koja je ulagala vlastitu energiju u „sveti rat“ imala tek maglovitu ideju i skromno teološko znanje o vjerskoj doktrini za koju se tada borila, dok su impuls za borbu imali bez obzira na nju.[13] Shodno tome, sudionike svetoga rata iz redova vitezova Svetoga Ivana ili templarskoga reda opisuje kao asketske ratnike umorne od života u materijalnom svijetu koji su iskustveno formirani i zasićeni te su takvi, povlačeći se u viteške redove, postajali spremni za apsolutnu akciju, slobodni od bilo kakvih egzistencijalnih interesa. Zaključno, karakter križarskih ratova Evola opisuje, originalno, ali i prema dosadašnjim historiografskim interpretacijama, vrlo neobično, najprije kao kulturnu razmjenu između europskoga (ghibelinskoga) zapada i arapskoga istoka. To pojašnjava prisutnošću vitezova iz križarskih redova koji su se sučelili s arapskim vitezovima kao svojim dvojnicima, manifestirajući time korespondenciju u etici, običajima te ponekad i simbolici. Tako je „sveti rat“ koji je sučelio dvije civilizacije na suprotnim stranama u ime njihovih religija istodobno vodio njegove sudionike identičnoj neovisnoj spiritualnoj vrijednosti.[14]

Nakon križarstva, Evola posvećuje veliku pozornost konceptu džihada u cilju dokazivanja da su vrijednosti i principi asketsko-ratničkoga tipa čovjeka univerzalne i neovisne od bilo kojega partikularnoga mislioca i superiorne bilo kojoj prolaznoj formi kroz koju se privremeno manifestiraju u pojedinoj kulturi, narodu ili tradiciji. Islamsku tradiciju smatrao je naslonjenom na perzijsku i njezino poimanje religije i vojne službe čiji su tragovi „svetoga rata“ preživjeli sve do formiranja srednjovjekovne arapske civilizacije i uključili se u nešto više materijalnim formama, ali ne u mjeri da bi njihova izvorna spiritualnost bila potpuno izgubljena. Koncept „velikoga“ ili „svetoga“ stavlja nasuprot „manjega“ rata pozivajući se na govor proroka Muhameda koji je po povratku iz bitke izjavio: „Vraćam se iz manjega u veći rat“.[15] Manji rat opisuje kao vanjski sukob, bitku koja se vodi s materijalnim oružjem protiv

13 Isto, 21.

14 Isto, 22.

15 Isto, 25.

neprijatelja i koja je vjerski motivirana kao borba protiv „nevjernika“. Taj rat bez obzira na to koliko destruktivan bio i dalje metafizički predstavlja „manji rat“. „Veći“ ili „sveti“ rat Evola označava kao unutarnji sukob koji se vodi protiv „nevjernika“ koji živi unutar pojedinca ili koji se pojavljuje u svakoj prilici kada se pojedinac želi podvrgnuti spiritualnom zakonu. Ta se pojava primjećuje u žudnji, djelomičnosti, strasti instinktualnosti, slabosti i unutarnjem kukavičluku koja u „većem“ ratu mora biti poražena unutar čovjeka kako bi mu bilo omogućeno unutarnje oslobođenje koje omogućuje sudjelovanje u onome što je onkraj života i smrti. Takvo asketsko držanje Evola stavlja u red herojskih tradicija koje su vanjski „manji“, ali stvarni i krvavi rat smatrale tek instrumentom za ostvarivanje „velikoga“ ili „svetoga“ rata.[16] Prema tome su, u islamu „sveti rat“ – džihad – i „Božji put“ povezani pojmovi, onaj koji se bori nalazi se na „Božjem putu“. Toj tradiciji Evola pripisuje izreku: „Krv heroja bliža je Bogu nego tinta učenjaka i molitva pobožnih“.[17] Akciju u tom smislu opisuje kao vrijednost unutarnjega samosvladavanja i približavanje životu koji nije opterećen nesigurnostima i strahom od smrti. Rizici vezani uz ratne događaje dovode do pojave unutarnjega „neprijatelja“ koji u formama nagona očuvanja, kukavičluka, okrutnosti, žaljenja i slijepe pobune čini prepreke koje bi trebalo savladati dok se suočava s vanjskim neprijateljem. Citirajući dijelove Kurana poput ovog: „Ako se netko bori na Allahov način, bez obzira bio ubijen ili pobjednik, bit će obilato nagrađen“ vuče usporedbu s evanđeljem po Luki: „Tko god traži spas svog života izgubit će ga, i tko god izgubi svoj život sačuvat će ga“.[18] Odbacivanje straha od smrti Evola predstavlja kao imperativ za uspješno samosvladavanje, što je i karakteristika, koju je nerijetko i sam zagovarao, privilegirane besmrtnosti rezervirane za heroje, koja je pronašla svoje mjesto i u opisivanju džihada.

Zaključni motiv koji Evola obrađuje u tradicionalističkoj viziji metafizike rata je Bhagavad-gita, jedan od dijelova velikoga staroindijskoga epa Mahabharate, predviđen kao mudrost za usmjeravanje ratničke kaste. Razloge za bavljenje staroindijskim konceptima Evola legitimira „izvornim načinima života, spiritualnošću i institucijama prvih kolonizatora Indije i Irana koji imaju mnoge dodirne točke ne samo s

16 Isto, 25–26.

17 Isto, 26.

18 Isto, 27.

helenističkim i nordijskim narodima već i samim starim Rimljanima."[19] Konkretno u slučaju ratničke kaste u Indiji vidi golem broj sličnosti sa sakralnom vizijom i spiritualnom legitimacijom rata koju je pojašnjavao u europskoj i arapskoj tradiciji. Tekst koji nudi čitateljstvu bavi se razgovorom ratnika Arjune s božanstvom Krišnom koji djeluje kao njegov duhovni gospodar i motivator za sudjelovanje u bitci za koje Arjuna nije odlučan, već ispunjen sumnjama zbog vlastite rodbine na suprotnoj strani. Tom prigodom Evola ponovno obrađuje temu „unutarnjega" rata i prelamanja karakteristika koje označava slabostima – „požuda, strast, životinjska žeđ za životom"[20], sve ono što dovodi pojedinca, na slikovitom primjeru staroindijskoga ratnika Arjune, do zaziranja od borbe. Ta potraga za lucidnim i apsolutnim heroizmom koji se postavlja iznad vlastitih ograničenja i gdje je jedina pogrješka stanje nepotpune volje Evola na primjeru Bhagavad-gite prikazuje idealom duhovne nepotkupljivosti, dijelom višega metafizičkoga reda i najvećim opravdanjem za borbu kao sakralnu sliku rata.

4. Opadanje ideje heroja

Vraćajući se na suvremenu problematiku rata, Evola je u hladnoratovskom ozračju u kojem je živio dao svoj sud o vrijednostima koje dominiraju zapadnom civilizacijom u vojnom smislu i pritom naglasio svoju žestoku kritiku i neodrživost „buržujskih postulata" koji su ljude trebali motivirati za borbu. Počevši od procesa ponovnoga naoružavanja europskih zemalja pod NATO savezom, ističe da je velika tehnokratska pogrješka gledati rat isključivo u uvjetima oružja i naoružavanja, posebne tehno-industrijske opreme i promatrati čovjeka kao „ljudski resurs". Smatra da će kvaliteta i duh ljudi koji nose oružje biti trajni temeljni element za „ratni potencijal". Posebna meta Evoline kritike predstavlja shvaćanje rata u liberalnim demokracijama, ističući kako je apsurdna ideja „rata protiv rata" svođenje „pravednoga rata" na malo veću policijsku operaciju „smirivanja" onih koji bi otpočeli ratove. Liberalnu demokraciju drži odgovornom i za licemjerje dok „traži ljude za borbu dok u isto vrijeme kritizira samu ideju rata. Traži heroje dok proklamira pacifizam kao najveći ideal. Traži ratnike dok je od ratnika napravila sinonim za napadača i kriminalca".[21] Nedostatak motivacije za ratovanje

19 Isto, 29.

20 Isto, 30.

21 Isto, 80.

Evola označava kao najveći apsurd bilo kakvog pozivanja na oružje, postavljajući pitanje „za koji bi cilj čovjek 'zapadnog bloka' morao poći u rat i suočiti se sa smrću?"[22] Kao odgovor na to pitanje Evola je nedvosmisleno istaknuo „buržujski ideal", tj. održavanje sigurnosti egzistencije koja izbjegava rizike i koja „ljudskoj životinji" obećava maksimum komfora. Takav kredo opisuje kao nedovoljan za spiritualno opremanje vojske. Ističe da je jedini motiv na koji su zemlje zapada mogle računati strah od komunističkoga terora; „strah za vlastitu kožu, za život u nemiru, buržujsku sigurnost, 'civilizaciju' udomaćene i standardizirane ljudske životinje koja se jede i razmnožava se, i čiji je pogled ograničen na Reader´s Digest, Hollywood i sportske stadione."[23] Kritiku je nastavio napadom na širem planu, tvrdeći kako „su oni koji su duboko demoralizirali istinski zapadni duh, iz temelja potkopali autentičnu ideju države, hijerarhiju i virilnu solidarnost, ideju borbe i rata prisiljeni iz očaja igrati na kartu boljševičke opasnosti.[24]

Osim tvrdnje kako Zapad više nema ideala za borbu, Evola se dotiče i destruktivnosti modernoga rata. Zapaža kako je rat u tehnološki razvijenijem vremenu sve više sveden na mehaničku borbu između strojeva i da je sve manje prilika za herojsku transcendentnost koju su sukobi ranije nudili. Tu će usvojiti poglede Ernsta Jüngera koji u svojem pisanju podcrtava duhovne, to jest transcendentne dimenzije koje rat može prikazati odlučnom tipu čovjeka u svojim modernim i totalnim te tehnički najdestruktivnijim oblicima. Citira Jüngera kako je moderni čovjek, stvorivši i pokrenuvši tehnološki svijet, gurnuo sebe u dug koji će s vremenom morati platiti jer se njegovo stvorenje – tehnologija – okreće protiv njega, reducira ga na instrument i prijeti mu uništenjem. Tu ideju potkrepljuje totalnim ratom kao nemilosrdnom borbom sa samom materijom gdje je čovjek prisiljen odgovoriti spiritualnom dimenzijom i probuditi forme esencijalnog heroizma koje Jünger naziva apsolutnom osobom. Sam Evola zaključuje kako je to jedina preostala opcija pojedincu unatoč užasima destrukcije koja prijeti kao negativna strana, ali da drugoga izbora moderni čovjek nema, budući da je sam autor sudbine u koju se stavio i koju je s vremenom i sam uvidio. S tom perspektivom koja predstoji suvremenom čovjeku u visoko tehnologiziranom sukobu Evola završava svoj osvrt na rat kao pojavu koja stalno prati ljudska društva i izaziva posebna stanja kod pojedinca.

22 Isto.

23 Isto.

24 Isto, 80–81.

5. Zaključak

Evolina beskompromisna kritika materijalističkih postavki modernosti našla je svoje mjesto i u njegovoj interpretaciji rata. Uzdizanje transcendentnih elemenata ratništva, uz mnoštvo primjera iz minulih vremena, nasuprot suvremenoj zadaći plaćenog vojnika, uz kritiku utjecaja liberalne demokracije na rat, čini jezgru njegove misli u tumačenju rata. Poveznica s konceptom rata u suvremenosti neizostavno je vraćala Evolinu misao na Jüngera kojega je prihvatio kao poveznicu između tradicionalnoga antiprogresivizma i modernoga reakcionarstva. S Jüngerom i njegovim herojskim realizmom, skovanim u rovovima Prvoga svjetskoga rata, Evola pokušava dati odgovore na prilike i pogubnosti koje pred pojedinca daje suvremeni tehnološki sukob. Pred erupcijom sila koje je nazivao „elementarnim" u „mehaničkom" svijetu, pojedinac kako bi preživio mora pristupiti novoj formi postojanja, s ekstremnom lucidnošću i objektivnošću, te s kapacitetom da djeluje i opstane crpeći uporište u „dubokim silnicama", onkraj individualnih kategorija, točnije iz ideala i vrijednosti,[25] što ga ponovno vraća asketsko-ratničkim korijenima.

The Metaphysics of War in Julius Evola's Thought

Abstract: This article deals with the approach of the Italian philosopher Julius Evola towards the concept of war both in early traditional and modern times. The main topics which Evola deals regarding war are the archetypes of a warrior and soldier, metaphysics of war through the concepts of crusades, jihad and Bhagavad-gita, and the decline of the ideal of a hero in modern times.

Keywords: *Julius Evola, war, traditionalism, warrior ascetics, anti-modernity*

Bibliografija

Francesco Cassata, *A destro del fascismo – profilopolitico di Julius Evola* (2003.)
Julius Evola, *Cavalcare la tigre* (1995.)
Julius Evola, *Gli uomini e le rovine* (2001.)
Julius Evola, *Metaphysics of war* (2011.)
Julius Evola, *Rivolta contro il mondo moderno* (1998.)

25 Julius Evola, *Cavalcare la tigre*, (1995), 102.

RAZGOVOR S UMIROVLJENIM GENERALOM JOSIPOM LUCIĆEM

Razgovarao Marko Paradžik[1]

Josip Lucić (Posavski Podgajci kod Županje, 26. travnja 1957.), hrvatski je umirovljeni general, bivši načelnik Glavnog stožera Oružanih snaga Republike Hrvatske. Osnovnu i srednju školu završio je u Zagrebu. Godine 1984. diplomirao je na Kineziološkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, 1988. stekao je naslov magistra kineziologije, a 2012. doktora znanosti. U studenom 1990. godine dragovoljno je pristupio postrojbama za posebne namjene MUP-a RH, gdje je obnašao dužnosti zamjenika zapovjednika specijalne bojne Rakitje i zapovjednika specijalne bojne Rakitje. Sudjelovao je u uspostavljanju i organizaciji obuke antiterorističke policijske bojne. Odlukom prvoga predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana zadužen je za osnivanje prve gardijske brigade Zbora narodne garde, a po njezinom osnivanju imenovan je njezinim prvim zapovjednikom.

Od svibnja do prosinca 1991. bio je zapovjednik 1. gardijske brigade „Tigrovi". Kao prvi zapovjednik 1. brigade ZNG-a „Tigrova" pomagao je pri formiranju druge, treće i četvrte profesionalne brigade ZNG te Gorskoga zdruga, satnije za obuku iz alpinizma, orijentacije, skijanja i gorskih vodiča. S 1. brigadom zaustavlja napredovanje JNA na pravcu Stara Gradiška – Okučani, uz uspostavljenu crtu obrane ispred Novske. Od prosinca 1991. do travnja 1992. obnašao je dužnost pomoćnika načelnika Glavnog stožera za kopnenu vojsku te je sudjelovao u procesu

1 mag. iur., Dom hrvatskih veterana, Park Stara Trešnjevka 4, Zagreb, theodorospara@gmail.com

organizacije i obuke hrvatske kopnene vojske. Od travnja 1992. do lipnja 1992. zapovjednik je Zbornog područja Osijek. Nakon što je potpisan prekid vatre i zatim primirje, uspostavlja se mir u istočnoj Slavoniji, pod njegovim zapovjedništvom stvaraju se uvjeti za dolazak mirovnih snaga UN-a. Od lipnja do prosinca 1992. obnašao je dužnost pomoćnika ministra i načelnika Personalne uprave MORH-a. Od prosinca 1992. do veljače 1996. obnašao je dužnost glavnoga inspektora u Glavnom inspektoratu MORH-a. U veljači 1996. godine obnašao je dužnost zapovjednika Hrvatskog vojnog učilišta „Petar Zrinski". Na mjesto zamjenika načelnika GS OS RH imenovan je 20. listopada 2000. godine, a 16. siječnja 2003. na mjesto načelnika GS OS RH. Tijekom petogodišnjega mandata proveo je sveobuhvatne reforme oružanih snaga te je veliku ratnu vojsku transformirao u vojsku primjerenu mirnodopskim potrebama i zadaćama koje su proizlazile iz glavnoga cilja, to jest pridruženja Sjevernoatlantskom savezu. Istekom petogodišnjega mandata, 16. siječnja 2008. formalno je razriješen dužnosti, a potom je ponovno imenovan na tu dužnost 28. veljače 2008., čime je postao prvi načelnik Glavnog stožera koji tu dužnost obavlja u dva mandata.

Vrhuncem vojne karijere može se smatrati pristupanje RH Sjevernoatlantskom savezu na čelu vojske koja je ostvarila zahtjevne NATO standarde te je od obrambene vojske postala vojska sposobna sudjelovati u mirovnim operacijama diljem svijeta, što se provodilo tijekom narednih godina pod vodstvom UN-a, EU-a i NATO-a. Godine 2011. razriješen je dužnosti načelnika GS-a te je imenovan za savjetnika u tvornici specijalnih vozila „Đuro Đaković" koja je tijekom njegovoga mandata kao načelnika GS-a za potrebe hrvatske vojske proizvela 124 oklopna transportera Patria, s najvišim standardom zaštite vojnika. Po završetku četverogodišnjega mandata kandidirao se za ravnatelja Doma hrvatskih veterana te je na tu dužnost izabran u svibnju 2017. godine.

Hvala Vam na pristanku na razgovor za 11. broj časopisa „Obnova" čija je tema rat. Započeo bih jednim općenitim pitanjem na koje ćete sigurno znati odgovoriti iz prakse. Što je to za Vas rat i kako biste ukratko opisali utjecaj rata na Vaš život?

Nakon iskustva rata proveo sam mnoge dane i noći razmišljajući o toj pojavi kao jednom od najtežih proizvoda ljudskoga uma. Osobe i narodi različitih iskustava ratove doživljavaju različito. Domovinski rat, obrambeni i oslobodilački rat, osobno sam doživio kao jedan od najtežih događaja novije hrvatske povijesti, ali i kao jedan od najvećih i najuspješnijih

događaja. Ogromna je razlika između obrambenoga oslobodilačkoga rata i osvajačkih ratova. U našem slučaju, čvrsto smo vjerovali tada, a i danas smatramo, da nam je rat nametnut te je naša obrana i oslobađanje domovine bila jedina mogućnost i ispravna odluka hrvatske politike na čelu s dr. Franjom Tuđmanom. Nažalost, neizbježna posljedica surove velikosrpske agresije rezultirala je ogromnim brojem ljudskih žrtava te razaranjem naše Domovine. Kroz ogromnu žrtvu hrvatski narod ostvario je svoj tisućljetni san: slobodnu i neovisnu hrvatsku državu. Iako tijekom mladosti nisam nikada mislio da ću biti vojnik ili da ću sudjelovati u ratu, Domovinski rat potpuno je promijenio ostatak mojega života.

Osobno ste poznavali dr. Franju Tuđmana. Kako je prema Vašoj procjeni on izvršio svoju ulogu predsjednika Republike Hrvatske i time ujedno vrhovnoga zapovjednika u ratu? Vrednuje li se danas u medijima pogrešno ili ispravno uloga dr. Franje Tuđmana u ratu?

Neposredno prije Domovinskoga rata u travnju 1991. imao sam sreću upoznati predsjednika Republike Hrvatske, dr. Franju Tuđmana. Po uspješno provedenoj zapovijedi protjerivanja terorističkih skupina iz Nacionalnoga parka Plitvice u akciji nazvanoj „Krvavi Uskrs“, a tijekom koje je nažalost poginuo i prvi hrvatski redarstvenik Josip Jović, pozvan sam na ručak u obiteljski dom dr. Tuđmana. Bio sam zatečen tim pozivom, čak pomalo nesiguran kako se ponašati u prisustvu predsjednika republike, međutim predsjednik me je svojim nastupom ohrabrio te sam mu iskreno prepričao osobna doživljavanja o tom burnom vremenu političkih previranja raspada Jugoslavije te puzajuće velikosrpske agresije koja je kao trojanski konj koristila Srbe u Hrvatskoj. Vjerojatno sam mu bio simpatičan jer sam stekao njegovo povjerenje te sam kasnije tijekom Domovinskoga rata izvršavao mnoge njegove zapovijedi. Od prvoga trenutka otkako sam ga upoznao imao sam puno povjerenje u njega i bio sam uvjeren da će on pronaći najbolja politička i sva druga rješenja u tom vrlo teškom vremenu za hrvatski narod. O tim početcima ostvarenja naše samostalnosti samo je hrvatski narod na čelu s dr. Franjom Tuđmanom vjerovao u svoj opstanak i ideju stvaranja hrvatske države. Praktički sve svjetske službe te najvažnije države politički uključene u raspad Jugoslavije Hrvatskoj su davale najviše do tri mjeseca te su stoga mnogi i nastupali prema velikosrpskoj ideji i Slobodanu Miloševiću kao nečemu normalnom, neizbježnom, nečemu što treba prihvatiti kao gotov čin. U tim trenutcima izolirani od svijeta pod nametnutim embargom za oružje, pokriveni s mrežom više od pet stotina vojnih objekata JNA uz

nedovoljno naoružanu policiju, hrvatski predsjednik izbjegao je sve političke zamke i terorističke provokacije organizirane iz Beograda, a preko terorističkih i četničkih grupacija u Hrvatskoj, te je on odredio vrijeme, mjesta i načine vođenja obrambenoga rata za Hrvatsku.

Danas, 28 godina po početku rata, još uvijek mnogi koji nisu željeli hrvatsku državu pokušavaju osporiti političke ideje i odluke kojima je Tuđman ujedinio sve Hrvate Hrvatske, Bosne i Hercegovine i iseljeništva cijeloga svijeta u ideji nacionalne pomirbe i zajedničkog ostvarenja tisućljetnoga sna obnove hrvatske državnosti i samostalnosti. Jednostranim prikazivanjem hrvatske stvarnosti zanemarujući ogromnu žrtvu u ljudskim životima i strahovita materijalna razaranja, suvremenu hrvatsku državu pokušava se prikazati kao neuspješan projekt, ali to je samo medijsko nasilje nad voljom hrvatskoga naroda koji je vođen predsjednikom Tuđmanom, hrvatskim dragovoljcima, policijom i vojskom koja je uz ogromne žrtve stvorila svoju državu, a iskazom kroz mnoge nacionalne događaje potvrđuje svoju vjeru i odlučnost u njezin opstanak. Vizionarstvo predsjednika i ispravnost njegovih odluka potvrđuje se sa svakom godinom kojom se udaljujemo od tih sudbonosnih i veličanstvenih događaja u kojima je hrvatski narod ostvario svoj cilj, iskazujući time poštovanje i zahvalnost svim generacijama koje su tijekom naše teške povijesti to pokušavale, a nisu doživjele.

S obzirom na to da Vi niste prilikom ulaska Hrvatske u rat bili vojno školovani, možete li nam ukratko reći kakav je odnos Vas i ostalih vojno školovanih oficira JNA?

U vrijeme kada sam se javio kao dragovoljac u jedinice za posebne namjene Ministarstva unutarnjih poslova RH, relativno malo ljudi radilo je na izgradnji obrambenoga sustava. Najveći broj institucija u Hrvatskoj bio je još uvijek premrežen jugoslavenskim i srpskim kadrovima, a tek možda jedan posto vojno školovanih Hrvata sudjelovao je u tome. Uz generala Martina Špegelja i 40-ak njegovih najbližih suradnika okosnicu hrvatske obrane činili su hrvatski redarstvenici koji su se javili po pozivu predsjednika Republike i Hrvatske demokratske zajednice. U to vrijeme 1990., pa i u prvoj polovici 1991., JNA je na sve načine pokušavala sačuvati svoju državu, zanemarujući volju naroda koji su živjeli u Jugoslaviji. Danas možemo reći da je najveći broj vojno školovanih Hrvata pripadnika JNA zakasnio priključiti se stvaranju nove hrvatske policije, Zbora narodne garde, a u cijelosti hrvatske vojske, što je nažalost rezultiralo početnim nedostatkom znanja i gubitkom dijelova teritorija koje nismo

trebali izgubiti. Zahvaljujući ogromnom životnom iskustvu i zahtjevom za politikom pomirenja i razumijevanja, vrhovni zapovjednik oružanih snaga i predsjednik Republike pozvao je u obranu Hrvatske sve Hrvate i građane RH te prihvatio sve bez obzira na to koliko su neki čekali trenutak svojega priključenja hrvatskoj vojsci. Rezultat je bio vojska od 200.000,00 vojnika koja je tijekom listopada 1991. godine uspostavila liniju fronta od Baranje preko Slavonije do Banovine, Like i Dalmacije sve do Dubrovnika te zaustavila napredovanje srpsko-jugoslavenskih snaga. Osobno se nisam osjećao inferiornim okružen hrvatskim dragovoljcima iz svih dijelova Hrvatske i Bosne i Hercegovine te sam provodio u djelo najteže zapovijedi temeljem čega me je predsjednik Republike već 1993. godine promaknuo u čin generala pukovnika HV-a.

Jeste li upoznati s povijesti Drugoga svjetskoga rata i ako jeste, možete li ju usporediti s povijesti Domovinskoga rata u kojem ste sudjelovali?

Uslijed siromaštva moje obitelji, jedini prozor u svijet bila mi je biblioteka u zagrebačkoj Dubravi. Pročitao sam mnogo knjiga vezanih uz tematiku Drugoga svjetskoga rata koje su mi pomogle da izbjegnem pogrešne odluke koje se lako donose u vihoru i nesreći rata. Vrlo mlad shvatio sam opseg nesreće Drugoga svjetskoga rata koji se obrušio na hrvatski narod izložen utjecaju najvećih ideologija toga vremena, stoga sam već od prvoga dana sudjelovanja u obrani domovine zagovarao zajedništvo svih Hrvata, naglašavajući kako vodimo rat za hrvatsku državu, a ne nastavak Drugoga svjetskoga rata. Domovinski rat bio je obrambeni i oslobodilački rat, u njemu su sudjelovali muškarci i žene iz svih dijelova Hrvatske, BiH i iseljeništva ujedinjeni vizijom ostvarenja hrvatske državnosti.

Jeste li se tijekom Domovinskoga rata susretali s neobjašnjivim gubitcima gradova i teritorija i kako ih danas objašnjavate?

Izvrgnuti brutalnoj agresiji na cijelom teritoriju RH bili smo prisiljeni uspostaviti liniju obrane, ali i osloboditi sjeverozapadni dio domovine kako se ne bi borili na dva fronta. Naše snage, u početku nedovoljno brojčane, nedostatno naoružane i uz nedostatak potrebnih vojnih znanja bile su izložene žestokom djelovanju neprijateljskoga oružja, ali i podmuklom psihološkom djelovanju koje se temeljilo na okrutnim masakrima hrvatskoga stanovništva i glasinama koje su širene kako bi se proizveo strah te potaknuo ljude da napuštaju svoje domove. U tom razdoblju

pod još uvijek nerazjašnjenim okolnostima pali su Drniš i Petrinja te mnoga manja mjesta. Veoma slična aktivnost djelovanja neprijateljskih službi, moguće i u našim redovima, zaprijetila je gubitkom Novske i Nove Gradiške. Samo zahvaljujući odlučnosti zapovjednika postrojbi hrvatske vojske ti su gradovi obranjeni, što je ograničilo djelovanje banjalučkoga korpusa i onemogućilo je njegovo spajanje s varaždinskim korpusom preko zapadnoga slavonskoga ratišta.

Kako ste izvršili zapovijed vrhovnoga zapovjednika dr. Franje Tuđmana u istočnoj Slavoniji 1992. godine?

Druga polovica 1991. godine pouzdano je najteže razdoblje obrane Republike Hrvatske i najintenzivnije razdoblje organiziranja obrambenoga sustava tijekom kojega je cjelokupno stanovništvo Republike Hrvatske podnijelo ogromne materijalne napore i pretrpjelo najveće žrtve Domovinskoga rata. Zima 1991. na 1992. godinu bila je veoma hladna, hrvatska policija i vojska nedovoljno opremljene za zimske uvjete ratovanja trpjele su velike hladnoće i vlagu na svim linijama frontova uz izloženost neprijateljskim oružanim djelovanjima. Proljeće 1992. godine dočekali smo s ogromnim brojem mrtvih, ranjenih i bolesnih. Rezultat okrutne agresije, nemilosrdnih razaranja, potpunoga poremećaja civilnoga života u Hrvatskoj, negativnih klimatskih utjecaja uz još uvijek nedovoljno razumijevanje svjetskih faktora o procesima u raspadajućoj Jugoslaviji rezultiralo je vrlo složenom političkom, sigurnosnom i vojnom situacijom na području Slavonije. Istodobno ideolozi velikosrpske agresije težište rata s Hrvatske u kojoj nisu ostvarili svoje vojne ciljeve prenose na područje BiH. Predsjednik RH i vrhovni zapovjednik oružanih snaga dr. Franjo Tuđman pozvao me na razgovor 6. travnja 1992. te mi zapovjedio da se istoga trenutka uputim u zborno područje Osijek, razriješim dužnosti dotadašnjega zapovjednika OZ Osijek general-bojnika Karla Gorinšeka, s obzirom na to da nije uspijevao riješiti složenu sigurnosno-političku situaciju u području odgovornosti operativne zone Osijek.

Podsjećam, to je razdoblje kada je zaustavljeno napredovanje srpsko-četničkih snaga i JNA, ali je cijelo područje uz liniju fronta dubine desetak kilometara trpjelo udare neprijateljskoga topništva, što je kod stanovništva proizvodilo osjećaj nesigurnosti i bijesa, a kod pripadnika oružanih snaga frustriranost nemogućnošću sprječavanja svakodnevnoga razaranja sela i gradova i zaustavljanja ubijanja nedužnoga stanovništva. To je još uvijek vrijeme u kojem sustav obrane leži na postrojbama hrvatske vojske organiziranima na području Slavonije te na drugim

postrojbama dovedenima iz sjeverozapadne Hrvatske sa zadatkom pojačavanja linije fronta u istočnoj Slavoniji. Istodobno još uvijek u obrani djeluju odredi narodne zaštite samoorganizirane na razini sela i manjih gradova u cilju zaštite civilnoga stanovništva i sa zadaćom saniranja posljedica ratnih djelovanja na područjima pojedinih općina i gradova. Svjestan ukupnoga stanja, vrhovni zapovjednik izdao mi je zapovijed temeljem koje sam bio obvezan uspostaviti mir i red, podignuti profesionalnost i uvojničenost svih vojnih postrojbi i njihovih zapovjedništava, potpuno odvojiti nadležnosti vojnih struktura od nadležnosti i odgovornosti predstavnika civilne vlasti. Gotovo godinu dana svih oblika razornoga djelovanja psihološke i oružane velikosrpske agresije ostavili su teške tragove na svim strukturama u Slavoniji, dok se u istodobno osjećalo intenzivno djelovanje što stranih, što neprijateljskih službi kroz procese dezinformacija, demoralizacije i zbunjivanja stanovništva. Pod neposrednim zapovjedništvom operativne zone Osijek u to vrijeme bila je grupacija brigada snage nešto više od 45 000 hrvatskih vojnika. Zapovjedništvo brigada, bojni i manjih postrojbi uz veliki napor sanirali su posljedice zime i značajnih gubitaka u ljudstvu uzrokovanih hladnoćom i neprijateljskim djelovanjem.

U provedbi predsjednikove zapovijedi susretao sam se sa svim negativnim aspektima koje proizvodi rat, uslijed čega su nastupili mnogi nepovoljni događaji koje sam morao razrješavati s civilnim i vojnim strukturama. U isto se vrijeme intenzivirao rat u susjednoj državi BiH, posebno na području Bosanske Posavine kojom je prolazio koridor koji je povezivao Republiku Srpsku sa Srbijom te koji je bio glavni put opskrbe svih srpskih snaga na području BiH i Hrvatske. Kako bih što brže ispunio zadaće, zatražio sam od predsjednika pomoć antiteroristička postrojbe Lučko, što mi je u kratkom vremenu odobreno te sam vrlo brzo na raspolaganju pored 46 000 vojnika pripadajućih vojnih postrojbi i policije imao na raspolaganja i ATJ Lučko, dragovoljačku postrojbu čije sam zapovjednike i pripadnike poznavao iz 1990. godine, iz vremena kada smo zajedničkim snagama štitili Grad Zagreb i institucije hrvatske države od prijetećega vojnoga udara. Kako bih spriječio djelovanje pete kolone koja je provocirala na mnogim dijelovima fronte te proizvodila mnoge složene i nepovoljne situacije, zatražio sam pomoć radija i televizije Osijek te pozvao stanovništvo da prijavi u svakom trenutku kada uoči postupanja suprotna mojim zapovijedima, a kojima sam zabranio sva djelovanja naše vojske, želeći jasno pred pripadnicima međunarodnih

snaga koje su se u to vrijeme već razmjestile na području istočne Slavonije prikazati koja strana krši dogovorena primirja te uzrokuje nepotrebne ljudske patnje i materijalna razaranja.

Uz određene otpore reorganizirao sam rad vojne policije, a uz snažni psihološki pritisak prisustva ATJ Lučko prisilio sam na poslušnost i sve one koji su se suprotstavljali provedbi mojih, to jest predsjednikovih zapovijedi. Do lipnja 1992. potpuno sam uspostavio stanje mira te je za Osijek i ostale gradove i sela toga dijela bojišta završio rat. Nesreću rata i zločinačka djelovanja srpsko-četničkih i armijskih snaga još naredne gotovo dvije godine trpjela su sela i gradovi hrvatske Posavine.

Možete li nešto reći o tome zašto se pojavila potreba osvajanja vojarni JNA u Hrvatskoj i kako su se provodile te aktivnosti?

Uslijed demokratskih promjena koje su zahvatile jugoistočnu Europu gdje su građani niza država zahtijevali demokratsko pravo uspostave demokratskih organiziranih država, slobode naroda i vlastitoga odlučivanja o svim važnim pitanjima za svoje države. Ista događanja prožimala su Hrvatsku, na temelju čega je započeo proces demokratizacije, uspostave višestranačja i procesa tranzicije iz jednopartijskoga sustava u višestranački. Istodobno s tim procesom koji je rezultirao osamostaljenjem Estonije – Letonije, Litve – Češke itd., zahtjev za samostalnošću iskazali su Hrvatska, Slovenija, Makedonija, ali to nije bio jedini proces. U prostoru Jugoslavije snažno se razvija velikosrpski agresivni šovinizam. Nasuprot težnji prema slobodama i demokraciji u Europi na području bivše Jugoslavije pod utjecajem takve velikosrpske politike i panične želje JNA da sačuva svoju državu s obzirom na to da je JNA bila u Jugoslaviji država u državi, procesi na ovim prostorima otišli su u potpuno suprotnom smjeru. Ideja slobode, samostalnosti i demokracije u vlastitoj državi Hrvatskoj sukobila se s idejom memoranduma i spremnošću JNA da je sprovede u djelo. Usporedno s procesom hrvatske demokratizacije JNA je provodila proces vojnoteritorijalne reorganizacije u cilju sprječavanja hrvatskoga osamostaljenja pod svaku cijenu. Istodobno je velikosrpska politika koristeći raspoložive instrumente jugoslavenske države ponavljala tezu o ugroženosti srpskoga naroda u Hrvatskoj, agresivno se vraćajući u Drugi svjetski rat, krivotvoreći povijesne istine mobilizirala hrvatske građane srpske nacionalnosti te ih uporabila kao trojanskoga konja protiv svojih susjeda, protiv hrvatskoga naroda i protiv države u kojoj žive posljednja dva do tri stoljeća.

Rezultat svih navedenih političkih procesa jest lavina zločina nad nesrpskim stanovništvom na području istočne i zapadne Slavonije, Like i dalmatinskoga zaleđa. Uz istodobno oduzimanje oružja teritorijalne obrane koje provodi JNA, uz uvođenje međunarodnoga embarga na uvoz oružja s područja Jugoslavije što stvara situaciju razoružane hrvatske države i hrvatskoga naroda nasuprot do zuba naoružane JNA, paravojnih i terorističkih skupina domaćih i uvezenih Srba koji su već ovladali s 30 % hrvatskoga nacionalnoga teritorija. Predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman, koji je svim sredstvima izbjegavao i odgađao sukob s jugoslavenskom armijom koja to više nije svjestan kako je pod upitnikom cjelokupna budućnost hrvatskoga naroda donosi odluke o formiranju hrvatskih redarstvenih i potom vojnih snaga redoslijedom: 1990. godine organiziranje specijalnih postrojbi, u svibnju 1991. ZNG-a, a potom od ljeta 1991. nadalje kroz procese mobilizacije ustrojavanje HV-a. Izloženi embargu, agresiji, memorandumskoj velikosrpskoj ideji, istodobno ravnodušnosti Europe i svijeta, hrvatski se narod jedino mogao osloniti na vlastite ljudske i materijalne potencijale. Vizionar Tuđman prvo je donio odluku o blokadi svih objekata i struktura koje su prijetnja hrvatskoj budućnosti, dajući vrijeme svjetskom političkom faktoru da prepozna stvarnost događanja u Hrvatskoj. Veoma brzo, suočen sa stvarnošću da smo prepušteni milosti i nemilosti Srbije i Armije, kao nužan čin donosi se odluka o osvajanju vojarni i preuzimanju naoružanja JNA koje je ionako kupljeno novcem hrvatskih građana, s obzirom na to da je Hrvatska bila najveći financijer JNA tijekom vremena Jugoslavije, kao republika s najvećim društvenim proizvodom.

Razdoblje koje je slijedilo jest razdoblje junaštva i žrtvovanja hrvatskih dragovoljaca koji tijekom druge polovice 1991. godine uspijevaju zauzeti sve vojne objekte u Hrvatskoj, istodobno vodeći obrambeni rat na linijama fronta. Obvezujuće je istaknuti hrabrost hrvatskih pilota Rudolfa Perišina te Albanca Rahima Ademija kojom su pokazali što je to domoljublje i koji su prelaskom u hrvatske oružane snage sa sobom donijeli oružje tako neophodno hrvatskoj obrani uz istodobno tužnu spoznaju kako je najvećih broj ostalih Hrvata pripadnika JNA prešao na hrvatsku stranu ostavivši svoje oružje neprijatelju. Slijedeći Tuđmanovu ideju oprosta i pomirbe, nastavili smo zajednički izgrađivati hrvatske oružane snage. Nasuprot mnogih teza generala Martina Špegelja i političkih istomišljenika koji su zagovarali trenutni napad na JNA, političar i vrhovni zapovjednik, vizionar Franjo Tuđman nije pao u zamku iste

ponude jer bi dao potpuni legitimitet neprijateljskoj strani da nas napadne svim sredstvima te da za to ima obrazloženje pred svjetskom javnošću.

Odgađanjem konačnoga obračuna kao da je slijedio Sun Tzuovu teoriju kako je pobjednik onaj koji odredi vrijeme, mjesto i način vođenja bitaka. Naknadno s velikim zakašnjenjem pridruženi generali Anton Tus, Petar Stipetić i drugi od tada do danas pokušavaju prisvojiti političku i vojničku genijalnost, odlučnost i hrabrost kojom je Franjo Tuđman kao prvi izabrani predsjednik, istodobno i vrhovni zapovjednik oružanih snaga u ratu, koristeći hrabrost i spremnost na maksimalnu žrtvu hrvatskih branitelja uspio Hrvatsku prvo obraniti, potom osloboditi, politički je međunarodno uspostaviti u UN-u, što je nešto u što je vjerovao samo hrvatski narod. U zauzimanju vojarni naglasak je bio na humanom postupanju zatečenih pripadnika jugoslavenske armije svih nacionalnosti bivše Jugoslavije koji su, nažalost, ponajviše bili samo instrument u rukama velikosrpske politike i odmetnutih jugoslavenskih generala i vojnoga vrha koji je napadom na Hrvatsku pogazio sve one zakletve na koje su se pozivali u vrijeme Jugoslavije, da su oni narodna armija i da su oni ti koji će braniti sve narode, a povijesna je stvarnost pokazala da su oni nenarodna i fašistička grupacija odmetnuta od svih naroda bivše Jugoslavije, zastupajući samo velikosrpske interese.

Kako se tijekom zauzimanja vojarni JNA diljem naše zemlje postupalo s vojnicima srpske nacionalnosti koji su se predali?

Tijekom zauzimanja vojnih objekata JNA oružane snage RH poštivale su međunarodne konvencije i postupanja s ratnim zarobljenicima, svjesni kako je jugoslavenski vrh zlorabio tisuće mladih ljudi svih nacionalnosti koji su se po sili zakona jugoslavenske države tijekom 1990. i prve polovice 1991. odazvali na obvezujuće služenje vojnoga roka te ih koristili protiv RH. Po zarobljavanju ili po bijegu, jer su mnogi mladi ljudi samostalno bježali iz vojnih objekata, isti su prihvaćani od pripadnika oružanih snaga RH te su preko susjednih država, najčešće Slovenije i Mađarske, po njih dolazili njihovi roditelji.

Danas ste dopredsjednik Hrvatskoga generalskoga zbora. Možete li ukratko opisati čime se ta udruga bavi, koji je njezin cilj i jeste li zadovoljni njezinim položajem u današnjem društvu?

Sudionik sam izgradnje obrambenoga sustava RH od jeseni 1990. godine i sudionik Domovinskoga rata u njegovu cjelokupnom trajanju,

zapovijedajući postrojbama od najniže razine do operativne zone koju je činilo više od 50 000 hrvatskih vojnika. Svjedočio sam ogromnom naporu i neopisivoj žrtvi svih sastavnica hrvatskoga društva i svih građana koji su bili odlučni braniti slobodu i demokraciju. Zagovornik sam razvoja svih institucija koje postoje u slobodnim i demokratskim društvima pa tako HGZ nije nikakva posebnost Hrvatske, nego u većini demokratskih zemalja postoje takve ili slične organizacije umirovljenih generala, časnika, dočasnika i vojnika.

Kao osobni svjedoci s jedne strane tragedije i žrtve koje smo doživjeli u ratu, ali ushita i sreće s kojima smo izgradili vojsku, obranili i oslobodili Hrvatsku, sa svim braniteljima ostvarili povijesni san te uspostavili suverenu, samostalnu i neovisnu RH, odlučni smo čuvati vrijednosti zbog kojih je dana tako velika žrtva u životima, zdravlju, nesreći mnogih obitelji i ogromnim materijalnim gubicima hrvatskoga društva. Kako bi sačuvali što veći broj vjerodostojnih podataka o strateškim odlukama koje su dovršene tijekom Domovinskoga rata te stalno ponavljanu istinu o hrabrosti i požrtvovnosti hrvatskoga vojnika, trudimo se očuvati od zaborava taj najveći kolektivni napor koji je podnijelo hrvatsko nacionalno biće u obrani i ostvarenju svojih povijesnih težnji, mira, slobode i demokracije u vlastitoj državi.

Unatrag godinu dana javno su predstavljena dva filmska uratka o životima generala Antona Tusa i pokojnoga generala Petra Stipetića, o kojem su vrlo pozitivno pisali mnogi lijevi portali. Kakvo je Vaše mišljenje o tome?[2]

Svjedočeći mnogim netočnim prikazima ostvarenja hrvatske državnosti, obrani i oslobađanja naše domovine, kao i mnogi drugi branitelji, postavljam pitanje kako to da još nisu snimljeni cjeloviti filmovi o pokojnim hrvatskim velikanima koji su umrli prije 2000. godine, npr. o vrhovnom zapovjednik oružanih snaga dr. Franji Tuđmanu, zatim pokojnom ministru Gojku Šušku, pokojnim načelnicima stožernom generalu Janku Bobetku, stožernom generalu Zvonimiru Červenku te dokazanim herojima Domovinskoga rata Blagi Zadru, Andriji Matijašu, Damiru Tomljanoviću Gavranu? Prešućivanje povijesnih zasluga jednih, a isticanje zasluga drugih pouzdano se zove krivotvorenje povijesti.

2 *https://www.telegram.hr/price/zasto-je-general-stipetic-jedan-od-ljudi-za-koje-se-zaista-moze-reci-su-obranili-i-oslobodili-hrvatsku/* pristupljeno 1.10.2018.

Smatrate li da je danas dovoljno razjašnjena uloga Kontraobavještajne službe u Domovinskom ratu?

Svjedoci smo kako je tijekom posljednjih desetljeća uvelike razotkrivena uloga Uprave državne bezbednosti (UDBA-e) te su pred svijetom i hrvatskom javnošću predočeni zločini koje je UDBA počinila preko svojih ubojica diljem Europe i svijeta, provodeći nemilosrdnu borbu protiv hrvatskoga iseljeništva, a posebno onih koji su trajno zagovarali hrvatsku ideju i hrvatsku državnost. Istodobno Kontraobavještajna služba (KOS) ostaje skrivena organizacija. Samo su djelomično razotkriveni nosioci zapovijedanja i organiziranja u toj zlokobnoj organizaciji jugoslavenske armije, a isti su najodgovorniji za zločine koje je počinila jugoslavenska armija prema hrvatskom stanovništvu okupiranih hrvatskih teritorija. Nedvojbena je uloga KOS-a u genocidu koji je počinjen u Vukovaru i istočnoj Slavoniji.

Nužno je nastaviti istraživati zločine koje su počinili pripadnici KOS-a, potrebno je javno razotkriti djelovanje KOS-a u svim aspektima hrvatske vojske te pokrenuti istražne i sudske procese po cijeloj liniji vođenja i zapovijedanja te fašističke organizacije koja je odgovorna za provedbu terorističkih aktivnosti i genocida, ne samo nad Hrvatima nego i nad Bošnjacima u Bosni i Albancima na Kosovu. Od pripadnika KOS-a hrvatske nacionalnosti koji danas žive u Hrvatskoj očekuje se da pokajnički doprinesu razotkrivanju krakova te organizacije koja i danas djeluje u Hrvatskoj protiv hrvatskoga naroda i hrvatske države.

Vi ste upoznali sadašnjega ministra obrane SAD-a, Jamesa Normana Mattisa[3]. Kakva je bila uloga SAD-a u Domovinskom ratu?

Za zasluge u Domovinskom ratu nagrađen sam visokim dužnostima u organizaciji mirnodopske hrvatske vojske. Obavljajući dužnosti prvo zamjenika načelnika Glavnoga stožera, a potom i načelnika Glavnoga stožera RH od 2003. do 2011. osobno sam se susreo sa svim načelnicima oružanih snaga Sjevernoatlantskoga saveza (NATO-a). Pored poslovnih aktivnosti imao sam priliku družiti se s mnogim američkim i europskim generalima te sam tijekom tih događanja osjetio razliku u pristupu. Europski generali koje sam susretao doživljavali su nas hrvatske vojne zapovjednike uz određenu dozu arogancije, ponekad i umišljenosti, vjerojatno promatrajući nas kroz prizmu nesretne hrvatske povijesti i lažnih jugoslavenskih interpretacija. Obično bih ih prizemljio pitanjem

3 U vrijeme provedbe intervjua obnašao je dužnost Ministara obrane.

jesu li ikada bili u ratu i znaju li osobno što je rat, osim što o tome čitaju i teoretski raspravljaju. Pripadnici vojske SAD-a odnosili su se prema hrvatskim vojnicima, dočasnicima, časnicima i generalima s uvažavanjem, iznenađeni našom sposobnošću kako smo izgradili vojsku od 200 000 vojnika u samo godinu dana, ushićeni hrabrošću hrvatskih vojnika i policajaca koji su branili Vukovar i ostala mjesta najvećih bitaka u Domovinskom ratu. U tom odnosu lagano smo sklapali poznanstva i prijateljstva na svim razinama, od vojnika do generala. Već tijekom rata umirovljeni američki generali došli su u Hrvatsku te su uvelike doprinijeli organizaciji vojnoga školstva i obuke, a posebno su doprinijeli stvaranju profesionalnih odnosa na najvišim razinama vođenja i zapovijedanja hrvatske vojske. Svi su oni trajno ostali naši prijatelji i u mirnodopskom razdoblju suradnje između SAD-a i Hrvatske davali su nam značajnu potporu te je SAD postao i ostao strateški partner RH. Generala Mattisa koji je zapovijedao strateškim zapovjedništvom za transformacije i generala Kredoca koji je zapovijedao za operacije NATO-a upoznao sam u vrijeme pristupanja Hrvatske NATO-u.

Obojica su dali snažan doprinos suradnjama između naših oružanih snaga, profesionalizaciji i obuci hrvatske vojske te u završnici pristupanju Hrvatske u punopravno članstvo NATO-a. I danas kada je general Mattis ministar obrane SAD-a ponosan sam na to poznanstvo i prijateljstvo i bilo mi ga je zadovoljstvo susresti tijekom njegova drugoga dolaska u Hrvatsku, sada kao ministra obrane SAD-a. Iako su u početku Domovinskoga rata američke službe procjenjivale da Hrvatska nema budućnosti u srazu s JNA i Srbijom, s vremenom su postali svjesni realnosti te se promijenila američka i civilna i vojna politika prema RH, što je pozitivno utjecalo na položaj Hrvatske u pristupnim procesima i NATO-u i EU te u mnogim drugim područjima zajedničkih politika.

Postoji li danas sustavno proučavanje Domovinskoga rata od strane znanosti u konzultacijama sa sadašnjim i umirovljenim generalima? Smatrate li da to ogromno iskustvo rata treba temeljitije dokumentirati i zašto nam je to potrebno?

Hrvatski generali i visoki časnici Domovinskoga rata danas su organizirani u Hrvatski generalski zbor te tako organizirano savjetodavno doprinose daljnjem razvoju obrambenoga sustava RH. Kao umirovljenici značajno su uključeni u široki spektar sigurnosnih i obrambenih pitanja. Istodobno su u medijskom prostoru generali i vojni zapovjednici hrvatske policije i vojske izloženi negativnom tretmanu, vrlo često ismijavanju

i poruzi, a još češće optužbama u kojima se obrambeni rat proglašava građanskim, gdje se izjednačuju agresor i žrtva, gdje se zanemaruju tragedije i teškoće obrane tijekom 1991. i gdje se zanemaruje organizacijska sposobnost koju su iskazali hrvatski zapovjednici svih razina, što je rezultiralo vojskom od 200 000 vojnika koja je obranila, a potom i oslobodila cijelu domovinu. Sa žaljenjem moramo zaključiti da se u pitanje vojne povijesti i Domovinskoga rata najčešće ne konzultira hrvatske generale, a posebno je upitno zašto HAZU nikada nije organizirala niti jednu tematsku raspravu na kojoj bi se raspravilo kako je i u kojim uvjetima izgrađen obrambeni sustav RH. S obzirom na to da je 25 godina dovoljan odmak od ratnih događanja, zbog čega bi bilo krajnje vrijeme da taj dio hrvatske inteligencije koji nosi časni naziv akademika da i svoj povijesni pravorijek u uzrocima i tijeku rata, opsegu stradavanja i šteta koje je Hrvatska i hrvatski narod pretrpio, podsjećamo da u isto vrijeme njihovi srpski kolege već pišu i treći memorandum.

Obnašate li neke funkcije u braniteljskim udrugama i kakva je uloga tih udruga u našem društvu?

Kao umirovljeni hrvatski general neprekidno sam prisutan u radu braniteljskih udruga Tigar Rakitje 90/91 i u Hrvatskom generalskom zboru. Udruge proistekle iz Domovinskoga rata savjest su ovoga društva i stalno podsjećaju na najtragičniji i najveličanstveniji događaj hrvatske povijesti, obrambeni rat i nastanak suverene hrvatske države. Najtragičniji je to rat po opsegu razaranja hrvatskih sela i gradova i dimenzijama zločina i genocida nad hrvatskim narodom i kulturom u isto vrijeme najveličanstvenijem razdoblju u kojem su se svi Hrvati našli na istoj strani u obrani hrvatskoga naroda i države. Udruge čine maksimalan napor kako bi se pravno i regulatorno kvalitetno riješilo nasljeđe rata svih stradalih i njihovih obitelji.

Za kraj, pitanje vezano uz džudo kojim ste se bavili i o kojem ste napisali nekoliko knjiga. Poznato je da se predsjednik Rusije Vladimir Putin bavio džudom i da je više puta istaknuo da mu to posebno koristi u životu. Koliko Vam je u životu i ratu koristilo iskustvo koje ste stekli baveći se džudom?

Najljepše i najbezbrižnije razdoblje mojega života jest razdoblje mladenaštva kada sam život provodio baveći se sportom, putujući i uživajući u svemu onome što čini mladost. Bavljenje džudom potpuno je odredilo moj život, promijenilo mi je profesionalnu orijentaciju jer sam iz područja

tehničke kulture prešao u područje kineziologije, stekao mnoga poznanstva i prijateljstva te se izgradio u tjelesnom i duhovnom smislu i dočekao Domovinski rat potpuno sposoban podnijeti ga kroz sve oblike napora. Istodobno sam bio odlučan donositi najteže odluke koje se u ratu donose. Džudo, iako borilački sport, spada među deset najrazvijenijih sportova na svijetu, a po svojoj strukturi i sadržaju najprihvatljiviji je za odgoj i odrastanje djece, omogućavajući im pravilan razvoj i kvalitetno odrastanje, kao što općenito čovjeku omogućuje dostizanje punih potencijala.

„TEMELJI VISOKE RATNE UMJETNOSTI“

(*Gründsätze der Höhenkriegskünst)*
Nadvojvode austrijskog Karla Habsburškog

Autor: Ivan Trogrlić[1]

Sažetak: „Temelji visoke ratne umjetnosti“ jest zaboravljeni priručnik austrijske carske vojske iz vremena napoleonskih ratova, a napisao ga je jedan od tadašnjih najsposobnijih zapovjednika. U svega sedamdesetak stranica nadvojvoda Karlo Habsburški osvrće se na osnove strategije, taktike i logistike potrebne za uspješno vođenje rata. Određena poglavlja daju osvrt na probleme koji su jedinstveni podneblju Austrijskoga Carstva i njegovoj oružanoj sili, dok istodobno po prilagodbama koje su navedene u ovom djelu saznajemo više o vođenju ratova u prvim desetljećima 19. stoljeća. Ovaj je kratki priručnik svoju svrhu ispunio prije dvjesto

1 Student povijesti, Hrvatsko katoličko sveučilište, diplomski studij, suvremena povijest, Miroslava Krleže 86, Bjelovar, trogrlic.ivan@gmail.com

godina, ali znanje sadržano u njemu preživljava do danas. Stoga je cilj ove analize spomenutoga znanja da poveća našu spoznaju ratne umjetnosti.

Ključne riječi: *rat, napoleonski ratovi, nadvojvoda Karlo, Temelji visoke ratne umjetnosti, Austrija.*

1. Uvod

„Umijeće ratovanja" kineskog vojskovođe Sun Tzua vjerojatno predstavlja najpoznatije djelo koje se bavi fenomenom rata te s velikom sigurnošću možemo reći kako je za razliku od drugih djela iste tematike daleko ispred svih ostalih po svojoj popularnosti. Malo upućeniji poznavatelji ratnoga umijeća u raspravu o teoriji rata zatim bi vjerojatno uključili Carla von Clausewitza i njegovo sveobuhvatno djelo „O ratu", a netko bi se mogao pozvati i na svojevrsni nastavak istočnjačke tradicije s „Knjigom pet prstenova" Miyamota Musashija, svojim karakterom, stilom i opusom, suštom suprotnošću Clausewitzu i pruskoj ideji rata. Nažalost, mnoge velike, zapravo najveće vojskovođe nisu nam ostavile vlastite teorije u kojima opisuju svoju genijalnost pri izvođenju ratnoga umijeća. Stoga tek posredno možemo čitati o pohodima Aleksandra Velikoga, Scipiona Afričkoga, Belizara, Gustava Adolpha, Napoleona i mnogih drugih. Ipak možemo reći kako su i sami opisi njihovih ratnih uspjeha utjecali na razvoj ratne teorije i prakse, možda i više nego ranije navedena djela s primarnom svrhom edukacije. Hanibal ostaje ponajbolji primjer ove pretpostavke. Njegove pobjede nad Rimom bivaju stoljećima nakon propasti Kartage i Rima nadahnuće brojnim vojskovođama.

Zanimljivo je primijetiti da najveći vojskovođe i najpoznatiji likovi vojne povijesti i ratne umjetnosti često, odnosno gotovo uvijek, dožive tragičan kraj i u konačnici ne uspiju posve provesti svoje ideje i želje u djelo. S druge strane, vojskovođe koji su svoju dužnost izvršili i iz službe istupili okićeni pobjedničkim vijencima, bez tragičnoga kraja, postaju kolektivno zaboravljeni. Treba samo usporediti razliku u popularnosti između pojedinaca poput Hanibala i Scipiona Afričkoga, Julija Cezara i Marka Vipsanija Agripe, Gustava Adolpha i Vojvode od Marlborougha, Napoleona i Kutuzova. Lidell[2] je vjerojatno pogodio srž ovoga fenomena kada je u svojem djelu o Scipionu Afričkom naveo kako ljudi više vole velikane koji u svojem zenitu padnu i propadnu, jer se s njima donekle fatalistički mogu poistovjetiti te si opravdati vlastiti nedostatak uspjeha i slave, s obzirom

2 B. H. Liddell Hart, *Scipio Africanus: Greater Than Napoleon* (1926), 2–3.

na to da su na kraju i ti velikani pali kao obični ljudi. Snažni pojedinci koji pak nikad ne padnu, već se s počastima povuku u starost te u smrt odu stari, nepobijeđeni i neslomljeni, podsjete čovjeka da postoje visine u časti i slavi koje običan čovjek vjerojatno nikad ne će dostići.

Ipak, cilj ovoga članka nije istražiti nepravdu zaborava koja pada na život i djela određenih povijesnih velikana. Ovdje želimo iznijeti i predstaviti život, a ponajviše djelo jednoga zaboravljenoga, ali sposobnoga vojskovođe. Nadvojvoda austrijski i vojvoda Tešinski, Karlo Habsburški i njegovo djelo *Grundsätze der Hohenkriegkunst*[3], „Temelji visoke ratne umjetnosti", objavljeno 1808. godine, prepušteni su zaboravu. Samo djelo nastalo je 1806. godine, a prva su izdanja bila tiskana u Beču 1807. i 1808. godine. Nakon napoleonskih ratova djelo biva ubrzo prevedeno na francuski i engleski jezik te je poznato da je barem jedan engleski general, Charles Napier, koristio ovaj priručnik za službe u Indiji. Također možemo reći da je djelo bilo poznato i korišteno u europskim vojnim krugovima prve polovice 19. stoljeća. Podijeljeno je na tri poglavlja, a u izradi ovoga članka korišten je engleski prijevod francuskoga izdanja iz 1848. Umjesto da stvorimo poduži prikaz djela, cilj će biti analizirati glavne čimbenike o ratnoj praksi i teoriji koje ovo djelo sadržava. Upravo zbog jedinstvenoga vremena i prostora nastanka ovoga djela trebamo ponajprije obratiti pozornost na specifične karakteristike i zamjedbe koje ono prenosi čitatelju.

2. Život i djelo

Sam nadvojvoda Karlo bio je vjerojatno najsposobniji austrijski general u napoleonskim ratovima te jedan od velikana toga vremena. Kada bi izuzeli sam genij Napoleona, nadvojvodu bismo mogli svrstati u malenu skupinu zapovjednika koji su po svojoj kvaliteti bili malo ispod njega, ali daleko iznad preostale većine. Već od 1797. godine sudjeluje u revolucionarnim, a kasnije napoleonskim ratovima kao zapovjednik vojski Monarhije na različitim bojištima.[4] Uspješna vojna karijera vojvode zauvijek ostaje u sjeni neuspješno vođenih ratova Monarhije protiv Francuske Republike, kasnije Carstva. Stoga potreba za reformom vojske, a dobrim dijelom časničkoga kadra postaje glavna briga vojvode u trenutcima predaha. Do 1809. godine austrijska je vojska neprepoznatljiva u usporedbi s onom koja je ušla u ratove s Francuskom ni puna dva

3 Archduke Charles von Habsburg, *Principles of War*, (2009).

4 Richard Bassett, *For God and Kaiser: The Imperial Austrian army* (2016), 212.

desetljeća prije po izbijanju Revolucije. Bitke kod Aspern-Esslinga i Wagrama stoje kao jasan pokazatelj kako je Napoleon na bojnom polju i prije pohoda na Rusiju pronašao protivnika kojega više nije mogao lagano nadmudriti ili na brzinu slomiti.[5] Već kod Wagrama Napoleon pobjedu mora odnijeti uz grubu silu i brojčanu nadmoć te zdravu dozu sreće ili manjkavost komunikacijskoga sustava Austrijanaca,[6] ovisno o tome s kojega stajališta gledamo na ishod bitke. No vojna je vještina neupitno bila na razini pružanja primjerenoga otpora.

Samo djelo nije ogroman i sveobuhvatan rad koji se dotiče svakog područja ratne umjetnosti, već je napisano u obliku osnovnoga priručnika za časništvo. Zanimljivo je po tome utvrditi da je carska vojska u tom trenutku trebala ovakav priručnik. Nadvojvoda uviđa nedostatak osnovnih znanja unutar časničkih redova te s jednim ovakvim priručnikom pokušava stvoriti barem djelomično sposobno vojno vodstvo na bojnom polju. Također, s obzirom na to da je ovaj priručnik pisan kao zbirka praktičnih savjeta, neizbježno je podložan zubu vremena te neprestanom razvoju vojne tehnologije. Zbog navedenoga karaktera priručnik je vrhunac svoje korisnosti doživio u desetljećima odmah nakon napoleonskih ratova. Kako 19. stoljeće odmiče tako dolazi i do ogromnih promjena u načinu ratovanja. Tako, primjerice, na organizacijskoj razini željeznice i telegraf omogućavaju dotad neviđenu kontrolu zapovjednika nad tempom vojne operacije. Ove nove organizacijske mogućnosti najbolje dolaze do izražaja za francusko-pruskoga rata 1870. – 1871., gdje više nego samo naoružanje odlučuju o ishodu rata. Ipak, mora se spomenuti kako artiljerija, ali i osobno vatreno naoružanje, dobiva na svojoj ubojitosti s užljebljivanjem cijevi, dok bezdimni barut 1880-ih omogućava posve novi pristup pri dizajniranju osobnoga naoružanja. Konačno, razvoj u taktici prije svega biva uvjetovan poukama iz Američkoga građanskoga rata, gdje su mnogi europski promatrači uvidjeli neprikladnost taktika napoleonskoga doba u tom novom, njima suvremenom dobu.[7] Radi navedenih okolnosti, ali i drugih, ovaj priručnik postaje koristan samo u malom broju iznimnih situacija koje se odnose na same nepromjenjive osnove ratovanja.

Zbog svega navedenoga ovom priručniku treba pristupiti kao svjedoku svojega vremena, vremena u kojem su potrebe novoga modernoga

5 Ian Castle, *Aspern & Wagram 1809* (1994), 90.

6 Bassett, *For God,* 272.

7 Jeremy Black, *The Age of Total War 1860-1945*. (2006), 31–35.

ratovanja zahtijevale od zapovjednika da se prilagode ili da nestanu. Porazi poput Ulma više ne smiju biti ponovljeni, a vojske sada moraju i prilikom poraza i napuštanja bojnoga polja ostati dovoljno snažne, grupirane i dobro vođene kako bi se nastavile boriti već sljedeći dan.[8] Iako u samom priručniku nadvojvoda zagovara kratki i brzi rat s odlučnom akcijom koja u kratkom roku povoljno završava sukob, odmah nakon napoleonskih ratova svima postaje jasno da je došlo novo vrijeme u ratovanju. Vrijeme u kojem vojske mogu primiti i zadati udarac i suprotno spomenutoj doktrini odužiti rat, s obzirom na to da konačni udarac ne može biti izvršen, te se, po nadvojvodi, najveće zlo za državu ili naciju mora nastaviti[9].

3. Temelji umjetnosti

Jednostavni temelji ratnoga umijeća postavljeni su samo djelomično u prvom poglavlju. Bolje rečeno, u samo nekoliko stranica prvoga poglavlja nadvojvoda postavlja principe ratovanja koji mogu biti primijenjeni na sva moguća bojišta i sukobe. Osnovna podjela rata na ofenzivni i defenzivni te nadalje podjela bojišta ili svakog područja na kojem se vode ratne operacije nije novina, već jasna učestala i potrebna podjela koja se pojavljuje i kod Sun Tzua i Clausewitza.

Također, kada govorimo o tome kako bi određeni rat trebao biti vođen, nadvojvoda predlaže u suštini samo jednu strategiju. Jedan, snažan i odlučujući udarac na neprijateljske snage. Naravno, nadvojvoda nije naivan i neiskusan te govori i o teškoćama pronalaska, stvaranja i prepoznavanja takvoga trenutka. Ipak, bez obzira na poteškoće, način djelovanja je jasan. Sve su akcije prije odlučujućeg sukoba pripremne, a nakon pobjedonosnog okršaja sve su druge operacije svojevrsne operacije čišćenja operativnoga područja, progonjenja neprijatelja te što prije uspostave povoljnoga mira.[10]

Osim navedenoga, ideja posjedovanja inicijative očituje se kroz dobar dio prvoga poglavlja koje se bavi osnovama. Jedan od razloga zašto autor preferira ofenzivni rat jest inicijativa koju takav rat po svojoj prirodi nosi sa sobom. Uvijek je povoljnije natjerati neprijatelja da odgovara nego da diktira zbivanja na operativnom području. Potrebno je navesti da autor prepoznaje kako inicijativa ovisi o informacijama koje

8 Gunther Rothenberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon* (1977), 46.

9 Archduke Charles von Habsburg, *Principles of War* (2009), 11.

10 Charles, *Principles,* 12–13.

su dostupne vojsci, ali i o osnovnim postavkama poput reljefa, količini informacija te o sastavu neprijateljske vojske.[11]

Zanimljivo je kako potpoglavlje o utvrdama građevine tretira s vrlo velikim poštovanjem i krucijalnima za ishod rata.[12] Naravno, možemo pretpostavljati važnost određenih utvrda koje su držale najvažnije prometnice i pravce ulaza u državu, ali izdvojenost ove teme također upućuje na napore koji bi morali biti uloženi pri osvajanju jedne velebne utvrde. Ipak, ono što nadvojvodin pogled na utvrde čini jedinstvenim jest da ih on gleda kao odličan instrument za preokret inicijative u ratu. Naime, ako bi neprijateljska sila uspjela zapeti u podužoj opsadi neke poveće utvrde, njihov bi se ofenzivni rat vrlo brzo mogao promijeniti u defenzivni te bi sva inicijativa bila izgubljena. Neupitno je da je ova moguća promjena ratnoga stanja dobrim dijelom ovisila i o postupcima vojske koja je pod opsadom i ostatka oružanih snaga koje bi trebale preuzeti inicijativu.[13]

Ova strategija nije novina u povijesti ratovanja, ali nadvojvoda ju jasno postavlja kao jednu od mogućih okosnica za vođenje rata. Zanimljivo je da nadvojvoda smatra i da je ovu strategiju potrebno navesti i objasniti časnicima kojima je ova knjiga namijenjena, što nam neizravno govori o problemu kvalitete časničkoga kadra. Tijekom čitanja ovoga poglavlja stvara se dojam da nadvojvodi najviše smeta nesposobnost carske vojske da kada i ostvari uspješan ishod u sukobu, zadrži i iskoristi inicijativu na širem operativnom području. Bez obzira na ovakav specifičan poziv za većom agresivnošću vojske, autor na više mjesta navodi kako oprez treba biti konstanta pri svakom dijelu planiranja te sukladno vlastitim uputama nadvojvoda tako i postupa na bojištu.[14]

Doza opreza vidljiva je i u zadnjem pravilu koje je vrlo jednostavno, ali i posve razumljivo. Ukratko, nadvojvoda objašnjava zašto nikad, osim u rijetkim i ekstremnim situacijama, vojska ne bi trebala ratovati ili biti u pohodu tijekom zime. Ako već i mora doći do ratnih operacija tijekom zime, cilj zapovjednika prije svega bi trebao biti čuvanje borbene učinkovitosti njegove vojske te napad samo u slučaju kada neprijatelj počini neoprostivu pogrješku. Zima će ionako nanijeti gubitke

11 Isto, 14–15.

12 Isto, 17.

13 Charles, *Principles,* 20.

14 Rothenberg, *The Art,* 51.

koji su neočekivani teret, stoga bi forsiranje uobičajene dinamike i tempa ratnih operacija bilo izrazito neoprezno i opasno.[15]

4. Logistika i taktika

Logistika vojske prireduje se sukladno sa širom strategijom, stoga je posve razumljivo da nadvojvoda kada piše o uspostavi skladišta i barutana u prvom pogledu ima na umu položaj utvrda i većih garnizona. Jer vojne snage ipak okupiraju određene neizmjerno strateški vrijedne položaje tijekom cijele godine, bez obzira na to bio rat ili mir. Čini nam se stoga posve zdravorazumski da bi se najveća logistička središta trebala uspostavljati kraj takvih najvećih garnizona. No upravo u tome što nadvojvoda ima potrebu navesti ovakvo na prvi pogled svima jasno i opće primjenjivano pravilo, otkriva nam se vrlo vjerojatna pretpostavka da ovo znanje ili ne postoji ili se sustavno zanemaruje i ne primjenjuje.[16]

Kada vojska maršira, posebna se pažnja mora obratiti na osiguranje logističkih puteva. Primjerice, predlaže se da se najbolje ceste ostave i osiguraju za potrebe logistike i prijevoz artiljerije. Svaki marš preko teško premostivoga terena trebaju prije svega detaljno izvidjeti legalne čete, a krila marširajućih kolona moraju uvijek biti zaštićena[17]. Sve u svemu, nadvojvodin prijedlog za to kako bi vojska trebala marširati uvelike podsjeća na raspored pri maršu rimske legije nakon marijevskih reformi. Također moramo ponovno uočiti da se ovdje ne radi ni o kakvoj velikoj evoluciji u načinu ratovanja, već se prije svega govori kako se već sakupljeno i poznato znanje može učinkovito primijeniti tijekom ratnih djelovanja.

Jedno od najvećih poglavlja kojemu je dana izrazita pozornost odnosi se na način na koji se napadaju neprijateljski položaji i brane vlastiti. Bez obzira na to čiji je položaj, autor navodi njegova tri glavna dijela. Fokus branitelja ili napadača mora biti na dvama krilima te ne na samom središtu, već klinu koji stoji ispred središta i služi kao prvo mjesto kontakta s neprijateljem. Osim ove specifične podjele, ostatak uputa odnosi se na to kako osigurati učinkovitu topničku podršku, neprekinuti komunikacijski tok, čak se uzima u obzir i položaj zapovjednika koji bi trebao izabrati najpovoljnije mjesto za zapovijedanje, tamo gdje je pregled bojišta ili položaja najbolji. Ove je lekcije, čini se, barem 1809.

15 Charles, *Principles,* 21.

16 Charles, *Principles,* 22.

17 Isto, 24.

vrlo uspješno usvojila carska vojska[18]. Kod Aspern-Esslinga, te podjednako kod Wagrama, francuska vojska imala je nezamislive probleme pri izbacivanju austrijske vojske iz njezinih položaja. U protunapadima su pak Austrijanci s neočekivanom lakoćom uspjeli razbiti Francuze i zauzeti položaje[19]. Sam je nadvojvoda u ovim bitkama pokazao da poznaje i primjenjuje ono što je sam napisao, jer je u obje bitke sa svojega preglednoga položaja znao dojahati do samih prednjih redova gdje je linija počela pucati te su vojnici počeli bježati i neorganizirano se povlačiti. U oba slučaja svojom prisutnošću uspio je zaustaviti kolaps bojnoga reda.[20]

Što se tiče samoga djelovanja određenih rodova vojske, znamo da su reforme bile poduzete u svim rodovima austrijske vojske[21], ali ovdje se nadvojvoda ne dotiče detalja tih reformi, već čitatelju govori po kojim principima treba postaviti vojsku i njezine rodove kako bi se poboljšala učinkovitost istih, bez obzira na situaciju na bojištu. Konjaništvo se tako koristi ponajprije za napad te ne treba biti držano u rezervi, već svega nekoliko bojnih redova iza točke željenoga djelovanja na crti bojišnice. Također se kao najbolja formacija za napad predlaže ešalon[22]. Međutim, rezerve nisu zanemarene, već se navode kao odlučujuće važan čimbenik pri porazu i pobjedi. Znamo da je kod Wagrama nadvojvoda u svojoj rezervi ostavio čak 17 grenadirskih bataljuna koji su između ostalog uvelike pomogli pri uspješnom i organiziranom povlačenju carske vojske s bojišta.[23]

Ratne varke navedene su kao neprocjenjivo vrijedno umijeće koje može odlučiti o ishodu cijeloga rata. Ovdje nadvojvoda smatra da varke uvijek treba razdvajati na velike i male, pri čemu je glavni kriterij identifikacije brojčanost vojnih odreda uključenih u varku te je sukladno tome potrebno uložiti odgovarajuća sredstva. Zatim se radi i distinkcija između strateške i taktičke varke. Problem provođenja i identificiranja ratnih varki i lažnih manevara naveden je kao jedan od najtežih problema vojnoga umijeća.[24]

18 Rothenberg, *The Art,* 51.

19 Bassett, *For God,* 274–275.

20 Castle, *Aspern,* 45.

21 Rothenberg, *The Art,* 170–171.

22 Modifikacija nakošenoga bojnoga poretka namijenjena konjaništvu.

23 Bassett, *For God,* 269.

24 Charles, *Principles,* 43.

5. Izvanredni čimbenici

Ostala poglavlja svode se na određene situacije u kojima se zapovjednik vojske može pronaći te se ne mogu svrstati u neku veću zajedničku kategoriju. Organizacija posebnih pratnji za karavane, gerilska borba i posebni uvjeti ratovanja s Osmanlijama predstavljaju glavne teme ovih poglavlja. Valja izdvojiti i poglavlje koje se bavi evolucijom ratne tehnike tijekom napoleonskih ratova.

Poglavlja koja se bave osiguranjem i pratnjom konvoja blisko su povezana s poglavljem o gerilskoj borbi i partizanskom djelovanju. Što se tiče obrane od napada, cilj je uputiti čitatelja u sve nedostatke i opasnosti s kojima se jedna vojna jedinica pri ovakvoj zadaći može suočiti. Nadvojvoda ovdje ne izmišlja nove revolucionarne taktike koje odjednom mijenjaju cjelokupni sustav, već daje savjete kako pojačati ona mjesta bojnoga reda koja su najosjetljivija, u slučaju zasjede i zapodjenute bitke. Savjeti stoga ponajviše idu prema tome kako osigurati krila konvoja te u kojim formacijama pješaštvo treba odbijati udare neprijateljskoga pješaštva i ponajviše konjaništva.[25]

Kada govorimo o napadima na konvoje i partizanskom djelovanju, treba spomenuti da nadvojvoda govori o uporabi regularnih laganih rodova konjaništva i pješaštva na iregularan način[26]. Iako je djelovanje iregularnih partizanskih odreda bilo očekivano od strane svih sudionika napoleonskih ratova, za očekivati je da priručnik carske vojske ne će biti pisan za takve odrede i njihove vođe. Sam nadvojvoda objašnjava da zadaće partizanskih odreda mogu biti vrlo važne za uspjeh u pohodu, ali i da te odrede moraju voditi iznimno sposobni časnici. Također, jasno je da takve zadaće ne mogu provoditi, barem ne podjednako uspješno, jedinice prosječne kvalitete, već za ovu vrstu ratovanja treba ostaviti elitne lagane jedinice svih rodova kopnene vojske.

Poglavlje koje je svojom tematikom jedinstveno ovom priručniku i specifično za podneblje Habsburške Monarhije jest poglavlje koje se bavi ratovanjem s Osmanlijama, u tekstu nazvanih Turcima. Autor smatra da je turski vojnik jedan on najboljih vojnika svijeta kada je sam, ali čim više turskih vojnika formira odred, njihova učinkovitost opada. Sve vrline koje krase turskoga vojnika kao pojedinca, njegova agresivnost, nepromišljena hrabrost, brzina i spretnost postaju problemi i zapreke pri formiranju kohezivne jedinice. Stoga odredi carske vojske u ovom

25 Charles, *Principles,* 39–40.

26 Isto, 47.

pogledu imaju snažnu prednost nad Turcima. Još dvije boljke opsjedaju tursku vojsku. Nedostatak poznavanja vojne tehnologije i njezinih pomoćnih znanosti te izrazito promjenjiv moral njezinih vojnika. Jer dok carska vojska može pretrpjeti poraz na bojnom polju i povući se u organiziranom redu, poraz kod Turaka predstavlja mnogo veći problem pri povlačenju jer udarac na moral može biti toliko snažan da vojsku učini borbeno neučinkovitom.[27]

Konačno, treba se osvrnuti i na promjene koje su ratovi s Napoleonom donijeli. Ovdje zapravo nadvojvoda govori o razvoju lagane pješadije francuske vojske. Poznato je da kada linijska pješadija francuske vojske ovoga razdoblja napada, ona uvijek biva pokrivena izrazito velikim brojem lagane pješadije koja napreduje ispred vatrenih kolona linijske pješadije[28]. Niti jedna vojska na početku napoleonskih ratova ne koristi toliko laganih pješaka pri pokrivanju linijskih navalnih kolona. Zato je neizbježno povećati broj laganih pješaka u redovima carske vojske te jednakom mjerom odgovoriti francuskima. Skupljeni redovi linijske pješadije moraju biti ovako zaštićeni jer linijska pješadija svojom brojnošću, masom i silom odlučuje o sukobima i osvaja najvažnije položaje.[29]

6. Zaključak

Osim što je kao priručnik ovo djelo bilo učinkovito pri obrazovanju časničkih kadrova carske vojske, ostavilo nam je odličan uvid u umijeće vođenja rata početkom 19. stoljeća. Određene lekcije navedene u priručniku zbog svojega karaktera koji se oslanja na ljudsku prirodu posjeduju trajnu vrijednost te se pomnim čitanjem i promišljanjem mogu pronaći pouke koje su primjenjive i danas. Ipak, ovaj izvor vojne povijesti svoju ulogu pronalazi kao odlično uvodno i početničko djelo za svakog mladog časnika 19. stoljeća, jer je po formatu i jednostavnosti ovo djelo mnogo bliže „Umijeću ratovanja" nego „O ratu". S jednom velikom prednošću nad samim „Umijećem ratovanja", ovo je djelo pisano s obzirom i uvidom u tehnologije korištene u 19. stoljeću, u samoj zori modernoga ratovanja. Konačno, ovaj priručnik umjetnika početnika u ratnoj umjetnosti ne uči kako naslikati „Noćnu stražu", već kako pravilno držati kist u ruci.

27 Isto, 48–51.

28 Rothenberg, *The Art,* 22–23.

29 Charles, *Principles,* 53.

"The Fundamentals High Art of War"

Abstract: „Principles of War" is a forgotten manual of the Imperial Austrian Army for the age of Napoleonic Warfare, written by one of the most capable commanders of this time. In barely seventy pages Archduke Charles of Habsburg reflects upon basic strategy, tactics and logistical needs in order to wage a successful war. Certain chapters give a unique insight into problems exclusive to Austrian Empire and its armed forces. While at the same time observing the adaptations made because of these problems we can discover a lot about the art of war in the first decades of the 19th century. This short manual fulfilled its purpose a couple of hundred years ago, but knowledge contained in this work survives until today. And this analysis works in order to expand our understanding of the art of war.

Keywords: *War, Napoleonic Wars, Archduke Charles, Principles of War.*

Bibliografija

Archduke Charles von Habsburg, *Principles of War*, Nimble Books, Chicago, 2009.

B. H. Liddell Hart, *Scipio Africanus: Greater Than Napoleon*, Da Capo Press 1926.

Gunther Rothenberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon*, 1977.

Ian Castle, *Aspern & Wagram 1809*, Osprey Publishing, London, 1994.

Jeremy Black, *The Age of Total War 1860-1945*., Praeger Security International, Westport, 2006.

Richard Bassett, *For God and Kaiser: The Imperial Austrian army*, Yale University press, London, 2016.

RAZGOVOR S GENERALOM MILOM ĆUKOM

Razgovarao Marin Sabolović[1]

Mile Ćuk umirovljeni je general pukovnik Oružanih snaga Republike Hrvatske. Rođen je 1961. godine u Rami, BiH. Osnovnu školu završio je u Rovišću, srednju u Bjelovaru, a Fakultet prometnih znanosti u Zagrebu, gdje je stekao zvanje diplomiranoga inženjera prometa. Polaznik je prvoga naraštaja Ratne škole „Ban Josip Jelačić" i MPRI programa za visoke časnike. Po proglašenju samostalnosti Republike Hrvatske 1991. godine postaje djelatnik Ministarstva unutarnjih poslova i voditelj osiguranja predsjednika Republike Hrvatske, a iste je godine postao načelnik centra Službe za zaštitu ustavnoga poretka (SZUP) Bjelovar do rujna 1992. godine kada postaje pobočnikom predsjednika Republike Hrvatske. Dužnost pobočnika obnašao je do 1994. godine kada započinje s projektom osnutka Prvoga hrvatskoga gardijskoga

1 mag. geog. Vukovarska 9, Bjelovar, voditelj Stalnog muzejskog postava Domovinskog rata Bjelovar, Trg Stjepana Radića 9

zbora. Njegov je idejni začetnik i prvi zapovjednik do umirovljenja. Godine 1995. postaje ravnateljem stožera Ureda za nacionalnu sigurnost kao koordinator svih sigurnosnih službi u Republici Hrvatskoj za osiguranje štićenih osoba i objekata. Umirovljen je 2002. godine u činu generala pukovnika Oružanih snaga Republike Hrvatske. Odlikovan je medaljom „Bljesak“, medaljom „Oluja“, medaljom „Ljeto 95“, Spomenicom domovinske zahvalnosti, Spomenicom Domovinskog rata, Redom Hrvatskog trolista, Redom bana Josipa Jelačića, Redom Ante Stračevića s danicom i Redom kneza Domagoja s ogrlicom.

Generale Ćuk, zahvaljujem na razgovoru za 11. broj časopisa Obnova. Umirovljeni ste general Oružanih snaga Republike Hrvatske, pobočnik predsjednika Republike Hrvatske, zapovjednik Hrvatskoga gardijskoga zbora, ali s početka osobni čuvar dr. sc. Franje Tuđmana u vrijeme kada je Republika Hrvatska bila san koji je tek trebao postati stvarnost. Kako ste stupili u kontakt s Tuđmanom, kako ste postali osoba od njegova povjerenja?

U vrijeme stvaranja ideje o samostalnoj i neovisnoj, prije svega demokratskoj Hrvatskoj, njezin idejni začetnik Franjo Tuđman bio je osoba koja je definitivno trebala osiguranje. Razlozi za moje ustoličenje na mjesto njegova čuvara višebrojni su, počevši od službi bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, pritom mislim na Udbu i KOS, koje su radile svoj posao, a koji se najbolje očitovao u likvidacijama Hrvata u emigraciji i bojazni od takvog scenarija pa do iskustava vezanih uz Tuđmanovu disidentsku prošlost koja su ukazivala na to da bi Tuđman mogao postati metom. Naravno, na to mjesto morao sam doći preporukom. Ne znam tko me je predložio, ali kako je u to vrijeme konačno aktivirana hrvatska emigracija, vjerujem tim kanalima. Naime, moj bratić Josip Ćuk bio je predsjednik mladeži Hrvatskoga oslobodilačkoga pokreta i ta koordinacija između hrvatskoga iseljeništva vjerojatno je poveznica, iako se o tom procesu nisam kasnije raspitivao. Govorimo o ljetu 1989. kada sam u konačnici pozvan, sjećam se nedjelje ujutro u 10 sati, i taj isti dan postavljen na mjesto čuvara Franje Tuđmana, a svoj sam posao obavljao u Nazorovoj ulici gdje je smještena njihova obiteljska kuća.

Zbog čega sam izabran ne znam, ali vjerujem da je moja životna priča imala utjecaja. Naime, ranije sam imao negativnih iskustava s Udbom kao dobar dio Hrvata koji su iz različitih razloga uhićeni i osuđeni, moja je krivica dobila svoj naslov 1987. poznatom konstrukcijom o oružanoj pripremi za rušenje samoupravnoga poretka SFRJ. Skupina

od 19 ljudi među kojima sam bio i ja optužena je za organizaciju spomendana skupine „Feniks“, tzv. „Bugojanske skupine“, a zapravo se radilo tek o jednoj zabavi koja nije imala veze sa spomenutom optužbom, zbog čega sam osuđen na tri godine zatvora i dvije uvjetno. Kasnije sam saznao da je među nama bio i suradnik Udbe koji je morao opravdati svoj posao i postao sam njegovom žrtvom.

Kraj 1980-ih vrijeme je kada se događaju turbulencije u komunističkoj Europi, a daju se naslutiti i promjene u Jugoslaviji. Kako ste Vi doživjeli 1989. godinu i koje su vaše ekspresije na nadolazeće vrijeme?

Vrlo su zanimljivi sami početci. Recimo, dovoljno govori činjenica kako sam Tuđmana prvo vozio u njegovu automobilu, prije autiću, ako se ne varam bila je to mala Honda, a kasnije u autima *rent a car* poduzeća. Prije svega sam radio prema potrebi, obično u vrijeme putovanja, a kasnije kad su primijećena vozila oko njegove kuće, kuća se naime snimala i pratila, otada sam trajno boravio u Nazorovoj u Zagrebu. Bio sam smješten u sobi koja je bila blizu dvorišnoga izlaza 24 sata dnevno, tek sam povremeno odlazio obitelji. Kad je angažirana baraka u Savskoj, tad je u krugu zaštite bio veći broj ljudi, no i dalje sam ostao prva osoba uz još pet, šest odabranih momaka. Među njima je bio i Zdeslav Turić, koji je nažalost kasnije poginuo kod Zadra, s Mirom Barešićem. Na referentnu godinu nadovezuje se i nadolazeća 1990., kada je Zdravka Bušić došla iz Kanade i imenovana je tajnicom, tijekom koje Tuđman boravi i u vili Weiss te iznajmljenom objektu kod Mesićevih stuba iz kojega smo 30. svibnja 1990. krenuli na konstituirajuću sjednicu Hrvatskoga sabora. Nakon toga predsjednik seli u Visoku, na Banske dvore te nakon 8. listopada 1991. u vilu Zagorje na Pantovčaku. Dinamika dnevnih aktivnosti bila je zapanjujuća, ustajali smo u 6 sati, lijegali smo u 3 i tako gotovo svakoga dana. Predsjednik Tuđman, iako tada već u zlatnim godinama, bio je neumoran. Uz svaki ću odgovor rado navesti i manje poznate događaje iz toga vremena, recimo vrlo je zanimljiva priča o mojem boravku u njegovoj kući, toj sobi uz podrum, i dijela podruma koji je bio iznajmljen trgovcu dječjim igračkama iz Dubrave. Jednoga jutra oko 5 sati, u vrijeme kada su već počele prijetnje Tuđmanovoj sigurnosti, začuo sam neobične zvukove. Približio sam se dvorišnim vratima i kroz mali stakleni prozor primijetio čovjeka kako pokušava otključati vrata. Uzeo sam pištolj i na prepad otvorio vrata te stavio čovjeku pištolj na čelo. Čovjek je od straha kleknuo, primio sam ga za kosu i počeo vući prema sobi. Čovjek je počeo vikati, što je probudilo gospođu Tuđman

koja me je zaustavila i u panici kazala kako su zaboravili napomenuti da je podrum iznajmljen i da najmoprimac s vremena na vrijeme uđe u kuću kroz dvorišni ulaz kako bi došao do skladišta u podrumu.

Iz ranijih smo odgovora saznali kako je funkcionirala zaštita budućega predsjednika Tuđmana u vrijeme prije izbora, kada je njegova zaštita bila neosporni sigurnosni izazov s krimenom potencijalnoga neuspjeha, što je dodatna otežana okolnost za neposredne sudionike. Kako se nastavlja institucionalizacija zaštite štićenih osoba u mladoj državi i s osobama koje nisu radile slične poslove do toga trenutka?

Prvi trenutci formiranja službenoga osiguranja štićenih osoba dogodili su se netom nakon konstituiranja Hrvatskoga sabora jer su se tada javili i prvi sigurnosni izazovi vezani uz državne institucije. Osobno sam i prije konstituirajuće sjednice primio službenu iskaznicu tadašnjega Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove s kojom sam mogao zadužiti potrebno naoružanje i službeno vozilo, tada Volkswagen Golf 2. Definitivno se nazirao kraj Jugoslavije i bili je potrebno organizirati osiguranje osoba i objekata u nadolazećem vremenu. Sastanak koji je bio svojevrsna koordinacija organiziran je neposredno nakon konstituiranja Sabora, Perica Jukić i ja s jedne strane te Mato Laušić i Vjeko Brajević s druge strane, uz kratko prisustvo Stipe Mesića kao predsjednika republičkoga Izvršnoga vijeća. Nakon toga sastanka doveo sam ljude iz Bjelovara u koje sam imao povjerenje, a koji su trebali čuvati Sabor do proglašenja samostalnosti jer je ostao jedan zrakoprazan prostor od čina konstituiranja Sabora do proglašenja samostalnosti, međunarodnoga priznanja i slično, koji se može okarakterizirati kao vrijeme u iščekivanju do konačnoga formalno-pravnoga formiranja države u kojem smo se morali osloniti na ljude od osobnoga povjerenja, drugoga načina nije bilo. Drugim riječima, bilo je potrebno napraviti koordinaciju u svrhu zaštite štićenih osoba i objekata, ali sad već na višoj razini od one s kojom smo započeli čuvajući Tuđmanovu kuću u Nazorovoj, a da pritom država tek stasa. To su prvi trenutci onoga što će kasnije postati Prvi hrvatski gardijski zbor.

Jednu anegdotu iz vremena suradnje Mate Laušića i Vas opisao je sam general Laušić u razgovoru za portal Direktno, a vezana je uz vaš zajednički angažman u zaštiti predsjednika pri odlasku u Beograd. Možete li opisati taj događaj?

Dana 25. siječnja 1991. tijekom izvanredne sjednice Sabora sazvanoga zbog potencijalnoga vojnoga udara JNA, a netom prije sastanka

predsjednika svih jugoslavenskih republika u Beogradu, predsjednik je zamoljen da odgodi put u Beograd, što on naravno nije učinio. Predsjednik, uz državno izaslanstvo, osiguranje i liječnika, poletio je sa zračne luke Pleso prema Beogradu. Iako je isprva bio predviđen sastanak u zgradi Predsjedništva Srbije, predsjednik Tuđman nakon toga je pozvan i na sastanak Predsjedništva SFRJ, što je bilo neočekivano i izvan poznatoga hodograma. Pri dolasku u Palatu Federacije predsjednik se uputio na sastanak, dok smo mi s ostalim članovima osiguranja ostalih predsjednika republika boravili u predvorju.

Među njima je, recimo, bio i Veselin Šljivančanin kao pripadnik osiguranja generala Veljka Kadijevića. Odjeven u civilno odijelo, ispod mantila sam imao kratku strojnicu Heckler&Koch, rezervni okvir i ručnu bombu. Iako pri dosadašnjim sličnim sastancima nismo imali neugodnih iskustava s osiguranjem drugih štićenih osoba, pa tako ni Srbije i Crne Gore, dapače, ovoga je puta usporedno s našim dolaskom prikazan poznati film o Martinu Špegelju „Šta je istina o naoružavanju terorističkih formacija HDZ-a u Hrvatskoj“ na državnoj televiziji. U tom istom trenutku u vrijeme dobacivanja i neugodnih izraza osiguranja srpskih predstavnika meni je na pod obložen kamenim pločicama ispao okvir iz naoružanja, što je proizvelo zvuk na koji su svi zanijemili i pogledali u mene. Vratio sam okvir gdje je i bio, što je dodatno napelo ionako napetu atmosferu. Pri povratku u Zagreb zrakoplov je zbog magle bio usmjeren u Ljubljanu, no predsjednik je tražio da sletimo u Zagreb. Pri slijetanju zbog izrazito jake magle pilot je sletio uz sam rub piste, zrakoplov se zarotirao pri udarcu u signal uz pistu i stao na travnjaku, na sreću bez posljedica.

Jedna od najvećih enigmi proizašlih iz vremena stvaranja Republike Hrvatske vezana je uz pokušaj atentata na Franju Tuđmana u Benkovcu. Svjedokom ste toga događaja i neposredni sudionik. Molim Vas opišite taj događaj.

U ožujku 1990. održan je predizborni skup u Benkovcu u sklopu predizbornih skupova po Dalmaciji. Noć smo proveli u Zadru i uputili smo se u Benkovac, već tada svjesni opasnosti. S nama je u automobilu bio i akademik Brozović. Skup je bio zaista mnogobrojan, održan je kod hotela u Benkovcu, ali koliko je god bilo simpatizera Hrvatske demokratske zajednice, gotovo je toliko bilo i Srba iz Benkovca i okolice. No najveći su problem predstavljali oficiri JNA koji su bili odjeveni u civilnu odjeću, ali su jako dobro znali što treba učiniti, što treba dovikivati i kako provocirati. Naguravali su nas i pritom pokazivali kako su ispod

odjeće naoružani. Kad je skup započeo nastala je galama, pogotovo u vrijeme govora Tuđmana kada su iz mase doletjela bačena jaja. U tom je trenutku došlo do kretanja skupa, razmaknula se masa i iz mase je istrčao čovjek s pištoljem, Čubrilović, okretao se prema skupu i probijao se prema Tuđmanu. Otišao sam od Tuđmana prema izgredniku, držao sam pištolj u rukama, ali okrenut prema tlu. Tada su dolazili trenutci koji se pamte, trebam li pucati ili ne. Do tada nismo na vlastitoj koži iskusili mogućnost toga izbora, tada se javljao taj strah od pucanja u čovjeka, to je bilo nama novo, kao i onima koji su bili s druge strane.

U tom je trenutku momak iz Bibinja izgrednika udario šakom u glavu, s njim je pao i pištolj, posegnuo sam za tim pištoljem i odmah ga predao Dragi Krpini. Tada pištolj nije bio bitan, već kontrola nad nastalom situacijom. Kasnije je, čini mi se, Šale pokazao taj pištolj, no nisam poveo računa o samom modelu. No ono u što sam siguran jest činjenica kako je pištolj bio, nazovimo ga pravi, a ne plinski, čini mi se Walther 7x65 ili češka zbrojovka, kažem, nisam tada vodio računa o modelu. Ako s odmakom od gotovo tri desetljeća analiziramo taj događaj, zbog čega bi itko tada nosio plinski pištolj, pogotovo jer je i sam Čubrilović mogao biti ubijen ili pak ući u sukob s nama. Ako imate takvu namjeru, a Čubrilović je sigurno imao, tad ne nosite plinski pištolj. Ono što je bio cilj demantija toga događaja je umanjenje toga pokušaja atentata i Tuđmana kao potencijalne žrtve. Usporedno s tim događajem iz mase su se čuli pucnjevi iz vatrenoga oružja „u zrak“, no kako su god unosila dodatni nemir i nesigurnost, mi smo u tom metežu krenuli prema hotelu na prednji ulaz i izašli na stražnji te nastavili prema Šibeniku na idući skup, po hodogramu, ali Tuđman je rekao da želi ići u Zagreb. Bili smo prljavi od spomenutih jaja, odjenuli smo rezervnu odjeću i uputili se prema Kninu. Rečeno nam je da nas pobunjenici čekaju na putu do Zagreba, da su ih vidjeli ljudi koji su se kretali od Zagreba prema Dalmaciji, dobio sam nekoliko pušaka za zaštitu, jednu pušku Winchester i jednu skraćenu sačmaricu, koliko se sjećam. Međutim, nisam išao uobičajenim putem prema Zagrebu, krenuo sam prema Kninu. Tuđman je ležao iza na jastucima pokriven dekom, pokušao je spavati, a s nama je u automobilu bio Ivan Tolj. Dakle, krenuo sam putem Strmica – Grahovo – Grmeč – Karlovac i u Strmici smo naišli na svatove. Veselili su se i pritom blokirali prometnicu. U tom trenutku automobilu je prišao čovjek sa šajkačom i kokardom, a kako sam pažljivo promatrao okruženje, primijetio sam da za pasom drži pištolj. No u ruci je imao bocu rakije, prišao je automobilu i ponudio me. Popio sam rakiju, nazdravio i

bez izgreda nastavio put. Zgodna anegdota vezana je uz drugi dan kada je Tuđman prisustvovao privatnom druženju u Hrvatskom zagorju. Tada je u opuštenoj atmosferi prepričavajući događaj u Benkovcu govorio sudionicima: „Da vidite kako moj Mile nazdravlja četnicima".

Vratimo se na ustroj Prvoga hrvatskoga gardijskoga zbora na čijem ste čelu bili do smrti predsjednika Tuđmana. Možete li opisati, s obzirom na to da ste naveli početke službene uloge u zaštiti predsjednika, nastavak djelokruga te postrojbe, njezin ustroj, namjenu i kraj?

U međuvremenu od sastanka sa skupinom koja će kasnije biti zadužena za osiguranje predsjednika Tuđmana do samoga osnutka Prvoga hrvatskoga gardijskoga zbora organiziran je 1993. godine još jedan u nizu ključnih sastanaka na temu formiranja postrojbe za zaštitu štićenih osoba. U razdoblju od samih početaka osiguranja Tuđmana do osnutka postrojbe zadužene za zaštitu, predsjednika je štitilo Ministarstvo unutarnjih poslova, tzv. šest odjela, međutim zbog objektivnih razloga i određenih sumnji zaštita štićenih osoba prebačena je u Ministarstvo obrane. Tom su sastanku prisustvovali ministri Gojko Šušak i Ivan Jarnjak te pročelnik Vojnoga kabineta predsjednika Republike Hrvatske, tada brigadir Krešimir Kašpar, gdje je naređeno da se omogući formiranje odjela za zaštitu štićenih osoba, odnosno da se osiguraju materijalna, kadrovska i financijska sredstva za takvu postrojbu. Po tom sam sastanku trebao donijeti prijedlog ustroja te postrojbe podređene samo njemu, čiji će dijelovi izvršavati zadaće zaštite, a dio će provoditi protokolarne radnje, projekta koji će kasnije postati Prvi hrvatski gardijski zbor. Radna verzija imena bila je zapravo divizija, bez ikakvih konotacija. Takvim se terminima tada raspolagalo, na što se Tuđman nasmijao i rekao kako će to biti priča o Prvoj plavoj diviziji. To je odbio i na kraju je odlučeno da će postrojba nositi naziv zdruga veličine pukovnije, odnosno da će, kao opasku na prijedlog ustroja, razraditi ustroj Prvoga gardijskoga zbora. Prva ideja bila je o postrojbi veličine brigade, kao udarna brigada ratne namjene te bojne koje bi djelovale u okviru specifičnih zadataka poput protokola, tzv. prvoga prstena, neposredne zaštite i sl. Na koncu je zbor bio naziv cjeline i u njemu zdrug definiran kao ratna postrojba te bojne namijenjene provedbi specifičnih zadaća. U okviru zbora ustrojena je eskadrila helikoptera, zrakoplovi vlade i predsjednika pripali su zrakoplovnoj skupini pod zapovjedništvom Amira Šehića, dok je oklop bio u okviru zdruga.

Možete li opisati Tuđmanovu osobnost, kakav je bio privatno, kakav ste odnos imali s njim s obzirom na to da ste surađivali od vremena ideje do na koncu realizacije projekta suverene i neovisne Republike Hrvatske?

Franjo Tuđman bio je vrlo skroman čovjek, o tome dovoljno govori ranije spomenuta mala Honda i iznajmljen podrum obiteljske kuće. No prije svega bio je, kako sam ranije naveo, neumoran, ali i neustrašiv. Odvažio se otići u Beograd uz svu silu potencijalno negativnih scenarija koje je svakodnevno slušao, nije bio prestrašen ni nakon benkovačkoga događaja, zaista je bio netipičan, a očito vođen idejom o samostalnoj i neovisnoj Hrvatskoj koju je smatrao, usudim se kazati, većom od sebe. Ne treba zaboraviti ni njegove posjete Hrvatskoj Kostajnici i Petrinji, ratom neposredno pogođenim područjima. Mogu reći da sam ga volio kao svojega oca, u mene je definitivno imao povjerenja jer smo zajedno krenuli od povoja, a završili u samostalnoj Hrvatskoj, moja je služba započela s njim, u trenutku njegove smrti ista je i završila. Kad se predsjednik razbolio, prognoze nisu bile obećavajuće usprkos liječenju svjetski renomiranih stručnjaka, no nije se naslućivao samo njegov kraj, bio je to kraj ere i njegove politike, ali i Hrvatske koju smo poznavali u vrijeme obrambenoga Domovinskoga rata. Kad je preminuo ničim izazvan, odnosno bez utjecaja drugih, spakirao sam svoje stvari i otišao iz Zagreba.

PRIKAZ KNJIGE DAVORA MARIJANA „DOMOVINSKI RAT“

Autor: Dominik Andreić

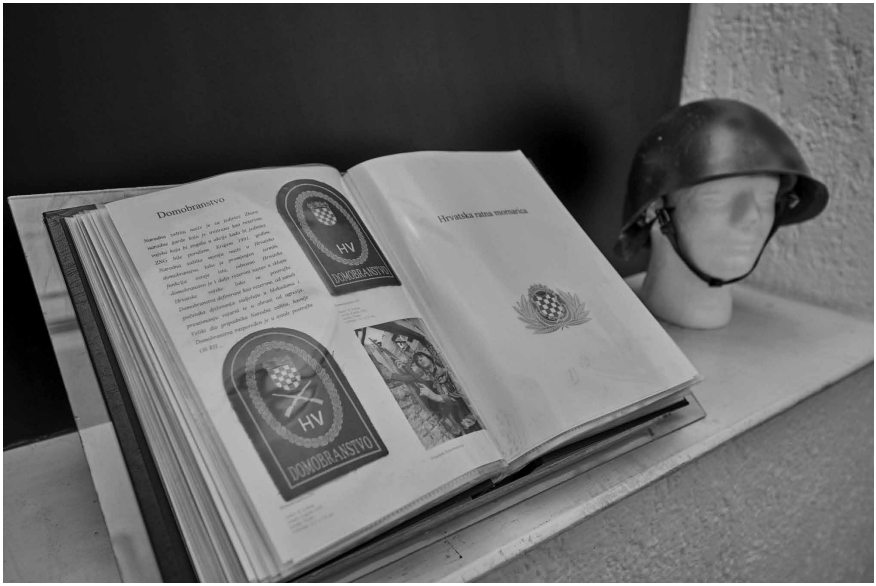

Domovinski rat jedna je od „vrućih“ tema u domaćoj historiografiji. Zbog maloga vremenskoga odmaka od današnjice ta je tema slabo obrađena, često je politizirana i puna emotivnih naboja koji ograničavaju javni diskurs. Autor Davor Marijan povjesničar je s izdanih gotovo pedeset radova i publikacija na području povijesti Domovinskoga rata i ratnih devedesetih, što ga čini jednim od najrelevantnijih znanstvenika za problematiku knjige.[1] Marijan donosi detaljan kronološki pregled Domovinskoga rata s obrađenim bitkama te, gdje je potrebno, kontekstualiziranim političkim zbivanjima. Prema riječima autora, u knjizi je ukomponiran sav njegov dotadašnji rad, a knjiga je počela nastajati više od deset godina prije konačnoga objavljivanja.[2] Knjiga je izdana u nakladništvu Despot

1 CROSBI Hrvatska znanstvena bibliografija, Pregled po znanstveniku: Davor Marijan *https://www.bib.irb.hr/pregled/znanstvenici/244740?chunk=25&page=3*, pristupljeno 18. 2. 2019.

2 „Uvodna napomena“ u Davor Marijan, *Domovinski rat* (2016), 13.

Infinitusa koji izdaje historiografske knjige domaće i svjetske te pretežito vojne tematike i nezaobilaznoga Hrvatskoga instituta za povijest čiji su projekti i istraživanja rezultirali ovom knjigom.

Autor Davor Marijan rođen je u mjestu Priluka pokraj Livna u današnjoj Bosni i Hercegovini. U Livnu je završio osnovnu i srednju školu, a na studij odlazi u Zagreb na Filozofski fakultet gdje završava dvopredmetni studij povijesti i arheologije. Godine 2005. magistrirao je s temom „Ustaške vojne postrojbe 1941. – 1945.“, a 2006. doktorirao je s temom „Jugoslavenska narodna armija i raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1987. – 1992. godine“. Od 2001. radi na projektu Hrvatskoga instituta za povijest „Stvaranje Republike Hrvatske i Domovinski rat 1991. – 1995. – 1998.“. Glavni predmet istraživanja mu je vojna povijest Hrvatske i Jugoslavije u 20. stoljeću.[3] Među autorovih pedesetak radova i publikacija s područja povijesti Domovinskoga rata i ratnih devedesetih nalazi se i dvanaest autorskih knjiga i monografija od kojih je važno spomenuti: „Hrvatska 1989. – 1992.: rađanje države“, „Obrana i pad Vukovara“, „Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987. – 1992.“, „Bitka za Vukovar“, „Smrt oklopne brigade“, „Oluja“ te nedavno izdana „Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.“[4] U prikazanoj knjizi predstavlja svoja dosadašnja istraživanja i teze iznesene u prethodno izdanim knjigama i radovima i spaja u kompaktnu cjelinu.

Knjiga sadržava 456 stranica, s bibliografijom, popisom kartica i tridesetak strana relevantnih karata. Na 405 stranica teksta sadržana je „Uvodna napomena“ i osam poglavlja knjige. Dulja poglavlja (I. – V.) podijeljena su na nekoliko manjih cjelina od kojih svaka na još nekoliko tematskih podnaslova. Prvo poglavlje „Politička podloga“ kronološki opisuje politička zbivanja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (BiH), sljedeće poglavlje „Sudionici rata“ nabraja vojske zaraćenih strana te opisuje njihov nastanak, razvoj i ustroj. Pritom nema posebne obrade „vanjskih“ mirovnih snaga Ujedinjenih naroda (UN-a) i NATO-a. Sljedeća tri, znatno dulja poglavlja, kronološki prate razvoj, tijek i kraj rata iz vojne te dijelom političke perspektive u Hrvatskoj, odnosno od četvrtoga poglavlja i u BiH. To su III. „1990. – 1992.: Od srpske pobune do Sarajevskoga primirja“, IV. „1992. – 1995.: Od Sarajevskoga primirja

3 Hrvatski institut za povijest. Djelatnici na odjelu za suvremenu povijest: Davor Marijan *http://www.isp.hr/suvremena-povijest*, pristupljeno 18. 2. 2019.

4 CROSBI, pristupljeno 18. 2. 2019.

do Zagrebačkoga sporazuma“ i V. „1994. – 1995.: Od Zagrebačkoga sporazuma do kraja rata“. Nakon toga slijede tri kraća poglavlja; „Ratni zločini i etnička čišćenja“, „Predrasude i kontroverzije“ i „Zaključak“. Posljednjih tridesetak stranica knjige odnose se na zemljovide. Zemljovidi redoslijedom prate sadržaj knjige i prikazuju političke i vojne ustroje te razgraničenja, stanje na terenu i odnose snaga te tijek vojnih operacija. Zemljovidi su precizno izrađeni, nisu tek obične skice, a ima ih čak 52.

U uvodnoj napomeni autor daje obrazloženje za sadržanost rata u BiH u knjizi, smatrajući ga nerazdvojnim od onoga u Hrvatskoj, što će kroz knjigu argumentirati. Objašnjava važnost političkoga prikaza „u najkraćim mogućim crtama“ unatoč vojnoj perspektivi knjige. Autor spominje i problematiku u istraživanju zbog nedostupnosti dokumenata što kritizira te navodi prikupljanje vojnih dokumenata iz privatnih izvora. Osvrće se i na uporabu etnonima „Muslimani“ koji koristi za razdoblje do proljeća 1994., od kada se donošenjem Ustava Federacije BiH zakonski sankcionira etnonim „Bošnjaci“. Stoga se i u ovom prikazu koriste oba termina.[5]

Knjiga se primarno bavi vojnom poviješću, no u prvom poglavlju autor donosi sažet politički pregled, ali sa sadržanim svim ključnim činjenicama. Politički pregled autor započinje s desetljetnim postupnim raspadom Jugoslavije kroz krize i političke nemire od smrti Josipa Broza Tita 1980. godine. Njega autor smatra glavnim integrativnim čimbenikom uz Savez komunista Jugoslavije (SKJ) i Jugoslavensku narodnu armiju (JNA), a nakon njegove smrti slijedi gospodarska kriza, pobuna Albanaca na Kosovu, Memorandum SANU, „mitinzi istine“, i „jogurt revolucija“. Tezu da je zaustavljanje ekonomske krize konvertibilnim dinarom odigrano na hrvatski račun, autor samo spominje, ne iznoseći kritiku ili slaganje. Nadalje se spominju slovenske ustavne promjene, preustroj JNA prema planu „Jedinstvo“, svjetski slom komunizma i „hrvatska šutnja“.[6]

Nakon opisa kolapsa SFRJ, u knjizi slijede demokratske i ustavne promjene u Hrvatskoj te pojava HDZ-a i Franje Tuđmana. Autor HDZ karakterizira više kao pokret nego kao stranku zbog široke raznolikosti političkih uvjerenja među HDZ-ovim članstvom. Uz spomen čelnika Franje Tuđmana, autor donosi njegovu kratku biografiju te mu pridodaje veliku važnost. Poglavlje završava raspisom referenduma, proglašenjem

5 „Uvodna napomena“, 13.

6 Davor Marijan, *Domovinski rat* (2016), 17–19.

neovisnosti i raskidom državno-pravnih veza RH sa SFRJ. U političkom pregledu rata opisan je tijek srpske pobune, od prvih odbijanja suradnje s Hrvatskim Saborom te formiranja zajednica općina i paradržavnih institucija do proglašenja RSK. Pritom autor naglašava činjenicu da su Srbi na proglašenom teritoriju činili samo 36 posto (%) ukupnoga stanovništva. Uz pobunu su navedena i sva nastojanja hrvatskih vlasti u pronalaženju mirnoga i kompromisnoga rješenja. Tako se spominje i osnivanje Savjeta za kulturnu autonomiju Srba u Hrvatskoj te proglašenje dvaju autonomnih kotara: Knina i Gline, koje zbog ratne situacije nije ostvareno.[7]

Nadalje, autor opisuje propale pregovore republika o novom uređenju Jugoslavije; hrvatska i slovenska zalaganja za konfederaciju, težnje Srbije i Crne Gore za centraliziranom federacijom te premišljanja BiH i Makedonije. Nakon hrvatskoga i slovenskoga proglašenja neovisnosti spominju se stavovi međunarodne zajednice i svjetskih sila prema Hrvatskoj i Jugoslaviji. Istaknuta je neodlučnost Europske zajednice i SAD-a između podržavanja mladih demokracija i očuvanja Jugoslavije. Od utjecaja međunarodnih faktora spominje se traženje tromjesečnoga moratorija na proglašenje neovisnosti, uvođenje embarga na uvoz oružja koje je najviše pogodilo Hrvatsku te konačno međunarodno priznanje.[8]

U opisu misije Ujedinjenih naroda kojom snage UNPROFOR-a stupaju na područje RH, spomenute su mane i neučinkovitost misije, ali i rezolucije UN-a koje su potvrdile teritorijalni integritet RH i definirale sukob kao jugoslavensku okupaciju. Na kraju se spominje preimenovanje misije u UNCRO zbog hrvatskoga nezadovoljstva te mirna reintegracija istočne Slavonije i Prevlake. U knjizi je ukratko opisano očajno unutarnje stanje u RSK do kolovoza 1995. godine te njihovo odbijanje „Plana Z-4“ (mirovnoga rješenja nepovoljnoga za Hrvatsku). Neuspjeh stvaranja učinkovitoga državnoga sustava i adekvatne vojne organizacije, autor navodi kao ključ konačnoga vojnoga i političkoga sloma tzv. RSK.[9]

Politički pregled rata u BiH u knjizi započinje prvim višestranačkim izborima i koalicijom nacionalnih stranaka. Autor opisuje neslaganje srpskoga s bošnjačkim i hrvatskim političkim vodstvom oko budućega uređenja BiH te osnivanje Srpske Republike Bosne i Hercegovine, kasnije RS. Izostanak reakcije središnjih vlasti u Sarajevu na stradanje Hrvata u Ravnom i na korištenje teritorija BiH u ratu protiv Hrvatske te nepoduzimanje

7 Isto, 19–25.

8 Isto, 25–32.

9 Isto, 32–37.

nikakvih priprema za očiti nadolazeći rat autor navodi kao glavne razloge formiranja Herceg-Bosne i stvaranje HVO-a kroz razoružani TO i pričuvni sastav milicije. U pregledu su izneseni i međunarodni prijedlozi mirnog rješenja i budućega uređenja BiH (Cutileirov, Vance-Owenov i Stoltenberg-Owenov plan) koje su Srbi ili Bošnjaci odbijali.[10]

U sljedećem poglavlju „Sudionici rata" spominju se oružane sile svake od zaraćenih strana, pri čemu je opisan ustroj i način zapovijedanja svake vojske pojedinačno. Kao oružane snage SFRJ navode se JNA, Teritorijalne obrane (TO) Srbije, Crne Gore i BiH te srbijanske paravojne postrojbe. Opisan je čitav tijek stvaranja hrvatske oružane sile, od jačanja policije do formiranja moderne Hrvatske vojske kroz ZNG i razoružani TO. Hrvatske oružane snage (HOS) kao paravojni sastav HSP-a spominje se zasebno te autor uz sam ustroj i djelovanje iznosi i problematiku vezanu uz tu postrojbu, dok je HOS u BiH opisan odvojeno. Uz sam ustroj i djelovanje Srpske vojske Krajine opisan je njezin nastanak iz zauzetih lokalnih policijskih stanica i mještanskih organizacija TO-a s većinski srpskim stanovništvom te njezino naoružavanje od strane JNA. Pri opisu HVO-a autor ga naziva „jedinom vojskom nastalom na razvalinama Jugoslavije, a da gotovo ništa nije dugovala JNA", što je podrazumijevalo i manjak vojno školovanoga kadra. Autor se također dotiče i činjenice da je velik broj Bošnjaka pristupio HVO-u prije izbijanja hrvatsko-muslimanskoga rata. Kod opisa formiranja Vojske Republike Srpske, autor naglašava činjenicu da je ona nastala preimenovanjem postojećih korpusa JNA i Komande 2. vojne oblasti, pri čemu je zadržan njihov stari ustroj uz pridodani TO. Kod Armije BiH spomenuto je njezino formiranje iz TO-a i Patriotske lige, njezin razvoj i ustroj, a poseban odlomak autor je posvetio mudžahedinima.[11]

Treća cjelina knjige obuhvaća period od srpske pobune 1990. do Sarajevskoga primirja 1992. godine. Na početku poglavlja autor opisuje početak srpske pobune, razoružanje TO-a RH, prve oružane sukobe s pobunjenim Srbima i JNA te konačno borbe za vojarne i izbijanje otvorenoga rata. Razoružanje hrvatskoga TO-a autor opisuje kao „gotovo formalnost" budući da je gotovo polovica naoružanja ionako već bila pod nadzorom JNA te bilješkama Borisava Jovića dokazuje i političku pozadinu razoružanja. U knjizi je spomenuto sprječavanje MUP-a RH u gušenju srpske pobune u kolovozu 1990. od strane JRV-a. Teoriju o

10 Isto, 37–42.

11 Isto, 47–62.

Špegeljevom planu za napad na vojarne koji je Tuđman navodno odbio, autor demantira tvrdnjom da ne postoje dokazi o postojanju takvoga plana. Opisano je naoružavanje Hrvatske kroz policijske snage i pokušaj njihova razoružavanja. Uz spomen prvih sukoba u Pakracu, Plitvicama i Borovu Selu opisana je taktika stvaranja tampon-zona JNA između hrvatskih redarstvenih snaga i srpskih pobunjenika kojom su se pod izlikom mirnodopske uloge i razdvajanja snaga zapravo štitili srpski pobunjenici u svojem ilegalnom djelovanju. Nakon proglašenja neovisnosti Hrvatske i Slovenije, u knjizi se spominje provedba ratnoga plana JNA kojim se odvajaju dijelovi RH naseljeni srpskom populacijom te hrvatsko blokiranje i zauzimanje vojarna JNA. Opisane su reakcije EZ-a i ostalih republika unutar SFRJ na izbijanje rata.[12]

Tijek rata 1991. godine opisan je detaljno na svakom od devet bojišta do potpisivanja Sarajevskoga primirja. Bojišta su podijeljena prostorno na istočno bojište s Baranjom, istočnom Slavonijom i Srijemom, zapadnoslavonsko bojište, bojište Banovine i Siska, bojište oko zagrebačkih vojarna, zagrebačke okolice i Pokuplja, bojište Karlovca i Korduna, bojište u Hrvatskom primorju, Istri, Kvarneru i Gorskom kotaru, ličko bojište, sjeverno i srednjodalmatinsko bojište, južno bojište te pomorsko bojište. Na svakom od bojišta opisan je nastanak i ustroj obrambenih vojnih jedinica (operativnih grupa (OG) s lokalnim zapovjedništvima, lokalnih gardijskih i pričuvnih brigada) te njihovo naoružavanje i djelovanje. U svakoj bitci opisani su omjeri snaga, gubitci i ratni zločini. U poglavlju o istočnom bojištu opisan je čitav tijek bitke za Vukovar, pad grada i zločin na Ovčari. Spomenuti su pokušaji proboja do Vukovara i njegove deblokade iz smjera Vinkovaca. Autor dokazuje kako su proboji bili neuspješni zbog inferiornosti u tehnici i ljudstvu naspram JNA te propusta u organizaciji, čime pobija mitove o navodnoj „prodaji grada“. Također, autor demantira strategijski značaj koji se davao Vukovaru. U cjelini su opisane oslobodilačke operacije u zapadnoj Slavoniji i razlozi poraza pri forsiranju Kupe u operaciji „Vihor“ te obrane ličkih i dalmatinskih gradova i Dubrovnika. Dva posebna poglavlja bave se formiranjem Hrvatske ratne mornarice i Hrvatskoga ratnoga zrakoplovstva, od početnih improvizacija do zarobljavanja perspektivnije tehnike. U zaključku 1991. godine demantiraju se poslijeratni mitovi u kojima su precijenjene sposobnosti HV-a za to vrijeme. Autor se osvrće na organizacijske i koordinacijske propuste

12 Isto, 67–77.

te spominje posljedice ratnih zločina i UN-ovoga embarga na oružje koji je od zemalja SFRJ pogodio samo Hrvatsku.[13]

Četvrta cjelina knjige koja se bavi razdobljem od Sarajevskoga primirja 1992. do Zagrebačkoga sporazuma 1995. započinje poglavljem o organizacijskim promjenama vojnih snaga. Kod HV-a je bitno spomenuti proces demobilizacije i organiziranja domobranstva, povećanje broja gardijskih brigada, preraspodjelu naoružanja i opreme između aktivnih i pričuvnih snaga te reorganizaciju borbenih i taktičkih grupa. Utjecaju dolaska UNPROFOR-a na preustroj HV-a autor pridodaje velik značaj. Nadalje, autor spominje povlačenje snaga JNA i njihovo ostavljanje tehnike pobunjenim Srbima kojima su organizirali Srpsku vojsku Krajine čiji su ustroj, formiranje i snaga detaljno opisani. Kod HVO-a opisane su organizacijsko-ustrojbene promjene i formiranje operativnih zona. Vezano uz ABiH, autor osim organizacijskih promjena spominje i unutarnje nemire odmetnika pod vodstvom Mušana Topalovića Cace i Ramiza Delalića Ćele. Unutarnji nemiri nisu zaobišli ni RS, pa se tako spominje pobuna vojnika poznata kao „Septembar-93".[14]

Nakon opisanih vojno-organizacijskih promjena, u knjizi se spominju prvi oslobodilački pothvati hrvatskih snaga u istočnoj Slavoniji i Dalmaciji početkom 1992. godine, prije razmještanja snaga UN-a. Zatim u knjizi slijedi izbijanje rata u BiH, donošenje odluke o strateškim ciljevima bosanskohercegovačkih Srba u šest točaka, slanje srpskih paravojnih postrojbi koje su izazvale sukobe i davale povod JNA za intervencijom i kasnije pretvaranjem JNA u BiH u VRS. Autor navodi i težnje bošnjačkih vlasti da ostanu neutralni u sukobu, njihovo nepripremanje za rat i ignoriranje stvarne situacije, zbog čega su za razliku od Hrvata Muslimani bili znatno slabije pripremljeni za rat. Naglašen je i bošnjački pokušaj očuvanja privida republičkoga kontinuiteta čime su se htjeli nametnuti kao službene vlasti BiH.[15]

Nakon opisa početka rata u istočnoj Bosni i njegovoga širenja na ostatak BiH te opsade Sarajeva, u knjizi se spominje deblokada Dubrovnika, prodor HV-a u istočnu Hercegovinu i konačno oslobađanje hrvatskoga juga. Zbog nužnosti djelovanja HV-a u pograničnim dijelovima BiH pri tom pothvatu autor donosi još jedan razlog nerazdvojivosti rata u Hrvatskoj od onoga u BiH. Iz ishoda operacije „Oslobođena zemlja"

13 Isto, 77–180.

14 Isto, 185–202.

15 Isto, 202–207.

autor zaključuje da je prisutnost gardijskih brigada u složenim oslobodilačkim operacijama bila nužna te da ih ne mogu izvoditi same nehomogene pričuvne snage. [16]

Što se tiče hrvatsko-muslimanskih odnosa prije izbijanja sukoba, autor opisuje pokušaj formiranja zajedničkoga zapovjedništva HVO-a i TO-a u travnju 1992. godine i početak napetosti u lipnju. Kao početak napetosti navodi se majorizacija Hrvata u općini Konjic, a prvi eskalirajući sukob sa smrtnim posljedicama napad ABiH na punkt HVO-a u zaselku Ostrošca koji je štitio lokalne Srbe od muslimanskih snaga. Poznatiji sukob u Prozoru prema autoru je izazvalo ubojstvo vojnika HVO-a od strane pripadnika. Uz to autor navodi da su Hrvati imali manje povoda za izazivanje sukoba zbog vojno-političke dominacije u Prozoru te da su se Muslimani vjerojatno osjećali jačima zbog koncentracije vojnih snaga u Jablanici i Konjicu zbog čega su zaoštrili retoriku koju nisu mogli vojno-politički podržati.[17]

Poglavlje o srednjoj Bosni započinje organizacijom HVO-a u jesen 1991. Zatim se spominje osnivanje IZM-a Srednja Bosna iz kojega je vidljiv utjecaj HV-a i RH. Autor proziva Muslimane da su „kasnili u svim elementima organizacije... Srbima bez borbe prepustili su Donji Vakuf i Doboj“ te da su „iskoristili bolju početnu organiziranost Hrvata i u njihovu zaleđu postupno izgrađivali svoju vojnu organizaciju... početkom 1993. usmjerenu u rat s HVO-om.“. Uz to se spominje stvaranje vjerskih snaga na poticaj SDA i dolazak mudžahedina. Spomenut je značaj Bugojna zbog tvornice streljiva i misteriozno zarobljavanje Žarka Tole. Za incident u srednjoj Bosni koji je izbio 20. i 21. lipnja autor opet krivi Muslimane koji su se ukapali prema hrvatskim naseljima, maltretirali Hrvate na punktovima te izazvali sukob zauzimanjem punkta u Karamustafiću. Kao temeljni problem obrane Jajca koji je rezultirao njegovim padom autor navodi „neorganiziranost i nesuradnju HVO-a i ABiH te međusobno nepovjerenje.“ U poglavlju o Dolini Lašve i Zenici spomenut je značaj tvornica u Novom Travniku i Vitezu te stvaranje zajedničkoga zapovjedništva HVO-a i ABiH, kao i propast suradnje izbijanjem niza oružanih incidenata. Vezano uz područje Usore, Žepča i Maglaja spominje se uspješna suradnja HVO-a i ABiH te uspješna obrana tih krajeva od snaga VRS-a. Kod opisa bojišta Kaknja i Vareša spominje se HVO-ovo uspješno razoružanje srpskih sela bez

16 Isto, 207–227.

17 Isto, 230–232.

izbijanja sukoba te početak napetosti s ABiH. Pri spomenu područja Fojnice, Kiseljaka i Krševa opisane su okolnosti izbijanja incidenata između hrvatskih i muslimanskih snaga.[18]

Bosanska Posavina, prema riječima autora, najduža je i „najkrvavija bojna kampanja 1992. godine". Na početku poglavlja autor spominje problematiku etnički izmiješanoga i nehomogenoga prostora na kojem gotovo nigdje osim u Orašju nijedan narod nije imao apsolutnu većinu. Uz opis organiziranja HVO-a u Posavini spominje se otežano naoružavanje krajem 1991. godine. Osim problematike etničkoga sastava stanovništva i naoružavanja, spominje se i pritisak međunarodne zajednice na RH zbog angažmana HV-a koji je nastojao djelovati u tajnosti. Autor opisuje tijek borbi i prve hrvatske uspjehe u svibnju, a zatim srpski preokret u lipnju i za VRS uspješnu operaciju Koridor i srpsko osvajanje Bosanskoga Broda koje je označilo hrvatski poraz na tom ratištu. Unatoč hrvatskim uspjesima u svibnju, autor kritizira propust hrvatskih snaga jer nisu iskoristile raspad TG-17. Uspjesi u svibnju prema autoru su iskorištavanje kriznoga razdoblja transformacije JNA u VRS. Kao glavne razloge hrvatskoga poraza u pozadini, autor naglašava znatnu brojčanu i tehničku superiornost srpskih snaga, njihov jasan cilj i znatno bolji sustav zapovijedanja. S hrvatske strane autor kritizira demobilizaciju i preustroj snaga, što je rezultiralo usitnjenim postrojbama nasuprot srpskim kompaktnim. Kao politički čimbenik hrvatskoga poraza autor navodi javno negiranje angažmana HV-a od strane hrvatske politike. Međutim, iz autorove argumentacije očito je da je riječ o vojnom porazu, čime se negiraju teze o političkoj izdaji političkoga vrha.[19]

U zaključku 1992. godine spominje se UNPROFOR-ovo neispunjavanje hrvatskih zahtjeva, što je rezultiralo hrvatskom izradom planova za prva oslobađajuća borbena djelovanja. Nadalje, spominje se srpsko zadovoljavanje osvajačkih apetita i prelazak u defenzivna djelovanja te bošnjački pokušaj očuvanja privida legitimiteta. Autor iznosi činjenicu da je Herceg-Bosna uz potporu RH održala BiH na životu, a kao jedan od razloga izbijanja hrvatsko-muslimanskoga sukoba navodi dolazak izbjeglica iz ruralnih krajeva s drukčijim mentalitetom, koji nisu imali iskustvo višenacionalnoga suživota poput ljudi u gradu, a velik broj muslimanskih izbjeglica pojačao je bošnjačku poziciju.[20]

18 Isto, 232–240.

19 Isto, 241–60.

20 Isto, 260–61.

Dio knjige o 1993. godini autor započinje hrvatskim oslobodilačkim operacijama u zaleđu Zadra. Operacije „Gusar“, „Maslenica“ i „Džep-93“ detaljno su opisane, kao i oslobađanje brane Peruća, uspostavljanje prometa preko masleničkoga pontonskoga mosta i srpsko topničko-raketno djelovanje s Banovine. Opisan je strateški i psihološki značaj operacije, kao i međunarodne okolnosti i pritisci. Prema autoru, „na Maslenici je slomljena kralježnica SVK-a“. Operacija „Džep-93“ prema autoru je uspješna u operativnom smislu, ali je u političkom i promidžbenom naštetila RH.[21]

Na početku poglavlja o razdoblju 1993. i 1994. godine u BiH autor spominje muslimanske unutarnje sukobe i nastanak AP Zapadne Bosne Fikreta Abdića. Naglasak razdoblja većinom je na muslimansko-hrvatskom sukobu. Prije opisa tijeka borbi autor donosi kratki politički kontekst sukoba u kojem spominje različitosti u političkim ciljevima, prelazak VRS-a u obranu, muslimansku teritorijalnu izoliranost, njihov odnos s HSP-om i muslimansko odbijanje formiranja zajedničkoga zapovjedništva s HVO-om. Kao neke od razloga poraza HVO-a od strane slabije naoružane ABiH autor spominje jaču političku volju kod Muslimana i bolji vojnički kadar te intenzivno pripremanje za budući sukob nakon prestanka ofenzive VRS-a, dok su se hrvatske snage opustile.[22]

Kao okidač izbijanja sukoba 11. siječnja u Gornjem Vakufu autor navodi dovođenje nove brigade od strane ABiH, čime je narušena dotada vladajuća ravnoteža snaga i izazivanje incidenata. U knjizi je opisan tijek borbi, njihov ishod i niz pokušaja pregovora. Prema autoru, ovaj sukob bio je kraj incidenata i početak otvorenoga rata. Nakon Gornjega Vakufa, u knjizi je opisan tijek sukoba u Lašvanskoj dolini te bošnjačke pripreme za daljnja djelovanja. Na bojištu Konjic – Jablanica uz tijek borbi opisano je bošnjačko izazivanje sukoba, brojčana nadmoć ABiH, njezino korištenje primirja za daljnji napad, suradnja HVO-a s topništvom VRS-a, angažman bojne Zrinski i zločin u Bugojnu. Za gubitak Bokševice zaslužan je, prema autoru, manjak suradnje i solidarnosti među snagama HVO-a, kao i politički utjecaj. U knjizi je opisan čitav tijek bitki u Mostaru, početak muslimanskoga „mobiliziranja“ zgrada i izbijanje otvorenoga sukoba te muslimanska neuspješna operacija „Neretva 93“. Vezano uz rušenje Staroga mosta, autor iznosi teoriju o odgovornosti HVO-ove posade tenka i teoriju

21 Isto, 261–71.

22 Isto, 271–73.

o miniranju, pritom ne zauzimajući stav i ne braneći nijednu teoriju. Nakon Mostara u knjizi slijedi bojište Čapljina – Stolac.[23]

Nadalje, autor opisuje muslimansko-hrvatski rat od travnja 1993. do potpisivanja Washingtonskoga sporazuma u središnjoj Bosni, Sarajevu, Tuzli i Usori te u dolini Vrbasa i Rami. Opisan je tijek bitaka, hrvatski gubitci u središnjoj Bosni te uloga VRS-a u pružanju naplaćenih usluga poput vatrene podrške ili evakuacije stanovništva. Spomenuto je razoružanje ili pokušaj razoružanja Hrvata u Sarajevu, Tuzli i Usori. Od ratnih zločina autor naglašava muslimanske zločine u okolici Travnika, zločin u Križančevu Selu i u Bugojnu te hrvatski zločin u selu Ahmići. Kod Ahmića autor naglašava da je taj potez gurnuo napad ABiH na HVO i etničko čišćenje u Konjicu u drugi plan, kao i istodobni muslimanski zločin u Trusini, a medijska prezentacija zločina u Ahmićima imala je nesagledive posljedice. U knjizi je obrađen i srpski dio rata do Washingtonskoga sporazuma, većinom s naglaskom na bošnjačko-srpski sukob te međumuslimanski sukob u zapadnoj Bosni.[24]

U petom poglavlju „Od Zagrebačkog sporazuma do kraja rata“, u podnaslovu o 1994. godini u RH, spominje se preustroj HV-a, boj za objekt Trle, potpisivanje Zagrebačkog sporazuma kojim je dogovoreno primirje i crta razgraničenja, potpisivanje Gospodarskog sporazuma i djelovanje SVK-a protiv ABiH u savezu s Fikretom Abdićem. U sljedećem poglavlju autor opisuje zahlađenje odnosa RS-a s Jugoslavijom, krizu oko Goražda, prvu bihaćku krizu i operaciju „Cincar“ koju su zajedno izvele snage HVO-a i ABiH. Tijek operacije „Zima-94“ detaljno je opisan, uz njezine ciljeve i ishod. Prema autoru, operacijom je rasterećen Bihać i HV je približen Kninu iz neočekivanoga pravca. U četveromjesečnom primirju autor ističe uspjeh hrvatske diplomacije kojim je, zaprijetivši otkazivanje gostoprimstva UNPROFOR-u, Hrvatska ishodila potvrdu teritorijalnoga integriteta i redefiniranje mirovne misije UN-a.[25]

Operacija „Skok-1“, čiji je cilj bio poboljšanje položaja na Dinari, ukratko je opisana. Cilj, povod, angažman postrojbi i tijek Operacije „Bljesak“ detaljno je opisan, kao i njezine posljedice u ostatku RSK i RS-a te ishod i strateški značaj. Nakon „Bljeska“ opisana je propala srpska operacija „Plamen-95“ te uspješna operacija hrvatskih snaga „Skok-2“ kojom su Glamoč i Bosansko Grahovo stavljeni u domet

23 Isto, 274–87.

24 Isto, 287–312.

25 Isto, 317–29.

dalekodometnoga topništva. Na srpsko-muslimanskom ratištu u istočnoj Bosni, spominje se ponižavanje snaga UNPROFOR-a od strane VRS-a u svibnju i lipnju, problematika oko uvođenja snaga za brzo djelovanje, bošnjačka neuspješna „Operacija T" te srpsko uništavanje muslimanskih enklava: Srebrenice i Žepe, s humanitarnom katastrofom. Nakon opisa stanja druge bihaćke krize, u knjizi slijedi potpisivanje Splitskog sporazuma i operacija „Ljeto-95". Ta je operacija detaljno opisana u četiri pravca djelovanja te je prema autoru, uz „Oluju", „možda i najznačajnija operacija hrvatskih snaga 1995."[26]

Prije opisa same operacije „Oluja" autor spominje očajno stanje i pad morala u tzv. RSK, unutarnje nemire u RS-u te političku pripremu operacije, uključujući pokušaj pregovora o mirnoj reintegraciji. Tijek operacije detaljno je opisan, zasebno za svako od pet zbornih područja koja su bila angažirana, kao i za snage HVO-a, MUP-a RH, ABiH. Posebno je opisano djelovanje i uloga Hrvatskoga ratnoga zrakoplovstva te djelovanje zračnih snaga SVK-a. Osim izvođenja same operacije, obrađeno je i njezino osiguranje od strane ZP Osijek i HRM-a. Kod djelovanja ZP Karlovac, autor ističe da je ono imalo najzahtjevniji zadatak jer jedino nije imalo profesionalnih snaga, a kao malo zborno područje moralo se suočiti s čitavim Kordunaškim korpusom koji je uz to pružao žilaviji otpor jer nije imao mogućnost povlačenja. Djelovanje ZP Zagreb u „Oluji", autor ističe kao najslabije zbog tek djelomično ostvarenog zadatka, nepotrebnoga napada na Petrinju te zastoja i krize. Kao glavni uzrok loše vođene operacije autor proziva slabo zapovijedanje. Na kraju opisuje posljedice operacije i ratni plijen.[27]

Nakon „Oluje" autor se osvrće na akciju osiguranja položaja HV-a i HVO-a oko Grahova i Glamoča osnivanjem triju operativnih skupina te njihovo odbijanje srpske ofenzive u propaloj akciji „Vaganj-95". Za operaciju NATO-a „Deliberate force" kojoj je povod bio masakr na tržnici Markale, autor tvrdi da je bila kaznenoga karaktera te da zračni udari nisu bili potpora ABiH za teritorijalno napredovanje. U knjizi je opisan čitav tijek operacije „Maestral" sa zauzimanjem Šipova, Jajca i Drvara i njezin strateški značaj. Prije opisivanja tijeka operacije „Una", autor spominje politički kontekst i američki nagovor na pokretanje operacije. Sam tijek operacije opisan je zasebno za svako zborno područje (Zagreb i Bjelovar). Autor naglašava da HV nikada nije imao tako malo vremena

26 Isto, 329–46.

27 Isto, 351–75.

za pripremu operacije te da su snage imale svega deset sati pripreme prije izvođenja. Kao glavni razlog propasti operacije autor spominje pogrješnu prosudbu protivnika koji je podcijenjen te manjak priprema i slanje pričuvnih postrojbi iz ZP-a Bjelovar. Prije operacije „Južni potez", u knjizi se spominju borbe između ABiH i VRS-a u zapadnoj Bosni u rujnu. Tijek operacije „Južni potez" opisan je detaljno te kao posljedice operacije autor navodi izbijanje na udaljenost od 23 kilometra od Banje Luke, osvajanje područja od 800 četvornih kilometara, osvajanje Mrkonjić Grada i hidrocentrale na Vrbasu te omogućavanje napredovanja ABiH u dolini Sane. U posljednjem podnaslovu o završnim borbama i nerealiziranim planovima, autor spominje planirane operacije oslobađanja hrvatskog Podunavlja i zaleđa Dubrovnika, za koje mirnom reintegracijom nije bilo potrebe.[28]

Nakon kronološkoga opisa rata, autor dodaje šestu i sedmu cjelinu o ratnim zločinima i etničkim čišćenjima te predrasudama i kontroverzijama. U poglavlju o ratnim zločinima autor opisuje zločine počinjene sa srpske strane, većinom iz 1991. godine. Za snage JNA tvrdi da su u manjoj mjeri od srpskih paravojnih postrojbi izravno činile zločine, ali da su ih svojim postupcima omogućile. Autor naglašava zločin na Ovčari i logore u Srbiji te opisuje srpske taktike etničkoga čišćenja. Za malobrojne zločine počinjene od hrvatskih snaga autor tvrdi da „nisu bili sustavni niti ih je politički i vojni vrh poticao". Kod egzodusa srpskoga stanovništva tijekom operacije „Oluja" autor naglašava odluke vlasti tzv. RSK o evakuaciji stanovništva te zbog masivnoga pristanka stanovništva na plebiscit i oružanu pobunu komentira napuštanje Hrvatske kao sasvim logičan potez. Zločine u hrvatsko-muslimanskom ratu autor spominje s obje strane, ali naglašava medijsko etiketiranje Hrvata kao etničkih čistača „iako su ih Muslimani nadvisili u gotovo svim segmentima". Spomenute su posljedice zločina u Ahmićima i njihova medijska prezentacija te masovna uhićenja muslimanskih vojnih obveznika od strane HVO-a. U poglavlju o predrasudama i kontroverzama autor demantira poslijeratne teze i mitove poput teze o „dogovorenom ratu", Špegeljeva plana o napadu na vojarne, teze o „prodaji" ili „izdaji" Bosanske Posavine te teze o „Oluji" kao dogovoru Miloševića i Tuđmana. Uz to autor komentira angažman i ulogu HV-a u ratu u BiH, što neki tumače kao agresiju.[29] U „Zaključku" autor donosi sažetak cijele

28 Isto, 375–86.

29 Isto, 391–98.

knjige, opisuje tijek rata kroz faze. Napominje da je Domovinski rat s hrvatske strane bio neizbježan, a za hrvatsko-muslimanski sukob proziva ponajviše politiku Alije Izetbegovića.[30]

Značaj ove knjige za domaću historiografiju je velik, posebice zbog novih uvida u Domovinski rat. Autor u knjizi činjenicama pobija poslijeratno nastale mitove i neutemeljene teorije kao što su teze o domaćoj „izdaji" i „prodaji" Vukovara i Bosanske Posavine. Razrađujući uzroke nastanka i formiranja HZ (kasnije HR) Herceg-Bosne te delegitimirajući bošnjačke vlasti kao službene vlasti u BiH, autor pobija teze o agresiji RH na Bosnu i Hercegovinu i viđenje Herceg-Bosne kao destruktivni faktor u BiH, odnosno „hrvatsku verziju RS-a". Tome također pridonosi razrađujući angažman i ulogu HV-a (time i RH) u BiH te kritizirajući postupke bošnjačkih vlasti. Autor analizama omjera snaga ruši teorije o mogućim boljim vojnim ishodima i političkim postupcima poput Špegeljeva plana o zauzimanju vojarni, moguću deblokadu Vukovara, obranu Bosanske Posavine te izvođenje složenih vojnih operacija u vrijeme kada su hrvatske snage još slabo naoružane i neorganizirane. Osim toga, autor prikazuje i određene hrvatske vojne i političke propuste, odnosno loše postupke, čime objašnjava gubitke.

Autor u proučavanju rata ne piše isključivo o vojnim ishodima te strategiji, taktici i ustroju, već uzima u obzir vanjskopolitičke čimbenike (primjerice pritisak međunarodne zajednice), unutarnjopolitičke sukobe (primjerice unutar HDZ-a ili vojnoga i političkoga vodstva RS-a), utjecaj medija na percepciju javnosti (njihov prikaz operacije „Džep-93" i pokolja u Ahmićima), društvene procese (npr. dezintegracija Jugoslavije kroz osamdesete) i utjecaj rata na društvo i ekonomiju (npr. stanje u RSK u zadnje dvije godine rata). Na primjeru doseljavanja bošnjačkih izbjeglica u središnju Bosnu autor se također bavi mentalitetom (razlika u navici suživota Hrvata i Muslimana između seoskoga i gradskoga stanovništva) i utjecajem migracija na promjenu etničke strukture.[31] Time knjiga obuhvaća i zalogaj socijalne i ekonomske povijesti te proučava procese oblikovanja društva. Iz priloženoga možemo reći da se nazire utjecaj tzv. „nove vojne povijesti" i francuske škole „Anala". Iako je autor kroz djelo pristran hrvatskoj strani, njegova je kritika objektivna te su svi zaključci argumentirani činjenicama. Osim toga, u njegovoj se knjizi ne nazire nikakva ideologija, napuhano herojstvo ili nacionalizam.

30 Isto, 403–5.

31 Isto, 260–261.

Metodologija koju autor koristi nije nova i revolucionarna za hrvatsku historiografiju, ali jest za historiografiju Domovinskoga rata i dosadašnji ustaljeni način njegova tumačenja.

Zaključno, u knjizi su detaljno opisane sve istaknute bitke i bojišta u kojima je sudjelovala hrvatska strana te ukratko i srpsko-bošnjački sukobi koji su bitni za širi kontekst. Tema je obrađena s vojno-povijesnoga stajališta, pri čemu autor pokazuje poznavanje vojne terminologije i tehnike. Kod opisa svakoga borbenoga djelovanja navedene su sve uključene postrojbe, uspoređena je ravnoteža snaga u ljudstvu i tehnici, a na kraju su spomenuti ishodi, gubitci, strateški značaj ishoda te ponekad ratni plijen. Uz sam vojno-povijesni opis bitaka, autor spominje i neizbježan politički kontekst te socijalne posljedice. Autor zaključke donosi jasnom argumentacijom temeljenom na činjenicama. Ovo znanstveno djelo neizbježna je literatura za sve poznavatelje vojne povijesti i povjesničare zainteresirane za ratni sukob na prostoru bivše SFRJ, za sve studente povijesti koji žele steći opširni uvod u problematiku Domovinskoga rata te za nastavnike povijesti čije bi znanje o toj, za Hrvatsku važnoj, temi ipak trebalo nadilaziti nastavnički priručnik.

Bibliografija

CROSBI Hrvatska znanstvena bibliografija. *Pregled po znanstveniku: Davor Marijan* https://www.bib.irb.hr/pregled/znanstvenici/244740?chunk=25&page=3 (posjet: 18. 2. 2019.)

Hrvatski institut za povijest. *Djelatnici na odjelu za suvremenu povijest: Davor Marijan* http://www.isp.hr/suvremena-povijest (posjet: 18. 2. 2019.)

Marijan, Davor. *Domovinski rat*. Zagreb: Despot infinitus, Hrvatski institut za povijest, 2016.

Pregledni članak
Rukopis zaprimljen: 10. 12. 2018.
Rukopis prihvaćen za tisak: 1. 5. 2019.

PROBLEMATIKA MUZEOLOGIJE I MUZEOGRAFIJE DOMOVINSKOGA RATA S POSEBNIM OSVRTOM NA PRIVATNE ZBIRKE

Autor: Marin Sabolović[1]

Sažetak: Muzeologija je znanost o prikupljanju, znanstvenom obrađivanju, čuvanju i izlaganju muzejskih predmeta, a muzeografija je disciplina koja iznalazi sredstva, načine, postupke i tehnološka rješenja za ostvarenje teoretskih postavki muzeologije. Muzeološka obrada

1 mag. geog. Vukovarska 9, Bjelovar, voditelj Stalnog muzejskog postava Domovinskog rata Bjelovar, Trg Stjepana Radića 9, autor knjige *Odoroslovlje hrvatskih oružanih formacija,* Meridijani 2015., Samobor, marinsabolovic@net.hr, stalni.postav@gmail.com

Domovinskoga rata temelji se na specijaliziranoj grani muzeologije, odnosno vezana je uz stalne ili periodične postave i izložbe prije svega privatnih zbirki i zbirki muzeja u Republici Hrvatskoj. Izuzev stalnih postava koji čine tek dio ukupnih postava muzeja u Republici Hrvatskoj, najčešće povezanih s važnošću određenoga mjesta u Domovinskom ratu (npr. Muzej Eltz Vukovar, Muzej Domovinskoga rata Dubrovnik, Vojni kompleks Turanj, Muzej policije), u Republici Hrvatskoj ne postoji jedinstven muzej suvremene ratne i vojne povijesti tematski ili isključivo vezan uz Domovinski rat. Kao posljedica toga javlja se problematika muzeologije, usporedno i muzeografije suvremene hrvatske povijesti i muzeologije i muzeografije Domovinskoga rata kao njenoga dijela čiji je sukus na privatnim zbirkama i kolekcionarima, ali i na ideji osnivanja Vojnoga muzeja na čiju se realizaciju čeka više od dva desetljeća.

Ključne riječi: *muzeologija, muzeografija, suvremena vojna povijest, Domovinski rat*

1. Uvod

U okviru muzeologije i muzeografije kao temeljnih disciplina za obradu i realizaciju muzejskih koncepata razlikujemo više aspekata muzejske građe, od pokretnih i nepokretnih stvari do umjetničkoga, povijesnoga, paleontološkoga, arheološkoga, antropološkoga i znanstvenoga značenja, arheološka nalazišta i arheološke zone, krajolici i njihovi dijelovi koji svjedoče o čovjekovoj prisutnosti u prostoru, a imaju umjetničku, povijesnu i antropološku vrijednost, nematerijalne oblike i pojave čovjekova duhovnoga stvaralaštva u prošlosti, kao i dokumentacija i bibliografska baština te zgrade, odnosno prostori u kojima se trajno čuvaju ili izlažu kulturna dobra i dokumentacija o njima.[2] Svi spomenuti elementi koji čine kompleks muzejske građe aktualni su i za muzeološku obradu artefakata proizašlih iz Domovinskoga rata, pogotovo ako se uzmu u obzir suvremene tendencije prema arheologiji Domovinskoga rata koja je postala zanimanjem nekolicine arheologa s pozitivnim odjekom u javnosti. S obzirom na to da je tema složena i zahtijeva sustavno istraživanje, u radu će biti prikazan osvrt na jedan dio muzejske građe – materijalno-tehnička sredstva – odnosno pokretne i nepokretne predmete koji dominiraju u današnjem širem opusu materijalne ostavštine proizašle iz Domovinskoga

2 V. Ivo Maroević, *Uvod u muzeologiju*, Zavod za informacijske studije, Zagreb (1993).

rata, a koje se čuvaju u privatnim i muzejskim zbirkama, ali i prodaju na aukcijskim stranicama i oglasnicima, svakotjednim tržnicama na otvorenom (tzv. buvljacima), organiziranim sajmovima s jedne strane, dok s druge strane ti isti artefakti čine muzejsku građu, umjetnički, povijesno i znanstveno vrlo vrijedne predmete s izraženom problematikom vezanom uz relevantnu muzeološku, u novije vrijeme i muzeografsku obradu.

2. Raščlamba problematike muzeologije i muzeografije obrambenoga Domovinskoga rata

Smještaj obrambenoga Domovinskoga rata u vrijeme i prostor do danas je ostao otvoreni segment proučavanja suvremene hrvatske povijesti s brojnim interpretacijama. S obzirom na problematiku prisutnu u povijesnoj znanosti, muzeologija, koja je isključivo blisko povezana s tom humanističkom granom ima gotovo jednak problem u tumačenju događaja iza kojega slijedi i prikupljanje i obrada muzejske građe. No, nisu samo vrijeme i prostor ostali nerazjašnjeni, ako se muzejska obrada (ne mora ona nužno biti profesionalna, obradu može provesti i kolekcionar) stavi u kontekst povijesne determinacije, već danas s odmakom od dva desetljeća nailazimo na brojne probleme vezane uz kvalitetnu obradu muzejske građe. Uz jasnu činjenicu kako će obrambeni Domovinski rat, uzevši u obzir zanimanje za ratove koji su prethodili na ovim prostorima, ali i općenito zanimanje za dva velika svjetska rata u svjetskim okvirima, itekako biti prisutan u muzeologiji i muzeografiji, valja povući usporedbu s iskustvima ranijih razdoblja. Kako se ne bi ponovila sudbina predmeta iz Prvoga ili Drugoga svjetskoga rata, usporedno s vremenskim odmakom potrebno je uložiti dodatne napore za prikupljanjem i obradom povijesnih predmeta proizašlih iz Domovinskoga rata, posebno ako se uzme u obzir da su dostupnost informacija i mogućnost interpretacije dijametralno suprotni vremenskom odmaku od događaja koji je, odnosno čiji su artefakti, predmet istraživanja. Primjer spomenute problematike očituje se u proučavanju službenih i ratnih (radnih) odora koje su vrlo zahtjevne za čuvanje i vrlo se često s izmjenama struktura državnih vlasti iste uklanjaju, bacaju, spaljuju, odnosno vrlo rijetko arhiviraju.

Problemi na koje je autor naišao u istraživanju odora Prvoga svjetskoga rata za potrebe znanstvenoga skupa u povodu stogodišnjice početka toga Velikoga rata[3] vezani su uz nedostatak materijalnih ostataka – primjeraka

3 Sveučilište u Zagrebu, znanstveni skup „Zagreb u Prvom svjetskom ratu“ *http://www.historiografija.hr/news.php?id=1307*, pristupljeno 28. 7. 2018.

odora – koje bi se mogle detaljno opisati, već se metodologija istraživanja temeljila na iščitavanju literature iz toga ili kasnijega vremena te pregledom fotografija i sl. Čuvanje odora više od stotinu godina zaista je izazov, ali isti problem javlja se i danas opetovano usprkos ranijim iskustvima. Kao primjer valja navesti proučavanje odora korištenih u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, čak i one iz posljednjega desetljeća njezinoga postojanja, koje su dijelom korištene i u Republici Hrvatskoj. Danas se vrlo rijetko mogu pronaći, usprkos odmaku od tridesetak godina. Brojni istraživači i kolekcionari stoga su ponekad primorani tražiti predmete za upotpunjavanje zbirke izvan Republike Hrvatske, unatoč činjenici da su odore korištene, čak i proizvedene u tadašnjoj Socijalističkoj Republici Hrvatskoj. Sukus o značaju simbola – povijesnih predmeta koji čine muzejsku građu – jezgrovito je opisan u predgovoru zbornika o kojem će kasnije biti govora. „(...) Istraživači društvenih odnosa još od stvaranja suvremenih društvenih znanosti uočili su poseban značaj koji simboli imaju za svako društvo te sa zanimanjem promatraju mehanizme stvaranja i održavanja simbola kao značajnog elementa 'socijalnog cementa' koji takvo društvo ujedinjuje u cjelinu. Prepoznaju se dva mehanizma stvaranja simbola koji osiguravaju proces 'navikavanja' društva na nove simbole koji se pojavljuju u nekom razdoblju. Jedan mehanizam je normativna snaga, zakonska uspostava simbola, koji stoga postaju omniprezentni silom zakona i zakonitom uporabom (tipično: državni grb, zastava). S druge strane, radi se o svojevrsnom zakonu asocijacije, pri čemu se simboli povezuju s emocionalno jakim događajima, koje članovi društva povezuju s ponosom, radosti i ushitom, ali i drugim snažnim emocijama kao što su patnja, bol i sućut. Emocijama podržani simboli 'utiskuju' se u društvenu svijest i postaju nerazdvojni dio nacionalne naracije. Važno je primijetiti da simboli ne nastaju samostalno, nego su uvijek rezultat promišljenog djelovanja određene 'elite' u društvu – bilo da se radi o političkoj eliti koja donosi zakone, ili o pojedincima 'u pravo vrijeme na pravom mjestu' koji svojom inicijativom i umjesnošću kreiraju simbole, koji se uspiju održati temeljem emocionalne veze koju zadobiju. Upravo je veći dio simbola iz Domovinskoga rata rezultat takvih inherentnih procesa, a identificiranje pojedinaca koji su ih izradili i okolnosti u kojima su nastali, koliko god često bilo vrlo teško za otkriti, pružaju značajne elemente za shvaćanje biti Domovinskoga rata.“[4]

4 Iz predgovora pukovnika dr. sc. Željka Heimera, v. Marin Sabolović (ur.), *Semiologija obrambenoga Domovinskog rata – zbornik radova znanstveno-stručnog skupa*, Sveučilište u Zadru (2017), 11.

3. Problem muzeološke obrade i povijesne determinacije

Stavljajući obrambeni Domovinski rat u kontekst vremena, već kod samoga definiranja vremena i prostora nailazimo na problem koji je ostao otvoren do danas, odnosno nije zauzet jedinstveni stav znanstvenika i institucija koji su pozvani staviti Domovinski rat u kontekst vremena. Problem vremena i prostora samo je jedan u nizu povijesno otvorenih pitanja koja ne zaobilaze muzeološku obradu predmeta jer je poveznica povijesti i muzejske djelatnosti neraskidiva i međuovisna. Kako bi se jednostavnije pratio rad, uzima se jedna od referentnih točaka s kojom je Domovinski rat obrambeni i oslobodilački rat za suverenost, samostalnost i neovisnost Republike Hrvatske, vođen od kolovoza 1990. godine srpskom pobunom u Hrvatskoj do kolovoza 1996. potpisivanjem Sporazuma o normalizaciji odnosa između Republike Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije.[5] Sudionici rata su pripadnici oružanih formacija Republike Hrvatske, koja je u procesu međunarodnoga priznanja od proglašenja Deklaracije o uspostavi samostalne i suverene Republike Hrvatske 25. lipnja 1991. do međunarodnoga priznanja 15. siječnja 1992., i Socijalističke Republike Srbije i Socijalističke Republike Crne Gore, odnosno Republike Srpske Krajine samoproglašene 31. svibnja 1991. od dijelova ranije samoproglašenih Srpskih autonomnih oblasti.

U vojnom smislu oružane formacije Republike Hrvatske čine sastavnice Ministarstva unutarnjih poslova[6] i Zbora narodne garde, kasnije Oružanih snaga, a oružane formacije navedenih socijalističkih republika i paradržavnih tvorevina činile su dvokomponentne Oružane snage Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije sastavljene od Jugoslavenske narodne armije i Teritorijalne obrane.[7] Uz spomenute sastavnice na bojnom polju uključene su paravojne formacije okupljene oko srpskih političkih stranaka u Srbiji i Hrvatskoj, dragovoljci iz svih dijelova Srbije te iz dijela Bosne i Hercegovine, Crne Gore i dijela pobunjenoga srpskoga stanovništva uključenih u sve sastavnice agresora. Svi spomenuti elementi, sukobljene strane i sastavnice hrvatskih oružanih formacija i snaga agresora iza sebe su ostavili građu, odnosno

5 Marin Sabolović, *Odoroslovlje hrvatskih oružanih formacija 1990. – 1996.*, Meridijani, Zagreb (2015), 19.

6 Iako primarno nisu vojne, Ministarstvo unutarnjih poslova i Zbor narodne garde kao preteča Oružanih snaga, ali ustrojen u okviru MUP-a, obavljali su i vojne zadaće u cilju očuvanja teritorijalnoga integriteta.

7 Davor Marijan, *Smrt oklopne brigade – Prilozi za istraživanje rata za Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu 1990. – 1992.*, Zoro, Zagreb, (2002), 1.

materijalno-tehnička sredstva koja danas, s odmakom od dva desetljeća, s pravom možemo kategorizirati kao muzejske artefakte. No, vrlo je neobično kako je danas, nešto više od dva desetljeća nakon završetka Domovinskoga rata, otežana muzeološka obrada tih predmeta. U projektu izrade monografije *Odoroslovlje hrvatskih oružanih formacija 1990. – 1996.* u čijem su fokusu nastanak i razvoj odora oružanih formacija Republike Hrvatske – vojske i policije – utvrđen je niz, do trenutka objave monografije, neistraženih činjenica vezanih uz širok spektar službenih odora čije su izmjene ili cjelokupne promjene bile vrlo česte u fazi razvoja oružanih formacija. Usporedno s mnogim promjenama, postoje brojne inačice danas (i onda) vrlo rijetkih kompleta službenih odora koje su dostupne autoru u privatnoj zbirci, a dio posjeduje Ministarstvo obrane Republike Hrvatske. Ako se kontekst službenih odora navedenih u prethodnom poglavlju preslika na predmete suvremene hrvatske povijesti, može se zaključiti da jednaka sudbina čeka i odore i ostale artefakte koji čine korpus predmeta proizašlih iz Domovinskoga rata. Uz monografiju i pojedince navedene u idućem poglavlju nije provedena slična muzeografska i muzeološka obrada predmeta proizašlih iz Domovinskoga rata.[8] Do danas nije proveden sličan projekt te je potrebno zaključiti da će, ako se vodimo latinskom izrekom *historia est magistra vitae,* s odmakom vremena predmeta biti sve manje, a usporedno s njima sve manje i podataka s kojima će se moći provesti kvalitetna muzeološka, s njom i muzeografska obrada. Možda će neki budući istraživači naići na iste poteškoće koje su prisutne danas, što je zaista nevjerojatno ako se uzme u obzir zanimanje za proučavanje povijesnih predmeta vojne primjene koje je dijametralno suprotno konačnom očuvanju tih istih predmeta, a posebno suprotno muzeološkoj ili muzeografskoj obradi istih.

8 Uz monografiju u časopisu „Vojna povijest" izašao je feljton s dijelovima knjige Marin Sabolović, „Odoroslovlje Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove i Ministarstva unutarnjih poslova 1990. i 1991. godine", *Magazin za vojnu povijest,* br. 57*,* (2016); Marin Sabolović, „Službene odore Ministarstva unutarnjih poslova od 1994. do 1997. godine", *Magazin za vojnu povijest,* br. 58*,* (2016); Marin Sabolović, „Službene odore Zbora narodne garde i Oružanih snaga Republike Hrvatske od 1993. godine", *Magazin za vojnu povijest,* br. 58 (2016.); Marin Sabolović, „Službene odore Oružanih snaga Republike Hrvatske od 1994. do 1995. godine", *Magazin za vojnu povijest,* br. 59 (2016); Marin Sabolović, „Izmjena službenih odora Oružanih snaga Republike Hrvatske 1995. godine", *Magazin za vojnu povijest,* br. 60 (2016); Marin Sabolović, „Znakovlje Oružanih snaga Republike Hrvatske 1995. godine", *Magazin za vojnu povijest,* br. 61 (2016); Marin Sabolović, „Odore posebnih sastavnica OSRH-a", *Magazin za vojnu povijest,* br. 62 (2016).

Analiza problema muzeološke obrade i povijesne determinacije u odnosu na privatne zbirke koje su tema rada bit će obrađena i u nastavku, no nužno je istaknuti kako je danas osnovni problem relevantne obrade predmeta proizašlih iz Domovinskoga rata proizvod nedostatka znanja privatnih kolekcionara koji su vrlo često kolekcionari „od srca", a ne „od metodologije" i s takvim pristupom čine svojevrsni otklon od muzeološke obrade svojih zbirki. Usporedno s tim očituje se i drugi, možda i veći problem, a to je nedostatak relevantnih izvora i literature jer je nastanak tih predmeta pratio i nastanak Republike Hrvatske stasale u ratu kada su prioriteti bili na obrani, a ne na dokumentiranju oznaka ili odora. No, danas se suočavamo s tom činjenicom tako da će se nedostatak temeljnih znanja i temeljnih izvora itekako preslikati na buduću stručnu analizu artefakata jer će s odmakom godina i Domovinski rat postati povijesni događaj koji će se promatrati očima kojima se danas promatraju Drugi svjetski rat, Prvi svjetski rat, odnosno svi događaji i sve države, bile to republike, carstva ili kraljevstva koja su za sobom ostavila materijalne ostatke. Pritom ne treba zaboraviti kako s godinama raste materijalna vrijednost svakog tog predmeta i oni postaju sve rjeđi i rjeđi pa je kolekcionarstvo ne samo društveno odgovorno hobističko zanimanje već svojevrsni ulog u budućnost.

4. Važnost privatnih zbirki

U okviru problematike povijesnih artefakata proizašlih iz Domovinskoga rata, a koji službenoj muzeologiji i muzeografiji nisu prepoznati, potrebno je istaknuti privatne zbirke kolekcionara u čijim je krugovima Domovinski rat itekako priznat. Dokazi toga su broj kolekcionara čiji je primarni opus Domovinski rat, ali i cijene predmeta koje u kolekcionarskim krugovima nadvisuju cijene predmeta iz starijih razdoblja. Razlog takvoga trenda nije neobičan. Asimilacija kolekcionara sa svojim opusom proizlazi iz osjećaja pripadnosti i nacionalnoga karaktera tih predmeta koji su tada (i danas) bili (i ostali) totemom, simbolom nacionalnoga zajedništva, nacionalnoga ponosa, težnji i sl. Kako svaka medalja ima dvije strane tako je druga strana medalje o privatnim zbirkama ovijena velom nemogućnosti, odnosno otežanom procesu registracije zbirke, zakonom o muzejima koji je diskutabilan u dijelovima vezanima uz vlasništvo povijesnih predmeta u slučaju njihove registracije, ali i velom pogrešnih postupaka (metodologije) u muzeološkoj obradi predmeta koju kolekcionari čine svjesno ili nesvjesno, iz čega često proizlaze netočne informacije, pogrešne datacije i već dugo prisutna pojava kopija izvornih

predmeta koji su preplavili kolekcionarska tržišta i utvrdili se kao izvornici, što je proizvod ljudske pohlepe, ali i nebrige za te predmete koji se danas broje i u svega nekoliko primjeraka[9].

Kada bismo brojili sve zbirke koje proizlaze iz suvremene povijesti, vjerujem da bismo došli do zaista nevjerojatnog broja samo skupina predmeta, a da ne govorimo o svakom predmetu posebno. No, postoje zbirke koje su postale uvriježene, odnosno uglavnom zanimljive kolekcionarima i koji teže zaokruživanju svojih zbirki, što je vrlo vrijedna činjenica jer je pretpostavka kako ti kolekcionari ulažu mnogo truda i vlastitih financijskih sredstava kako bi se domogli rjeđih ili iz nekog razloga vrjednijih primjeraka. Stoga u okviru kolekcionarskih opusa, ali usporedno s tim i muzejskih zbirki, možemo izdvojiti sljedeće skupine: službene odore, službene oznake, odlikovanja, radne i ratne odore, ratne narukavne oznake (oznake pripadnosti postrojbi), uporabni predmeti, naoružanje, zastavice i zastave, fotografije te rjeđe vozila, oklopno-mehanizirana sredstva, oruđa i sl. Do danas je nekolicina kolekcionara ovjenčala svoj djelokrug kvalitetnim publikacijama, od kojih valja istaknuti Zlatka Ivkovića, djelatnika Ministarstva obrane Republike Hrvatske (umirovljenoga) koji je svoje spoznaje radeći u MORH-u i baveći se kolekcionarstvom pretočio u izdanja koja se bave upravo zbirkama vozila, službenim oznakama i oznakama pripadnosti postrojbi i zastavicama[10], dok su odlikovanja obrađena u okviru knjiga, znanstvenih i stručnih radova nekolicine poznavatelja hrvatske faleristike poput Stjepana Adanića, Krešimira Kašpara, Borisa Pristera, Ivana Ružića, Siniše Pogačića, itd.[11] Ne treba zaboraviti ni kolekcionara Tomislava Aralicu koji je autor reprezentativne serije knjiga „Hrvatski

9 Primjer kape prve službene odore Oružanih snaga Republike Hrvatske koja se prvi put koristila u listopadu 1991., a već početkom 1992. odora je izmijenjena. Autoru je zasad poznat samo jedan primjer kape, a odora u izvorniku, koliko je autoru poznato, nije sačuvana, barem ne „službeno".

10 V. Ankica Tuđman (pr.) *Hrvatsko ratno znakovlje: Domovinski rat 1991. – 1992.*, knjiga 1, Agencija za komercijalnu djelatnost, Zagreb (1995); Ankica Tuđman (pr.) *Hrvatsko ratno znakovlje, knjiga* 2, Humanitarna zaklada za djecu Hrvatske, Zagreb (1999); Ankica Tuđman (pr.) *Hrvatsko vojno znakovlje*, knjiga 3, Humanitarna zaklada za djecu Hrvatske, Zagreb (1999).

11 V. Stjepan Adanić, Krešimir Kašpar, Boris Prister, Ivan Ružić, *Hrvatska odlikovanja*, Narodne novine, Zagreb, (1996); Boris Prister „Odličja za ratne zasluge Republike Hrvatske", *Numizmatičke vijesti*, god. 34. (1992).

ratnici kroz stoljeća“[12], no knjiga obrađuje predmete do kraja Drugoga svjetskoga rata i poraća. Može se stoga zaključiti da su sva dosadašnja djela i svi angažmani proizvod osobnoga zanimanja pojedinaca s jasnim izostankom struke, odnosno službenoga pristupa obradi tih predmeta. Što se tiče same kolokvijalno nazvano muzejske djelatnosti u smislu izlaganja svojih zbirki, javnosti su poznati tek poneki poluprivatni ili privatni pokušaji koji nemaju, koliko je autoru poznato, službeni status muzeja ni udruge. Stoga je otvoreno pitanje koliko se uspješno provode nužne predradnje, prije svega muzeološka obrada. Iako je entuzijazam i volonterstvo inicijatora tih postava za svaku pohvalu, uvijek je prisutno pitanje točnosti podataka koji se predstavljaju ne tako malom broju posjetitelja.

5. Od zbirke do muzeja

Ako se dotaknemo samih muzeja, što je tema za sebe i zahtijeva samostalni članak, do sada je zanemariv broj istih isključivo vezan uz Domovinski rat. Tri su muzeja relativno samostalna, a to su Muzej policije pri Ministarstvu unutarnjih poslova, Muzej Domovinskog rata Dubrovnik i Vojni kompleks Turanj, s tim da je potonji ušao u fazu cjelovite revitalizacije. Valja spomenuti i muzejski postav u okviru Memorijalnog centra Domovinskog rata u Vukovaru koji je dio kompleksa muzejskih postava u Vukovaru kojega svake godine posjećuju svi učenici osmih razreda osnovnih škola iz cijele Hrvatske, međutim o tome koliko je uspješno provedena muzeološka obrada i ostvareno muzeografsko rješenje te zaštita eksponata dalo bi se raspravljati. Muzej policije koji za sada ima najveći angažman nažalost nema stalni postav, nego je isključivo vezan uz tematske izložbe vlastitih zbirki u suradnji s privatnim kolekcionarima, na inicijativu tadašnjega voditelja muzeja Željka Jamičića. Ta se simbioza pokazala vrlo uspješnom i rezultirala je hvalevrijednim izložbama. Kolekcionari su vrlo često inicirali, odnosno realizirali privremene izložbe koje su imale vrlo velik odjek u javnosti i provedene

12 V. Tomislav Aralica, Višeslav Aralica, *Hrvatski ratnici kroz stoljeća – od oko 800. do 1918*., Znanje (1996); Tomislav Aralica, Višeslav Aralica, *Hrvatski ratnici kroz stoljeća – razdoblje Kraljevine SHS/Jugoslavije 1918. – 1941.* Znanje (2006.); Tomislav Aralica, Višeslav Aralica, *Hrvatski ratnici kroz stoljeća – Oružane snage Nezavisne Države Hrvatske i druge hrvatske postrojbe na osovinskoj strani 1941. – 1945.,* Znanje (2010); Tomislav Aralica, Višeslav Aralica, *Hrvatski ratnici kroz stoljeća – Oružana sila Komunističke partije Hrvatske i Komunističke partije Jugoslavije 1941. – 1945,* Znanje (2011).

su zaista vrlo uspješno[13], dok muzeji u okviru svojih stalnih postava ili privremenih izložbi rade na polju Domovinskoga rata[14], no nedovoljno s obzirom na njegov značaj. Valja istaknuti nekoliko uspješnica, a to su izložba „Domovinski rat" u Hrvatskom povijesnom muzeju, izložba „Dubrovnik u Domovinskom ratu" u Hrvatskom povijesnom muzeju, izložba „Ratne boje" u Rijeci itd.

Nastojanja za konkretnijim rješenjima vezanim uz muzeološku obradu predmeta proizašlih iz Domovinskoga rata provedena su u okviru dvaju znanstvenih skupova iz kojih su proizašli i zbornici radova[15]. Prvi skup pod nazivom „Semiologija obrambenoga Domovinskog rata" održan je na Sveučilištu u Zadru 2013. godine. U okviru skupa održana su brojna izlaganja koja su se izravno doticala obrade muzejskih predmeta od oznaka pripadnosti, vojnih zastava postrojbi, filatelije, obrade službenih odora Ministarstva unutarnjih poslova, a upriličen je i prikaz izložbe „Domovinski rat" djelatnika Hrvatskog povijesnog muzeja. U povodu skupa postavljena je i tematska izložba[16]. Drugi je skup održan na Sveučilištu u Zagrebu 2014. pod nazivom „Simbol, identitet i Domovinski rat"[17]. Na skupu su analizirani ratni plakati, ratne fotografije, oznake pripadnosti, zastave, svečane odore, faleristika i numizmatika, svi proizašli iz Domovinskoga rata. Možda najbolji opis navedenih projekata daju zapažanja istaknuta u predgovorima. „(...) Proučavanje simbola koji su nastali i koristili se u Domovinskom ratu područje je istraživanja koje se, iako je prošlo dva desetljeća, tek polako otvara. Kao što su i mnogi simboli tijekom rata nastajali inicijativom pojedinaca 'odozdo' tako se i njihovo suvremeno istraživanje na određeni način događa 'odozdo' – često kao posljedica razvoja hobističkog interesa pojedinaca kolekcionara određenih materijalnih artefakata (vojnih oznaka, odora, poštanskih maraka

13 https://hrvatski-vojnik.hr/godina-2015-menu/item/296-ratne-boje-izlozba.html, pristupljeno 31. 7. 2018.

14 https://magazin.hrt.hr/404078/izlozba-dubrovnik-u-domovinskom-ratu-gsotuje-u-zagrebu, pristupljeno 31. 7. 2018., http://www.hismus.hr/hr/novosti/arhiva/izlozba/izlozba-domovinski-rat/, pristupljeno 31. 7. 2018.

15 V. Sabolović, *Semiologija*; Željko Heimer, Marin Sabolović (ur.), *Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa Simbol, identitet i Domovinski rat*, Hrvatsko grboslovno i zastavoslovno društvo, Zagreb (2016).

16 https://ezadar.rtl.hr/dogadaji/2198617/zapoceo-znanstveno-strucni-skup-semiologija-obrambenoga-domovinskog-rata/, pristupljeno 31. 7. 2018.

17 https://www.index.hr/vijesti/clanak/Josipovic-Simboli-Domovinskog-rata-zive-u-kolektivnom-sjecanju-hrvatskoga-naroda/780991.aspx, http://hgzd.hr/110/, pristupljeno 31. 7. 2018.

i drugih). Među takvim kolekcionarima pojavljuju se pojedinci kojima samo sakupljanje predmeta postaje nedovoljno i voljni su napraviti korak dalje i upustiti se u njihovo dublje istraživanje i razjasniti ulogu koju su ti predmeti imali, korak više od stvaranja privatne zbirke. Napraviti takav iskorak iziskuje ne samo dobru volju i veliki elan, već i primjereni znanstveni pristup koji će omogućiti sustavno proučavanje. No, gdje ima volje ima i načina i to se može uočiti i na ovom skupu. Pojedinci koji su izvorno iz sasvim udaljenih znanstvenih područja, učinili su napor da usvoje potrebna znanja i vještine, koja im omogućuju interdisciplinarna istraživanja, koja njihovi predmeti interesa zahtijevaju. Na sličan je način nastalo i naše Hrvatsko grboslovno i zastavoslovno društvo (HGZD) te smo smatrali da je to upravo i primjeren način da se tako potakne i stvaranje Hrvatskog uniformološkog društva (danas Društvo za očuvanje hrvatske vojne tradicije op.a.). Iako su predmeti interesa tih dvaju društava često vrlo različiti, toliko je dodirnih točaka, zajedničkih izvora i metodoloških preklapanja da je sasvim izvan sumnje da će dva društva u budućnosti često i dobro surađivati. Znanstveno-stručni skup *Simbol, identitet i Domovinski rat* svojevrsni je nastavak skupa *Semiologija obrambenoga Domovinskog rata* koji je održan u Zadru u zajedničkoj organizaciji Sveučilišta u Zadru i HGZD 6. prosinca 2013., kao rezultat je inicijative skupine studenata zadarskoga Sveučilišta. Tamo je uočeno postojanje interesa i potreba za održavanjem ovoga zagrebačkoga skupa, kako bi se ovo područje istraživanja otvorilo prema većem broju istraživača iz raznih disciplina."[18]

Korak koji je uslijedio vezan je uz konačnu realizaciju stalnoga muzejskoga postava Domovinskoga rata u kojemu će biti izloženi predmeti privatnih zbirki kolekcionara, u cilju korekcije ranije opisanih trendova prisutnih kod kolekcionara. Kako bi se realizirala stručna priprema postava, provedena je muzeološka obrada temeljena na ranije spomenutoj znanstvenoj monografiji i člancima objavljenima u zbornicima radova, iz koje je proizašla katalogizacija koja je dostavljena na ocjenu resornom ministarstvu i kao takva zbirka je predložena za privremenu zaštitu kao kulturno dobro Republike Hrvatske. Konačni proizvod projekt je Stalnoga muzejskoga postava Domovinskoga rata (s namjerom osnutka muzeja kad se za to stvore zakonski uvjeti), čiji je osnivač Društvo za očuvanje hrvatske vojne tradicije. Stalni muzejski postav Domovinskoga rata broji ukupno 400 predmeta izloženih u metodički i didaktički

18 Iz predgovora pukovnika dr. sc. Željka Heimera, v. Heimer, Sabolović, *Simbol,* 3.

osmišljenom prostoru s profesionalnom muzejskom rasvjetom, suvremenim muzejskim vitrinama, informativnim pločama i multimedijskom sadržaju, cjelovit rezultat višegodišnjega truda i rada članova okupljenih oko Društva, što je u konačnici kruna puta projekta „Od zbirke do muzeja“ koji je prošao sve potrebne korake kako bi se ostvarile pretpostavke za kvalitetnu muzeografsku i muzeološku obradu artefakata koji danas s odmakom od dva desetljeća čine korpus materijalnih ostataka hrvatske ratne i vojne povijesti, jednako zanimljivih i vrijednih kao i predmeti starije datacije koji su, poput ovih koji su sukus istraživanja, svojedobno bili jednako „mladi“.

6. Zaključna razmatranja

Kako bi se napravila kvalitetna i cjelovita sinteza povijesnih predmeta, s njima i shvaćanja povijesnoga konteksta vremena, potrebno je uložiti značajne napore, prije svega u očuvanju, a kasnije i u muzeološkoj i muzeografskoj obradi povijesnih predmeta, u skladu s osnovnim metodološkim pretpostavkama. Ti napori sa sobom nose kompetencije koje vrlo često nisu formativne, vezane uz neki oblik obrazovanja. One su vrlo često rezultat rada kolekcionara koji čuvaju, proučavaju svoje zbirke, kasnije i poučavaju o njima, ostavljeni vrlo često na milost i nemilost vlastite percepcije, ponekad ne shvaćajući svoju isključivu ulogu u raščlambi povijesnoga konteksta svakog od tih predmeta, što ih čini važnim dionicima povijesnih znanosti i rezultata rada istih. Ako sagledamo kontekst Domovinskoga rata, potrebno je uložiti velike napore u očuvanju predmeta i provedbi analiza kako bi se, jer su informacije još relativno svježe, zatvorio cjeloviti krug koji će nekim budućim istraživačima omogućiti ono što ovi današnji rijetko imaju, a to su prijeko potrebne spoznaje o predmetima koji usporedno s povijesnim spoznajama čine neodvojivu cjelinu.

Issues of museology and museography of Croatian War for Independence with special reference to private collections

Abstract: Museumology is the science of collecting, scientific processing, preservation and exhibition of museum objects. Museography is a discipline that establishes means, ways, methods and technological solutions for realizing theoretical settings of museology. The Museum's processing of the Croatian War for Independence is based on a specialized branch of museology, ie it is related to permanent or periodic exhibitions, primarily private collections and collections of museums in the Republic of Croatia. Apart from the permanent exhibitions that make up only part of the total museum exhibitions in the Republic of Croatia, most often associated with the importance of a particular place in the Croatian War for Independence (eg Eltz Vukovar Museum, War Museum Dubrovnik, Turanj Military Complex, Police Museum), there is no unique museum in the Republic of Croatia contemporary war and military history thematic or exclusively related to the War.

Key words: *museology, museography, modern military history, Croatian War for Independence*

Bibliografija

Ankica Tuđman (pr.) *Hrvatsko ratno znakovlje: Domovinski rat 1991. – 1992.*, knjiga 1, Agencija za komercijalnu djelatnost, Zagreb (1995.)

Ankica Tuđman (pr.) *Hrvatsko ratno znakovlje, knjiga* 2, Humanitarna zaklada za djecu Hrvatske, Zagreb (1999.)

Ankica Tuđman (pr.) *Hrvatsko vojno znakovlje*, knjiga 3, Humanitarna zaklada za djecu Hrvatske, Zagreb (1999.)

Boris Prister „Odličja za ratne zasluge Republike Hrvatske", *Numizmatičke vijesti*, god. 34. (1992.)

Davor Marijan *Smrt oklopne brigade – Prilozi za istraživanje rata za Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu 1990. – 1992.*, Zoro, Zagreb, (2002.)

Ivo Maroević, *Uvod u muzeologiju*, Zavod za informacijske studije, Zagreb (1993.)Marin Sabolović, *Odoroslovlje hrvatskih oružanih formacija 1990. – 1996.*, Meridijani, Zagreb (2015.)

Marin Sabolović, „Odoroslovlje Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove i Ministarstva unutarnjih poslova 1990. i 1991. godine", *Magazin za vojnu povijest,* br. 57*,* (2016.)
Marin Sabolović, „Službene odore Ministarstva unutarnjih poslova od 1994. do 1997. godine", *Magazin za vojnu povijest,* br. 58*,* (2016.)
Marin Sabolović, „Službene odore Zbora narodne garde i Oružanih snaga Republike Hrvatske od 1993. godine" *Magazin za vojnu povijest,* br. 58 (2016.)
Marin Sabolović, „Službene odore Oružanih snaga Republike Hrvatske od 1994. do 1995. godine", *Magazin za vojnu povijest,* br. 59 (2016.)
Marin Sabolović, „Izmjena službenih odora Oružanih snaga Republike Hrvatske 1995. godine", *Magazin za vojnu povijest,* br. 60 (2016.)
Marin Sabolović, „Znakovlje Oružanih snaga Republike Hrvatske 1995. godine", *Magazin za vojnu povijest,* br. 61 (2016.)
Marin Sabolović, „Odore posebnih sastavnica OSRH-a", *Magazin za vojnu povijest,* br. 62 (2016.)
Marin Sabolović (ur.), *Semiologija obrambenoga Domovinskog rata – zbornik radova znanstveno-stručnog skupa*, Sveučilište u Zadru (2017.)
Stjepan Adanić, Krešimir Kašpar, Boris Prister, Ivan Ružić, *Hrvatska odlikovanja*, Narodne novine, Zagreb, (1996.)
Tomislav Aralica, Višeslav Aralica, *Hrvatski ratnici kroz stoljeća – od oko 800. do 1918.*, Znanje (1996.)
Tomislav Aralica, Višeslav Aralica, *Hrvatski ratnici kroz stoljeća – razdoblje Kraljevine SHS/Jugoslavije 1918.-1941.* Znanje (2006.)
Tomislav Aralica, Višeslav Aralica, *Hrvatski ratnici kroz stoljeća – Oružane snage Nezavisne Države Hrvatske i druge hrvatske postrojbe na osovinskoj strani 1941. – 1945.,* Znanje (2010.)
Tomislav Aralica, Višeslav Aralica, *Hrvatski ratnici kroz stoljeća – Oružana sila Komunističke partije Hrvatske i Komunističke partije Jugoslavije 1941. – 1945,* Znanje (2011.)
Željko Heimer, Marin Sabolović (ur.), *Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa Simbol, identitet i Domovinski rat*, Hrvatsko grboslovno i zastavoslovno društvo, Zagreb (2016.)

Izvorni znanstveni članak
Rukopis zaprimljen: 10. 12. 2018.
Rukopis prihvaćen za tisak: 1. 5. 2019.

RAT U MUTANABBIJEVOJ POEZIJI

Autor: Edin Muftić[1]

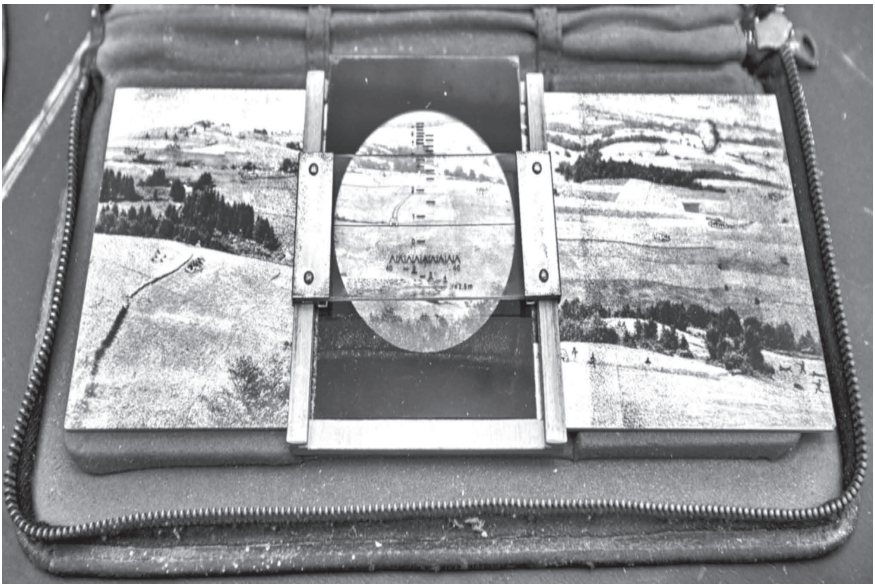

Prkosno živi ili časno pogini
Između britkih oštrica i barjaka što lepršaju!

Sažetak: Arapska poezija je humanistička i ne ostavlja neistraženim niti jedan aspekt ljudskog života. I rat se već zarana izborio za istaknuto mjesto, kakvo ima i među stihovima najvećeg arapskog pjesnika Mutanabbija. Rad donosi kraći izbor iz gigantskog pjesnikova opusa i dijakronijski prikazuje Mutanabbijevo shvaćanje rata tijekom četrdesetogodišnjega

1 mag. hist./arch., Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Frankopanska ul. 26, eddin.muftic@gmail.com

pjesnikova života, uglavnom se držeći kronološkog redoslijeda koji slijedi Abul-Ala' Ma'arri u svom komentaru.

Ključne riječi: *Mutanabbi, Sejfud-Davla, Hamdanidi, rat, arapska poezija*

1. Rat u predislamskoj poeziji

Rat je jedna od konstanti ljudske povijesti. Nije čudno da je stoga i trajno nadahnuće pjesnika. Radnja prvoga poznatoga djela grčke književnosti, Homerove „Ilijade", temelja klasične civilizacije, odvija se u ratu, pod zidinama opsjednutoga grada. I arapskom pjesniku, najprije predislamskom, a kasnije i islamskom, prikaz bitaka i ratova pruža priliku da izrazi svoj pjesnički genij. Krvavi međuplemenski okršaji, među predislamskim Arapima poznati kao „dani Arapa" (*ayyām al-'Arab*) jer bi Arapi prekidali bitke sa zalaskom Sunca i ponovno ih započinjali u zoru idućega dana, zauzimaju istaknuto mjesto u starijoj arapskoj poeziji. Aluzije na ove „dane" više se puta javljaju u predislamskoj poeziji. Predislamski pjesnik Amr bin Kulsum pjeva:

> *Naši dani, kako li su bili dugi i sjajni,*
> *Kad smo odbili slijediti zapovijedi kraljeva.*[2]

Amr se s nostalgijom prisjeća ovih „dana" koji su bili dugi i teški, ali su Arapima omogućili okusiti slobodu. Jedan drugi predislamski pjesnik, Haris bin Hilliza, pjeva:

> *Znate li za dane kad su napadali jedni druge*
> *Te je svako pleme podiglo graju.*[3]

I Kur'an časni spominje „Allahove dane" u suri Ibrahim.[4]

2 Aḥmad al-Amīn aš-Šanqīṭī, *Šarḥ al-mu'allaqāt al-'ašar* (2005), 127.

3 Isto, 179.

4 Kur'an časni govori o „Allahovim danima" *(ayyām Allāh)* u kontekstu priče o Mojsiju: „I Musaa smo poslali s dokazima Našim: ‚Izvedi narod svoj iz tmina na svjetlo i opomeni ga Allahovim danima!'" (Ibrahim, 5). Tabari u svom tefsiru „Allahove dane" tumači kao „uzvišene blagoslove" *(ni'am ǧalīla)* koje je Allah dž.š. spustio na Izraelićane kad ih je izbavio od faraona i njegove vojske (*Tafsīr Aṭ-Ṭabarī*, XIII (2001), 594–595). Istog je mišljenja i Kurtubi u svom tefsiru: „blagoslovi se nazivaju i danima" (*Tafsīr Al-Qurṭubī*, XII (2006), 106–107). I Tabari i Kurtubi citiraju navedeni spomenuti Amrov stih.

2. Utjecaj islama

U islamu borci koji su pali u bitci nisu mrtvi i ne gube sposobnost uživanja, kako tjelesnoga, tako i duhovnoga, u darovima kojima su blagoslovljeni. Njihova krv miriše na misk (Buhari, 2803), a njihove su duše u najuzvišenijem rajskom vrtu (Buhari, 2809). Kur'an o ovome jasno govori: „I ne recite za one koji su na Allahovu putu poginuli: 'Mrtvi su!' Ne, oni su živi, ali vi to ne znate!" (El-Bekare, 154). Još detaljnije o njihovom stanju govori jedan drugi ajet: „Nikako ne smatraj mrtvima one koji su na Allahovu putu izginuli! Ne, oni su živi i u obilju su kod Gospodara svoga" (Alu Imran, 169). Neki mufesiri (Tabari) pri tefsiru ovoga ajeta spominju i hadis u kojem se pali u boju uspoređuju sa zelenim pticama koje lete oko arša (Allahova prijestolja) i mole Stvoritelja da ih vrati na zemlju kako bi ponovno mogli poginuti na Njegovu putu (Muslim, 1887).[5] Tabari također tvrdi da se na šehide pale u bitci za islam odnosi kur'anski izraz „izuzev onih koje Allah poštedi" (En-Neml, 87).[6]

Junačka smrt u boju više nije besmislena smrt u plemenskim obračunima predislamskih Arapa. U islamu ona je smrt gazijskoga ratnika jer „raj je pod sjenama sablji" (Buhari, 2818).

3. Mutanabbi – pjesnik-vitez

Mutanabbi, prvim imenom Ahmed, sin Husejnov (915. – 965.) najveći je arapski pjesnik, čija je pjesnička posebnost navela Abul-Ala Ma'arrija da komentar njegove poezije naslovi *Mu'ǧiz*[7] *Aḥmad* (Ahmedovo čudo). Sin vodonoše iz plemena Kinda rođen je u Kufi, a smatra se jednim od dva središta arapske jezične misli (uz Basru). Ali dok je Basra čvrsto branila svoj sunitski identitet, Kufa je uvijek naginjala šijizmu (najprije onom političkom, a kasnije i vjerskom). Razne gnostičke šijitske sekte i revolucionarni alidski pokreti naišli su ovdje na plodno tlo i utjecali na mladoga Mutanabbija. Nakon što su ismailitski Karmati 924. godine zauzeli njegov rodni grad, obitelj ga je sklonila kod beduina, u skladu sa

5 *Tafsīr Aṭ-Ṭabarī*, VI (2001), 232.

6 Tabari pri tefsiru ovoga ajeta donosi hadis koji navodi Ibn Abi Hatim u svom tefsiru, a čiji lanac prenositelja ide do Abu Hurejre, koji je jednom upitao Muhammeda a.s. na koga se odnosi ovaj ajet, a Muhammed je potvrdio da je riječ o šehidima (*Tafsīr Aṭ-Ṭabarī*, XVIII (2001), 133–135).

7 Odabir riječi *mu'ǧiz* dodatno je provokativan u kontekstu Mutanabbijevih navodnih tvrdnji da može ispjevati djelo ravno Kur'anu (*i'ǧāz* je kur'anska nadnaravnost pa bismo komentar mogli prevesti i kao „Ahmedova nadnaravnost").

starim arapskim običajem slanja djece pustinjskim Arapima, čuvarima arapske jezične čistoće.

Već kao mladić Mutanabbi je stihovima gradio idealiziranu sliku sebe kao neustrašivoga ratnika. Tako će nastaviti tijekom čitavoga života. U jednoj od svojih najranijih pjesama izaziva:

> *Zato mi ostavi moj mač, mog konja i savitljivo koplje,*
> *Kao da smo jedno, da se suočimo s muškarcima – pa gledaj što ću učiniti!*[8]

Kako nije bio posebno druželjubiv čovjek (odlučno je odbijao piti alkohol), često je bio predmet poruge. U jednoj ranoj pjesmi, upućenoj prijatelju koji ga je pozvao na druženje uz vino, odbija poziv uz komentar da junaku kao što je on ne dolikuju takve aktivnosti:

> *Ugodnije od probranog starog vina*
> *I slađe od pružanja okruglih pehara*
> *Je rukovanje širokim mačevima i dugim kopljima*
> *I moje zabadanje jedne vojske u drugu.*
> *Poginuti u bitci je moj život, jer kako ja vidim*
> *(Postići) potrebe duše znači živjeti.*[9]

Već 928. se uputio u Bagdad, kako bi ondje pronašao patrona, što je kao trinaestogodišnje čudo od djeteta smatrao laganim zadatkom. Jedan od prvih kandidata bio je Muhammed bin Ubejdullah, poznatiji po kunji Abul-Husejn, podrijetlom je iz Mutanabbijeve Kufe. Sastavio je kraću medhiju (panegirik) u kojem slavi vojne svojega patrona. Opisujući jedan okršaj u kojem je Abul-Husejn ranjen, kaže:

> *Vatra je upaljena gdje (mačevi) sijeku*
> *Dok je voda njihovih vratova gasi.*[10]

Abul-Ala' Ma'arri u svojem komentaru Mutanabbijeva divana ove stihove komentira: „Kad biva otkinut komad mesa, a kosti polomljene, od siline trenja upaljena je vatra, nakon čega na nju bude prolivena krv, koja ju gasi.“[11] Jedna od Mutanabbijevih omiljenih pjesničkih figura je antiteza, a nije lako naći bolji primjer od ovoga. U ovom distihu suprotstavlja

8 *Dīwān Al-Mutanabbī* (1983), 14.

9 Isto, 56.

10 Isto, 10.

11 Al-Ma'arrī, *Šarḥ Dīwān Abī aṭ-Ṭayyib Al-Mutanabbī*, I (1992), 33.

vatru i vodu (tj. krv neprijatelja) te glagole „biti upaljen" *(inqadaḥa)* i „ugasiti" *(aḫmada)*.[12] Zapravo, moglo bi se reći da ova antiteza pokazuje svu heraklitovsku suprotnost koju u sebi nosi rat. Filozof koji je naučavao *πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστι, πάντων δὲ βασιλεύς* kao da je dobio nasljednika. U žaru (vatri) bitke dolazi do spajanja suprotnosti, ovdje predstavljenih kroz dva elementa, čime je bitka svedena na primordijalnu interakciju elemenata.

Ipak, Bagdad nije ispunio Mutanabbijeva očekivanja pa se nezaposleni pjesnik uputio prema Siriji, gdje je 932. čak stao na čelo karmatske revolucije. Iz ovoga razdoblja navodno potječe i nadimak koji je preuzeo – Al-Mutanabbī (arap. *mutanabbi'* – onaj tko za sebe tvrdi da je prorok).[13]

4. Na dvoru Sejfud-Davla

Nakon poraza pobunjenika i dvogodišnjega tamnovanja, 935. se pokajao i postao lutajući pjesnik. Njegove su medhije ubrzo postale tako slavne da ga je hamdanidski vladar Alepa Sejfud-Davla 948. doveo na svoj dvor.[14]

12 Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi: Voice of the Abbasid Poetic Ideal* (2007), 19–20.

13 Nije poznato je li Mutanabbi zaista za sebe tvrdio da je Božji prorok. Navodno je u dobi od 17 godina sastavio knjigu, tj. niz opomena (*'ibar*), njih ukupno 114 (broj kur'anskih sura), iako bi ovakva priča lako mogla biti i izmišljena, posebno ako uzmemo u obzir da je slična optužba bila upućena i protiv drugih pjesnika. Treba spomenuti i da nije sigurno što pjesnikov nadimak zapravo znači. Razlog leži u nejasnoj etimologiji arapske riječi *nabī* („prorok"), tj. je li ista izvedena iz glagola *anba'a* u značenju „obavijestiti", što bi u tom slučaju dalo imenicu *nabī'* (s hamzom), tj. „onaj koji dolazi s viješću". Drugi pak tvrde da je postojanje hamze odlika lošega arapskoga slabije obrazovanih stanovnika Mekke. Tako je Abdullah bin Umar bin al-Hattab rekao: „Božji Poslanik nije izgovarao s hamzom, a to nisu činili ni Abu Bakr, ni Umar, ni kalifi, nego je inovacija onih koji su došli poslije njih." Ovo bi značilo da izvor riječi *nabī* treba tražiti u riječima *nabwa* i *nabāwa* (od glagola *nabā*) koje znače „uzdizanje od tla", a prorok je netko koga je Bog uzdignuo od ostalih ljudi. Mutanabbi bi tada bio „onaj koji je uzdignut".

14 Sejfud-Davla (945. – 967.) najveći je vladar hamdanidske dinastije. Po vjeri dvanaestoimamski šijiti, sjajni ratnici poput Sejfud-Davla i vješti pjesnici poput njegova rođaka Abu Firasa, vladari alepske grane dinastije tijekom druge su polovice X. stoljeća branili Siriju od bizantske rekonkviste. Suočen s istočnom ekspanzijom Bizanta u vrijeme vladara Makedonske dinastije (Roman II. i Nikefor II. Foka), Sejfud-Davla je kao emir Alepa od 944. protiv Bizantinaca vodio 40 vojnih pohoda. Od 947. do 957. uglavnom je uspijevao braniti sirijsku granicu, čak s vremena na vrijeme i šrovoditi gazijske upade u unutrašnjost bizantske Male Azije (jednom čak doći na sedam dana od Konstantinopola), ali je od 961. do smrti pretrpio niz poraza, a 962. Bizantinci su nakratko zauzeli i opljačkali Alep (Ḥasan Aḥmad Maḥmūd i Aḥmad Ibrāhīm aš-Šarīf, *Al-'Ālam al-Islāmī*

Na alepskom je dvoru ostao devet godina prateći svojega patrona na svim pohodima. Odnos Mutanabbija i Sejfud-Davla vjerojatno je najpoznatiji odnos pjesnika i patrona u islamskoj povijesti. Mutanabbi je u vladaru Alepa vidio ideal arapskoga viteštva, dok je Sejfud-Davla prepoznao važnost poezije i obilno nagrađivao omiljenoga pjesnika. Poznat kao vješt konjanik, Mutanabbijeve usluge nisu bile ograničene na poeziju. Od njega se očekivalo i da sudjeluje u bitkama svojega patrona. Kao svjedok bitaka mogao je detaljnije prikazati žar bitke. To je i činio, ali savjetuje nas ljudski, ne treba žuriti u smrt. Ovime samo nastavlja tradiciju koju su započeli raniji pjesnici poput Arhiloha, Alkeja, Anakreonta i Horacija, koji su u žaru bitke izabrali život i bacili štit:

Ako se izlažeš opasnosti tražeći čast
I ništa manje od zvijezda ti ne donosi zadovoljstvo,
(Znaj da) je okus smrti pri maloj
Poput onoga pri velikoj stvari.[15]

U jednoj medhiji posvećenoj Sejfud-Davla slavi jedan njegov uspješan upad na bizantski teritorij:

I jedan dobro raspoloženi mač koji je dao naredbu smrti,
A ona je poslušala kao da se pokorava Milostivom.
Mačevi su na strani onih čija su srca
Poput njihovih, kad se dvije vojske susretnu.[16]

Metonimija je također stilska figura koju Mutanabbi rado koristi. Mač nije slučajno odabran kao atribut ratnika. Sam Sejfud-Davla je Mač (arap. *Sayf*, mač), tj. „Mač države". Ovaj međuodnos mača i njegova vlasnika postaje još izraženiji u Mutanabbijevoj jednoj drugoj pjesmi – kasidi o osvajanju Hadasa.

fī al-'aṣr al-'Abbāsī (1999), 447–448). Njegovo junaštvo na bojnom polju od njega je učinilo junaka arapske viteške tradicije, ponajviše zaslugom pjesnika, poput Abu Firasa i Mutanabbija, koji mu je posvetio čak 22 medhije, dok je Alep tijekom njegove vladavine postao prijestolnica arapske kulture, gdje su djelovali velikani poput Huvarizmija i Farabija.

15 *Dīwān Al-Mutanabbī* (1983), 232.

16 Isto, 417.

5. Kasida o osvajanju Hadasa[17]

Vjerojatno najpoznatija Mutanabbijeva medhija posvećena je Sejfud-Davla nakon zauzeća utvrde Hadas u listopadu 954.[18] Bizantsko-arapski ratovi trajali su tad već puna tri stoljeća. Slabljenje središnje abasidske vlasti nakon ubojstva kalifa Mutavakkila 861. omogućilo je Bizantincima da vrate neke ključne utvrde. Hamdanidi su preokrenuli ovaj proces i ponovno zauzeli lanac utvrda sve do Tarza. Oko Hadasa (grčko ime Adata), strateške utvrde na planini Uhejdibu nedaleko od Antiohije, ratovi su vođeni od trenutka kad je regiju zauzeo Muavija bin Abi Sufjan, upravitelj Sirije u vrijeme kalifa Omara. Godine 779. utvrdu je obnovio abasidski kalif Mehdi da bi ju Bizantinci zauzeli 950. Četiri godine kasnije Sejfud-Davla je pod utvrdom porazio bizantsku vojsku i zarobio sina zapovjednika pohoda Bardu Foku Starijega.[19]

Odluke ljudi ovise o mjeri njihove odlučnosti
I po mjeri plemenitih ljudi dolaze plemenita djela.
Velika su u očima malog njegova mala djela,
A mala u očima velikog njegova velika!
Sejfud-Davla sad vojsci nameće svoju volju
Što ranije čak ni ogromne vojske nisu mogle podnijeti!
Te zahtijeva da njegovi ljudi budu kao i on,
A to je više nego čak i lavovi mogu (za sebe) tvrditi.
Ptice koje najdulje žive, mladi i stari orlovi pustinje
Nude (svoje živote) kao otkupninu za njegovo oružje.
Da su ove ptice stvorene bez kandži, ne bi im se nanijelo ozljedu,
Jer stvorene su oštrice i balčaci njegovih mačeva![20]
Zna li Hadas Crveni svoju boju
I zna li koje od dvoje što ga napojiše su oblaci?
Prije nego je (Sejfud-Davla) stigao, blistavi oblaci su ga napojili,
Ali kad se približio, bio je napojen (krvlju) lubanja.[21]
Izgradio ga je visokog, dok su koplja međusobno kuckala,

17 Kasida je poznata i po prvom stihu kao *'Alá qadr ahl al-'aẓm ta'tī al-'aẓā'im* („Odluke ljudi ovise o mjeri njihove odlučnosti").

18 Mutanabbijev prethodnik Abu Tammam sastavio je sličnu medhiju nakon arapskoga osvajanja grada Amorija.

19 Ḥamdān al-Kubaysī, *Al-Qā'id Sayf ad-Dawla al-Ḥamdānī* (1989), 50–51.

20 Tj. Sejfud-Davla bi im osigurao svježu hranu (leševi neprijatelja).

21 Hadas je bio poznat po nadimku *Al-Ḥamrā'* (Crveni). Mutanabbi povezuje ime grada s krvlju koja je morala biti prolivena kako bi grad bio zauzet (napojen).

A valovi smrti udarali okolo njega.
Bijaše kao da je poludio, da bi ponovno postao zdrav,
Nakon što je na njega objesio leševe pobijenih poput amuleta.
Bio je plijen sudbine, ali vratio si ga kopljima
Religiji (islama), a sudbina je bila prisiljena prihvatiti.
Štogod uzmeš od noći uzimaš (nekažnjeno),
Dok oni plaćaju cijenu za sve što od tebe traže!
Ako je ono što namjeravaš glagol u imperfektu[22]*,*
U perfektu[23] *je, prije negoli može biti negiran.*
Ta kako se nadaju Bizantinci i Rusi da će uništiti (Hadas)
Kad je Onaj koji bode (tj. Sejfud-Davla) njegov temelj i stupovi?
Pokušavali su nametnuti svoju vlast, ali smrt ih je nadvladala.
Potlačeni nisu propali, a tlačitelj nije preživio.
Došli su k tebi svi u željezu,
Kao da jašu konje što noge nemaju.
Kad bljesnu poput munje, ne možeš razlikovati njihove mačeve od njih,
Jer je njihova odjeća i turbani također (od željeza).
Njihova petodijelna vojska napreduje prema istoku i zapadu,
Stvarajući graju zemlje koja dopire do ušiju (zviježđa) Blizanaca.
U njoj je svakog jezika i naroda
Pa samo prevoditelji razumiju što je rečeno.
O Bože, kakvo je to vrijeme bilo! Njegova je vatra rastopila metale,
Dok nisu ostala samo sječiva i (borci hrabri kao) lavovi.
Mačevi koji nisu mogli probiti štitove i koplja bili su prelomljeni,
A vitezovi koji se nisu mogli boriti su pobjegli.[24]
Stajao si, znajući da će oni koji budu stajali umrijeti,
Kao da si bio u očnom kapku smrti dok je spavala.
Junaci prolaze pored tebe, okrvavljeni i poraženi,
Dok tvoje lice sjaji, a usta se smiješe.
Otišao si preko granica hrabrosti i razuma
Dok ljudi nisu rekli da znaš i ono što je skriveno.
Skupio si dva krila vojske nad srcem (neprijateljske vojske),
Umiru i oni skriveni i oni što ispred njih stupaju.

22 Mi bismo rekli „u futuru“, budući da u arapskom jeziku postoje samo dva osnovna vremena – perfekt (svršeno) i imperfekt (nesvršeno).

23 Tj. već je svršena radnja, već je ostvareno što namjeravaš.

24 Kako bi prenio zvukove košmara bitke Mutanabbi u više pjesama vješto koristi aliteraciju. U ova dva distiha (od „O Bože“ do „su pobjegli“) niže riječi s emfatičkim konsonantima: *ṣārim(un) – ḍubārim(u) – taqaṭṭa'(a) – yaqṭa'(u) – yuṣādim(u).*

Udaranjem lubanja dok je pobjeda (još uvijek daleko),
A zatim grkljana kad je pobjeda već blizu.
Prezirao si rudejna koplja[25] *bacajući ih*
Sve dok se nije činilo da mač psuje koplje.[26]
Ona tko traži (vrata) slavne pobjede,
Njegovi ključevi su mačevi koji su lagani, ali sijeku.
Raspršio si ih na planini Uhejdibu
Poput dirhema što se raspršuju iznad mladenke.
…
Jer ti nisi samo kralj koji rastjeruje sebi ravnog,
Ti si monoteizam koji rastjeruje politeizam.
Čitav Adnan[27]*, ne samo Rabi'ja*[28] *su počašćeni njime,*
Njime se ponosi čitav svijet, ne samo prijestolnice.
Tvoja je pohvala u biserima, moja u izrazu,
Jer ti osiguravaš bisere, a ja ih nižem.
Jašem u bitku na konju kojeg si mi darovao,
Da ne padne na mene nikakva krivnja, a ti da ne žališ (svog dara).
Jašući svakog konja što prema (bojištu) brzo galopira
Kad mu do ušiju stigne graja bitke.
O ti, koji si mač koji nikada nije u koricama,
Tvoja je moć nedvojbena i ništa ne može odbiti tvoj udarac.
Nek' su blagoslovljeni rat, slava i čast
I oni koji nade polažu u tebe i islam, jer si siguran!
A zašto Milostivi ne bi zaštitio rubove tvojih oštrica,
Jer s tobom cijepanje lubanja neprijatelja nikada neće prestati![29]

Kao pravi dvorski pjesnik, Mutanabbi opisuje hrabrost svojega patrona na bojnom polju. Uspoređuje ga s lavom, ali se ne zaustavlja na ovome. „Mačevi koji nisu mogli probiti štitove i koplja bili su prelomljeni" upućuje na to da su mnogi borci pali ili pobjegli, ali Sejfud-Davla ostao

25 Rudejna koplja su visokokvalitetna savitljiva koplja, nazvana po izvjesnoj Rudejni koja je u predislamskoj povijesti izravnjivala koplja.

26 U arapskom viteštvu koplje se smatra oružjem kukavice, dok je mač, koji zahtijeva borbu prsa o prsa, oružje junaka. Sejfud-Davla je mač koji osigurava pobjedu. Ovom medhijom Mutanabbi osigurava legitimitet svom patronu (niže bisere), koji uživa božansku zaštitu te čak poznaje budućnost (*znaš i ono što je skriveno*).

27 Sjevernoarabijska plemena („arabizirani Arapi"), koji podrijetlo vuku od Adnana.

28 Jedan od dva glavna ogranka sjevernoarabijskih plemena, koji podrijetlo vuku od Rabi'je, sina Nizarova, sina Ma'dova, sina Adnanova.

29 *Dīwān Al-Mutanabbī* (1983), 385–389.

je stajati neokrznut: „Junaci prolaze pored tebe, okrvavljeni i poraženi, dok tvoje lice sjaji, a usta se smiješe.“ Sam Sejfud-Davla preokrenuo je tok bitke u svoju korist, borbom prsa o prsa, u skladu s arapskom viteškom tradicijom. On uživa Božju podršku kao zaštitnik islama koji uspješno brani granice vjere od agresije kršćanskih Bizantinaca. Bitka tako dobiva kozmičku dimenziju pobjede istine nad laži pa će njegovi mačevi nastaviti sječi sve dok istina napokon ne pobijedi.

Zanimljivo je ovu klasičnu medhiju usporediti s jednom ranijom, također posvećenom Sejfud-Davla:

Posjetio sam ga kad su indijski mačevi bili oblagani,
I vidio sam ga kad su mačevi bili puni krvi.
…
Bijeg neprijatelja kojeg si progonio bila je pobjeda,
Jer koliko god nosi žaljenje, nosi i blagoslove.
…
Povjereno ti je da ih poraziš u svakom okršaju,
Ali nije ni sramota ako budu poraženi.[30]

U prvom dijelu posljednjega distiha Mutanabbi koristi masdar glagola u prvoj vrsti (*hazmuhum*), što znači da sam Sejfud-Davla nanosi poraz neprijateljima, dok u drugom dijelu koristi glagol u VII. glagolskoj vrsti (*inhazamū*), što upućuje na to da je neprijatelj poražen, ali Sejfud-Davla nije vršitelj radnje.[31] Sejfud-Davla ovdje nije nepobjediv vladar obdaren nadnaravnim sposobnostima, već oruđe u Božjoj ruci.

Napustivši Siriju nakon devet godina na dvoru Sejfud-Dawla, Mutanabbi se 957. uputio u Egipat kojim su tada vladali Ihšididi, žestoki neprijatelji Sejfud-Davla, gdje mu je u Fustatu novi patron postao oslobođeni etiopski rob i kasniji emir Abul-Misk Kufur, da bi se nekoliko godina kasnije vratio u rodni Irak, gdje je ubijen pod sumnjivim okolnostima. Kroz narednih 1000 godina ostao je najkomentiraniji arapski pjesnik, najsjajnija zvijezda arapskoga poetskoga univerzuma.

6. Zaključak

Mutanabbi je bio pjesnik s mačem u ruci. Osobno je sudjelovao u bitkama koje je kasnije opjevao. Ipak, vjerno prikazati tijek okršaja nije bio pjesnikov prioritet. Trebalo je što veličanstvenije prikazati pobjedu

30 Isto, 331–332.

31 Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi: Voice of the Abbasid Poetic Ideal* (2007.), 60.

patrona i poniženje njegovih protivnika, čak i kad je riječ o lokalnim, beznačajnim čarkama. Iako je pratio Sejfud-Davla na svim njegovim pohodima (kako i sam ponosno spominje), njegove medhije, koliko god detaljne, zapravo su vrlo formulaične, pune smiješnih pretjerivanja i protkane uobičajenom zalihom poetskih slika (ples mačeva, koplja u zraku, šikljanje krvi, lubanje neprijatelja, ptice koje se hrane leševima). Arapima koji su stoljećima kasnije slušali i čitali ove pjesme nije bilo bitno pozivaju li se na poseban povijesni događaj ili su proizvod pjesnikove imaginacije. Njihova duboka poetska vrijednost očituje se u bogatom rječniku i igri glagolskim vrstama. Konačno, ostat će trajni spomenik arapskom pjesničkom geniju, čak i ako ih napusti onaj vojni.

War in Al-Mutanabbī's Poetry

Abstract: War, with all its vehemence, noise, commanders, and unsung heroes, never ceases to inspire poets, Arab ones being no exception. Al-Mutanabbī, the greatest of them all, was himself a warrior, fighting under the red Qarmatian banner in his youth and crushing the Byzantines as Sayf ad-Dawla's court poet. His poetry is replete with vivid images of battles, be it major military operations on the Byzantine-Arab frontier or countless local skirmishes fought between local Muslim dynasties. His ode sung after the Arab reconquest of Hadath represents the pinnacle of this warrior ethos, started a century before by Abū Tammām. In it his patron Sayf ad-Dawla is presented as a decisive sword cutting the enemies' throats and feeding them to birds of prey. As a Muslim commander and an agent of God his victories are seen in religious terms as a struggle for the ultimate supremacy of Islam.

Keywords: *Al-Mutanabbī, Sayf ad-Dawla, Hamdanids, war, Arabic poetry*

Bibliografija

Al-Kubaysī, Ḥamdān, *Al-Qā'id Sayf ad-Dawla al-Ḥamdānī*, Bagdad, 1989.

Larkin, Margaret, *Al-Mutanabbi: Voice of the Abbasid Poetic Ideal*, Oxford, 2007.

Al-Ma'arrī, *Šarḥ Dīwān Abī aṭ-Ṭayyib Al-Mutanabbī* (uredio 'Abd al-Mağīd Diyāb), Kairo, 1992.

Maḥmūd, Ḥasan Aḥmad i Aš-Šarīf, Aḥmad Ibrāhīm, *Al-'Ālam al-Islāmī fī al-'aṣr al-'Abbāsī*, Kairo, 1999.

Al-Mutanabbī, *Dīwān*, Beirut, 1983.

Al-Qurṭubī, *Tafsīr* (uredio 'Abdullāh bin 'Abd al-Muḥsin at-Turkī), Beirut, 2006.

Aš-Šanqīṭī, Aḥmad al-Amīn. *Šarḥ al-mu'allaqāt al-'ašar*. Sidon-Beirut, 2005.

Aṭ-Ṭabarī, *Tafsīr* (uredio 'Abdullāh bin 'Abd al-Muḥsin at-Turkī), Kairo, 2001.

Stručni članak
Rukopis zaprimljen: 10. 12. 2018.
Rukopis prihvaćen za tisak: 1. 5. 2019.

RATNA BIOGRAFIJA KRVAVOG BARUNA: ROMAN VON UNGERN-STERNBERG

Autor: Borna Kuri[1]

Sažetak: Članak daje kratki kronološki pregled života baruna Romana von Ungern-Sternberga (1. 10. 1886. – 15. 9. 1921.). U članku se posebna pozornost daje njegovom ratnom djelovanju i osobnim motivima u kontekstu vremena.

Ključne riječi: *Roman von Ungern-Sternberg*, *Prvi svjetski rat*, *Oktobarska revolucija, konzervativizam*

1 Student diplomskog studija informatike na Odsjeku za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, bornakuri@gmail.com

1. Uvod

Barun Roman Feodorovich von Ungern-Sternberg bio je ratni heroj Prvoga svjetskoga rata, žestoki pobornik dinastije Romanova, vrlo konzervativan pan-monarhist i generalni pukovnik Bijele garde. No, povijest ga u prvom redu pamti po onome što u njegovoj biografiji tek slijedi. Raspadom Bijele garde kreće južno iz Sibira i postaje osloboditelj Mongolije gdje vraća Bogdkhana na prijestolje. U svojoj *de facto* vladavini Mongolijom postaje legendom te navodno biva proglašen reinkarnacijom budističkoga boga rata.[2] Ungern-Sternberg sanjao je o ponovnoj uspostavi velikoga mongolskoga i kineskoga carstva čijom bi snagom ukrotio Rusiju i ponovno uspostavio Božji poredak na zemlji.[3] Velikih snova, no također fatalistički nastrojen, Ungern-Sternberg je 1921. otišao u ratnu kampanju iz koje se nikad nije vratio.[4]

U mnogo pogleda barun Roman von Ungern-Sternberg bio je čovjek suprotnosti. Rođen je kao Nijemac, no služio je Rusiji. Do samoga se kraja deklarirao kao kršćanin, no prakticirao je i budizam. U vrijeme mira nije imao osobitih uspjeha, no za vrijeme rata impresionirao je od Galicije do Perzijske fronte te trans-Bajkala. Kako bismo istražili njegov lik, potrebno ga je odvojiti od legende (koliko god je to moguće) te dočarati tadašnji svijet u kojem je odrastao i otišao na bojište.

2. Stari poredak

Roman Feodorovich von Ungern-Sternberg rođen je 5. siječnja 1886. u Grazu. Njegovi su roditelji bili Nijemci dvaju udaljenih carstava. S majčine strane obitelj mu je nosila barunsku titulu te je služila Austro-Ugarskom Carstvu gdje su imali duboke veze sa Štajerskom. S očeve mu je strane obitelj dolazila iz Estonije gdje je prepoznata kao jedna od najstarijih plemićkih obitelji baltičkih zemalja ruskoga cara.[5]

Iako su služili dva različita carstva, barunovi su se roditelji smatrali Nijemcima. U doba Romanova rođenja Njemačka je već bila ujedinjena, no debata o nacionalizmu nije bila gotova. Rusija i Austro-Ugarska su kao dvije vrlo konzervativne zemlje osporavale

2 James Palmer, *The Bloody White Baron*, Basicbooks, New York (2008.), 144.

3 William Sunderland, *The Baron's Cloak*, Cornell university press, New York (2014.), 3.

4 Ferdinand Ossendowski, *Zvijeri, ljudi i bogovi*, Zadruga Eneagram (2013.), 212.

5 William Sunderland, *The Baron's Cloak*, Cornell university press, New York (2014.), 12–18.

temelje modernoga nacionalizma. Tako se u tamošnjim višim slojevima njemačkoga društva nije samo govorilo o jednoj državi i jednom narodu, već o širem njemačkom svijetu. Služiti vlastitoga Bogom danoga cara pod bilo koju cijenu, no socijalizirati se u širem njemačkom govornom području bilo je očekivano.[6]

Roman je kršten kada je imao tri mjeseca u protestantskoj Crkvi Spasitelja u Grazu. S dvije godine njegova obitelji putuje van Austrije.[7] Neko vrijeme živi u Tbilisiju, današnjem glavnom gradu Gruzije, no većinu mladosti provodi u Estoniji kao ruski državljanin. Brak njegovih roditelja Teodora i Sofije nije bio sretan. Već se u njegovom djetinjstvu rastaju te mu nekoliko godina kasnije otac biva zatvoren kao mentalno neuračunljiv.

Stariji su naraštaji njemačkih aristokrata u Estoniji provodili svoje živote potpuno izolirani od drugih etničkih skupina. Općenito nisu dolazili u kontakt s Estoncima, a s Rusima su imali interakcije samo pri obavljanju službenih poslova u Sankt-Peterburgu. Kako je mladi barun rastao, stvari su se počele mijenjati. Kao dio širega pokušaja centraliziranja i unificiranja ogromnoga Ruskoga Carstva pala je odluka da se kultura mora standardizirati do određene mjere. Škole na njemačkom jeziku zatvorene su te se nastava ubuduće odvijala u ruskim školama na ruskom jeziku s vjerskom naobrazbom religije po odabiru.[8]

Ungern-Sternberg nije bio dobar učenik. Školu je jedva prolazio, a njegova je obitelj intervenirala barem jednom kako ne bi pao godinu. Ipak, bio je bistar. Trgao je stranice iz knjiga o filozofiji kako bi „lakše čitao van kuće". Obožavao je Dostojevskoga i odbacivao Tolstoja.[9]

3. Vrli novi svijet

Gospodarska i prometna modernizacija u Ruskom Carstvu započinje dosta kasno tek u zadnjim desetljećima 19. i u prvim godinama 20. stoljeća kada je započela i gradnja bajkalse i drugih pruga. Iako je gradnja započeta 1891. godine, dolaskom novog stoljeća veliki projekt gradnje transsibirske pruge bio je daleko od završetka. U to je doba fraza „Rusija iza Urala" mnogima označavala avanturu i nepoznato. Ipak, Ruskom je Carstvu Transsibir bio velik logistički, a Transbajkal vojni

6 William Sunderland, *The Baron's Cloak*, Cornell university press, New York (2014.), 19–22.

7 Isto, 20.

8 Isto, 28., James Palmer, *The Bloody White Baron*, Basic books, New York (2008), 15.

9 William Sunderland, *The Baron's Cloak*, Cornell university press, New York (2014), 41.

problem.[10] Ruska kolonizacija krajnjega istoka sjeverne Azije nije bila gotova. Kozaci su se još pod prijetnjom sile deportirali na daleki istok kao kolonizatori. Tamo su korišteni kao vojska Ruskoga Carstva kako daleki istok ne bi preuzele druge države poput Kine i Japana.[11]

Izbijanjem rusko-japanskoga rata Ungern-Sternberg napušta školu te se javlja u vojnu službu. Putuje do daleke i egzotične Mandžurije duže od mjesec dana. Pri dolasku na vojno poprište saznaje da su vojne ofenzive praktički gotove te ne ratuje mnogo. Dobiva vojnu pohvalu, no većinu vremena provodi u krajnjoj dosadi. Tu dolazi u prvi kontakt s dalekom Azijom.[12]

Pri povratku u europski dio Rusije dočekuju ga rezultati revolucije iz 1905. Okrug njegovoga djetinjstva teško su oštetili revolucionarno nastrojeni seljaci. Barun ubrzo odlazi u Sankt Peterburg gdje nastavlja naobrazbu. Ocjene i ponašanje mu se popravljaju, završava školu na vrijeme te je zbog ranije vojne službe primljen u vojni institut. U novom je institutu vjerojatno prvi put u životu potpuno okružen ruskom kulturom. Svi profesori te 90 posto kolega s kojima je okružen su pravoslavni Rusi. Institut završava s trojkom, što je za njega fantastičan rezultat.[13]
Završetkom školovanja odlazi u vojnu službu te je s 22 godine poslan iza Urala gdje služi na granici s Kinom. Iako ne postoje dokumenti koji govore o njegovom vremenu u službi na granici, zna se da je zbog pijanoga dvoboja mačem izbačen sa svoje pozicije. Pri povratku prelazi granicu s Kinom te se konjem probija kroz opasne mongolske planine.[14] Zašto putuje tom krajnje neobičnom i riskantnom rutom može se samo nagađati. Najvjerojatnije se radilo o romantičarskoj težnji za pustolovinom i osobnoj želji za samodokazivanjem.

Povratkom u aktivnu službu barun opet putuje na granicu s Kinom, no ovaj put služi s Kozacima u potpunoj izolaciji od civilizacije. Zbog teških životnih prilika, emigracije i bolesti, ruska granica s Kinom gdje Ungern-Sternberg služi 1910. ima samo nekoliko tisuća stanovnika.

10 G. Patrick March, *Eastern Destiny: Russia in Asia and the North Pacific*, Praeger (1996), 154.

11 William Sunderland, *The Baron's Cloak*, Cornell university press, New York (2014), 68.

12 Felix Patrikeeff, Harold Shukman, *Rail ways and the Russo-Japanese War: Transporting War*, Routledge (2007), 113.

13 William Sunderland, *The Baron's Cloak*, Cornell university press, New York (2014), 58–59.

14 Isto, 83.

Velik je strah od potencijalne „žute invazije“ pa se vojska koristi kako bi osigurala granicu. Ipak, ne dolazi do rata. Naime, na rijeci Amur nije bilo akcije te se barun dosađivao. Ungern-Sternberg stupa u prvi kontakt s Mongolijom 1913. kad vlastitom inicijativom daje otkaz zbog dosade i pješači u tu zemlju. Aleksei Burdakov, koji s njim prelazi dio puta, u memoarima piše da je barun putem zapisivao mongolske riječi i fraze u pokušaju da nauči jezik. Također ga opisuje kao ekscentrika i primjećuje da barun ima „neobično snažnu vezu sa zemljom“. U samo tri dana njih dvoje prelazi 450 kilometara jašući stepom.

Željan iskusiti još rata, dolaskom u Khovd Ungern-Sternberg moli da ga se primi u postrojbe kako bi sudjelovao u osiguravanju mongolske granice s Kinom. Odbijen je, no ova je epizoda u njegovom životu jako važna. Tu se mogu vidjeti početci njegova snažnoga zanimanja za Mongoliju.[15]

4. Moderni rat

Proglašenjem Prvoga svjetskoga rata barun piše ljutita protunjemačka pisma, na njemačkome jeziku. Optužuje Njemačku za rat i priprema se za njega. Ulazi u aktivnu vojnu službu i sljedeće tri godine služi na svim ruskim frontama. Prvo služi s Kozacima u istočnoj Prusiji, zatim se pojavljuje u borbi za Varšavu pa u Litvi. Bori se na Karpatima 1916. i u sjevernoj Perziji 1917.[16] Iako se ovaj novi rat često svodio na kopanje rovova i čekanje, Ungern-Sternberg to nije podnosio. Redovito je izviđao neprijateljske pozicije trčeći kroz ničiju zemlju te je vodio racije na neprijateljske rovove. Koliko je riskirao život može se vidjeti u jednoj dokumentiranoj zgodi iz 1915. kada se sjeverno od Varšave sa svojim vojnicima šulja na samo nekoliko metara od neprijateljskih linija. Nakon što su uočeni, Ungern-Sternberg stao je pred puške i na njemačkom vikao: „Što vas je zapalo? Prestanite pucati, to smo mi!“. Nakon što su Nijemci spustili oružje, Ungernovi su ljudi započeli paljbu.[17]

Koliko se god čini da je Ungern-Sternberg uživao u ratu, Prvi ga je svjetski rat obilježio. Ranjavan je pet puta, a njegova impulzivna i nasilna strana postala je sve vidljivija. Barun završava na vojnom sudu

15 William Sunderland, *The Baron's Cloak*, Cornell university press, New York (2014), 100–104.

16 Isto, 124.

17 Isto, 136.

1916., nakon što pijan sudjeluje u svađi, razbija prozor i odlazi u grad gdje tuče vojnoga časnika.[18]

Njegov kolega, barun Petr von Wrangel, pisao je o Ungern-Sternbergu: „Bio je vrsta čovjeka koji zlata vrijedi u ratu, no s njim je nemoguće u doba mira" i „...od početka rata... izvodio je čudesa čistom hrabrošću".[19]

5. Pandemonij u Rusiji

Za vrijeme veljačke revolucije 1917. Ungern-Sternbergu gubi se svaki trag. Pojavljuje se u sjevernom Iranu ubrzo nakon proglašenja Ruske Republike. Tu se bori rame uz rame sa Semenovom, još jednim budućim pukovnikom Bijele garde. Prvi svjetski rat još traje pa se anti-revolucijsko djelovanje Ungern-Sternberga i drugih pristaša monarhije svodi na ljute razgovore na fronti.

Ungern je cijeloga života bio konzervativan, no s vremenom je, čini se, postao sve ekstremniji. Kako je došao njegov trideseti rođendan, potpuno je bio vjeran bogomdanoj monarhiji te je vjerovao u primat starih tradicija nad ludim novinama koje donose „neuki i histerični" seljaci. Ipak, Ungern i većina drugih pobornika monarhije su u samom početku prihvatili abdikaciju Nikole II. smatrajući ga nesposobnim. Bilo je očekivano da će se kruna prenijeti na nekoga tko će moći popraviti situaciju. Ali kako je Mihajlo II. odbio krunu te je prijestolje ostalo prazno, manjine u carstvu počinju odbijati boriti se za Rusiju. Došlo je do kolapsa na raznim frontama i situacija se pogoršala. Ubrzo su i pobornici monarhije počeli odbijati poslušnost.[20]

Još je jedna revolucija ubrzo pokucala na vrata. Dolaskom boljševika na vlast u glavnom gradu, Rusija se *de facto* raspala na dvije države. Tu se općenito može govoriti o bijeloj protuboljševičkoj Rusiji na periferiji od Kavkaza do Kamčatke i o crvenoj, komunističkoj državi oko Sankt Peterburga i Moskve.

Semenov, s kojim se Ungern-Sternberg borio u Perziji, preuzima Transbajkal u ime tzv. bijelih te s drugim bjelogardistima okupira Rusiju iza Urala. Ungern-Sternberg pada pod njegovu komandu u cilju rekonstrukcije staroga režima. Zahvaljujući uspjesima u borbi protiv boljševika, Ungern-Sternberg je promaknut više puta te dobiva sve više autonomije

18 Isto, 133–137.

19 Isto, 137.

20 James Palmer, *The Bloody White Baron*, Basic books, New York (2008), 99.

dok na kraju ne postaje sam svoj gospodar.[21] Za Ungern-Sternberga ruski građanski rat nije bio nova borba, već samo sljedeći korak širega rata s Njemačkom. Kako je jednom rekao, boljševici su samo još jedna sila koja se uključila u rat protiv Rusije. Ipak, rat koji se tad vodio bio je drukčiji u praksi. Umjesto rovova i linija na mapi, rat u Sibiru bio je mješavina ubojstava ideološki nepoželjnih civila te brzih i neočekivanih napada na neprijateljske vojnike i baze iz šume. Ako je Prvi svjetski rat bio maksimalno nasilje na fronti, onda je ruski rat između Bijele garde i boljševika bio rat maksimalnoga nasilja nad civilima. Bijela je garda ubijala socijaliste i simpatizere „crvenih" jer „nisu bili ljudi". Isto tako, boljševici su likvidirali sve političke neistomišljenike jer su „priječili revoluciju".

U ovoj etapi rata Ungern-Sternberg više nije imao inhibicija te je redovito naređivao brutalno nasilje nad neprijateljima i njihovim simpatizerima. Prema njegovu mišljenju, tisućljetna je ruska istina nestala i svijet se okrenuo naopako. Ovdje se radilo o apsolutnoj borbi dobra i zla. Bogomdan red morao se opet uspostaviti pod bilo koju cijenu. Kroz uspješnu borbu protiv boljševika, priče o njegovom apsolutističkom načinu vođenja vojske te brutalnom kažnjavanju prekršaja, Roman von Ungern-Sternberg zaradio je legendarni nadimak „Crveni barun". U Transbajkalu 1920. Ungern-Sternberg počinje nositi svoju prepoznatljivu mongolsku uniformu.[22] Radi se o mongolskoj haljini zlatne boje koja u budizmu simbolizira aristokratski status. Haljina nije bila od pamuka koji se smatrao dobrim materijalom, već od tada vrlo luksuzne svile. Ungern ju je ukrasio svojim naramenicama i odlikovanjima te ju je redovito nosio.[23]

Rat se vodio gdje se „mogao voditi". Tako tijekom 1920. Ungern-Sternberg redovito prelazi mongolsku granicu radi lakšeg putovanja te osvaja interesna područja bez obzira na točnu liniju među državama.

Kakvu god taktiku barun koristio, izgledi Bijele garde ipak su bili niski. Dok je Bijela garda vladala agrarnim i ruralnih istokom, boljševici su se uspješno konsolidirali na naučenom i industrijaliziranom zapadu. Nakon što je Japan povukao potporu koju je davao Bijeloj gardi, stvari su se brzo počele raspadati te je boljševička vojska prodrla duboko u Sibir. Rusija je bila izgubljena i Ungern je to znao.

21 William Sunderland, *The Baron's Cloak*, Cornell university press, New York (2014), 142–159.

22 Roman von Ungern-Sternberg nosi dotičnu uniformu na slici pod naslovom članka.

23 William Sunderland, *The Baron's Cloak*, Cornell university press, New York (2014), 1–2.

6. Posljednji khan Mongolije

Kad je u jesen 1920. Ungern ušao u Mongoliju, iako je tehnički ušao u drugu državu, to nije izravno bio znak prave invazije. Situacija je u praksi bila vrlo složena. Granica se donekle smatrala fluidnom zbog građanskih ratova u Rusiji, Mongoliji i Kini. U zadnjim desetljećima prije rata Kina gubi kontrolu nad vlastitom državom te razne skupine počinju natjecanje za kontrolu. Vanjska Mongolija (današnja Mongolija) se *de facto* odcijepila od Kine 1911. No, mongolska vlada nije izdržala te je država opet pala pod okupaciju određenih kineskih frakcija. Prelaskom granice Ungern-Sternberg izazvao je manju uzbunu kod Kineza koji su namjeravali osigurati sjevernu granicu Mongolije. Međutim, malo je tko očekivao što je slijedilo. Tako je u jesen 1920. s 800 vojnika Ungern-Sternberg umaršira u Mongoliju, pokrenuo svoju mongolsku kampanju i počeo zadnju godinu svojega života.[24] Ubrzo nakon ulaska u Mongoliju kreće na Urgu (danas Ulaanbaatar, glavni grad Mongolije). Brojčano nadjačan, napada grad dvaput, no odbijen je. Ungern se povlači na istok države gdje skuplja 5000 vojnika preko zime. Rano u veljači 1921. napada Urgu treći put, spašava Bogdkhana te tjera Kineze u bijeg. Spašavanjem Bogdkhana, vladara Mongolije i jednoga od najvažnijih figura budizma toga vremena, Ungern-Sternbergu raste legitimnost. Tu se priroda barunova spuštanja u Mongoliju mijenja. Više se ne može govoriti o povlačenju iz Rusije ili taktičnom zauzimanju dijelova Mongolije. Svojim osiguravanjem glavnoga grada Mongolije te spašavanjem Bogdkhana Ungernova skupina vojnika postaje vojska nove slobodne Mongolije, a on *de facto* vladar države. U znak zahvalnosti dobiva mongolsku plemićku titulu khana.[25]

Odmah nakon preuzimanja Urge, barun svojim trupama naređuje ubijanje svih simpatizera „crvenih“ i Židova koje je smatrao „očevima vražje revolucije“. U sljedećih nekoliko mjeseci otvara ceste i mostove te gradi kanalizaciju u Urgi. Modernizira grad koliko je god moguće. Pod njim je ponovno otvorena elektrana, preša za tiskanje i telefonska centrala.[26] Barun pokušava počistiti sve moguće izdajice iz svojega užega kruga, no država je siromašna, vojnici umorni i loše hranjeni, a mir nigdje na vidiku. Dezertere kažnjava satima stajanja bez odjeće

24 William Sunderland, *The Baron's Cloak*, Cornell university press, New York (2014), 156–158.

25 Isto, 174.

26 James Palmer, *The Bloody White Baron*, Basicbooks, New York (2008), 170.

na zaleđenim rijekama i raznim „kreativnim“ mučenjima. Vojnicima je, ovisno o izvoru, davao razne zabrane. Tako Ossendowski tvrdi da je barun zabranio seks u pokušaju da od svojih vojnika napravi višu klasu ratnika. Kako vojnici ne bi pokrenuli ustanak zbog raznih restrikcija koje barun uvodi, dopušta velike količine alkohola i droga.[27] U jednom trenutku igrom sreće upoznaje Ferdinanda Ossendowskoga. Ossendowski je bio Poljak koji se također spustio iz Rusije u bijegu pred boljševicima. Kako Ossendowski piše o barunu u svojoj biografskoj knjizi „Zvijeri, ljudi i bogovi“, barun je bio srdačna, no mučena i opasna osoba. U jednom bi trenutku bio profinjen domaćin, u drugom bi izašao pred kuću narediti vješanja „prokletih revolucionara“, a onda bi se vratio i lamentirao o situaciji u kojoj se nalazi. Volio je razgovarati o raznim temama, uključujući i religiju, te je kod budističkih lama išao na čitanja budućnosti.[28] U svojih nekoliko mjeseci u Urgi barun je napisao više pisama iz kojih se može iščitati njegov plan. Kada su jučerašnja carstva srušena revolucijom, samo je jedan put naprijed bio moguć – njihova restauracija. Roman von Ungern-Sternberg planirao je uspostavljanje središnjega Mongolskoga Carstva od Mandžurije do Kaspijskoga jezera. Njega bi iskoristio za invaziju Kine gdje bi ponovno uspostavio kinesku monarhiju. Mongolski Bogdkhanbi poklonio se kineskom caru, osiguravajući božji poredak u Aziji. Nakon toga bi ujedinjena azijska rasa pokrenula rat s Rusijom kako bi naučila degeneriranu bijelu rasu pameti te vratila Romanove na rusko prijestolje.[29]

Ungern je znao da su izgledi za uspjeh takvog plana maleni. S podsmijehom je lamentirao o svojoj situaciji Ossendowskom.[30] Znao je da Mongoli nisu bili ujedinjeni, da mu je prijetio raspad države iznutra te da je invazija vrebala sa svih strana. Unutrašnja Mongolija (danas dio Kine) nije bila na njegovoj strani, mnogi nacionalisti nisu htjeli pan-mongolsko carstvo, već nacionalnu državu, a boljševici su napokon bili spremni marširati u Mongoliju jer im je Ungern-Sternberg bio najveći konkretni neprijatelj izvana.[31]

27 Ferdinand Ossendowski, *Zvijeri, ljudi i bogovi*, Zadruga Eneagram (2008), 197.

28 Ferdinand Ossendowski, *Zvijeri, ljudi i bogovi*, Zadruga Eneagram (2013), 206.

29 William Sunderland, *The Baron's Cloak*, Cornell university press, New York (2014), 174–179.

30 Ferdinand Ossendowski, *Zvijeri, ljudi i bogovi*, Zadruga Eneagram (2013), 179.

31 William Sunderland, *The Baron's Cloak*, Cornell university press, New York (2014), 205.

U svibnju 1921. Ungern je skupio svoju vojsku kako bi izveo preventivni napad na boljševike u Sibiru. Radilo se o zadnjem planu koji je imao prilike zaustaviti boljševike. Prije samoga marša izdao je svoju zadnju javnu poruku. Radilo se o planu ponovnoga uspostavljanja Romanova na ruski tron. Nije znao da je obitelj već likvidirana.[32] Tijekom ljeta je vodio kampanju u Sibiru, no nakon nekoliko poraza i smrti važnih ljudi za njegovu vojnu komandu, vojnici su ga odbili slijediti u Tibet kako bi od Dalaj-Lame, s kojim je bio u kontaktu, dobio pojačanje.

Barun se našao na nišanu pobunjenika, no nitko ga nije uspio upucati. Pobjegao je u divljinu te je tako završila njegova kampanja. Neki mongolski nacionalisti iz njegovih redova su, osjećajući priliku, preko noći postali komunisti te su sa sovjetskim savezom uspostavili mongolsku sovjetsku republiku.[33] Ungern-Sternberg ubrzo je uhvaćen te pažljivo odvezen u Novosibirsk kako bi se od njega napravio primjer. Na javnom suđenju ga tužitelj Minei Izrailevich Gubelman naziva mentalno neuračunljivim zbog vjere u Boga. Ipak, barun je na kraju osuđen kao „monstrum aristokratske klase" kako bi ga se moglo likvidirati. Streljan je 15. rujna 1921. Imao je 35 godina.

7. Zaključak

Nakon barunove smrti boljševici su sustavno uništili velike količine podataka o njemu u pokušaju da izbrišu njegovu životnu priču. Ipak, barunova se priča raširila, prvo zahvaljujući legendama boljševika koji su u strahu ratovali protiv njega, a potom životopisima onih koji su došli u doticaj s njim u Aziji.

Zbog maloga broja pisanih podataka koje danas imamo o njegovu životu raširile su se mnoge legende. Neki teže provjerljivi izvori spominju njegovu kinesku ženu, a drugi ju potpuno preskaču. Više ruskih izvora navodi kako je XIII. Dalaj-Lama Ungerna zaista nazvao reinkarnacijom boga rata. Istinu je teško utvrditi.

Moguće je nijekati barunov vojni genij zbog više izgubljenih bitki, no to ne opovrgava njegove uspjehe postignute s redovito slabijom vojskom i gotovo nikakvom potporom. Ungern-Sternberg za sobom je ostavio herojska djela u Prvom svjetskom ratu, ratne uspjehe protiv boljševika u Sibiru, kratkotrajnu monarhiju u Mongoliji i veliku krvavu

32 Isto, 199.

33 Isto, 206–208.

legendu. Ako je u nečemu potpuno uspio, to je utjerati strah u kosti revolucionara. Strah koji i dan danas živi kroz njegovu priču.

Za kraj valja spomenuti da bez njega boljševici vrlo vjerojatno ne bi napravili invaziju Mongolije, pogotovo ne kao prvu intervenciju izvan države. Da se dotična invazija nije dogodila, vrlo je moguće da bi Mongolija opet pala pred Kinom čiji bi dio, baš kao i Tibet, bila i danas. Možda i tu titulu možemo dati barunu. Barun Roman von Ungern Sternberg bio je vizionar, ubojica, reakcionar, ratni zločinac i spasitelj Mongolije.

Roman von Ungern-Sternberg: Bloody baron's biografy

Abstract: The article is an examination of the life of baron Roman von Ungern-Sternberg (1. 10. 1886 – 15. 9. 1921.). This short biography puts emphassison his achievement sand person while also providing the needed historical context.

Keywords: *Roman von Ungern-Sternberg*, *First worldwar*, *The October revolution, conservatism*

Bibliografija

Felix Patrikeeff, Harold Shukman, *Railways and the Russo-Japanese War: Transporting War*, Routledge (2007.)

Ferdinand Ossendowski, *Zvijeri, ljudi i bogovi*, Zadruga Eneagram (2013.)

G. Patrick March, *Eastern Destiny: Russia in Asia and the North Pacific*, Praeger (1996.)

James Palmer, *The Bloody White Baron*, Basic books, New York (2008.)

William Sunderland, *The Baron's Cloak*, Cornell university press, New York (2014.)

Stručni članak
Rukopis zaprimljen: 10. 12. 2018.
Rukopis prihvaćen za tisak: 1. 5. 2019.

ZEMLJOPISNO-STRATEŠKE OSOBINE FORTIFIKACIJSKOGA SUSTAVA VALLO ALPINO NA HRVATSKOM PRIMJERU – KOMPLEKS ZVONEĆA

Autorica: Nera Meštrović[1]

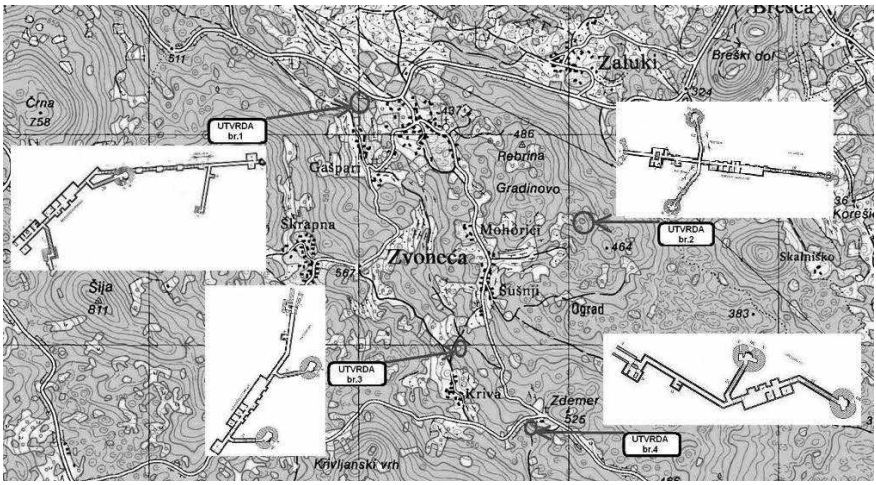

Sažetak: Rad prikuplja i predstavlja osnovne činjenice o povijesti i strukturi obrambenoga sustava Vallo Alpino te opisuje primjenu njihove strateške zamisli na primjeru manjega kompleksa Zvoneća (četiri pojedinačne jedinice). Razrađeni su popis, opis i odnos utvrda, sa svrhom prikazivanja međusobne komunikacije i zaštite okolnoga

1 mag. arch., mag. ling., nera.mestrovic@gmail.com

prostora pod kontrolom. Takav konačni uradak reprezentativno prikazuje dio funkcioniranja fortifikacijske linije „Alpski bedem“.

Ključne riječi: *Alpski zid, ratna arhitektura, zemljopis*

1. Uvod

U trenutku kada je 2016. godine skup prijatelja okupljenih zanimanjem prema napuštenim objektima, Urban Exploration Team, krenuo u prvu ekspediciju istraživanja „navodnih bunkera i tunela oko Rijeke“, nije bilo znanja ni slutnje o velebnim razmjerima protezanja tih povijesno zaboravljenih struktura. Unutar nekoliko godina pojedinačnih pothvata terenskoga rekognosciranja i istraživanja podataka, iskopana je 1851 kilometara dugačka, dobro utvrđena linija informacija čiji je (trenutačni) domet ovaj stručni rad. U nastavku će se predstaviti povijest i činjenice o Alpskom zidu, općenite i primjenjive na reprezentativni uzorak Zida u ovome radu – kompleks Zvoneća. Iz opisa i smještaja utvrda pokušat će se rekonstruirati orijentacije i smjerovi kontrole ovih borbenih položaja na svojem mikroprostoru.

2. Vallo Alpino – povijest

Završetak Prvoga svjetskoga rata, iako svečano proglašen u zlatu Versaillesa, nije zadovoljio ni umirio većinu sila potpisnica. Istodoban početak megalomanskih projekata poput Atlantskoga zida, Sigfriedove ili Maginot linije šutljivo je, ali činjenično osporavao ionako transparentno stanje načelnoga primirja.

Opća atmosfera nepovjerenja, izražena gradnjom brojnih obrambenih utvrda, i u Italiji je prepisala svoje arhitektonske planove: pod zapovijedi Benita Mussolinija 1930. počinje gradnja tzv. Vallo Alpino (Alpski bedem), razvedenoga sustava fortifikacijskih struktura s ulogom obrambenoga zatvaranja cjelokupnoga raspona kopnenih talijanskih granica. Gradnja „Zida“ trajala je do 1942., a isti je podijeljen na tri zemljopisno-politička obrambena pojasa: Vallo Alpino Occidentale (487 km na granici s Francuskom), Vallo Alpino Settentrionale (724 km prema Švicarskoj, većinom postojeća Linea Cadorna iz ranijega rata i 420 km prema Austriji) te Vallo Alpino Orientale (220 km prema Jugoslaviji). Istaknuto svojstvo cijeloga bedema jest nedostatak planske uniformnosti objekata kao kod Atlantske ili Maginot linije – Alpski zid posve je prilagođen terenskim uvjetima, morfologiji krajolika i okolnostima svake mikrorazine. S obzirom na to da se većinom radi o brdovitom

i planinskom terenu, fortifikacije se maksimalno trudilo „izrezbariti“, ukomponirati u stijene, no gdje to nije bilo moguće pozicije su građene, ukopavane u brdo ili izložene na otvorenome. Zajednički nazivnik i prioritetna osobina svih struktura bila je kamuflaža u okolišu pa su neke lokacije po toj uspješnosti maskiranja usporedive čak s puškarnicama bunkera na Golom otoku iz vremena Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije[2]. Kamuflaža, maskiranost u prostoru ključan je čimbenik filozofije „elementa iznenađenja”, koja je u ratnoj psihologiji (i posebice pri kopnenim vojnim granama) široko rasprostranjena i povijesno smatrana osnovom za svaki borbeni uspjeh.[3]Sve položaje Zida držao je korpus Guardia alla Frontiera (Pogranična straža), teritorijalno podijeljen na 27 sektora, počevši od prvoga na Azurnoj obali.

Cjelokupnom svojom dužinom bedemska linija nije bila jednostruka, već složena od tri usporedna sloja, tzv. tri taktičke zone otpora. Prva zona bila je ona vanjska i najizloženija potencijalnom napadu. Drugu, tzv. sigurnosnu zonu činile su masivnije utvrdne strukture, za konkretniju i jaču obranu. Treća, zona prikupljanja, dočekivala je napadača usmjerenoga drugom zonom na svoj pripremljen teren, na kojemu neprijatelj ulazi u zatvorenu zasjedu i pada pod kontrolu. Od prve vanjske do treće unutarnje, svaka linija osnažena je sve ozbiljnijim, postojanijim položajima, a utvrde su često dodatno zaštićene kombinacijom okolnih osmatračnica, cestovnih zapreka, okružene minskim poljima, bodljikavom žicom te mjestimično i protutenkovskim rovovima.

3. Osobine utvrda

Iako zadani nacrt nije rađen, utvrde druge i treće linije na brdovitom terenu (dakle odgovarajućem kompleksu Zvoneća kao reprezentativnom uzorku) mogu se opisati nekim statistički univerzalnim, zajedničkim osobinama. Polazišne točke pozicioniranja svakako su bunkerske pozicije, njihov smještaj i orijentacija. Ti istureni, vanjski položaji povezani su razrađenim podzemnim strukturama. Njihov je glavni ulaz pomno kamufliran u krajoliku te smješten najudaljenije moguće od borbenih točaka. Sporedni sigurnosni izlazi (većinom vertikalni šahtovski otvori) nisu rijetkost. Odmah uz glavni ulaz najčešće su prostorija generatora struje i spremišta goriva, grupiranih kao visokoriskantne funkcije te

2 Prema osobnom iskustvu Urban Exploration Teama (i danas nasljednika: „Hiatus Reader”).

3 Richard Essberger: „Military surprise and the environment”, *Geo Journal* (Volume 37, Issue 2, listopad 1995.), 216.

maksimalno udaljeni od ljudstva, borbenih pozicija i spremišta streljiva. Glavnu liniju hodnika i unutarnjih prostorija trudilo se graditi vodoravno, unatoč izrazito brdovitim terenima, stoga su česta rješenja jednostavno stubišta koja ove isturene pozicije (osmatračnice, borbeni položaji i ulazi) na neravnom terenu vode prema izniveliranom, duboko ukopanom prostoru. Uvjetima geološke strukture (stijene ili meke zemljane teksture) doskočilo se gradnjom uzdužnih ravnih ili kružnih stuba. Plan unutarnjih prostora maksimalno je pojednostavljen i podređen borbenom kontekstu: „Uvjeti smještaja posade bili su gotovo spartanski, uz utjehu da su se ovi podzemni 'smještajni kapaciteti' koristili samo u ratnim uvjetima".[4] Prostor u principu čini jedna glavna tunelska linija, s proširenjima u ulozi prostorija raznih profila: komandni postovi, prostori za posadu i spavaonice, skladišta hrane i vode (pri čemu je cisterna za vodu građevinska konstrukcija, zapremnine do desetak kubičnih metara), spremišta za oružje i streljivo itd. Jedinice Valla Alpine građene nakon 1939. bile su projektirane za potpunu samostalnost u radu i održivost u slučaju izolacije od vanjske podrške i opskrbe.

Svi ovi prostori i njihov sadržaj dobro su zaštićeni dubokim podzemnim smještajem, ali i višestrukim metalnim i hermetičkim plinonepropusnim vratima (odvajajući skladišta streljiva te na sjecištu glavne tunelske linije i prolaza prema borbenim bunkerskim položajima).

Konačne bunkerske strukture pokušavalo se izdubiti, konstruirati u prirodnoj stijeni, ali tamo gdje se to nije moglo one su nadograđivane betonom i kamenom. Obilježje najotpornijih položaja bila je metalna glava/kupola, koja je znala težiti i 30 tona. Načinjene su od lijevanoga ugljičnoga ili krom-nikal čelika, te često i dodatno pojačane betonskim slojem[5]. Takva izrazito kvalitetna mitralješka gnijezda otvarala su se jednom puškarnicom (njihov maksimalni zabilježeni broj jest četiri, i to pri većim zapovjednim uporištima tipa Veli vrh, jer se radi o ozbiljnijoj fortifikaciji – kazamatu). U slučaju Veloga vrha (Monte Lesco), bunkerska glava štitila je dakle protutenkovske topove (primjerice klasični talijanski Cannone 47/32, iako se u nekim slučajevima oslanjalo i na Nordenfeld još iz 1887.), no pri manjim pozicijama kao što je kompleks Zvoneća u kupole su smještani bacači plamena i teški mitraljezi (standardna Breda 30 ili 37, ili tada još poštivan veteran Fiat-Revelli 35).

4 Vladimir Tonić: *Tragom Alpskog bedema u Rijeci i Hrvatskoj*, Udruga Slobodna Država Rijeka (2011), 9.

5 Tonić, *Tragom Alpskog bedema u Rijeci i Hrvatskoj*, 10.

Osim bunkerskih borbenih uspostavljale su se i osmatračnice, nadzorni punktovi sa širokim vidikom. Sve ove lokacije međusobno su linijski povezane – sve točke Alpskoga zida uzastopno su prenosile informacije. Komuniciralo se na tri načina. Prvi oblik komunikacije tipičan je za Vallo Alpino (iako se koristio i njemačkim Atlantskim zidom): zaboravljeni (i navodno osobno mu najdraži) izum Alexandera Bella iz 1880. – fotofon – prvi bežični uređaj kod kojega se zaprimanje i odašiljanje signala temelji na svjetlosnim zrakama. Fotofon pretvara glasovni ulaz u svjetlosni izlaz tako da se glasovne oscilacije prenose na reflektirajuću površinu koje prijamnik fizički „vidi" (s dometom do 15 km danju i 30 km noću), u vidljivom svjetlosnom ili infracrvenom spektru. Tako je ostvaren relejni prijenos podataka i zapovijedi u stvarnom vremenu. Fotofonska veza bila je primarna do 1940., kada je zbog nemogućnosti rada u lošim vremenskim uvjetima zamijenjena telefonskom. Klasična radijska veza pokrivala je visokofrekventno područje kratkoga vala, s dipolnom antenom (modeli RF4/D) i dometom 50 – 60 kilometara. Ironično, za prolaz antene koristili su se cilindrični otvori, izvorno konstruirani za fotofonički uređaj.

Navedeni podatci o nekim najčešćim obilježjima alpskih utvrda vrijede i za hrvatske horizonte. Istočni predjeli Zida izravno su suočeni svojem jugoslavenskom odgovoru, tzv. Rupnikovoj liniji, s kojom su i strateški presjekle grad Rijeku kao podijeljeno uporište obiju strana. Grad Rijeka predstavljao je krajnji 27. sektor pogranične straže Valle Alpine.

4. Analiza kompleksa Zvoneća

Gradnja hrvatskih utvrda započela je 1931./1932. godine, a tim utvrđenim borbenim položajima „istočkala" je 220 kilometara dugačku talijansko-jugoslavensku granicu.Kompleks zapreka Zvoneća (Suonecchia) uz zapreke Pasjak, Bregi i Rukavac, pripada drugom pojasu Zida, dakle predstavlja rezervne pozicije. Bregi i Rukavac bili su uporišta tzv. „pojačanoga poljskoga tipa", dakle bez složenih podzemnih struktura (osim plićih skloništa). Pasjak i Zvoneća predstavljale su glavne fortifikacije stalnoga tipa[6]. Cjelokupni drugi pojas držao je ulogu zaštite prometnih pravaca. Branio se zemljopisni koridor Matulji – Žejane – Mune kao rezervni smjer povlačenja trupa prema Trstu u slučaju jačih napada s istoka.

Prema navodima lokalnoga stanovništva, za izgradnju Zvoneće koja je, kao i sve ostale utvrde, bila podizana u vojnoj tajni, uvezena je

6 Tonić, *Tragom Alpskog bedema u Rijeci i Hrvatskoj*, 83.

radna snaga iz Italije (pripadnici paravojne jedinice TODT iz okolice Trsta). Osim četiri utvrde, kompleks Zvoneća činilo je i nekoliko punktova na otvorenome, za protutenkovski top, minobacače, puškostrojnice i teške strojnice. Osobito je to primjetljivo pri analizi smještaja svake zapreke i orijentacija fotofoničkih uređaja u svakom bunkeru, koje su morale komunicirati kao radiorelejni uređaji, dakle međusobno fizički vidljive.Zvoneća 1 (~450m n/m) ima dva bunkera, prema jugu i prema istoku. Položaj prema istoku nema ostatke otvora za fotofonički uređaj, on izravno nadzire cestu i jugoistočno križanje prema naselju Zaluki. Otvor ima bunker koji gleda na jug, stoga otamo komunicira s pozicijom Zvoneća 2. Utvrda 1 jedina je s dva ulaza, pri čemu se oba otvaraju na jug, odnosno jugozapad (gdje je podignuta i stražarska kućica). Jedinica je također jedini kompleks koji se nalazi na privatnoj čestici.

Utvrda Zvoneća 2 (~470m n/m) vjerojatno je bila glavna utvrda četveročlanoga kompleksa, sudeći prema njenom najisturenijem položaju, zatim čak tri bunkerska položaja i njihovoj orijentaciji, ali i općenitoj najrazrađenijoj strukturi utvrde. Primjerice, i sam ulazak u glavnu tunelsku liniju zapriječen je stražarskom konstrukcijom – poprečnim zidom i puškarnicom. Vršni najistočniji bunker drži samo borbenu ulogu, no bočni, sjeverni i južni bunkeri smješteni su tako da nadziru i prilaz ulazu kompleksa sa zapada. Južni bunker fotofonički je povezan sa Zvonećom 3, no sjeverna pozicija ima dva fotofonska otvora – dok je sjeverozapadni logično komunicirao s Jedinicom, fotofon okrenut na sjeveroistok gleda na otvoren prostor prema Zalukima. To upućuje na to da je nadzirao široko područje i komunicirao s nekim otvorenim položajem (prema visinama okolnoga krajolika vjerojatno čak i dalje od Zaluka). Zanimljivu orijentaciju uređaja nalazimo i na Trojci (~480m n/m), kod koje sjeverni bunker ima neospornu fotofoničku orijentaciju na Dvojku, no južni položaj usmjeruje komunikaciju na otvoren prostor i na istok – sjeveroistok.

Površnim pogledom međusobne kombinacije, kao i samom teorijom moglo bi se doći do zaključka kako Trojka i Četvorka mogu komunicirati, no smještaj i nagibi fotofoničkih otvora to osporavaju. Četvorka (~515m n/m) je specifična što se tiče fotofoničkih osobina. Kao krajnja južna utvrda kompleksa Zvoneća očekivalo bi se da njezin vršni, jugoistočni bunker ima otvor za daljnju lančanu komunikaciju, no on tamo nedostaje. Zato sjeverni položaj, usmjeren upravo tako, ima dva otvora: jedan prema sjeveru koji vjerojatno razgovara s Dvojkom (južni položaj), i drugi prema sjeveroistoku, na otvorene prostore.

Bitna napomena jest kako opisane orijentacije fotofoničkih otvora u kompleksu nisu usporedne orijentacijama puškarnica, dapače, one su često u kupoli bunkera konstrukcijski odijeljene od borbenih točaka. Temeljem navedenoga osobna je pretpostavka kako sjeverni bunker Dvojke (sjeveroistočna orijentacija), zatim južni bunker Trojke (smjer istok) i sjeverni bunker Četvorke (na sjeveroistok) kontaktiraju s pozicijama na otvorenom prostoru (prema čemu se zaključuje i kako su iste vjerojatno stabilne, stalne). Široki okolni predjeli uglavnom su nižih nadmorskih visina, pa tako pod kontrolu pada područje od Brguda na sjeveru, preko sjeveroistočnih Ružića do Gornjih Turka na jugoistoku, sve do Kastava. Iako su Zvoneća pozicije izravno štitile cestu kroz istoimeno naselje, ovako zatvoren prostor nadzire i cestovne rute na liniji Matulji – Jurdani – Mučići – Permani – Ružići. Opisan polukrug tek je djelić dometa fotofoničke komunikacije – od vrha Zvoneće 2 do područja jugoistočno od Ružića gdje se visine uspinju do 400 metara nadmorske visine i više, udaljenost je tek oko četiri kilometra zračne linije. Prva tri kilometra terena visine su oko 300 – 380 m n/m te se tek pri četvrtom zračnom kilometru (malo istočnije od spomenutih cestovnih ruta) visine penju na 400 metara. Osobna je pretpostavka kako su na tim istočnim uzbrdicama između ove druge i prve linije otpora Vallo Alpino koja prolazi kroz Klanu trebali postojati manji relejni položaji komunikacije i nadzora. Također je moguće i kako je krajnji južni bunker/fotofon Četvorke, usmjeren na istok na visini čak 515 m n/m, izravno kontaktirao s prvom linijom obrane. Svaka lokalizirana vojna zemljopisna analiza predstavlja tek djelomično obrađenu snimku operativne situacije u svojem trenutku[7]. To šire područje stoga je svakako potrebno detaljno popisati i međusobno usporediti u budućnosti[8].

5. Zaključak

Nakon što je Italija 1943. kapitulirala, sve utvrde padaju pod njemačke vlasti. Ostvarene pozicije njima ne služe nekoj taktičkoj svrsi pa je cjelokupni inventar detaljno popisan (dokumenti su čuvani u Bundesarhivima u gradu Koblenzu), djelomično ispražnjen i zatim zatvoren. Pariški

7 Alex Stedmon, Brendan Ryan, Pat Fryer, Anneley McMillan, Nick Sutherland, Alyson Langley: „Human Factors and the Human Domain: Exploring Aspects of Human Geography and Human Terrain in Military Context", *Engineering Psychology and Cognitive Ergonomics. Applications and Services: 10th International Conference, EPCE 2013*, Las Vegas (2013), 9.

8 Privatna dokumentacija Hiatus Readera.

sporazum iz kasnije 1947. dio utvrdnoga lanca s hrvatskim tlom i narodom dodjeljuje državnoj tvorevini Jugoslaviji. Sve države nakon Drugoga svjetskoga rata dobile su izričitu zabranu nadogradnje i korištenja svih ratnih struktura 20 kilometara od granica. Ipak, prema Jugoslaviji Italija već 50-ih nastavlja graditi manje defenzivne utvrde, do sredine 60-ih godina. Fortifikacije na jugoslavenskoj strani napuštene su, a okolno stanovništvo ubrzo je pokupilo sve korisne materijale. Iako službeno napušten, tadašnja vlast nije zaboravila hrvatski dio Valle Alpine. Prema navodima lokalnoga stanovništva, vegetacija jedinica (primjerice ulaz Zvoneće 1 na privatnom posjedu) nije smjela biti sječena niti prorijeđena kako se ne bi narušila kamuflaža[9]. Ta činjenica dopušta pretpostavku kako su se iste (pojedine) pozicije vjerojatno smatrale korisnima za potencijalnu uporabu u nekoj novoj ratnoj situaciji u budućnosti. Aktivnih jedinica Zida danas nema, francuske su većinom uništene, a neke strukture u Austriji korištene su za skladišta ili umjetničke priredbe.

Kompleks Zvoneća kao i ostale jedinice na hrvatskom prostoru pamti i poznaje samo lokalno stanovništvo, a osim trivijalnoga turističkoga lokacije drže i stvarni potencijal daljnje analize vojnoga iskorištavanja krajolika u povijesti. Teorijsko-terenskim istraživanjima u budućnosti plan je povezati borbene točke i komunikacijske punktove, uspostaviti mrežnu korelaciju svih većih i manjih pozicija.

9 Tonić, *Tragom Alpskog bedema u Rijeci i Hrvatskoj*, 90.

Geological-strategic features of the Vallo Alpino fortification system in the Croatian example - Zvonec complex

Abstract: Paper collects and presents basic facts on history and structure of defense system Vallo Alpino, describing the applications of it's intended strategy on the microlevel example of Croatian Zvoneća complex (four individual units). Listing, description and mutual correlation of the units are analyzed with the goal of presenting mutual interactions and protection of the controlled area. The final result gives information on one specific segment on functioning of the elaborate Alpine Wall system.

Keywords: *Alpine Wall, war architecture, geography*

Bibliografija

Richard Essberger, „Military surprise and the environment", *Geo Journal* (Volume 37, Issue 2, listopad 1995.).

Alex Stedmon, Brendan Ryan, Pat Fryer, Anneley McMillan, Nick Sutherland, Alyson Langley, „Human Factors and the Human Domain: Exploring Aspects of Human Geography and Human Terrain in Military Context", *Engineering Psychology and Cognitive Ergonomics. Applications and Services: 10th International Conference, EPCE 2013*, Las Vegas, 2013.

Vladimir Tonić, *Tragom Alpskog bedema u Rijeci i Hrvatskoj*, Udruga Slobodna Država Rijeka, 2011.

Urban Exploration Team (danas novoosnovani nastavnik: Hiatus Reader): terenska i podatkovna istraživanja, osobno iskustvo

usmeni izvori: razgovori s lokalnim stanovništvom

Bilješke o slikama u privitku:

Kompleks Zvoneća: samostalno sastavljena kombinacija slikovnih prikaza Vladimira Tonića (Tragom Alpskog bedema u Rijeci i Hrvatskoj) [zbog zaštite objekata karta nije savršeno točna]

Pregledni članak
Rukopis zaprimljen: 10. 12. 2018.
Rukopis prihvaćen za tisak: 1. 5. 2019.

KOMPARATIVNA ANALIZA TEORIJE PARTIZANSKOGA RATOVANJA FRANJE TUĐMANA I CARLA SCHMITTA

Autor: Marko Paradžik[1]

Takva je priroda rata, gdje je ulog istovremeno igra i autoritet i opravdanje. Tako viđen, rat je najistinitiji oblik poricanja. To je opit volje pojedinca i volje drugog unutar veće volje koja je, zato što ih povezuje, primorana

1 mag. iur., Dom hrvatskih veterana, Park stara Trešnjevka 4, Zagreb, theodorospara@gmail.com

izabrati. Rat je ultimativna igra zato što je rat, na kraju krajeva, prisila na sjedinjenje postojanja. Cormac McCarthy, „Krvavi meridijan“[2]

Sažetak: Rad donosi usporedbu promišljanja o partizanskom ratovanju Carla Schmitta iz njegova spisa „Teorija partizana“ (napomena o pojmu političkog) i Franje Tuđmana iz njegove knjige „Rat protiv rata“. U uvodu se uspoređuju biografije Franje Tuđmana i Carla Schmitta radi isticanja različitosti perspektive na fenomen partizanskoga ratovanja. Analiza njihovih promišljanja prolazi kroz usporedbu osnovnih značajki radova u kojima su izložena razmišljanja (razdoblje objave, svrha, opseg, podjele po tematskim cjelinama, povijesni raspon analize, metoda analize). Zatim se njihova promišljanja stavljaju u međunarodnopravni kontekst s obzirom na to da je partizanski rat objekt normiranja međunarodnoga prava. Prije samoga zaključka ukupne komparativne analize izlaže se njihovo korištenje umjetnosti i filozofije u razlaganju tematike partizanskoga ratovanja. U zaključku se konačno ispituje aktualnost njihovih promišljanja.

Ključne riječi: *partizanski rat, Franjo Tuđman, Carl Schmitt*

1. Uvod

Franjo Tuđman znatno je mlađi od Carla Schmitta, s obzirom na to da je rođen 14. svibnja 1922. u Velikom Trgovišću, dok je Carl Schmitt rođen 1888. godine.[3] Carl Schmitt bio je pravnik, doktor znanosti, čija se pravnička karijera kretala uglavnom u akademskom miljeu, no surađivao je s vlastima Trećega Reicha kroz rad u državnim institucijama.[4] Franjo Tuđman bio je povjesničar, doktor znanosti, što je postao nakon napuštanja vojne službe s činom generala zasluženim sudjelovanjem u antifašističkom pokretu u Drugom svjetskom ratu.[5] Odmah možemo uočiti da su njih dvoje za vrijeme Drugoga svjetskoga rata bili na neprijateljskim stranama i da su njihova uvjerenja bila formirana u različitim ideološkim matricama, što je sigurno utjecalo na njihova promišljanja o partizanskom ratovanju, kako će se kasnije prikazati u ovom radu.

2 *https://www.youtube.com/watch?v=etOkZ6YBAZY*, pristupljeno 10. travnja 2019.

3 *http://predsjednica.hr/stranica/16/,* pristupljeno 10. travnja 2019.

4 Marko Paradžik, „Carl Schmitt – Uvod u osnove opće teorije prava i države konzervativne revolucije“, *Obnova*, br. 10 (2018), 24.

5 *http://predsjednica.hr/stranica/16/*, pristupljeno 10. travnja 2019.

Carl Schmitt piše spis „Teorija partizana“ (napomena o pojmu političkog) nakon poraza Trećega Reicha, u svojevrsnoj intelektualnoj izolaciji, premda nije osuđen na Nürnberškim procesima i izdaje ga 1963. godine.[6] Franjo Tuđman piše svoju knjigu „Rat protiv rata“ također nakon završetka Drugoga svjetskoga rata i izdaje ju 1957. godine, dakle znatno ranije nego Schmitt.[7] U drugom izdanju knjige Tuđman u bibliografiji navodi Schmittovo djelo.[8] Povijesni kontekst nastanka njihovih radova koje ću komparativno analizirati su pedesete i šezdesete godine prošloga stoljeća, stoga u obzir treba uzeti neke općepoznate povijesne okolnosti: bipolarna ideološka i vojna konfrontacija SAD-a i SSSR-a u svijetu te prijetnja atomskim ratom.

2. Strukturna i teleološka analiza knjige „Rat protiv rata“ i spisa „Teorija partizana“ (Napomena o pojmu političkog)

Schmittova teorija partizana nastala je na temelju dvaju predavanja održanih 15. ožujka 1962. godine u Pamploni i 17. ožujka iste godine na sveučilištu u Zaragozi, a koja su objavljena u publikaciji *Catedre* iste godine. Podnaslov djela upućuje na njegove druge spise koji se bave pojmom političkog te problemom razlikovanja prijatelja i neprijatelja, što on sam ističe u predgovoru.[9] Time napominje da ga pojam partizana i partizanskoga ratovanja zanima u političkom smislu, no u analizi poglavlja njegova spisa vidjet ćemo da je njegova analiza interdisciplinarna jer se njegovo razmišljanje kretalo u vojnoj, filozofskoj, pravnoj, futurološkoj, suvremenoj, pa čak i umjetničkoj analizi pojma partizanskoga ratovanja. Sam naslov knjige Franjo Tuđman u uvodu objašnjava tako što odmah postavlja tezu kako je partizansko ratovanje uvijek „…(obrambeni) rat protiv (osvajačkoga) rata…” te izrijekom određuje interdisciplinarne aspekte svojega promišljanja: povijesni razvitak, međunarodno pravo, filozofsko-etičku dimenziju, književnost i umjetnost, strategiju i razvitak u budućnosti.[10] Dakle, obojici je zajednički interdisciplinarni pristup, no s razlikom u tome što Tuđman postavlja jasnu tezu, dok Schmitt kreće u promišljanje bez jasne polazne teze, osim isticanja povezanosti partizanskoga ratovanja s političkom

6 Paradžik, *Carl Schmitt*, 25.

7 *http://www.tudjman.hr/zivotopis*, pristupljeno 10. travnja 2019.

8 Franjo Tuđman, *Rat protiv rata,* Zora (1970), 639.

9 Carl Schmitt, *Politički spisi,* Politička kultura (2007), 131.

10 Tuđman, *Rat,* 18–19.

dimenzijom. Tuđmanova teza implicitno postavlja partizanski način ratovanja u sferu borbe za slobodu, što je sigurno uvjetovano njegovim sudjelovanjem u partizanskom pokretu pa je logično da ga želi prikazati kao pozitivnu društvenu pojavu. Tuđmanov emocionalan odnos prema postavljenoj tezi možemo iščitati iz posvete knjige borcima oslobodilačkih i revolucionarnih partizanskih ratova te njegovu bratu Štefeku koji je 1943. poginuo kao partizan sa 17 godina.[11] Zanimljiva sličnost jest da Schmittov spis također ima posvetu kolegi pravniku i teoretičaru Ernstu Forsthoffu za njegov 60. rođendan, no sasvim je jasan različiti stupanj emocionalne uvjetovanosti tih dviju posveta.[12]

„Rat protiv rata" razlikuje se od „Teorije partizana" kvantitativno, po broju stranica. Tuđmanova knjiga odnosi kvantitativnu prevagu nad Schmittovim spisom, no iz toga se, naravno, ne može ništa zaključiti o kvaliteti njihovih promišljanja. Tuđmanovo drugo izdanje „Rata protiv rata" ima devet glava (Kamen spoticanja, oslobodilački pokreti i partizansko ratovanje u starijoj povijesti, Oslobodilački pokreti i partizansko ratovanje ostalih naroda, Partizansko ratovanje kao sastavni dio razvitka opće ratne vještine redovnih oružanih snaga, Narodnooslobodilački rat i socijalistička revolucija u Jugoslaviji 1941. – 1945., Oslobodilački partizanski pokreti i ratovi ostalih naroda u razdoblju Drugoga svjetskog rata i u današnje doba, Oslobodilački i partizanski ratovi u kulturi i u svjetlosti teorija o ratu, Partizanski rat i međunarodno pravo, Ratne doktrine i strategija i Taktika partizanskog ratovanja u razdoblju druge svjetske vojne) od kojih svaka ima svoja poglavlja i potpoglavlja.[13] Slijedom navedenoga lako je zapaziti da je naglasak Tuđmanove povijesne analize na Drugom svjetskom ratu, što podupire prethodno autorovo razmatranje Tuđmanove teze o partizanskom ratovanju. Schmittov spis sadržava sljedeća poglavlja: Uvod (pogled na polazišnu situaciju 1808./1813., Horizont našeg razmatranja, Riječ i pojam partizan, Pogled na međunarodnopravno stanje), Razvoj teorije (Pruski nerazmjeran odnos prema partizanstvu, Partizan kao pruski ideal 1813. i obrat ka teoriji, Od Clausewitza do Lenjina, Od Lenjina do Mao Zedonga, Od Mao Zedonga do Raoula Salana), Aspekti i pojmovi posljednjeg stadija (Prostorni aspekt, Razaranje socijalnih struktura, Svjetskopolitički kontekst, Tehnički aspekt, legalnost i legitimnost, Zbiljski neprijatelj,

11 Tuđman, *Rat,* 5.

12 Schmitt, *Politički,* 131.

13 Tuđman, *Rat,* 724–728.

Od zbiljskog k apsolutnom neprijatelju).[14] Navedeno prvo poglavlje u uvodu Schmittovoga spisa naznačuje od kojega povijesnoga razdoblja (19. stoljeće) Schmitt počinje razmatrati povijest u svojoj analizi. Tuđmanova analiza odlazi daleko dalje u prošlost pa za prvi povijesni primjer partizanskoga ratovanja uzima događaje iz 40. stoljeća prije naše ere, gdje borbu Sumerana protiv Akadijaca proglašava partizanskim ratovanjem s obzirom na svoju spomenutu tezu iz koje proizlazi da su se Sumerani kao partizani suprotstavili Akadijcima kao osvajačima.[15]

3. Analiza teoretskoga razmatranja pojma partizana i partizanskoga ratovanja te promatranja povijesti partizanskoga ratovanja

Većina velikih modernih filozofa (npr. Hegel, Heidegger) prije izgradnje filozofskoga sustava rade pregled dotadašnjih filozofskih pristupa, stoga je u izgradnji teorije partizanskoga ratovanja dobar početni pristup pregled dotadašnjih teorija partizanskoga ratovanja. Za uspostavu teorije isto je tako potrebno definirati pojmove na temelju kojih će se graditi teorija.

U poglavlju „Riječ i pojam partizan" Schmitt uz višejezičnu etimološku analizu pojma (franc. *le parti* – partija/stranka; stranački pristaša) ističe nekoliko važnih obilježja pojma partizan: neregularnost (vojno-tehnički smisao u vidu je li pripadnik regularne ili neregularne vojske, npr. vidljivost oznaka, način borbe itd.), pojačana mobilnost aktivne borbe (vojno-tehnički smisao s ekstenzivnim tumačenjem u području tajnog djelovanja civila), pojačani intenzitet političkoga angažmana (proizlazi iz etimologije i političke dimenzije jasne ideološke odrednice) i njemu iznimno važan telurski-zemljani karakter, budući da smatra da ne postoji mogućnost pomorskoga partizana.[16] Tuđman navodi sljedeća važna obilježja partizana: politički program i cilj borbe, nefrontalna borba te moralni karakter (oslobodilačka borba).[17] Očito je iz navedenoga da je Tuđmanovo dosta šire povijesno protezanje partizanskoga ratovanja i ideološka matrica te jača emocionalna uvjetovanost utjecala na njegovu manje jasnu i obilježjima užu definiciju partizana, s tim da je Schmittovom definiranju vjerojatno pomogla činjenica da je pravnik po struci te

14 Schmitt, *Politički,* 131–178.

15 Tuđman, *Rat,* 49.

16 Schmitt, *Politički*, 137–141.

17 Tuđman, *Rat,* 23–45.

uz to da je duže vrijeme proveo u akademskom miljeu i izdao veći broj bibliografskih jedinica nego Tuđman.

Tuđman početak partizanske teorije smješta u 19. stoljeće, koje je kao početno Schmitt uzeo za početak svoje analize (otpor Španjolaca Napoleonu), te prvim djelom o problemu partizanskoga ratovanja smatra ono Francuza Miere de Corveya – „Des Partisans et des corps irréguliers", objavljeno 1823. u Parizu.[18] Schmitt ne spominje to djelo, već kao pravnik uzima „Pruski edikt o mobilizaciji zemaljske garde 1813. godine" kao pravni akt kojim se poziva na partizanski rat protiv Napoleona. Zatim uzima Clausewitza kao teoretičara koji prepoznaje figuru partizana u knjizi „O ratu" u poglavlju 6B 8. knjige.[19] U daljnjem razvoju partizanske teorije uzima Lenjinov članak „Partizanska borba" (objavljen 13. listopada 1906. godine u ruskom časopisu „Proleter") gdje partizansko djelovanje veže uz revoluciju i marksizam te ističe da je bio poznavatelj Clausewitzeva djela.[20] Nadalje se usmjerava na praksu Mao Zedonga i Raola Salana, „Upute za mali rat" Švicarskoga udruženja časnika te spominje knjigu Rolfa Schroersa „Der Partisan" iz 1961., u kojoj reinterpretacija partizana ide prema općem simboliziranju i rastvaranju pojma gdje se svaki individualist i nonkonformist može nazvati partizanom, to jest oduzima se vojni karakter kao obilježje pojma partizan.[21] Tuđman, osim što jasnije od Schmitta postavlja početak partizanske teorije, uz to što spominje one autore koje je Schmitt spomenuo (npr. Clausewitza), spominje i neke druge autore (Ljubomir Ivanović – „Četovanje i četničko ratovanje", Chester Wilmot – „Borba za Europu" itd.) te se polemično usredotočuje na pobijanje teze partizanskoga rata kao nedopuštenoga i nelegitimnoga.[22] Zamjetan nedostatak jasnih i sustavnih teorija prije njihovih teorija proizlazi iz toga što će u modernom ratovanju puna važnost partizanskoga ratovanja doći do izražaja tek za vrijeme Drugoga svjetskoga rata, neposredno prije njega i nakon njega pa se zato Tuđman i Schmitt više usredotočuju na povijest tih razdoblja kako bi iz prakse stvorili teoriju.[23] U tom smislu opravdano je zamjetna kvantitativna Tuđmanova usredotočenost po poglavljima

18 Tuđman, *Rat,* 36.

19 Schmitt, *Politički*, 153.

20 Schmitt, *Politički,* 153–155.

21 Schmitt, *Politički,* 139.

22 Tuđman, *Rat,* 40–45.

23 Schmitt, *Politički,* 136.

na Drugi svjetski rat, no to je sasvim sigurno bilo po volji komunističkoga režima u kojem je za razliku od Schmitta mirno živio, barem sve do njegova razbijanja mita o Jasenovcu te potpisivanja „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ iz 1967. godine.[24]

4. Normiranje partizanskoga rata u međunarodnom pravu

Schmitt u pregledu normiranja partizanskoga ratovanja u međunarodnom pravu polazi od „Haaškog pravilnika o kopnenom ratu“ od 18. listopada 1907. koji je izjednačio dragovoljce i borce spontanih narodnih ustanaka s regularnim oružanim snagama, zatim Ženevske konvencije iz 1949. godine za koje zaključuje da unose promjene u klasični pravni institut *occupation bellica*, koji je precizno uređen u prethodno spomenutom haškom pravilniku, unoseći element organiziranosti kao obilježje partizana i pojam rizika, što Schmitt ismijava kao nerealno jer partizan uvijek djeluje s rizikom i prihvaća da ga neprijatelj stavlja „izvan prava, zakona i časti”.[25] Dakle, razlika je u tome što prema prethodnom pravilniku partizan nema ista prava kao regularni borac i smatra se ratnim zločincem.

Tuđman na početku vješto povezuje pravnu teoriju u svojoj analizi normiranja partizanskoga rata u međunarodnom pravu pa tako suprotstavlja monističko-etatističko i monističko-univerzalističko shvaćanje izvora međunarodnoga prava, generalno utvrđuje da su sve pravne teorije išle u smjeru nedopuštenosti partizanskoga načina prava izuzev teorije prava na samoobranu i uz to ističe teoriju ratne nužde kao iznimku te tvrdi da su pojam rata i pojam prava u biti suprotstavljeni jer je rat stanje bez pravila.[26] Zatim suvereno ulazi u povijest razvoja međunarodnoga prava unutar kojega se razvijalo i međunarodno ratno pravo pa tek nakon dužega izlaganja dolazi tamo gdje Schmitt počinje, s tim da za razliku od njega spominje neratificiranu Bruxellesku deklaraciju iz 1874. gdje se u članku 10. ističe pravo naroda na ustanak, budući da će taj članak postati međunarodno ratno pravilo kao članak 2. Pravilnika IV. Haške konvencije 1907. s važnom dopunom o tome da ustanici moraju otvoreno nositi oružje, što Tuđman s pravom smatra nepraktičnim jer poništava vojnu taktiku partizana: „Ratni običaji, prava i obveze ne primjenjuju se samo na vojsku nego i na vojnicu (miliciju ili narodnu vojsku) i na dobrovoljačke odrede koji ispunjavaju ove uvjete: 1. da na

24 *http://www.tudjman.hr/zivotopis*, pristupljeno 10. travnja 2019.

25 Schmitt, *Politički,* 141–145.

26 Tuđman, *Rat*, 531–540.

čelu imaju osobu odgovornu za podčinjene, 2. da imaju određeni znak za razlikovanje koji se može prepoznati na razdaljini, 3. da oružje nose otvoreno i 4. da se u operacijama pridržavaju ratnih zakona i običaja."[27] Tuđman u tom smislu vrlo pozitivno ocjenjuje Martensonovu klauzulu kojom se želi „istaknuti da se iz toga što u ratnom pravu ne postoji neka određena zabrana, postavljena pravilima ugovornoga ili običajnoga međunarodnoga prava, ne smije zaključiti da postoji sloboda djelovanja zaraćenih stranaka i da je dopušteno sve što nije zabranjeno; zaraćene su stranke uvijek vezane elementarnim zakonima čovječnosti i zahtjevima javne savjesti."[28] Tuđman ponovno iznosi nešto što Schmitt nije spomenuo – Stockholmski nacrt, te nakon toga dolazi do četiri Ženevske konvencije gdje se za partizane koristi naziv „članovi organiziranih pokreta otpora". Nije zadovoljan time što se jasno nije priznao partizanski rat kao institut međunarodnoga prava.[29] Vrijedi spomenuti da je kao pozitivan primjer spomenuo odredbu iz „Ratna pravila" Srbije 1877.: „Ako se stanovništvo ili pojedini građani kojega zauzetoga mjesta ili zemlje pobune i ustanu protiv okupacione vojske, oni se smatraju za buntovnike i sudi im se po vojnokaznenim zakonima. Ali ako takav ustanak obuzme masu stanovništva te je u dotičnoj oblasti postao već općim ustankom, onda svojim opsegom prelazi granice kaznenoga prava, izrasta ispod njegove moći i stvara novu ratnu silu koja, kad je vojnički organizirana i vojuje po ratnim pravilima, dobiva značaj ratnoga neprijatelja pa se onda prema njoj takvim načinom postupa."[30] Zaključno možemo primijetiti da se partizan i partizansko ratovanje nigdje izrijekom u svim pravnim aktima ne spominje kao pravna kategorija.

Tuđmanova analiza partizanskoga rata u međunarodnom pravu čini se daleko sveobuhvatnijom i iscrpnijom nego Schmittova, što je pomalo paradoksalno s obzirom na to da je Tuđman povjesničar, a Schmitt pravnik.

5. Partizanski rat u filozofiji i umjetnosti

Osim što u svojim radovima spominju brojne književnike, Tuđman i Schmitt nerijetko i izravno eruditski citiraju književna djela radi boljeg

27 Tuđman, *Rat,* 554–557.

28 *http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39128*, pristupljeno 10. travnja 2019.

29 Tuđman, *Rat,* 56.

30 Tuđman, *Rat,* 565.

razumijevanja partizana i partizanskoga ratovanja, čime njihov interdisciplinarni pristup širi stupanj spoznaje.

Schmitt tako za primjer uzima Tolstojev epski roman „Rat i mir“ u kojem je „neobrazovani mužik jači i inteligentniji od svih stratega i taktičara” te tvrdi da je Staljin iskoristio taj mit o nacionalnom partizanstvu.[31] Zatim iznosi stihove Maove pjesme „Kunlun“ kako bi dokazao telurski genij kozmopartizana iliti svjetskoga partizana koji je u komunizmu i marksizmu dobio svoj planetarni značaj:

„Kad bi mi nebo bilo boravište, izvukao bih svoj mač
I razbio bih te u tri komada:
Jedan kao poklon Europi
Jedan za Ameriku,
Ali jedan bih zadržao za Kinu,
I mir bi vladao na svijetu.”[32]

Citirana pjesma izražava ujedinjujuću oprečnost rata i mira kao izreka starih Latina *si vis pacem para bellum* (ako želiš mir, spremaj rat), s tim da je zanimljivo da se Rusija ne nalazi u jednadžbi te pjesme.

Tuđman je ponovno ovdje više minuciozan i ekstenzivniji u tumačenju nego Schmitt pa kreće od staroga vijeka (indijski ep „Mahabharata“, antička tragedija „Okovani Prometej“), preko srednjega vijeka („Beowulf“, kult Robina Hooda, Shakespearea, „Judite“ Marka Marulića) pa sve do novoga vijeka (Byron, Shaw) i moderne književnosti (Sartre, Kovačić), uz spomen brojnih likovnih umjetnika (npr. Zadkin – „Čovjek poderanih grudi“, Delacroix – „Barikade“, Hegedušić – „Zeleni kadar“), gdje sve što ima imalo veze s ratom i općenito idejom slobode povezuje s pojmom partizana i partizanskoga ratovanja. [33] Koliko je to opravdano teško je reći jer umjetnost za razliku od znanosti nije egzaktna. Usput rečeno, Tuđman i početke poglavlja „Rata protiv rata“ koji nemaju veze s tematikom partizana u književnosti često poprati prigodnim citatom iz književnosti, filozofije ili citatom povijesnih osoba.

Tuđman iznosi općenito pojam rata kroz povijest filozofije, počevši od antike Heraklitovoga fragmenta 53. i 82. („Rat je otac svemu i kralj svih, jedne je iznio kao bogove, druge kao ljude, jedne je učinio robovima, druge slobodnima“), Ciceronovo opravdanje rata kao sredstvo

31 Schmitt, *Politički,*136.

32 Schmitt, *Politički,* 160.

33 Tuđman, *Rat,* 437–482.

mira, zatim prelazi na skolastiku i srednjovjekovne filozofe te pojam pravednoga rata filozofa sv. Augustina i sv. Tome Akvinskoga. Njima pak suprotstavlja Erazma Roterdamskoga i niz novovjekovnih i modernih filozofa (Hugo Grotius – međunarodno pravo rata, Imanuel Kant – vječni mir, Georg Wilhelm Friedrich Hegel – rat kao osvajanje, Friedrich Nietzsche – mir kao sredstvo za rat, Oswald Spengler – rat kao kraj dostojan kulture itd…) te sukladno službenoj ideologiji za vrijeme koje je pisao svoj rad završava s Marxom i Engelsom: „Rat ima ulogu babice svaki put kad staro društvo u svojoj utrobi nosi novi poredak."[34] Dakle, gotovo nigdje nije povezao bavljenje filozofije ratom s konkretnim problemom partizana i partizanskoga ratovanja da bi završio u teoriji aktivne koegzistencije i znanstvenom socijalizmu kao putu prema nestanku ratova, to jest pravom ratu protiv rata.[35] Teško je oteti se dojmu ideološkoga utjecaja marksizma na njegovo promišljanje o problemu partizanskoga ratovanja i da je to razmatranje povijesti filozofije rata više služilo naklonosti komunističkoga režima nego samoj temi njegove knjige. Tuđman se filozofijom rata bavio i u knjizi sličnoga stila pisanja, „Bespuća povijesne zbiljnosti", čiji podnaslov glasi – „Rasprava o povijesti i filozofiji zlosilja", gdje nakon razbijanja mita o Jasenovcu te knjige slijedi treći dio nazvan „Filozofija i povijesno zlo" sa sličnim pogledom na rat kao apsolutno zlo, posebice na rat opisan u filozofiji Spenglera i Nietzschea. [36]

Schmitt svoj spis završava u sferama filozofije, što nije čudno jer se filozofija poput pjesništva bavi kvalitetom visoke apstrakcije i onog univerzalnog, to jest općenitog kao najvišeg stupnja ljudske spoznaje. Naime, on za razliku od Tuđmana mnogo konkretnije sa stajališta filozofije govori o partizanu i povezuje partizansko ratovanje s pojmom apsolutnoga/totalnoga rata te to stavlja u kontekst s razvitkom tehnologije i tehnike, tvrdeći da je partizan postao apsolutan neprijatelj i da se bez zbiljskog neprijatelja javlja opasnost od korištenja apsolutnih sredstva uništenja (npr. atomska bomba) te zaključno citira Hegela: „Oružje je bit samog borca".[37]

34 Tuđman, *Rat,* 482–502.

35 Tuđman, *Rat,* 512–515.

36 Franjo Tuđman, *Bespuća povijesne zbiljnosti,* Hrvatska sveučilišna naklada (1994), 239, 327–341.

37 Schmitt, *Politički*, 177.

6. Zaključak

Zajedničke značajke Schmittova i Tuđmanova mišljenja jesu interdisciplinarni pristup, erudicija, oslanjanje na filozofiju i umjetnost te u većem dijelu analiza međunarodnoga pravnoga korpusa, povijesne okolnosti hladnoga rata prilikom pisanja o istoj tematici. Treba priznati da se razlikuju u mnogo više stvari: u početnoj tezi, kvantitativnom opsegu analize i osnovnoj strukturi rada te povijesnom rasponu analize, načinu uvrštavanja umjetnosti i filozofije u spoznaji, ideološkoj matrici itd… Više je dakle razlika nego sličnosti, tim više ako se u obzir uzmu njihove biografske razlike po kojima su doslovno bili neprijatelji, kao i činjenica da je Franjo Tuđman iskusio partizansko ratovanje, dok je Schmitt u tom pogledu bio samo teoretičar, što ne znači da je razina njegove spoznaje samim tim lošije kvalitete.

Carl Schmitt na kraju svojega spisa iznosi slutnju kako će partizanski način ratovanja i figura samog partizana s razvitkom tehnologije i tehnike kao *nomos* zemlje biti sve važnija. U kontekstu *proxy* ratovanja u Afganistanu, Siriji, Ukrajini i drugim kriznim žarištima u svijetu možemo li reći da je pojam partizanskoga ratovanja i partizana izgubio važnost razvojem tehnologije i porastom prijetnje nuklearnoga rata? U kakvom su odnosu pojam terorizma i terorista s pojmom partizana i partizanskoga ratovanja?

Franjo Tuđman u svojim se djelima bavio ratom da bi naposljetku s hrvatskim narodom ostvario državu Hrvata upravo ratom. Koliko mu je njegovo prethodno iskustvo i razumijevanje partizanskoga ratovanja koristilo u tom podvigu?

Navedena pitanja u zaključku premašuju doseg, opseg i svrhu ovoga rada, stoga ću rad umjesto odgovorima zaključiti citatom demonskoga lika suca Holdena iz istoga djela kojim je rad započet:

„Rat je bio uvijek ovdje. Prije nego što se čovjek pojavio, rat ga je čekao. Vrhovni zanat je čekao svojeg vrhunskog zanatliju. Tako je bilo i tako će uvijek biti. Tako i nikako drugačije"[38] (nap. a. – slobodan prijevod).

38 "War was always here. Before man was, war waited for him. The ultimate trade awaiting its ultimate practitioner. That is the way it was and will be. That way and not some other way", *https://www.youtube.com/watch?v=etOkZ6YBAZY*, pristupljeno 10. travnja 2019.

A comparative analysis of Franjo Tuđman and Carl Schmitt's partisan warfare theory

Abstract: The paper compares the thoughts about partisan warfare found in Carl Schmitt's Theory of the Partisans (a note on the concept of the political) with those of Franjo Tuđman in his Rat protiv rata (War Against War). To point out their different perspectives on the phenomenon of partisan warfare, the introduction focuses on a biographical comparison of the two authors. We analyse their thinking through a comparison of the primary characteristics of the works concerned (period of publication, purpose, scope, divisions by thematic wholes, the historical range of the analysis, the method of the analysis). Further, their thinking is placed in the context of international law, since partisan war is an object of regulation in international law. Before concluding the entirety of the comparative analysis, we turn to their use of art and philosophy in considering the subject of partisan warfare. The conclusion examines the currency of their deliberations.

Keywords: *partisan warfare, Franjo Tuđman, Carl Schmitt*

Bibliografija

Carl Schmitt, Politički spisi, Politička kultura, Zagreb (2007.)

Franjo Tuđman, Bespuća povijesne zbiljnosti, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb (1994.)

Franjo Tuđman, Rat protiv rata, Zora, Zagreb (1970.)

Marko Paradžik, „Carl Schmitt – Uvod u osnove opće teorije prava i države konzervativne revolucije", *Obnova*, br. 1. (2018.)

RAZGOVOR S DR. SC. MIRKOM BILANDŽIĆEM

Razgovarao Tomo Hunjak[1]

Dr. sc. Mirko Bilandžić, izvanredni profesor, znanstveni savjetnik, uposlen je na Odsjeku za sociologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu gdje predaje kolegije Terorizam i društvo te Sociologija nacionalne i međunarodne sigurnosti. Na Sveučilištu u Zagrebu voditelj je i poslijediplomskoga specijalističkoga studija Upravljanje krizama, dok je na sveučilišnom Vojnom studiju nositelj modula za vojnoobavještajnu specijalizaciju. Glavni je i odgovorni urednik znanstveno-stručnoga časopisa „Polemos" za interdisciplinarna istraživanja rata i mira. Objavio je osam (8) knjiga te pedesetak znanstvenih i stručnih radova iz okvira prije svega sociološke znanosti i političkih znanosti: područja nacionalne i međunarodne sigurnosti, terorizma, protuterorizma, komparativnih obavještajnih sustava. Važnije knjige su: „Sjeme zla: uvod u studije terorizma" (2014.), „Sjeme zla: elementi sociologije terorizma"

1 BSc, Đure Sudete 38, Varaždin, hunjaktomo@gmail.com

(2010.), „Sjeverna Irska između rata i mira“ (2005.); „Osnove nacionalne sigurnosti“ (2005., suautor), „Politički i obavještajni sustav Ujedinjenog Kraljevstva“ (2000).

U hrvatskom se društvu već veoma dugo proteže i koristi pojam krize kao opisa stanja u kojem se nalazimo. Na internetu se lako mogu naći domaće televizijske emisije starije od petnaest godina u kojima se raspravlja o krizama. Takav diskurs opstaje sve do danas. Bilo da je riječ o ratnoj, političkoj, gospodarskoj ili aktualnoj imigrantskoj krizi, taj je pojam u našem društvu sveprisutan već dugi niz godina. Jesu li permanentna krizna stanja u Hrvatskoj grijesi naših pojedinaca ili je ipak u pitanju neka vrsta društvene patologije? U kojoj mjeri smo mi kao društvo, to jest pojedinci koji se ne nalaze na izvršnim funkcijama odgovorni za takvo dugotrajno stanje? Jesu li jedan od uzroka relativno kratka samostalnost naše države pa time i nedostatak sudjelovanja pojedinca u civilnom društvu i njegovim procesima i posljedično tomu nedostatak osjećaja odgovornosti?

Ako se pojam kriza promatra u standardnom trinitarnom odnosu s rizicima i sigurnošću, može se ustvrditi da su krize i krizna stanja dio društvenih odnosa i životne svakodnevice. Kriza je stanje u kojem su temeljne vrijednosti i poredak dovedeni u pitanje s osnova redovitoga funkcioniranja. One podrazumijevaju ekstremne događaje koji uzrokuju značajne poremećaje te živote ljudi i imovinu stavljaju u rizične situacije, odnosno situacije različite od uobičajenih. Krize neminovno utječu na sigurnost, a generirane su raznim oblicima rizika. Upravo tip rizika, ali i sposobnost odgovora na rizike i upravljanja krizama uvjetuje vrstu krize, njezin opseg, intenzitet i trajanje. Kao jedna od temeljnih ljudskih i društvenih funkcija, sigurnost cilja očuvati i razviti vrijednosti. Vrijednosti (individualne, društvene, nacionalne, međunarodne itd.) su predmet i cilj sigurnosti i to stoga što su one izložene ugroženostima koje prate čovjeka, njegovu društvenu i prirodnu okolinu, društvenu i državnu zajednicu, kao i međunarodno okruženje u svakom trenutku i na svakom mjestu. Upravo ta činjenica i daje sigurnosti status temeljne životne i društvene funkcije: sigurnost nije sve, ali bez sigurnosti sve ostalo je ništa. Promatrano u navedenom okviru, lako se uočava da su krize i krizna stanja dio funkcioniranja hrvatske države i društva. U svojoj povijesti Hrvatska nije bila suočena samo s krizom: bila je suočena i s katastrofom. Ta je katastrofa bila velikosrpska agresija koja je dovodila u pitanje i sam nastanak i opstojnost hrvatske države.

Nakon stvaranja države i njezinoga ustavnopravnoga i teritorijalnoga zaokruženja nakon oslobađanja okupiranih dijelova zemlje, u procesu postratne izgradnje, institucionalizacije i demokratizacije, Hrvatska se suočila, a što traje do danas, s različitim tipovima kriza: političkim, socijalnim, ekonomskim, upravljačkim, moralnim, duhovnim. Te su krize, različitoga opsega, intenziteta i trajanja, nastajale i nastaju u složenom odnosu egzogenih i endogenih faktora i procesa. Neke od njih zbog složenosti, ali i deficita u pogledu kompetencija iz okvira kriznog menadžmenta još su uvijek na sceni.

Kako ocjenjujete hrvatsku nacionalnu sigurnost u usporedbi sa zemljama Europske unije? Utječe li relativno visoka nacionalna i vjerska homogenost našega naroda pozitivno na nacionalnu sigurnost? Uzevši u obzir nedavna događanja diljem Europe tijekom imigrantske krize, stvara se dojam da države homogenijega kulturološkoga sastava i s manjim brojem useljavanja imaju viši stupanj nacionalne sigurnosti. Je li to samo iluzija ili postoji korelacija između tih varijabli? Koji su razlozi tomu?

Nacionalno jedinstvo, društvena solidarnost, društveno i institucionalno povjerenje i nacionalna homogenost nesporno su važni elementi socijetalne, a time i ukupne nacionalne sigurnosti. U četvrtstoljetnom postojanju nacionalna sigurnost Hrvatske prošla je dramatičan put. Nacionalna sigurnost odnosi se na sigurnost države i nacije. Nacionalnu sigurnost Hrvatske te institucije nacionalne sigurnosti i njihovo funkcioniranje moguće je analizirati kroz dvije faze i perspektive pri čemu su obje neodvojive od procesa državotvornosti. Prva faza odnosi se na proces stvaranja hrvatske države, a druga na proces njezine unutarnje izgradnje. Početno razdoblje nastanka hrvatske države karakterizira amalgam različitih procesa i događaja: ratne okolnosti, embargo međunarodne zajednice, međunarodnopravno priznanje, angažman međunarodnih mirovnih misija u Republici Hrvatskoj, oslobođenje okupiranih područja i uspostava suvereniteta na međunarodnopravno priznatom teritoriju. Veličanstveni Domovinski rat dokazao je da hrvatska država posjeduje funkcionalne sposobnosti te da je sposobna ostvariti temeljne kategorije nacionalne sigurnosti: fizički opstanak države i njezinoga stanovništva te teritorijalni integritet. Nesporna je činjenica da je RH u prvom desetljeću postojanja unatoč nepovoljnim okolnostima ipak uspjela izgraditi i sve funkcionalne komponente sustava nacionalne sigurnosti (oružane snage, sustav vanjskopolitičkih institucija, obavještajni sustav

itd.). Postratne okolnosti, stanovita postratna izolacija Hrvatske zbog unutarnjih demokratskih deficita i problema vladavine prava i pravne države, post-totalitarno povijesno nasljeđe, loša gospodarska situacija i posljedice nemoralne i pljačkaške privatizacije, utjecaj nepovoljnih vanjskih okolnosti te razvoj modela sustavne političke korupcije zasigurno su ključne determinante razvoja duboke krize s kojom se Hrvatska suočila od kraja 1990-ih, a koja se osjeća i danas. Ipak, i u tim je okolnostima Hrvatska izgrađivala sustav nacionalne sigurnosti i ostvarila strateške nacionalne interese punopravnim članstvom u euroatlantskim asocijacijama. Hrvatska je definitivno zauzela mjesto važnoga subjekta međunarodnoga poretka i međunarodne sigurnosti. Konačno, u dva desetljeća prošla je put od egzistencijalne ugroženosti i dovođenja u pitanje opstojnosti do faktora stabilnosti. Od uvoznika međunarodne sigurnosti Hrvatska je postala izvoznik sigurnosti i održavatelj i stvaratelj međunarodnoga mira i sigurnosti.

U pogledu fundamentalnih kategorija nacionalne sigurnosti može se ustvrditi da je u suvremenom razdoblju Hrvatska potpuno sigurna država. Podrobnija pak analiza ukupnosti sektora nacionalne sigurnosti (vojno, političko, ekonomsko, socijetalno i ekološko) ukazuje na nešto drukčiju sliku. Socijalnoznanstvena analiza unutarnje i vanjske empirije primjerenom metodologijom ukazuje na nekoliko ugrožavajućih izvora i sigurnosnih fenomena. Uz utemeljene stručne procjene da Hrvatskoj ne prijete nikakva vojna ugrožavanja u predvidivoj budućnosti, nevojno područje ostaje u središtu interesa. Ekonomska sigurnost, sigurnost gospodarskoga sustava i gospodarski razvoj zasigurno su na prvom mjestu. Gospodarski je sektor presudno područje nacionalne sigurnosti, i to ne samo zbog ekonomske situacije već i učinaka na druga društvena kretanja. Demografska pitanja i pitanje iseljavanja obrazovanih i nezadovoljnih dijelova populacije bez perspektive i jednakosti prilika izazov su nacionalne sigurnosti. Korupcija je poseban ugrožavajući čimbenik u Hrvatskoj, izravno povezan s ekonomskom situacijom. Korupcija, iako u silaznom trendu u pogledu konačnih financijskih i materijalnih šteta, ključno je obilježje hrvatske scene, što potvrđuju i recentna izvješća Transparency Internationala. Tzv. sustavna politička korupcija dominantan je oblik upravljanja Hrvatskom zadnjih dvadesetak godina, dominantan oblik društvenih odnosa, osvajanja vlasti i održavanja na vlasti. Takav model nije rezultirao samo urušavanjem, uništavanjem ili pljačkom hrvatske države i hrvatskog društva, već su nepotizmi, klijentelizmi, kronizmi i prljavo-partikularni interesi i utjecaji doveli do

negativne kadrovske selekcije i bitnih deficita institucionalnih državnih kapaciteta. Ukupno, sustavna politička korupcija ugrozila je nacionalnu sigurnost Hrvatske i riječ je o ugrožavanju iz unutarnje okoline. Protuterorizam i s njim povezana krizna žarišta i ugrožavajući procesi (npr. migracije) koji proizlaze iz terorističkoga kompleksa važan su sigurnosni izazov. Hrvatska nije izuzeta od terorističke prijetnje, i ne samo islamističke. Međunarodne dimenzije nacionalne sigurnosti Hrvatske, odnosno obveze izvršavanja savezništva koje proizlaze iz članstva u euroatlantskim integracijama jedno su od presudnih područja nacionalne sigurnosti i nacionalnih interesa. Regionalna sigurnost, uz ekonomsku sigurnost i korupciju, možda je i najveći izazov za nacionalnu sigurnost Hrvatske u predvidivoj budućnosti.

Višedimenzionalna nestabilna situacija u nizu regionalnih društava i država izazov je sama po sebi. No, regionalni kontekst ne može se promatrati izvan širih međunarodnih strateških interesa. Recidivi agresivne ekspanzionističke prošlosti i recentne kontinuirane agresivne izjave službene Srbije i nastupi prema susjednim državama uvjetuju i sigurnosnu reakciju. Odnosi između Hrvatske i Srbije na najnižoj su razini od vremena velikosrpske agresije na RH. Razdoblje postratne tranzicije i ograničenoga partnerstva nije nastavljeno. Ambivalentnim aktualnim državnim liderima Srbije velikosrpski kontekst izvor je političkih i državnih karijera, ali, kako ukazuje sve više poteza, i ključna determinanta državnoga djelovanja. U doglednoj budućnosti nije izvjesna promjena niti jedne od bitnih determinanti opetovanoga, u redefiniranoj formi, jačanja velikosrpstva niti borbe za regionalnu dominaciju strateških aktera. Posljedično, u predvidivoj budućnosti to nije zanemariv sigurnosni izazov Republici Hrvatskoj. Redefiniranje američke politike višestruki je izazov i za Republiku Hrvatsku. Odnos prema NATO-u i europskoj sigurnosti posljedično će utjecati i na Hrvatsku. No, Hrvatskoj su veći izazov moguće redefinicije američko-ruskih odnosa i prepuštanje Rusiji utjecaja od određenih interesnih područja. Nestabilno regionalno okružje Hrvatske koje je tradicionalno ruska interesna zona u budućnosti bi moglo postati i operacionalizirana ruska zona utjecaja. Hrvatska racionalna strateška politika nacionalne sigurnosti to mora prepoznati i strateški odgovoriti. Podjele u hrvatskom nacionalnom korpusu i hrvatskom društvu utemeljene su između ostaloga i na povijesnom nasljeđu. Hrvatska se dosad nije suočila sa svim dimenzijama vlastite i naslijeđene prošlosti. Jedna od njih posebno je bitna. Pitanje razrješenja političkih ubojstava nakon

1945. eminentno je pitanje nacionalne sigurnosti. U ime budućnosti, Hrvatska mora pokazati snagu i sposobnost suočavanja s najmračnijom stranom naslijeđene prošlosti.

Kako bi trebalo pristupiti svjetskim problemima koji generiraju krize kao što je ova aktualna europska imigrantska? Većina imigranata dolazi u Europu iz država koje nisu zahvaćene ratom, već je riječ o drukčijim oblicima kriza. Ako izuzmemo ratne izbjeglice i govorimo o ostalim vrstama imigranata, postoje oprečna mišljenja. Dok neki smatraju da bi bilo korisnije i efikasnije, kako za njihove domaće države tako i za Zapad, usredotočiti zapadna sredstva na poboljšanje uvjeta u kriznim državama (nasuprot zbrinjavanju njihovih iseljenika na našem tlu), drugi su mišljenja da strana pomoć ima učinak tek tada kada su u državama koje tu pomoć primaju na snazi snažne i djelotvorne institucije. Ima li Hrvatska utjecaj u tim procesima ili smo osuđeni na ulogu promatrača?

Kretanja stanovništva ili migracije nisu povijesna novost. Ona su uvijek indikator stanja u zemlji i područjima emigriranja i u zemlji i područjima imigriranja. Postoje otkada postoji čovječanstvo i igraju bitnu ulogu u oblikovanju svijeta kakvog poznajemo. Represija, sukobi, ratovi, socijalne disolucije, političke nestabilnosti i gospodarske nejednakosti oduvijek su generatori prekograničnih kretanja ljudi. Mnoge suvremene države proizvod su socijalnih i kulturalnih utjecaja ranijih kretanja stanovništva, dok tek nekolicina država predstavlja idealiziranu sliku homogenih država-nacija. Stručnjaci procjenjuju da migranti (prisilni i dobrovoljni) danas čine oko 3 posto svjetske populacije (cca 230 milijuna) i kada bi svi živjeli na jednom mjestu, bili bi peta najveća država na svijetu. No, ono što je posebno zabrinjavajuće jesu kretanja stanovništva pod prisilom. Izbjeglicama se uobičajeno nazivaju ljudi koji su zbog ratnih stanja, represija i kriznih žarišta prisiljeni napustiti svoje domove. Visoko povjerenstvo UN-a za izbjeglice (UNHCR) u svojem izvješću *Global Trends Forced Displacement in 2017* objavilo je da je u svijetu 68,5 milijuna ljudi koji su prisilno napustili svoje domove. Taj podatak dostatno govori o međunarodnoj (ne)sigurnosti. Migracije su ranije tretirane kao socijalni i ekonomski problem. Raspadom komunističkoga bloka i promjenom paradigmi međunarodne i nacionalne sigurnosti migracije se postupno smatraju i sigurnosnim problemom. Svoje mjesto na agendi sigurnosnih izazova definitivno su zauzele nakon brutalnoga terorističkoga udara na SAD 2001. godine. Štoviše, migracije su našle svoje mjesto u sferi

sekuritiziranih fenomena: određene su kao prijetnja egzistencijalnoga karaktera. U svojoj biti izbjegličke krize ipak su dominantno humanitarno pitanje, ali sa značajnim kratkoročnim i dugoročnim posljedicama za nacionalnu sigurnost niza država, europsku sigurnost te međunarodnu sigurnost. Sve te aspekte imamo prigodu svjedočiti i u recentnoj europskoj imigrantskoj krizi koja nije samo uzdrmala funkcionalne sposobnosti EU već dovela u pitanje i samu EU. Ključ za zaustavljanje izbjegličke krize jest rješavanje problema koji ih izazivaju. To je, barem kada je u pitanju turbulentno i složeno bliskoistočno područje, neizvjestan proces s još neizvjesnijim ishodima. Izgradnja nestabilnih i fragilnih država, jačanje njihovih institucionalnih kapaciteta uz razvojnu pomoć ključ je i za rješavanje ostalih tipova migracija s negativnim poticanjima.

Nedavno smo mogli svjedočiti iznimnom uspjehu hrvatske nogometne reprezentacije i u tih je nekoliko dana narod bio prilično jedinstven u svojem ponosu i osjećaju pripadnosti. Međutim, neki su mediji tih dana također upozoravali na negativan učinak nacionalnoga naboja. Je li trend u Europi gdje anti-establišment u obliku euroskeptične populističke desnice preuzima vlast prijetnja europskoj sigurnosti? U prosjeku, dobivaju li time takve države na jedinstvu ili se u njihovim društvima stvara dodatan razdor?

Na svjetskom prvenstvu dogodila se povijesna prekretnica, možda i stoljetni uspjeh. Uspjeh koji je na velika vrata vratio nadu, optimizam i vjeru da su i najviša dostignuća moguća. Hrvatska nogometna reprezentacija postala je kriterij uspjeha, postala je moćni brand, moćna institucija. Hrvatski su navijači bili besprijekorni, fascinantni, impozantni, pokazali su najpoželjniji model ponašanja. A kako biti drukčiji? Zlatko Dalić i reprezentacija su uzori, heroji s kojima su se navijači i hrvatski narod identificirali. A nacionalni je identitet najmoćniji oblik identifikacije, pripadanja i samopoštovanja. Nakon niza godina socijalne, političke, ekonomske, upravljačke, moralne i duhovne krize, disrupcije društva, socijalnih raskola, moralnoga rasapa, a sve su to kategorije nacionalne sigurnosti, narodu je jednostavno bio potreban osjećaj pripadnosti nečemu uspješnom, većem od njih samih. Zlatko Dalić i reprezentacija udarili su temelj početku, riječima znamenitoga Nelsona Mendele, „novoga domoljublja“, injektirali su novi DNK nacije. Navijači su, između ostaloga, nerijetko i prva linija na kojoj se mogu vidjeti društvena raspoloženja i promjene. Sada smo, nakon dva desetljeća, doživjeli novo buđenje nacije. Ti se događaji nacionalnoga

ponosa i znamenitosti možda mogu uspoređivati s Domovinskim ratom i oslobođenjem države te prvim posjetom Svetog Oca Hrvatskoj 1994. godine. Možda je erupcija nacionalnoga ponosa sada još i veća. Dokaz je to moći solidarnosti, zajedništva, profesionalizma, vjere u uspjeh, društvenoga povjerenja, aktiviranja svih socijalnih potencijala, svega onoga što je Hrvatskoj posljednjih desetljeća nedostajalo. Društvo bez toga teško može uspjeti. Nogomet se, u konačnici, pokazao kao moćni instrument ostvarenja nacionalnih interesa, jačanja nacionalnoga identiteta i međunarodnoga ugleda.

Terorizam je trajni gorući problem u svijetu. Sadiq Khan, gradonačelnik Londona, u rujnu prošle godine izjavio je da je pripremljenost građana na terorističke napade jednostavno neizbježan dio života u velikim gradovima. Trebamo li se pomiriti s tom činjenicom i prihvatiti da je riječ o svojevrsnoj lutriji, devijantnim pojedincima i uzdati se u naše obavještajne službe i policiju, ili je terorizam ipak dublji društveni fenomen kojemu se jasno i precizno može pristupiti na više razina i sistematski ga možda jednoga dana iskorijeniti?

Terorizam se ne događa slučajno. To je duboko ukorijenjeni strukturalni problem. Svaki od slučajeva terorizma jest *sui generis* slučaj. Svaki od slučajeva ima svoje uzroke. Terorizam je proizvod i rezultat međusobno višestruko isprepletene kombinacije niza čimbenika: povijesnih, političkih, socijalnih, kulturoloških, ideoloških, religijskih, gospodarskih, psiholoških. Dvostoljetno postojanje terorizma na sociopolitičkoj sceni očiti je dokaz da je riječ o postojanom i kontinuiranom fenomenu, vrlo otpornom na možebitno iskorjenjivanje. Početkom 21. stoljeća definitivno je zauzeo mjesto jednoga od središnjih pojmova sigurnosnoga, političkoga, stručnoga i socijalnoga diskursa i socijalne zbilje. To je kancerogeno oboljenje suvremenoga društva. Očito je da dosadašnje međunarodne i nacionalne protuterorističke strategije nisu donijele osobite rezultate: terorizam još uvijek nije iskorijenjen. Sasvim suprotno: terorizam je eskalirao, pri čemu Europa postaje jedno od središnjih poprišta terorističkih udara kao što je to bila i 1970-ih i 1980-ih godina. Stoga se suvremeni svijet nalazi pred izazovom preispitivanja postojećih protuterorističkih napora i definiranja novih sveobuhvatnih strategija za borbu protiv terorizma, strategija koje će biti sposobne iskorijeniti to suvremeno zlo. Terorizam je spoj politike i nasilja i uvijek predstavlja udar na politički i socijalni poredak. Terorizam je dokaz postojanja nasilne nelegalne i ilegalne opozicije u državi te izazov legitimitetu vlasti. Stoga će za

njegovo iskorjenjivanje biti neophodno eliminirati i uzroke koji dovode do terorizma. Isključiva usmjerenost na protuteror i sprječavanje budućih terorističkih udara represivnim mehanizmima država očigledno se pokazuju nedostatnima. Rješavanje problema uzroka terorizma za pojedine države i međunarodnu zajednicu bit će mnogo teže i mukotrpnije nego stvaranje koalicija za borbu protiv konkretnih terorističkih akata. U tom pogledu mnogo će teže biti postići jedinstvenost i suglasnost, a pitanje je i jesu li neke države u svijetu koje se suočavaju s terorizmom uopće i spremne na preispitivanje vlastitih politika i uzroka koji u svijetu uopće i u konkretnim državama dovode do terorizma. U tim okvirima, posebno eskalacije terorizma i inovativnosti terorističkih organizacija i strateškoga odabira meta, urbane sredine postaju središta udara: gotovo 75 % svih udara događa se u urbanim mjestima. Terorizam zaista postaje dio njihovih socijalnih procesa. Neučinkovitost protuterorističkih strategija u pogledu iskorjenjivanja terorizma, u relaciji s prethodno naznačenom činjenicom, razlog je za „depolitizaciju" terorizma i njegovo tretiranje kao kriminala. Kriminal je dio društva i nemoguće ga je iskorijeniti. U protuterorističkom kompleksu takav pristup vodi ka usmjerenosti niza država na „navikavanje" na terorizam i razvijanje protuterorističkih mehanizama za otpornost na terorizam, kako urbanih sredina tako i država. Naravno, ostaje pitanje sadržaja mehanizama otpornosti, kao i pitanje koja je to razina terorističke prijetnje „prihvatljiva". Budući da je terorizam uvijek udar na politički i socijalni poredak, mnogim državama i društvima prihvatljiva je jedino eliminacija terorizma. To ostaje ozbiljno pitanje međunarodne sigurnosti i nacionalne sigurnosti država.

Jedno od područja vašega interesa je i teorija sukoba. Ako govorimo o nefizičkom sukobu, jasno je da se demokracija kao društveno uređenje temelji na određenoj vrsti sukoba interesnih skupina i možemo pretpostaviti da je određena doza sukoba ideja zdrava jer donosi napredak, međutim dojam je da se hrvatsko društvo nalazi na vrlo visokoj razini unutrašnjega sukoba koje seže do samih temeljnih vrijednosti pojedinaca i dovodi do nedostatka dijaloga te ima destruktivan učinak. Jesmo li mi kao Hrvati više ideološki podijeljeni od drugih europskih naroda (i ako jesmo, nije li to iznenađujuće, uzevši u obzir ranije spomenuti relativno visok stupanj kulturološke homogenosti?) ili su podjele u našem društvu samo naglašenije zbog frustracija uzrokovanih egzistencijalnom ugroženošću i nesigurnošću u budućnost dobroga dijela građana? Bi li bolje funkcioniranje

državnih institucija koje bi dovelo do pozitivnih pojava kao što su gospodarski rast, efikasna pravna država i zdravstvo moglo smanjiti značaj ideoloških razlika našega društva ili je riječ o složenijem problemu koji zahtijeva određenu „pomirbu"?

Demokratska politička utakmica i jest sukob različitosti: različitih ideja, programa, *policyja* i borbe za veći stupanj društvene podrške, odnosno za osvajanje vlasti za njihovu operacionalizaciju. Taj je sukob pozitivan ako se odvija u okviru legitimnoga i legalnoga poretka i ako su konačne orijentacije usmjerene na opće dobro i kvalitativni razvoj poretka. U uvjetima natjecanja i konkurentnosti, međusobne tolerancije, suradnje i međusobnoga uvažavanja različite vrijednosti i na njima formulirani interesi ne dovode se u pitanje od strane drugih. No, u suprotnom, dolazi do destruktivnoga, negativnoga sukoba. Različite vrijednosti i interesi pojedinaca, socijalnih i interesnih grupacija dovode u pitanje vrijednosti drugih te svoje interese pokušavaju ostvariti ugrožavajući vrijednosti i interese drugih. To je jedan od kontekstualnih razloga podijeljenosti hrvatskoga društva, koja nije samo ideološka. Politička patologija koja uključuje političku demagogiju, hipokriziju, političku paranoju, korupciju i manipulaciju također je pridonijela umjetnim podjelama u hrvatskom društvu. Takvi oblici ponašanja trebaju postati stvar prošlosti. Nezadovoljstvu i podjelama u hrvatskom društvu osobito je pridonijela sistemska korupcija, posebno upravljanje kadrovskim resursima koje nije temeljeno na sposobnosti, konkurentnosti i kompeticiji, jednakosti šanse i odgovornosti, već na partikularno-interesnoj podobnosti i nejednakosti. Za eliminaciju socijalnih podjela potrebno je upravljanje koje uključuje socijalnu pravednost, usmjerenost općem dobru, društvenu solidarnost, društveno i institucionalno povjerenje, aktiviranje ukupnih socijalnih potencijala, međusobno uvažavanje, poštivanje različitosti, društveni dijalog. U demokratskom političkom društvu na sceni mogu i trebaju djelovati politički suparnici, a ne međusobni mrzitelji i generatori društvenih podjela i stalnih kriza. Poseban izvor podjela u Hrvatskoj su događaji iz prošlosti. Nasušna su potreba hrvatskoga društva završetak prošlosti i okretanje budućnosti, osuda i kažnjavanje svih zločina i pijetet svim žrtvama tih zločina, kultura sjećanja, kultura zahvalnosti, posebno prema braniteljima i Domovinskom ratu, društveno priznanje neupitnih vrijednosti te liječenje sjećanja neugodne prošlosti.

Prethodno priopćenje
Rukopis zaprimljen: 10.12.2018.
Rukopis prihvaćen za tisak: 1.5.2019

NOVI HLADNI RAT SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA I RUSKE FEDERACIJE

Autor: Davor Dijanović[1]

Sažetak: U radu se problematizira novi hladni rat Sjedinjenih Američkih Država i Ruske Federacije. Usporedbom s vremenom hladnoga rata dokazuje se da i danas možemo govoriti o neohladnoratovskome nadmetanju dviju velesila koje se odvija na diplomatskom, medijsko-propagandnom, vojnom i energetskom planu. Nova konfrontacija podrazumijeva i nove *proxy* ratove, a *differentia specifica* novoga hladnoga rata postojanje je trećega globalnoga aktera, Narodne Republike Kine koja posljednjih

1 Marina Getaldića 9, 43 000 Bjelovar.

godina gradi strateški savez s Rusijom. Kao i u hladnom ratu nakon Drugoga svjetskoga rata, kad su Sjedinjene Države vodile politiku obuzdavanja Sovjetskoga Saveza, i danas se javljaju ideje o trostrukome obuzdavanju Rusije, Kine i Irana.

Ključne riječi: *novi hladni rat, Sjedinjene Američke Države, Rusija, Kina*

1. Uvod

Pad Berlinskoga zida 1989. godine nije doveo samo do ponovnoga ujedinjenja Njemačke nego je simbolično označio i početak kraja hladnoga rata između Sjedinjenih Američkih Država (SAD) i Sovjetskoga Saveza. Američki filozof Francis Fukuyama 1992. je objavio knjigu „Kraj povijesti i posljednji čovjek" (1989. objavljen je esej „Kraj povijesti" koji će kasnije poslužiti kao osnova za knjigu) u kojoj je proglasio trijumf liberalne demokracije nakon polustoljetnoga nadmetanja s glavnim, komunističkim protivnikom s Istoka.[2]

Znameniti govor Winstona Churchilla u Fultonu 5. ožujka 1946., u kojemu se založio za zaustavljanje sovjetske ekspanzije, simbolično je označio početak hladnoga rata. Govor ruskoga predsjednika Vladimira Putina na sigurnosnoj konferenciji u M*ü*nchenu 2007. pojedini analitičari međunarodnih odnosa uspoređuju s navedenim Churchillovim govorom. Putin je u m*in*henskom govoru iznio svoje viđenje svjetskoga poretka, osudio jednopolarni sustav i založio se za stvaranje multipolarnoga svijeta. Ovaj će govor kasnije brojni geopolitički analitičari označiti kao povratak Rusije na međunarodnu scenu.

Jačanje Rusije dovelo je i do novoga nadmetanja sa SAD-om. Jedni geopolitičari i stručnjaci za međunarodne odnose smatraju da hladni rat, zapravo, nikada nije ni završio, dok drugi novo nadmetanje SAD-a i Rusije nazivaju „novim hladnim ratom", čijim simboličnim početkom uzimaju upravo navedeni Putinov govor. Novo nadmetanje SAD-a i Rusije pritom više nije ideološke prirode na razdjelnici kapitalizam-komunizam, nego se prije svega radi o borbi na geopolitičkom, geostrateškom, geoekonomskom i geosocijalnom planu kojoj je cilj osiguravanje utjecaja na globalnoj razini. To je praćeno diplomatskim ratom, medijsko-propagandnim ratom, utrkom u naoružavanju, ali i energetskim ratom koji kulminira posljednjih nekoliko godina.

2 Francis Fukuyama, *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada (1994).

Cilj je ovoga rada usporediti hladnoratovsko i današnje nadmetanje SAD-a i Rusije (s dominantnim usmjerenjem na suvremenost) i zaključiti možemo li zaista govoriti o „novome hladnom ratu“. Napominjemo da su tema ovoga rada geopolitički i geostrateški procesi koji su upravo u tijeku („stari“ hladni rat obradit ćemo tek u najosnovnijim crtama radi mogućnosti usporedbe i boljega razumijevanja današnjih međunarodnih događaja), tako da ćemo osim stručne i znanstvene literature koristiti i recentne medijske izvore te u nekim dijelovima učiniti i za hrvatsko govorno područje pionirske istraživačke korake.

2. Osnovne karakteristike hladnoga rata

Američki predsjednik Harry Truman 5. ožujka 1946. u Westminister Collegeu u Fultonu, u državi Missouri, strahopoštovanjem ispunjenu mnoštvu predstavio je Winstona Churchilla. Churchill je tom prilikom izrekao poznate rečenice kojima je prema nekim mišljenjima simbolično započeo hladni rat: „Od Šćećina na Baltiku do Trsta na Jadranu željezna zavjesa spustila se nad kontinentom“. Ta se „željezna zavjesa“, primjećuje Best, od tada pojavila u svakoj knjizi, govoru i eseju o poslijeratnom svijetu. U svojem je govoru Churchill upozorio nekomunistički svijet na opasnost koja mu prijeti, kao i na potrebu za čvršćim odgovorom. Staljin i internacionalni komunistički pokret odmah su optužili Churchilla za stvaranje ozračja nepovjerenja između ratnih saveznika, tj. – preciznije govoreći – optužili su ga da je prouzročio ili učinio izglednijim rat koji je nedvojbeno počeo u drugoj polovici 1948.[3]

Dok se rat definira kao „oružani sukob u kojem sudjeluju države od kojih barem jedna mora imati namjeru ratovanja“[4], ne postoji općeprihvaćena definicija hladnoga rata. Zanimljivo je spomenuti da je francuski filozof i novinar Claude Ferdinand Aron jednom prilikom izrekao misao da takav rat uopće nije postojao: „Misao o hladnom ratu konfuzna je jer se čini da su Sovjetski Savez i Sjedinjene Američke Države – ili sovjetski tabor i tabor takozvanih demokratskih država ili kapitalističkih država – u ratu, što, u stvari, nije slučaj. Doduše, postoji sukob između ovih dviju sila ili grupa sila, ali takav je sukob osjetljiviji od običnog suparništva država u doba mira, i uključuje uporabu nekih metoda koje su se u drugim okolnostima u prošlosti upotrebljavale samo u ratu; no,

3 Geoffrey Best, *Churchill i rat*, Ljevak (2006), 245.

4 *Pravni* leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža (2007), 1378.

bez sumnje, on nije sličan ratu u tradicionalnom smislu te riječi. Zapravo, nigdje se nisu ruske i američke armije zaratile.“[5]

„Jugoslavenska enciklopedija“ hladni je rat definirala kao „oblik nenaoružane borbe između antagonističkih sila i blokova sila koji se vrši svim sredstvima propagandno-ideoloških pritisaka i ekonomskim, kulturnim i znanstveno-tehničkim sankcijama. Iako je postojao i prije u međunarodnim odnosima, svoj smisao dobiva tek poslije II. svjetskoga rata (u vezi sa statusom Njemačke i Koreje) ili oko procesa oslobađanja kolonijalnih i zavisnih naroda, a vodi se često u svim domenama međunarodnih odnosa.“[6]

„Hrvatska enciklopedija“ hladni rat definira kao razdoblje „međunarodnih odnosa od kraja četrdesetih do početka devedesetih godina, obilježeno međusobnim suprotstavljanjem i nadmetanjem SAD-a i SSSR-a te njihovih saveznika u globalnim geopolitičkim, ekonomskim, strateškim i drugim odnosima.“[7]

Vukadinović hladni rat definira kao „stanje otvorena neprijateljstva, stalne bipolarne rivalizacije i borbe između država suprotnih društveno-političkih i ekonomskih sistema, u kojemu je Zapad pokušao zaustaviti promjene nastale nakon Drugoga svjetskoga rata koje su trebale voditi mijenjanju postojećega stanja i jačanju snaga socijalizma.“[8] Radilo se, dakle, o bipolarnom sustavu međunarodnih odnosa, a za taj je model „glavna značajka stanje ni rata ni mira“. Hladni je rat bio ispunjen „otvorenim neprijateljstvom, suparništvom i borbom između dvaju suprotnih društveno-političkih i gospodarskih sustava.“ U takvu se modelu međunarodnih odnosa „glavni sukob zbivao između dvaju najvećih nositelja polarnih struktura, odnosno između Sovjetskoga saveza i Sjedinjenih Američkih Država.“[9]

Prva izravna vojna konfrontacija između ratnih saveznika, SAD-a i SSSR-a, dogodila se oko pristupa Berlinu, glavnom gradu njihova zajedničkoga ratnoga neprijatelja. Staljin je 1948., kao odgovor na ujedinjavanje triju okupacijskih zona zapadnih Saveznika, presjekao pristupne putove prema Berlinu, koji se do kraja blokade opskrbljivao uglavnom

5 Vladimir Ibler, *Međunarodni odnosi*, Naprijed (1971), 470.

6 *Jugoslavenska enciklopedija, svezak 3,* Jugoslavenski leksikografski zavod (1977), 442.

7 *Hrvatska enciklopedija,* Leksikografski zavod Miroslav Krleža (2002), 266.

8 Radovan Vukadinović, *Međunarodni politički odnosi*, Politička kultura (2004), 217.

9 Radovan Vukadinović, *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka*, Agencija za komercijalnu djelatnost (2001), 161.

američkim zračnim mostom.[10] Otada su se dva bloka pokušavala međusobno zastrašiti, a da nisu rješavali stvarne uzroke krize. Europa je bila oslobođena od nacionalsocijalizma, no u opasnosti da padne pod kontrolu novoga komunističkoga hegemona. Slična opasnost prijetila je i novim državama u Aziji koje su imale nestabilne institucije i duboke unutarnje, a često i etničke podjele. Američki predsjednik Truman, kao što naglašava Kissinger, tada donosi fundamentalnu stratešku odluku za američku povijest i razvoj svjetskoga poretka: odustaje od politike da Amerika „ide sama" te ju usmjerava prema cilju trajnoga oblikovanja novoga međunarodnoga poretka. Truman je pokrenuo niz inicijativa kao što su grčko-turski program pomoći iz 1947. (program je zamijenio subvencije kojima je Velika Britanija podupirala te važne države) i Marshallov plan iz 1948. s programom obnove koji je Europi donio ekonomski oporavak. Trumanov državni tajnik Dean Acheson predsjedavao je 1949. svečanošću kojom je obilježeno osnivanje NATO-a (Organizacije Sjevernoatlantskoga ugovora), koji je kasnije predstavljao stup novoga međunarodnoga poretka pod američkim pokroviteljstvom.[11]

Formiranje NATO-a značilo je novi korak u uspostavi sigurnosti u Europi. „Međunarodni poredak više nije karakterizirala tradicionalna europska ravnoteža sila, rezultat promjenjivih koalicija više država nego je ono malo ravnoteže koja je i postojala svedeno na ravnotežu između dviju nuklearnih supersila. Kad bi ijedna od njih nestala ili se odbila angažirati, ravnoteža bi bila izgubljena, a protivnička bi strana postala dominantna. Ovo prvo se i dogodilo 1990. nakon raspada Sovjetskoga Saveza; drugo je pak izazivalo vječiti strah američkih saveznika tijekom hladnoga rata da bi Amerikanci mogli izgubiti interes za obranu Europe. Države koje su se priključile Organizaciji Sjevernoatlantskoga ugovora uložile su i dio svojih vojnih snaga, no više kao ulaznicu za ulazak u sklonište ispod američkoga nuklearnoga kišobrana nego kao instrument za jačanje lokalne obrane. Amerika je u Trumanovo doba zapravo radila na stvaranju unilateralnoga jamstva u obliku tradicionalnoga savezništva."[12] Upravo pod Trumanom SAD postaje globalni igrač koji svoj utjecaj širi u Europi i diljem kontinenata (što je kasnije nazvano „Trumanovom doktrinom" u kojoj neki vide korijene ideologije globalizma) prije svega u cilju suzbijanja komunističke ideologije.

10 Henry Kissinger, *Svjetski poredak,* Školska knjiga (2015), 243.

11 Kissinger, *Svjetski*, 244.

12 Isto.

Autor sveobuhvatnoga američkoga strateškoga plana tijekom hladnoga rata bio je do tada relativno nepoznati diplomat George Kennan, načelnik Političkoga odjela Američkoga veleposlanstva u Moskvi. Dok je Washington još uživao u poslijeratnoj euforiji i vjerovao u Staljinove „dobre namjere", Kennan je prognozirao skorašnji sukob. U osobnom pismu jednom kolegi 1945. ustvrdio je da će se SAD morati suočiti s činjenicom da će se njihov sovjetski saveznik nakon rata pretvoriti u protivnika: „Stoga će se pojaviti fundamentalni sukob oko Europe između interesa pomorske sile s Atlantika, koja zahtijeva očuvanje snažnog i neovisnog političkog života na europskom poluotoku, te interesa ljubomorne euroazijske kopnene sile, koja se neprestano ljubomorno pokušava proširiti na zapad te nikad ne će pronaći mjesto, osim Atlantskog oceana, gdje bi se mogla prema vlastitom mišljenju sigurno zaustaviti".[13] Kenan je predložio eksplicitno strateški odgovor: „uzeti istodobno u svoje ruke sve karte koje imamo te započeti igrati s njima punom snagom". Smatrao je da će istočnom Europom dominirati Moskva jer se nalazi bliže ruskim središtima moći nego Washingtonu, a sovjetske su snage tamo prve stigle. Zbog toga bi SAD trebao konsolidirati sferu u zapadnoj Europi pod američkom zaštitom – s granicom koja bi prolazila Njemačkom – te svojoj sferi podariti dovoljno snage i kohezije da se očuva geopolitička ravnoteža.[14]

Početkom veljače Kennan je uputio znameniti *Long Telegram* američkom predsjedniku Trumanu u kojemu prikazuje pripreme Rusije za rat protiv zapadnoga kapitalizma.[15] Iako se Kennan stajališta iz „Telegrama" brzo odrekao, ona će ostati okosnicom američke vanjskopolitičke doktrine tijekom cijeloga hladnoga rata.[16] Bit „Dugog Telegrama" – ocjenjuje Kissinger – „bila je da je cijelu američku raspravu o sovjetskim namjerama potrebno iz temelja promijeniti. Sovjetski vođe su na odnose

13 Kennanova geopolitička promišljanja, kao što je vidljivo, bila su na jasnome tragu geopolitičkih postavki britanskoga geopolitičara Halforda Johna Mackindera o sukobu „kopnenjaka" i „pomoraca", pri čemu je najmoćnije središte kopnene moći (tzv. stožer) – unutrašnjost Euroazije. Velika europska nizina prema Mackinderu pogodna je za kretanje na zapad, što rezultira opasnošću od ruskoga prodora u Europu.

14 Kissinger, *Svjetski*, 245–246.

15 „Telegram, George Kennan to George Marshall [‚Long Telegram']", *Harry S. Truman Presidential Library and Museum*, https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/pdf/6-6.pdf, pristupljeno 1. ožujka 2019.

16 Emil Vladušić, *Drugi hladni* rat, Naklada Bošković (2016), 59–60.

Istoka i Zapada gledali kao na sukob između dviju suprotnih koncepcija svjetskoga poretka. 'Tradicionalni i instinktivni ruski osjećaji nesigurnosti' stopili su se s revolucionarnom doktrinom globalnoga dosega. Kremlj će sve aspekte međunarodnih odnosa tumačiti u odnosu prema sovjetskoj doktrini o borbi za ostvarivanje prednosti između onoga što je Staljin nazivao 'dvama centrima svjetske važnosti', kapitalizma i komunizma, čije je globalno nadmetanje bilo neizbježno te je moglo završiti sa samo jednim pobjednikom. Sovjeti su smatrali da je ta bitka neizbježna pa su ju takvom i učinili."[17]

Kennanove prognoze pokazale su se vrlo preciznima. SSSR je kasnije stekao moć uglavnom na područjima uz njegove granice, a to su bile istočna Europa, Srednji istok, sjeveroistočna Azija, dok su Sjedinjene Države mrežama vojnih baza bile prisutne u nizu strateških mjesta diljem svijeta.

Hladni rat, koji je podrazumijevao utrku SAD-a i Sovjetskoga Saveza u gospodarstvu, naoružanju i tehnologijama, potpuno je definirao i kreirao međunarodne odnose u svijetu nakon Drugoga svjetskoga rata. Svijet je podijeljen na države koje su se opredijelile za kapitalizam i na države koje su prihvatile socijalizam, a žrtve takva rivaliteta često su bile zemlje tzv. Trećega svijeta u kojima se događala borba za interesna područja.[18] Hladni je rat uključivao „mnogo više od američko-sovjetskih odnosa; primjerice: političko i gospodarsko nadmetanje među najrazvijenijim kapitalističkim državama, ideološke sukobe unutar i između država te političke, društvene i gospodarske promjene u Trećem svijetu."[19] „Kada se vjera u Marxa i Engelsa i Lenjina na kraju Drugog svjetskog rata spojila sa strahom od vojne moći i teritorijalnog širenja Sovjetskog Saveza" – ističe Painter – „započeo je sukob u kojem se vodeći protagonisti jedino nisu izravno susreli na bojnom polju. Sve ostalo – ratovi preko posrednika u trećim zemljama, uplitanje u unutarnje odnose slabijih i manjih, trka u naoružavanju, dugogodišnje odvajanje svijeta u blokove, ideologizacija i politizacija sporta, kulture, nauke, manipulacija medijima, ekonomski eksperimenti, zabrana religije ili njena uporaba kao ideološkog oružja – bili su uobičajena područja sukobljavanja."[20]

17 Kissinger, *Svjetski*, 246.

18 Opš. u: Odd Arne Westad, *Globalni hladni rat: velike sile i treći svijet*, Golden marketing – tehnička knjiga (2008).

19 David Painter, *Hladni rat: povijest međunarodnih odnosa*, Srednja Europa (2002), 12.

20 Painter, *Hladni*, 5.

Glasnost i perestrojka u SSSR-u, pad Berlinskoga zida 1989., tzv. „Sinatrina doktrina“ Mihaila Gorbačova (prema pjesmi Franka Sinatre *My way*: SSSR je pod Gorbačovom dopustio susjednim državama da krenu svojim putem, što je bilo suprotno dotadašnjoj „Brežnjevljevoj doktrini“ ograničenoga suvereniteta), raspad SSSR-a, Jugoslavije i Čehoslovačke, revolucije 1989. i pad komunističkih sustava u drugim državama srednjoistočne Europe…[21] Svi su ovi procesi označili kraj hladnoga rata iz kojega je kao pobjednik izišla Amerika.

3. Putinov govor u M*ü*nchenu – nagovještaj „novoga hladnoga rata“?

Nema nikakve sumnje da je raspad SSSR-a i slom komunizma značio veliku ideološku i geopolitičku pobjedu Sjedinjenih Američkih Država. Raspad SSSR-a ruski će predsjednik Vladimir Putin kasnije označiti kao „najveću geopolitičku katastrofu 20. stoljeća.“[22] S ruskoga stajališta ona je to i bila: nakon razdoblja bipolarnosti raspadom SSSR-a ušli smo u razdoblje unipolarnosti s Amerikom kao „jedinom supersilom“ (Bush Stariji).

Geopolitičko stanje unipolarnosti, unutar kojega je Washington težio „dominaciji punoga spektra“ na političkom, ekonomskom, vojnom i informacijskom planu, tj. hegemonistička koncepcija međunarodnih odnosa, najsnažniju je rusku osudu doživjelo na spomenutoj sigurnosnoj konferenciji u M*ü*nchenu. Nakon što je čvrsto zavladao Rusijom i pokrenuo procese ponovnoga jačanja ruske vojne i gospodarske moći, Putin se 2007. osjetio dovoljno snažnim da baci rukavicu u lice SAD-u. U govoru u M*ü*nchenu govorio je o američkoj viziji „jednopolarnoga“ svijeta s „jednim središnjim autoritetom, jednom središnjom silom i jednim središtem za donošenje odluka“. Taj svijet Putin je nazvao „svijetom u kojemu postoji samo jedan gospodar, jedan vladar. Na kraju krajeva, takav je svijet poguban ne samo za one koji su unutar toga sustava, nego i za vlastodršca, jer ga se uništava iznutra!“[23]

---

21 *Povijest 18 – Poslijeratno doba (1945. – 1985.)*., Biblioteka Jutarnjeg lista (2008), 638–647.

22 „Putin, before vote, says he'd reverse Soviet collapse if he could: agencies“, *https://www.reuters.com/article/us-russia-election-putin/putin-before-vote-says-hed-reverse-soviet-collapse-if-he-could-agencies-idUSKCN1GE2TF*, pristupljeno 15. veljače 2019.

23 William Engdahl, *Stoljeće rata 2. Tajni geopolitički plan američke vlade*, Detecta (2008), 21.

Putin je dodao: „Danas smo svjedoci jedne gotovo neobuzdane agresivne sile, vojne sile u međunarodnim odnosima, sile koja svijet gura u provaliju trajnih sukoba. Posljedica toga jest da nemamo dovoljno snage pronaći razumna rješenja za bilo koji od tih problema. Nemogućim također postaje i postizanje bilo kakva političkoga dogovora.“[24]

Putin je spomenuo i omalovažavanje međunarodnoga prava: „Svjedoci smo sve većega omalovažavanja međunarodnoga prava. Neovisne zakonske norme zapravo se sve više približavaju zakonodavnome sustavu jedne države. Kada kažem jedne države, pritom naravno mislim prije svega na Sjedinjene Američke Države, koje su svoju državnu granicu prešle u svakom pogledu. To je očito u ekonomskoj politici, u političkim pitanjima i u politici kulture i obrazovanja koju nameće ostalim narodima. Ali kome se to sviđa? Tko je time zadovoljan?“[25]

„Vladar Kremlja“ govorio je i o destabilizirajućem učinku „svemirskoga naoružanja“ – „nemoguće je sankcionirati pojavu novoga, destabilizirajućega visokotehnološkoga oružja (…) novo razdoblje sukoba, posebice u svemiru. Rat zvijezda više nije fantazija nego stvarnost. (…) Prema mišljenju Rusije, militarizacija svemira mogla bi imati nepredvidljive posljedice po međunarodnu zajednicu i izazvati ništa manje nego početak nuklearnoga doba.“[26]

Govoreći o oružanim sustavima, spomenuo je i postavljanje proturaketnih sustava u Poljskoj i Češkoj: „Planovi za širenje nekih elemenata sustava proturaketne obrane u Europi mogu nas samo uznemiriti. Kome je potreban sljedeći korak onoga što će u ovome slučaju biti neizbježna utrka u naoružanju?“[27]

Nakon Putinova m*in*henskoga govora prvi put od raspada SSSR-a zapadni mediji progovorili su o novome hladnom ratu između SAD-a (Zapada) i Rusije[28], a o tome će posebno biti govora nakon rusko-gruzijskog rata 2008. Kasniji geopolitički procesi bit će još snažnije obilježeni

24 Isto.

25 Engdahl, *Stoljeće,* 21–22.

26 Engdahl, *Stoljeće,* 22.

27 Isto.

28 O novome hladnom ratu tada su se pojavile i prve akademske publikacije. Primjerice, Richard Sakwa objavio je rad pod naslovom „New Cold War or ‚twenty years‘ crisis? Russia and international politics“. (Richard Sakwa, „New Cold War or ‚twenty years‘ crisis? Russia and international politics“, *International affairs*, Blackwell Publishing Ltd/The Royal Institute of International Affairs (2008), str. 241–267).

neohladnoratovskom retorikom i politikom koja će svoju kulminaciju doživjeti nakon ruske okupacije Krima, akta koji predstavlja flagrantno kršenje međunarodnoga prava iza kojega stoji jasan ruski strateški interes kontrole Crnoga mora, i sankcija Zapada koje su uslijedile.

Intenzitet sukoba Zapada i Rusije od okupacije Krima 2014. do danas toliko je snažan da bez ikakve dvojbe možemo govoriti o nekome obliku novoga hladnoga rata.[29] Taj rat vodi se na diplomatskoj i medijsko-propagandnoj razini, a uključuje i novu utrku u naoružavanju i rat za energente.

4. Diplomatski rat SAD-a i Rusije – paradigma slučaja Skripal

Nakon ruske okupacije Krima, južne regije Ukrajine, međunarodna je zajednica 2014. osudila taj akt, a Ruskoj su Federaciji uvedene sankcije koje su obuhvatile veliki broj visokih ruskih političkih dužnosnika i vlasnika kapitala. Od tada novi hladni rat Zapada i Rusije dobiva snažniji intenzitet i zamah.

Novu eskalaciju neohladnoratovskih sukoba donio je slučaj trovanja bivšega ruskoga i britanskoga špijuna Sergeja Skripala koji je s kćerkom Julijom otrovan smrtonosnim nervnim agensom. Oboje su preživjeli, no ovo je trovanje izazvalo diplomatski rat Rusije i Velike Britanije. Britanci su tvrdili da su Skripala otrovali Rusi, dok su oni takve optužbe oštro odbacivali. Putin je optužbe za trovanje nazvao „proturuskom kampanjom."[30]

Sukob je doveo do protjerivanja 150 ruskih diplomata iz više od dvadeset zemalja. Jedan od britanskih najviše rangiranih špijuna, Andrew Parker, šef MI5, optužio je Rusiju za kazneno djelo i za „bezočno laganje" te ju je upozorio kako riskira da postane još izoliranija.[31] Kao recipročnu

29 Paul J. Sanders ističe da su rusko-američki odnosi nakon svrgavanja Janukoviča u Ukrajini i okupacije Krima gori nego što su bili odnosi između SAD-a i Sovjetskoga Saveza od 1986. nakon što su Ronald Reagan i Mihail Gorbačov uveli praksu, opreznu, ali konstruktivnu, suradnje koja se poboljšavala za vrijeme Reaganova mandata, kao i mandata George H. W. Busha (Paul J. Sanders, „Toward a New Cold War", u *Costs of a New Cold War*, Center for the national interest (2014), 1).

30 „Skripal Saga Is Part of Anti-Russia Defamation Campaign – Political Commentator", *Sputnik*, *https://sputniknews.com/analysis/201809131067987952-uk-russia-skripal-incident-anti-russia-defamation-campaign/*, pristupljeno 20. veljače 2019.

31 „Director General Andrew Parker Speech to BfV Symposium", *Security service MI5*, *https://www.mi5.gov.uk/news/director-general-andrew-parker-speech-to-bfv-sym-*

mjeru, Rusija je protjerala ukupno 59 diplomata iz 23 države. Moskva je objavila da time odgovara po njezinu mišljenju na neutemeljene zahtjeve desetcima ruskih diplomata da napuste većinom zapadne države koje su se pridružile Londonu i Washingtonu u izolaciji Moskve zbog trovanja Skripala. Dan ranije Moskva je naredila protjerivanje 60 američkih diplomata i zatvaranje američkoga konzulata u Sankt Petersburgu.[32]

Nakon protjerivanja ruskih diplomata britanski BBC objavio je članak u kojemu je zaključio da se radi o najvećem protjerivanju diplomata još od vremena vrhunca hladnoga rata i neprijateljskih odnosa sa Sovjetskim Savezom. „Najnovije protjerivanje ruskih diplomata nedvojbeno podsjeća na hladni rat. Tako su na primjer 1986. SAD i SSSR nekoliko tjedana naizmjence protjerivali jedni drugima diplomate. Predsjednik SAD-a Ronald Reagan protjerao je 80 sovjetskih diplomata, od kojih je petero bilo osumnjičeno za špijuniranje."[33]

Protjerivanje diplomata izazvalo je vrlo oštre izjave ruskog ministra vanjskih poslova Sergeja Lavrova. Na konferenciji za novinare, nakon susreta s ministrom vanjskih poslova Bangladeša, Lavrov je istaknuo da se mnogo govori o hladnom ratu i o tome da je situacija gora nego što je bila u vrijeme klasičnoga hladnoga rata, zato što su tada postojala neka pravila i poštivala se pristojnost. „Sada su naši zapadni partneri – mislim prije svega na Veliku Britaniju, Sjedinjene Američke Države i nekoliko zemalja koje ih slijepo prate – odbacili svaku pristojnost i pribjegavaju otvorenim lažima i potpunim dezinformacijama" – izjavio je Lavrov. Šef ruske diplomacije dodao je da je Rusija više od svih zainteresirana za otkrivanje istine u slučaju Skripal i da s tim trovanjem nema veze. „Kada nema činjenica… oni se počinju iskaljivati na diplomatima, koji po definiciji trebaju održavati odnose, rješavaju teške situacije, tražiti neke načine za prevladavanje poteškoća, oni sada smanjuju mogućnosti za takav dijalog protjerivanjem diplomata pod izmišljenim izgovorima", zaključio je Lavrov na spomenutoj konferenciji.[34]

posium, pristupljeno 20. veljače 2019.

32 „Spy poisoning: Russia expels 60 US diplomats in tit-for-tat measure", *BBC*, *https://www.bbc.com/news/world-europe-43590933*, pristupljeno 20. veljače 2019.

33 Isto.

34 „Lavrov: hladni rat je i imao neka pravila, a ovaj sada...", *Sputnik, https://rs.sputniknews.com/rusija/201804021115123115-lavrov-skripalj-sad-lazi/*, pristupljeno 20. veljače 2019.

U srpnju prošle godine, nekoliko mjeseci nakon „slučaja Skripal“, u Helsinkiju su se na prvome bilateralnome susretu susreli Putin i Trump.[35] Sastanak u Helsinkiju ocijenjen je kao početak nove faze u bilateralnim pregovorima, no nije – premda su neki analitičari govorili o „otkazu novoga hladnoga rata“ – postignut niti jedan dogovor koji bi značio realno poboljšanje u međusobnim odnosima. Stajališta oko Krima, Sjevernoga toka 2, sporazuma s Iranom, Assadove vlade/situacije u Siriji, Ukrajine, sankcija Rusiji ili pak ostalih spornih pitanja, ostala su nepromijenjena.

U ožujku 2019. Steve Bannon, bivši savjetnik Donalda Trumpa, i skupina političkih savjetnika te bivših službenika američke administracije obnovili su rad Vijeća za suvremene ugroze. Riječ je o američkoj organizaciji iz doba hladnoga rata čija je zadaća bila „pomoći SAD-u suprotstavljanju izazovima terorizma, kao i ideologijama koje ga stimuliraju.“ Pretpostavlja se da će obnovljeno Vijeće primaran fokus staviti na Rusiju i Kinu.[36]

5. Medijsko-propagandni rat Zapada i Rusije

Novi hladni rat Zapada i Rusije, kao i onaj okončan početkom devedesetih godina 20. stoljeća, odvija se i na medijsko-propagandnom planu. Dok Zapad koristi narativ o „malignome ruskom utjecaju“[37], Rusi zapadne zemlje, kako je navedeno, optužuju za „antirusku paranoju“.[38] Rusiju se optužuje za vođenje tzv. hibridnoga rata koji se definira kao „korištenje propagande, dezinformacija, hakerskih napada i informacijskog ratovanja da bi se ostvarili neki politički, ekonomski i drugi ciljevi“.[39] Dio

35 Jennie Neufeld, „Read the full transcript of the Helsinki press conference“, *Vox*, *https://www.vox.com/2018/7/16/17576956/transcript-putin-trump-russia-helsinki-press-conference*, pristupljeno 20. veljače 2019.

36 Zoran Meter, „Steve Bannon obnavlja rad hladnoratovskog vijeća. Glavni cilj – Kina“, *Geopolitika.News*, https://www.geopolitika.news/analize/zoran-meter-steve-bannon-obnavlja-rad-hladnoratovskog-vijeca-glavni-cilj-kina/, pristupljeno 27. ožujka 2019.

37 Connor O‘Brien, „FBI director: Russia still running ‘malign influence operations’ against US“, *Politico*, *https://www.politico.eu/article/fbi-director-chris-wray-russia-still-running-malign-influence-operations-against-us/*, pristupljeno 20. veljače 2019.

38 „Western Anti-Russia Paranoia Reaches Fever-Pitch“, *Strategic culture foundation*, *https://www.strategic-culture.org/news/2019/02/01/western-anti-russia-paranoia-reaches-fever-pitch.html*, pristupljeno 20. veljače 2019.

39 Otvoreno: Vodi li se hibridni rat u Hrvatskoj?“, *HRT, https://vijesti.hrt.hr/417366/otvoreno-sto-je-hibridni-rat-i-vodi-li-se-on-i-u-hrvatskoj*, pristupljeno

toga rata su tzv. lažne vijesti (*fake news*), tj. korištenje dezinformacija, obmana, poluinformacija i laži. Od metoda hibridnoga djelovanja na Balkanu navodi se rusko ismijavanje NATO-a. Rusiju se optužuje da je razvila medijsku mrežu posvuda, pa tako i po Balkanu, gdje postoji portal *Sputnik* koji se financira izravno iz Rusije, a cilj im je plasirati poluinformacije i laži.[40] Uz *Sputnik* tu je i *Russia Today*. Ova dva medija koriste se kao glavne poluge meke medijske moći ruske države. Prema pisanju ruskoga dnevnog lista *Izvestija,* SAD će tijekom 2019. stvoriti svoj „globalni sustav za pariranje ruskom informativnom utjecaju". Navodno se planira formiranje cijele mreže nacionalnih centara za digitalna istraživanja po cijelom svijetu i da u suradnju s njima uključi „lokalne medije i nevladine organizacije".[41]

Europski parlament u studenom 2016. izglasao je rezoluciju u kojoj se otvoreno optužuje Rusiju i Putina za financiranje stranaka i drugih organizacija unutar EU-a koje su protueuropski nadahnute. „Ruska vlada upotrebljava široku lepezu instrumenata, kao što su TV *Russia Today* na više jezika, pseudonovinska agencija *Sputnik*, društvene mreže..., kako bi se podijelilo Europu i umanjilo demokratske vrijednosti", stoji u rezoluciji Europarlamenta.[42] Rusija izdvaja znatna sredstva, izravno iz državne blagajne ili preko tvrtki i organizacija pod kontrolom Kremlja, a sve za razbijanje Europske unije i njezina saveza sa SAD-om, a propagandistička operacija Moskve ne odnosi se samo na medije, već i na stranke u Italiji, Francuskoj, Belgiji, Mađarskoj, V. Britaniji..., dodaje se u rezoluciji.[43] Putin je rezoluciju komentirao ovim riječima: „Svjedoci smo političke degradacije demokracije u zapadnim zemljama."[44] Inače,

20. veljače 2019.

40 Isto.

41 „SAD formiraju medijsku mrežu za rat protiv Rusije, jedan centar u Crnoj Gori", *Fakti*, http://fakti.org/media-menju/sad-formiraju-mrezu-centara-za-demonitzovanje-rusije-jedan-ce-se-pojaviti-u-crnoj-gori, pristupljeno 5. ožujka 2019.

42 Gabriel Samuels, „EU approves resolution to fight back against Russian ‚propaganda warfare'", *Independant*, *https://www.independent.co.uk/news/world/europe/eu-approves-resolution-to-fight-back-against-russian-propaganda-warfare-a7436036.html*, pristupljeno 20. veljače 2019.

43 „‚Friends of Russia' in EP: Resolution on Russian propaganda reveals Kremlin supporters", *Unian Information Agency, https://www.unian.info/world/1651486-friends-of-russia-in-ep-resolution-on-russian-propaganda-reveals-kremlin-supporters-infographics.html*, pristupljeno 20. veljače 2019.

44 „‚Degradation of democracy': Putin responds to EU Parliament resolution on Russian media 'propaganda'", *https://www.youtube.com/watch?v=GyBGbHdayjc*,

s Rusijom i Putinom ponajviše se povezuje mađarskoga premijera Viktora Orbána, talijanskoga vicepremijera Mattea Salvinija i francusku oporbenu političarku Marine Le Pen. Njih se uz Putina označava kao glavne zagovornike „i-liberalne demokracije". Kritičari ističu da Rusija financira pojedine euroskeptične stranke u Europi s ciljem dezintegracije Europske unije.[45]

Dio medijsko-propagandnoga rata su i međusobne prozivke za to tko je kriv za pokretanje novoga hladnoga rata. Zanimljivo je tako da je posljednji lider Sovjetskoga Saveza Mihail Gorbačov početkom 2015., govoreći o ukrajinskoj krizi, izjavio da je između Rusa i Amerikanaca objavljen „hladni rat" koji bi „mogao prerasti i u oružani konflikt". „Stalno slušamo o sankcijama Amerike i EU protiv. Jesu li oni izgubili glavu? Amerika se izgubila u dubinama džungle i vuče nas za sobom", rekao je Gorbačov. Sovjetski čelnik koji je okončao hladni rat dodao je da SAD Rusiju uvlači u hladni rat, otvoreno pokušavajući slijediti „svoju genijalnu ideju da uvijek moraju trijumfirati". „Hladni rat je već objavljen. I potom? Ne mogu sa sigurnošću tvrditi da se hladni rat ne će pretvoriti u pravi rat. Bojim se da oni žele riskirati", kazao je u intervjuu ruskoj agenciji *Interfax*.[46]

Na sigurnosnoj konferenciji u M*ü*nchenu 2016. ruski premijer Dmitrij Medvedev upozorio je na novi hladni rat Rusije i Zapada. Rekao je da velike jedinstvene Europe nema, naša gospodarstva rastu jako sporo, jačaju sukobi oko Europe, pred migracijskim smo kolapsom, odnosi Unije i Rusije su narušeni, u Ukrajini grmi građanski rat, a balkanske države još su nemirne i terorizam jača. Naglasio je da se samo kontinuiranom suradnjom Rusije i SAD-a može normalizirati stanje u Siriji te je dodao da je „NATO i dalje neprijateljski raspoložen prema Rusiji". „Snažnijim riječima: skliznuli smo u razdoblje hladnoga rata", upozorio je Medvedev. Na istoj Konferenciji glavni tajnik NATO-a Jens Stoltenberg izjavio je da NATO ne želi sukob i hladni rat, ali da je rusko ponašanje u Ukrajini izazvalo NATO-ovu reakciju, ne kako bi se vodio rat, nego kako bi

YouTube, pristupljeno 20. veljače 2019.

45 Samuel Charap, Jeremy Charipo, „Consequences of a New Cold War", *Survival*, br. 57 (2), International Institute for Strategic Studies (2015.), str. 42.

46 „Gorbačov: Novi hladni rat već počeo", *SEEbiz, http://www.seebiz.eu/gorbacov-novi-hladni-rat-vec-poceo/ar-104104/*, pristupljeno 20. veljače 2019.

ga se spriječilo. Dodao je da Rusija želi zastrašiti susjede i potkopati povjerenje u Europi.[47]

Kao nova domena ratovanja posljednjih se godina sve više ističe i *cyber* prostor unutar kojeg Sjedinjene Američke Države kao glavne protivnike svojih interesa pronalaze Rusiju i Kinu.[48]

6. Nova utrka u naoružanju?

Nova utrka u naoružanju između SAD-a i Rusije čini jednu od fundamentalnih okosnica novoga hladnog rata. Kontroverzni američki publicist i geopolitičar William Engdahl, kojega se na Zapadu percipira kao proruski orijentiranog autora, ističe da je posthladnoratovska američka utrka u naoružanju započela 2002. unilateralnim povlačenjem SAD-a iz sporazuma o ograničenju protubalističkih sustava (ABM, 1972.), nakon čega je, prema Engdahlu, uslijedila kampanja uvlačenja zemalja istočne Europe u NATO, sponzoriranje državnoga udara i građanskoga rata u Ukrajini i razmještanje raketnih obrambenih sustava u Poljskoj, Rumunjskoj, Južnoj Koreji i Japanu.[49] Povlačenjem SAD-a iz ABM iskazano je „američko nastojanje da ide u unilateralnu vojnu utakmicu koju niti Rusija, a ni bilo koja zemlja ne može pratiti".[50]

Kada je 1998. američki Senat glasao o prihvatu prve poslijehladnoratovske runde proširenja NATO-a prema istoku – što je bilo protivno obećanju NATO-a danog Gorbačovu da se Savez ne će širiti istočno i obuhvatiti teritorije bivših članica Varšavskoga ugovora, ako Rusija prihvati ostanak ujedinjene Njemačke u NATO-u[51] – zanimljivo je da se je upravo George Kennan, tvorac američke hladnoratovske strategije „obuzdavanja" SSSR-a, u *New York Timesu* usprotivio takvoj politici. Kenan je tada upozorio: „*Mislim da je to početak novoga hladnoga rata.*

47 „Konferencija u Münchenu: Medvedev - ‚Hladni rat Rusije i Zapada'", *HRT*, *https://vijesti.hrt.hr/321941/konferencija-u-munchenu-poziv-na-suradnju-i-dijalog,* pristupljeno 20. veljače 2019.

48 Božo Kovačević, *Cyber war* – američka izlika za novi hladni rat?", *Polemos*, br. 16, Hrvatsko sociološko društvo i Naklada Jesenski i Turk i Institut za društvena istraživanja u Zagrebu (2013), 91–110.

49 William Engdahl, „Putin Is Not Rattling Nuclear Sabers – It's Real", *New Eastern Outlook, https://journal-neo.org/2018/03/06/putin-is-not-rattling-nuclear-sabers-it-s-real/*, pristupljeno 20. veljače 2019.

50 Jadranka Polović, „Geopolitika novoga hladnog rata", *7 Dnevno*, *http://7dnevno.hr/geopolitika/dr-sc-jadranka-polovic-geopolitika-novog-hladnog-rata-1/*, pristupljeno 20. veljače 2019.

51 Emil Vidušić, *Hladni rat – vruće cijevi*, Naklada Bošković (2013), 445.

Mislim da će Rusi postupno veoma neprijateljski reagirati i da će to utjecati na njihovu politiku. Mislim da je to tragična pogrješka. Nije bilo apsolutno nikakvog razloga za to. Nitko nije prijetio nikome. Zbog ovoga proširenja američki bi se oci osnivači prevrnuli u grobu… Pogotovo su me uznemirile tvrdnje o Rusiji kao zemlji koja jedva čeka da napadne zapadnu Europu. Zar ti ljudi ne razumiju? Naši hladnoratovski sporovi bili su sa sovjetskim komunističkim režimom. Sada okrećemo leđa istim ljudima koji su izveli najveću revoluciju bez krvi u povijesti da bi uklonili taj sovjetski režim. A ruska demokracija je isto toliko napredna, ako ne i naprednija, od one u zemljama za koje smo se upravo obvezali da ćemo ih štititi od Rusije."[52]

Tijekom predizborne kampanje za predsjedničke izbore u ožujku 2018. godine Vladimir Putin predstavio je nove ruske strateške oružane sustave. Održana je videoprezentacija probe lansiranja – kako su je nazvali – najmoćnije hipersonične rakete na svijetu *Sarmat* koja će uskoro zamijeniti rakete *Vojvoda* koje zapadnjaci nazivaju *sotona*. Na prezentaciji je rečeno da nova raketa nema ograničenja i da može pogoditi bilo koji cilj na zemlji. Riječ je o sustavu koji može izvršiti napad preko Sjevernoga i Južnoga pola, što u prijevodu znači da može ugroziti i teritorij SAD-a koji je iz smjera Južnoga pola potpuno nezaštićen. Putin je istaknuo da novo oružje ne će moći zaustaviti ni američki proturaketni sustavi u Europi i Aziji. Dodao je da Rusija ima još dva oružja koja mogu nositi nuklearni teret – zračni i podvodni projektil. Ustvrdio je kako je Rusija reagirala nakon što je niz godina tražila od SAD-a da ne odustane od sporazuma kojim se ograničava proizvodnja i uporaba balističkih projektila. „Sad ćete nas slušati", kazao je na kraju svojega govora.[53]
U listopadu prošle godine američki predsjednik Donald Trump najavio je američko povlačenje iz ugovora o nuklearnom naoružanju srednjega dometa (Sporazum o eliminaciji nuklearnih raketa kratkoga i srednjega dometa [*Intermediate-range Nuclear Forces Treaty* – INF]) koji su 1987. potpisali Mihail Gorbačov i Ronald Reagan. Ovaj ugovor podrazumijeva eliminaciju svih nuklearnih i konvencionalnih raketa dometa od 500 do

52 Thomas L. Friedman, „Foreign Affairs; Now a Word From X", *The New York Times*, *https://www.nytimes.com/1998/05/02/opinion/foreign-affairs-now-a-word-from-x.html*, pristupljeno 20. veljače 2019.

53 „Pogledajte novo Putinovo nuklearno oružje, za koje kaže da je nepobjedivo: ‚Sad ćete nas slušati...'", *Dnevnik*, *https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/pogledajte-novo-putinovo-nuklearno-oruzje-za-koje-kaze-da-je-nepobjedivo-sad-cete-nas-slusati---508475.html*, pristupljeno 20. veljače 2019.

1000 kilometara, i od 1000 do 5500 km, kao i uređaja za njihovo lansiranje. „Rusija je prekršila sporazum. Krši ga već godinama i ne znam zašto predsjednik Obama nije pregovarao ili se povukao. Nećemo im dopustiti da krše nuklearni sporazum i proizvode oružje. Mi smo ti koji smo ostali u sporazumu i poštovali ga. Morat ćemo proizvoditi to oružje, osim ako nam Rusija i Kina kažu da one to ne će činiti", rekao je Trump. Iz Moskve su poručili da će američko povlačenje iz ugovora učiniti svijet opasnijim. Ruski ministar vanjskih poslova Sergej Lavrov izjavio je da svaka akcija ima svoju reakciju i da toga Amerika mora biti svjesna: „Mi imamo svoju odgovornost prema globalnoj stabilnosti i nadamo se da Amerikanci znaju da se to isto očekuje i od njih", rekao je.[54]

Nakon američkoga povlačenja iz INF-a 2. veljače ove godine (uz mogućnost da se unutar sljedeće pola godine postigne novi dogovor), iz Sporazuma se povukla i Rusija. Nakon ovih poteza postavlja se pitanje što će sada biti i sa Sporazumom Start 3 (*Sporazum o mjerama za daljnje smanjenje i ograničenje strateškog ofenzivnog naoružanja*) koji je stupio na snagu 2011., a predviđa smanjenje strateškoga ofenzivnoga naoružanja. Start 3 važan je jer ograničava konkurenciju između SAD-a i Rusije i čini je ipak koliko toliko transparentnom i predvidljivom. Riječ je o jedinom instrumentu uzajamne kontrole između SAD-a i Rusije kad su u pitanju strateški ofenzivni sustavi. Ukidanje zabrane raketa srednjega dometa i Europu čini potencijalnom metom. Naime, izlazak iz sporazuma SAD-u omogućuje da u Europi rasporedi ofenzivne sustave, a nema nikakve sumnje da bi to izazvalo i oštru reakciju Moskve.

Ruska državna televizija 25. veljače objavila je popis američkih vojnih postrojenja koje će Moskva ciljati u slučaju nuklearnoga napada i navela kako će ih nadzvučna raketa koju Rusija razvija moći pogoditi za manje od pet minuta.[55] Glavni tajnik NATO-a Jens Stoltenberg, međutim, izjavio je da NATO ne namjerava rasporediti nove nuklearne rakete kopnenoga baziranja u Europi.[56]

54 „Počinje li novi hladni rat?", *HRT*, *https://vijesti.hrt.hr/468460/pocinje-li-novi-hladni-rat,* pristupljeno 20. veljače 2019.

55 Andrewe Osborn, „After Putin's warning, Russian TV lists nuclear targets in U.S.", *Reuters*, *https://www.reuters.com/article/us-usa-nuclear-russia/after-putins-warning-russian-tv-lists-nuclear-targets-in-u-s-idUSKCN1QE1DM*, pristupljeno 26. veljače 2019.

56 „NATO poziva Rusiju da ispuni obveze iz sporazuma INF", *Aljazeera Balkans*, *http://balkans.aljazeera.net/vijesti/nato-poziva-rusiju-da-ispuni-obaveze-iz-sporazuma-inf*, pristupljeno 5. ožujka 2019.

Američka administracija smatra da novi ruski projektil Novator 9M729, koji je NATO savezu poznatiji pod imenom SSC-8, svojom veličinom i dometom krši odredbe INF sporazuma. Ako se Moskva ogluši na američko šestomjesečno upozorenje (koje kreće od 2. veljače) i nastavi razvijati nuklearno oružje, ugovor će se proglasiti „u potpunosti mrtvim".[57]

Kako bilo, iz SAD-a najavljuju da će u kolovozu testirati sustav lansiranja krstarećih raketa sa zemlje dometa oko 1000 km[58], a slične najave još ranije imamo i iz Rusije u vidu dogradnje „male rakete" iz operativno-taktičkoga kompleksa *Iskander-M*[59], što se može protumačiti kao početak nove utrke u naoružanju. Ta će utrka, nema nikakve sumnje, obuhvaćati i nove hipersonične sustave koje razvijaju SAD, Rusija i Kina.[60]

S jedne strane, prijepori oko naoružanja SAD-a i Rusije klasičan su primjer „sigurnosne dileme", tj. stanja u kojemu se svako povećanje sigurnosti jedne države, nabavkom novoga oružja, tumači kao izlika za drugu stranu kako bi povećala svoja izdvajanja za obranu (interesi vojno-industrijskoga kompleksa). S druge strane, retorika koja se glede nuklearnoga naoružanja koristi u neohladnoratovskim nadmetanjima, ponekad izaziva bojazan od povratka na političko-sigurnosnu situaciju iz vremena kubanske raketne krize kad je postojala ozbiljna mogućnost nuklearnoga rata dvije supersile, SAD-a i Sovjetskoga Saveza.

Pojedini analitičari u prijeporima oko INF Sporazuma vide interes SAD-a, ali i Rusije da u sporazume o nuklearnom naoružanju bude uključena i Kina. Američki državnik tajnik Mike Pompeo izjavio je da

57 Tea Trubić, „SAD izlazi iz još jednog nuklearnog sporazuma, Rusija odgovorila istom mjerom", *Euractiv*, *https://euractiv.jutarnji.hr/PiD/sigurnost/sad-izlazi-iz-jos-jednog-nuklearnog-sporazuma-europa-opet-na-udaru-ruskih-projektila/8333810/*, pristupljeno 20. veljače 2019.

58 Robert Burns, „Pentagon plans tests of long-banned types of missiles", *Military Times*, *https://www.militarytimes.com/news/pentagon-congress/2019/03/13/pentagon-plans-tests-of-long-banned-types-of-missiles/*, pristupljeno 16. ožujka 2019.

59 Nikolaj Litovkin, „Kakve će se rakete pojaviti u ruskoj vojsci nakon povlačenja SAD-a iz Sporazuma o nuklearnom oružju?", *Russia Beyond*, *https://hr.rbth.com/science/83019-rakete-ruska-vojska-nuklearno-naoruzanje*, pristupljeno 16. ožujka 2019.

60 Amanda Macias, „Russia and China are 'aggressively developing' hypersonic weapons – here's what they are and why the US can't defend against them", *CNBC*, *https://www.cnbc.com/2018/03/21/hypersonic-weapons-what-they-are-and-why-us-cant-defend-against-them.html*, pristupljeno 1. ožujka 2019.

bi se Kina trebala priključiti START-u, za čije se pregovaranje s Rusijom SAD priprema.[61]

7. Plinski rat SAD-a i Rusije

Povratak Rusije kao velesile na međunarodnu scenu ova euroazijska kopnena sila dobrim dijelom može zahvaliti svojim energetskim potencijalima koje je Putin sustavno koristio kao instrument povratka ruske moći, čemu je pogodovala povećana potrošnja energenata na svjetskoj razini. Još 2005. Putin je na neki način implicirao energetski potencijal Rusije kao sredstvo njezine vanjske politike kad je izjavio da je njegova država lider na svjetskome energetskom tržištu.

Oko 40 posto plina EU uvozi iz Rusije, što je dovelo da izgradnje tzv. Sjevernoga toka 1 (*Nord Stream*) kojim se prirodni plin iz ruskoga grada Vyborg preko baltičkoga podmorja transportira do njemačkoga grada Greifswalda. Dogovor o gradnji Sjevernoga toka 1 postignut je 2005., ali zbog protivljenja baltičkih zemalja i Poljske, kao i prigovora Švedske, Finske i Danske zbog mogućih ekoloških rizika, prva cijev plinovoda otvorena je tek 2011., a druga 2012. Tom prilikom tadašnji ruski predsjednik Dmitrij Medvedev izjavio je da je otvorena „nova stranica energetskoga partnerstva između Rusije i Njemačke", dok je njemačka kancelarka Angela Merkel ovaj plinovod – s kapacitetom od 55 milijardi kubičnih metara plina – nazvala „jednim od najvećih infrastrukturnih projekata našega vremena".[62]

U međuvremenu je zbog povećanja potrošnje došlo i do gradnje Sjevernoga toka 2 (najavljuje se i Sjeverni tok 3), s dodatnih 55 milijardi kubičnih metara plina, koji treba ići usporedno sa Sjevernim tokom 1. Gradnji Sjevernoga toka 2 protive se Poljska, Ukrajina i baltičke zemlje. Gradnji se snažno protive i Sjedinjene Američke Države, a Donald Trump je nedavno upozorio da bi mogao uvesti sankcije njemačkim kompanijama koje će nastaviti suradnju s Rusijom na izgradnji ovoga plinovoda.[63]

---

61 „Pompeo želi Kinu u sporazumu o nuklearnom naoružanju", *Aljazeera Balkans*, http://balkans.aljazeera.net/vijesti/pompeo-zeli-kinu-u-sporazumu-o-nuklearnom-naoruzanju, pristupljeno 11. travnja 2019.

62 „Otvoren plinovod Sjeverni tok", *HRT*, *https://vijesti.hrt.hr/137583/otvoren-plinovod-sjeverni-tok*, pristupljeno 20. veljače 2019.

63 „SAD prijeti sankcijama njemačkima kompanijama", *Energetika-net*, *http://www.energetika-net.com/vijesti/plin/sad-prijeti-sankcijama-njemackim-kompanijama-27920*, pristupljeno 20. veljače, 2019.

U Washingtonu se na ruske energente ne gleda samo kao na ekonomsku nego i kao na geopolitičko-sigurnosnu kategoriju. Sjedinjene Države smatraju da svojom energetskom politikom Rusija širi i svoj geopolitički utjecaj u Europi, a da će izgradnjom Sjevernoga toka 2 Njemačka (koja se posljednjih godina nastoji sve više distancirati od SAD-a i pretvoriti EU u instrument svoje političke i ekonomske moći) postati ekskluzivni distributer ruskoga plina za Europu. Sredinom ožujka 2019. Europski parlament izglasovao je neobvezujuću rezoluciju o zaustavljanju Sjevernoga toka 2.[64]

Amerika, međutim, ima i svoje ekonomske interese. Najveće zalihe konvencionalnoga prirodnoga plina, poznato je, postoje u Rusiji, Iranu i Kataru, no zalihe plina iz škriljavaca, koje su tehnički obnovljive, široko su rasprostranjene, a u velikoj količini imamo u SAD-u. Nakon godina znanstveno-istraživačkih napora u SAD-u je usavršena metoda tzv. hidrauličkoga fraktuiranja, što je dovelo do toga da je proizvodnja plina iz škriljavaca s 1 % u 2010. narasla na 23 % ukupne američke proizvodnje prirodnoga plina. Sjedinjene Američke Države pretekle su Rusiju i Saudijsku Arabiju po proizvodnji plina, ali ove države i dalje, naravno, imaju primat jer je SAD i najveći potrošač plina. No, s obzirom na to da SAD sada ima dovoljno plina ne samo za svoje potrebe nego i za izvoz, američki je cilj postojeće uvozne LNG terminale transformirati u izvozne te svoj ukapljeni plin prodavati drugim državama.[65]

Dio američke energetske politike je izgradnja LNG terminala u Poljskoj, ali i u Hrvatskoj na otoku Krku. Ukapljeni plin zasad je zbog cijene transporta skuplji od ruskoga plina koji se transportira preko cijevi, no istraživanja bi u budućnosti razliku u cijeni trebala učiniti osjetno manjom. Mogućnost kupnje američkoga ukapljenoga plina u skladu je s politikom EU-a o diverzifikaciji opskrbnih pravaca. A diverzifikacija i konkurencija mogle bi donijeti i manje cijene plina. Primjerice, kad je Litva izgradila LNG terminal, ruski je Gazprom praktički istoga trenutka

64 Dominik Istrate, „Nord Stream 2 must be stopped, EU parliament says“, *Emerging Europe*, *https://emerging-europe.com/news/nord-stream-2-must-be-stopped-eu-parliament-says/*, pristupljeno 15. ožujka 2019.

65 Davor Božinović, *Globalna sigurnost. Sigurnosni izazovi u 21. stoljeću*, Narodne novine (2016), 34–35.

snizio cijenu plina za Litvu za čak 20 posto.[66] Nakon početnih odbijanja, zanimanje za plin iz LNG-a na Krku izrazila je Mađarska.[67]

Krajem prosinca 2018. američki veleposlanik u Republici Hrvatskoj, Robert Kohorst, napisao je članak u kojemu se založio za izgradnju LNG terminala na Krku. Istodobno je pozvao Europu da treba reći „ne" projektu Sjeverni tok 2.[68] Na taj je članak reagirao ruski veleposlanik u Republici Hrvatskoj Anvar Azimov koji je istaknuo da Sjedinjene Države ne prezaju ni od čega kako bi natjerala Europu da gradi LNG terminale u cilju prodaje skupljega plina.[69]

Kao pravac diverzifikacije, koji bi trebao smanjiti ovisnost o ruskom plinu, navodi se i plin na području istočnoga Mediterana. Na ovome području pronađena su velika nalazišta prirodnoga plina, a 2017. čelnici Italije, Izraela, Grčke i Cipra dogovorili su realizaciju najdužega podvodnoga plinovoda kojim bi se plin iz istočnoga Mediterana dopremao do južne Europe.[70]

I Washington i Moskva odlično su svjesni znamenite Kissingerove rečenice o tome da kontrola energenata znači i kontrolu nad državama jer bez energenata ne može funkcionirati niti jedno gospodarstvo. A s obzirom na to da američka i ruska energetska politika, kako vidimo, imaju disparatne postavke, u godinama koje slijede nedvojbeno možemo očekivati nova geopolitička trvenja na planu energetike koja će svoj korijen imati u financijskim interesima SAD-a i Rusije. U tom smislu

66 Agnia Grigas, „Standing Up to Gazprom: What Ukraine Can Learn from Lithuania", *Atlantic Council*, *https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/standing-up-to-gazprom-what-ukraine-can-learn-from-lithuania?fbclid=IwAR2gArwqjj_gCySFqTadArKII2e0Un0UxBhkBNVOS5PoyhwUEcf9HdarIv8*, pristupljeno 22. veljače 2019.

67 „Mađari ipak zainteresirani za plin s hrvatskog LNG-a", *SEEbiz*, *http://www.seebiz.eu/madari-ipak-zainteresirani-za-plin-s-hrvatskog-lng-a/ar-190842/?fbclid=IwAR11vy-UX0MPlKvxeWJr-anzybJljsMNJXjdOKO3uI3e-X4clhSr-9loFVhM/*, pristupljeno 7. ožujka 2019.

68 W. Robert Kohorst, „Europa treba reći ‚ne' projektu Sjeverni tok2", *Večernji list*, *https://www.vecernji.hr/vijesti/europa-treba-reci-ne-projektu-sjeverni-tok-2-1290230*, pristupljeno 22. veljače 2019.

69 Anvar Azimov, „Skuplji američki plin platit će hrvatski građani", *Večernji list*, *https://www.vecernji.hr/vijesti/skuplji-americki-plin-platit-ce-hrvatski-gra-ani-1291142*, pristupljeno 22. veljače 2019.

70 „Dogovoren podmorski plinovod iz Izraela do Europe", *Energetika-net*, *http://www.energetika-net.com/vijesti/plin/dogovoren-podmorski-plinovod-iz-izraela-do-europe-24497*, pristupljeno 23. veljače, 2019.

bitno je napomenuti da se američko-ruska bitka za europsko plinsko tržište sve više širi i na područje LNG-a. Donedavno se radilo o zoni „isključivoga američkoga interesa", dok je sada i Rusija zainteresirana za izgradnju LNG projekata.[71]

Prema ocjenama kritičara američke intervencionističke politike, borba za naftu (iz koje se, dakako, dobivaju različiti derivati) glavna je „značajka drugoga hladnoga rata. Zato se oružani sukobi danas i vode u Libiji, Sudanu, Iraku i Siriji, zemljama nafte, a ne radi rušenja tamošnjih diktatora i uspostavljanja demokracije u tim državama. Golemi energetski izvori na Arktiku, u sjevernoj i istočnoj Africi, kavkaskom području, Perzijskom zaljevu, Južnokineskom moru, Tibetskoj visoravni i u nekim zemljama Južne Amerike glavna su poprišta sadašnjega sukoba interesa i zbog kontrole pomorskih komunikacija u Indijskom oceanu te u Južnokineskom moru i zbog mogućih ratova između velesila."[72]

8. Proxy ratovi novoga hladnog rata

Kao i „stari", i „novi" hladni rat SAD-a i Rusije reflektira se i na druge države u svijetu čiji su teritoriji strateški i gospodarski važni za ove dvije velesile. Riječ je o tzv. posredničkim ratovima (engl. *proxy war*) u kojemu prekooceanska i kopnena sila koriste treće države kako bi ostvarile vlastite interese.

Za primjer možemo uzeti Ukrajinu u kojoj je do previranja došlo 2014. nakon tzv. majdanskoga prevrata u kojemu je detroniziran dotadašnji proruski ukrajinski predsjednik Viktor Janukovi ć.[73] Ukrajina je, kao što ističe prof. dr. sc. Mirko Bilandžić, „dio velike strateške igre Zapada i Ruske Federacije. Ona je naprosto žrtva te igre, igre u kojoj supermoćni ne žele kompromis. To je igra u kojoj jedan gubi, a drugi dobiva. Zapad i Ruska Federacija žele Ukrajinu naprosto u orbiti vlastitih strateških interesa. Druge opcije zasad nisu ozbiljno operacionalizirane".[74]

71 Zoran Meter, „Američko-ruska energetska bitka s plinovoda se prebacuje i na LNG plin", *Geopolitika news*, *https://www.geopolitika.news/analize/zoran-meter-americko-ruska-energetska-bitka-s-plinovoda-se-prebacuje-i-na-lng-plin/*, pristupljeno 27. veljače 2019.

72 Vladušić, *Drugi*, 404–405.

73 Dakako, povratak Rusije na globalnu scenu rezultirao je interesom za jačanjem njihova utjecaja i u drugim državama bivšega Sovjetskog Saveza, što je, među ostalim, dovelo do formiranje Euroazijske ekonomske zajednice.

74 „Mirko Bilandžić: Ukrajina je žrtva u velikoj igri Zapada i Rusije!", *Magazin Glasa Slavonije*, *http://www.glas-slavonije.hr/234740/11/Mirko-Bilandzic-Ukrajina-*

Druga država u kojoj se sukobljavaju interesi SAD-a i Rusije je Sirija u kojoj se vodi građanski rat od proljeća 2011. Uz SAD i Rusiju u ovaj su rat uključene i okolne regionalne sile Iran, Saudijska Arabija i Turska. Prema Vedranu Obućini, u Siriji se vodi glavna bitka „o tome kakav će biti međunarodni poredak. Hoće li biti unipolarni u kojem SAD drži i dalje najveću tehnološku i diplomatsku silu u svijetu ili će svijet biti multipolarni, uz Rusiju, Kinu pa i neke druge sile".[75] Sirija je, ističe Muftić, „civilizacijski epicentar svijeta", a svako „podrhtavanje u epicentru se kao potres osjeća diljem planeta. Reći da se u Siriji vodi Treći svjetski rat nipošto nije pretjerivanje – sve regionalne i svjetske sile uključene su u sirijski rat, neposredno ili posredno, mnogo više nego što je bio slučaj s hladnoratovskim *proxy*-ratovima. Rat će uskoro ući u svoju devetu godinu, a 'sirijski čvor' postaje sve zapetljaniji."[76]

Recentna događanja u Venezueli također ukazuju na suprotne poglede SAD-a i Rusije na stanje u ovoj južnoameričkoj državi. Sukladno Monroevoj doktrini[77], SAD na Venezuelu gleda kao na svoje „dvorište", dok Ruska Federacija ima svoje ekonomske interese s obzirom na to da je ruska kompanija Rosneft uložila velika sredstava u naftna polja Venezuele. Ukupna vrijednost ruskih ulaganja u Venezuelu iznosi 15 milijardi dolara, a kineskih čak 50 milijardi[78], tako da su Rusija i Kina očekivano uložile veto na nacrt rezolucije SAD-a u kojemu se poziva na

je-zrtva-u-velikoj-igri-Zapada-i-Rusije, pristupljeno 23. veljače 2019.

75 Zdenko Duka, „Važnije nego se na prvu misli: u Siriji se vodi glavna bitka za liderstvo u svijetu", *Novi list*, *http://www.novilist.hr/Vijesti/Svijet/VAZNIJE-NEGO-SE-NA-PRVU-MISLI-U-Siriji-se-vodi-glavna-bitka-za-liderstvo-u-svijetu*, pristupljeno 24. veljače 2019.

76 Davor Dijanović, „Razgovor s E. Muftićem: Reći da se u Siriji vodi Treći svjetski rat nipošto nije pretjerivanje", *Portal Hrvatskoga kulturnog vijeća*, *https://www.hkv.hr/razgovori/30969-razgovor-s-e-mufticem-reci-da-se-u-siriji-vodi-treci-svjetski-rat-niposto-nije-pretjerivanje.html*, pristupljeno 1. ožujka 2019.

77 Monroeova doktrina termin je za dva ključna principa vanjske politike SAD-a koje je u svojoj poruci Kongresu 2. prosinca 1823. formulirao tadašnji predsjednik SAD-a, James Monroe. Prema toj doktrini „SAD ne će trpjeti punu slobodu djelovanja neameričkih država na američkom kontinentu, a same sebi nameću isto ograničenje slobode u svojoj politici na evropskom kontinentu." (Vladimir Ibler, *Rječnik međunarodnog javnog prava*, Informator (1987), 177.

78 Karlo Vajdić, „Rusi i Kinezi utukli su previše novca u Venezuelu da bi se olako odrekli Madura, a on je Amerikancima trn u oku", *Tportal*, *https://www.tportal.hr/biznis/clanak/rusi-i-kinezi-utukli-su-previse-novca-u-venezuelu-da-bi-se-olako-odrekli-madura-a-on-je-amerikancima-trn-u-oku-foto-20190128*, pristupljeno 24. veljače 2019.

„slobodne, poštene i vjerodostojne" predsjedničke izbore u Venezueli te na „slobodnu dopremu humanitarne pomoći" toj zemlji.[79] Za Moskvu i Peking ovom se rezolucijom želi postići smjena režima.

U izvještaju minhenske sigurnosne konferencije za 2019. godinu pod nazivom „Velika slagalica: Tko će skupiti dijelove?" ističe se da se negativan razvoj situacije na tzv. Zapadnom Balkanu intenzivira dok drugi akteri povećavaju svoj utjecaj, a među njima se posebno ističu Kina i Rusija. Rusija je, navodi se, „tradicionalni igrač" u regiji, a sada Balkan promatra kao ključni dio nove „velike igre" koja može pomoći u ometanju i slabljenju EU-a. Moskva, ističe se, poduzima mjere za destabilizaciju Zapadnog Balkana, uključujući aktivne napore za poticanje etničkoga konflikta i izazivanje frustracije kod EU mjerama antizapadne propagande.[80]

Prema zapovjedniku NATO snaga u Europi, američkom generalu Curtisu Scaparrotiju, sigurnosno stanje na Balkanu je „vrlo krhko", zahvaljujući „malignom" utjecaju Rusije. Rusija u regiji pothranjuje one ideje koje nemaju perspektivu, kočeći Balkan na putu prema euroatlantskim integracijama.[81]

Borba za utjecaj SAD-a i Rusije vodi se i u Hrvatskoj. Dr. Theodor Karasik u članku za *Euronews* objavio je članak pod naslovom „Uđe li Hrvatska u eurozonu, Rusija će dobiti najsnažnije oružje u Europi", u kojemu se navodi da u RH postoji „prijateljsko ozračje za Rusiju", pa su tako Rusi preuzeli Agrokor, a Prvo plinarsko društvo (PPD) potpisalo je desetogodišnji ugovor s ruskim Gazpromom o isporuci prirodnog plina, što ju je udaljilo od energetske alternative preko LNG-a na Krku.[82]

79 David Wainer, „Russia, China Veto UN Resolution Seeking Venezuela Elections", *Bloomberg*, *https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-02-28/russia-china-veto-un-resolution-seeking-venezuela-elections*, pristupljeno 1. ožujka 2019.

80 „The Great Puzzle: Who Will Pick Up the Pieces?, *Munich Security Conference*, *https://www.securityconference.de/en/publications/munich-security-report/munich-security-report-2019/*, pristupljeno 1. ožujka 2019.

81 Irina Meter, „Američki general: „maligan" utjecaj Rusije na Balkanu i lažne nade za Srbiju", *Geopolitika news*, *https://www.geopolitika.news/vijesti/americki-general-maligan-utjecaj-rusije-na-balkanu-i-lazne-nade-za-srbiju/?fbclid=IwAR0bMH3H-83X-aaq75cbCVTDN98j7qSUbP7XUB8ObAJ0PtmbWcOBJEHcM4M*, pristupljeno 8. ožujka 2019.

82 Theodore Karasik, „If Croatia joins the Eurozone, it would give Russia its greatest weapon in Europe", *Euronews*, *https://www.euronews.com/2019/01/22/if-croatia-joins-the-eurozone-it-would-give-russia-its-greatest-weapon-in-europe-view*, pristupljeno 26. veljače 2019.

Različiti interesi SAD-a i Rusije oko naftne kompanije INA-e prošle su se godine odrazili u javnim prepucavanjima Roberta Kohorsta i Anvara Azimova, američkoga i ruskoga veleposlanika u Republici Hrvatskoj[83], a kraj prošle godine obilježili su, kako smo istaknuli, slični tonovi kad je u pitanju kupovanje američkoga i ruskoga plina.

9. Differentia specifica novoga hladnoga rata

„Potencijalno najopasniji scenarij predstavljala bi velika koalicija Kine, Rusije i možda Irana, u formi 'antihegemonskoga' savezništva koje ne bi nastalo na temelju zajedničke ideologije, već na temelju sukladnih nezadovoljstava. Ovakav bi savez snagom i veličinom podsjećao na nekadašnji kinesko-sovjetski blok, s time da bi ovaj put Kina vjerojatno bila predvodnik, a Rusija bi slijedila" – napisao je 1997. Zbigniew Brzezinski, uz Kissingera najveći američki geopolitičar druge polovice 20. stoljeća.[84]

Brzezinskova geostrateška predviđanja pokazala su se točnima. Dvadeset godina nakon izdavanja knjige „Velika šahovska ploča", u prosincu 2017., nova strategija nacionalne sigurnosti SAD-a američkoga predsjednika Donalda Trumpa, u skladu s postulatima „principijelnoga realizma", kao najveću sigurnosnu ugrozu SAD-a predstavlja Rusiju i Kinu, kao „revizionističke sile" koje su nezadovoljne sadašnjim poretkom i teže njegovoj promjeni. Te dvije države, kako se navodi u dokumentu, žele promjenu svijeta na način neposredno protivan američkim vrijednostima i interesima. Uz Rusiju i Kinu kao najveće prijetnje SAD-u navode se Iran i Sjeverna Koreja.[85]

SAD se u međuvremenu povukao iz nuklearnoga sporazuma s Iranom koji je sklopljen 2015.[86], što je dovelo do ponovnoga američkoga uvođenja sankcija Iranu i novoga zaoštravanja odnosa Washingtona i Teherana. Kad su u pitanju odnosi sa Sjevernom Korejom, došlo je do

83 „Azimov: Amerika se miješa u unutarnje poslove Hrvatske", *Glas Slavonije, http://www.glas-slavonije.hr/356002/1/Azimov-Amerika-se-mijesa-u-unutarnje-poslove-Hrvatske*, pristupljeno 27. veljače 2019.

84 Zbigniew Brzezinski, *Velika šahovska ploča. Američki primat i njegovi geostrateški imperativi*, Interland Varaždin (2000), 49–50.

85 „National Security Strategy of the United States of America", *https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905-2.pdf*, pristupljeno 28. veljače 2019.

86 Mark Landler, „Trump Abandons Iran Nuclear Deal He Long Scorned", *The New York Times*, *https://www.nytimes.com/2018/05/08/world/middleeast/trump-iran-nuclear-deal.html*, pristupljeno 28. veljače 2019.

određene relaksacije nakon povijesnoga susreta američkoga predsjednika Donalda Trumpa i sjevernokorejskoga čelnika Kim Jong-una u lipnju 2018. u Singapuru kada je dogovorena denuklearizacija Korejskoga poluotoka.[87] Drugi susret održan je krajem veljače 2019. u Vijetnamu. Iako na susretu nije postignut dogovor koji bi konkretizirao denuklearizaciju s jedne strane i ukidanje sankcija Sjevernoj Koreji s druge strane, istaknuto je da će se napori u tom smjeru nastaviti.[88]

Najveći suparnik Sjedinjenih Država na vojnome planu trenutno je nedvojbeno Rusija[89], no opći je stav gotovo svih stručnjaka i analitičara da će 21. st. biti obilježeno borbom za dominaciju SAD-a i Kine[90], trenutno vodeće svjetske sile i sile u usponu.[91] Kineska inicijativa „Pojas i put" (*Belt and Road*) nastoji uspostaviti gustu infrastrukturnu mrežu od istočne Azije preko Afrike do zapadne Europe kako bi potaknula trgovinsku i investicijsku integraciju država te se pozicionirala kao proizvodno i inovacijsko središte koje diktira pravila za sve koji mu gravitiraju.[92] Mnogi u Sjedinjenim Državama na inicijativu „Pojas i put", kao projekciju kineske ekonomske i političke moći, gledaju kao na geopolitičku zavjeru.[93] U okviru te inicijative je i inicijativa *Made in China 2025* kojoj je cilj pretvoriti Kinu u predvodnika visokih tehnologija i

87 Jennifer Williams, „Read: full text of Trump-Kim agreement", *Vox*, *https://www.vox.com/2018/6/12/17452532/trump-kim-document-agreement-full-text-denuclearization-read*, pristupljeno 28. veljače 2019.

88 „AP Photos: Trump-Kim Summit Ends Without Deal", *The New York Times, https://www.nytimes.com/aponline/2019/02/28/world/asia/ap-trump-kim-summit-photo-gallery.html*, pristupljeno 1. ožujka 2019.

89 „The most powerful militaries on earth ranked from 20 to 1", *thejournal.ie*, *https://www.thejournal.ie/miltaries-worldwide-ranked-2368509-Oct2015/*, pristupljeno 1. ožujka 2019.

90 Dario Kuntić, „Uspon Kine i sigurnost azijsko-pacifičke regije", *Forum za sigurnosne studije*, br. 2, Fakultet političkih znanosti – Centar za međunarodne i sigurnosne studije (2018), 69.

91 U kontekstu suparništva SAD-a i Kine sve se češće govori o „Tukididovoj zamci". Taj je pojam popularizirao harvardski profesor Graham Allison kako bi eksplicirao vjerojatni sukob sile u usponu s trenutno dominantnom silom. Ovaj se pojam isprva javlja u Tukididovu djelu „Peloponeski ratovi" gdje stoji: „Uspon Atene i strah od toga inspirirali su Spartu da rat učini neizbježnim".

92 Kuntić, „Uspon", 73.

93 Isto.

visokotehnoloških proizvoda[94], pa ne čudi stoga što su o okviru trgovinskoga „rata" koji se od 2018. vodi između SAD-a i Kine posebno na udaru proizvodi iz programa *Made in China 2025*.[95] U trenutku pisanja ovoga rada čini se da su SAD i Kina pred potpisivanjem trgovinskoga sporazuma, no, neovisno o tome, dugoročno će Kina nesumnjivo predstavljati najvažnijega američkoga konkurenta za globalnu dominaciju. To potvrđuje činjenica da je još Obamina administracija napravila strateški zaokret prema azijsko-pacifičkoj regiji, regiji najvećega gospodarskoga rasta, nazvan „*Pivot*" *to Assia*.[96]

Robert D. Kaplan smatra da će američko vojno nadmetanje s Kinom definirati 21. st., a Kina će biti opasniji protivnik nego što je to Rusija ikada bila. Kineski je cilj istjerati američke pomorske i zrakoplovne snage iz Zapadnog Pacifika (Južno i Istočno kinesko more), dok je američki cilj ostati na tom području. Kinezi, ističe Kaplan, gledaju na Južno kinesko more na način na koji su američki stratezi promatrali Karibe tijekom 19. st. i početkom 20. st.: kao na vodenu ekstenziju svoje kontinentalne, kopnene mase, čija bi kontrola omogućila slanje mornaričkih snaga u šire područje Pacifika i Indijskog oceana, uz istovremeno smekšavanje Tajvana.[97]

Differentia specifica novoga hladnoga rata, dakle, postojanje je trećega globalnoga aktera uz SAD i Rusiju, a to je Narodna Republika Kina s kojom je SAD također u nekoj vrsti neohladnoratovskoga nadmetanja. Pored Kine, tu je i niz regionalnih sila u usponu kao što su Indija, Pakistan, Japan, Iran, Turska, Brazil, Južnoafrička Republika itd., no niti jedna od ovih država, uključujući i Indiju (koju neki analitičari vide kao državu koja ima pretpostavke za globalno projiciranje moći) zasad nema status globalne sile.

Ono što posebno zabrinjava Sjedinjene Države činjenica je sve bližih odnosa Rusije i Kine. Ove su dvije države proteklih godina zaključile niz sporazuma o suradnji u područjima energetike, poljoprivrede,

94 Scott Kennedy, „Made in China 2025", *Centar for strategic and international studies, https://www.csis.org/analysis/made-china-2025*, pristupljeno 1. ožujka 2019.

95 *https://ustr.gov/sites/default/files/301/2018-0026%20China%20FRN%207-10-2018_0.pdf*, pristupljeno 1. ožujka 2019.

96 Goran Mišković, „Nova američka velika strategija – Pivot to Asia?", *Međunarodne studije*, br. 3, Centar za međunarodne studije i Visoka škola međunarodnih odnosa i diplomacije Dag Hammarskjöld (2015), 29–43.

97 Robert D. Kaplan, „A New Cold War Has Begun", *Foreign Policy*, *https://foreignpolicy.com/2019/01/07/a-new-cold-war-has-begun/*, pristupljeno 1. ožujka 2019.

svemirskoga programa i vojne industrije. Rusija ima energente i jaku vojnu industriju, dok Kina nudi kapital i visokotehnološke IT brendove. Intenzitet suradnje Moskve i Pekinga odavno je prešao mjeru prisilne suradnje (nekadašnji animoziteti) i danas se već može govoriti, kao što apostrofira Graham Allison, o strateškom savezu u nastajanju.[98]

Streloviti uspon Kina može zahvaliti prije svega prihvaćanju tržišnih principa i američkoj pomoći nakon odvajanja od SSSR-a 1978. U pripremama za odvajanje Kine od Rusije sudjelovao je Henry Kissinger koji je 1971. kao državni tajnik SAD-a uspostavio diplomatske kontakte s Kinom u cilju izolacije SSSR-a. U medijima se prošle godine pojavila vijest da je Kissinger američkom predsjedniku Trumpu predložio inverziranje manevra iz 1971.: sklapanje saveza s Rusijom u cilju ograničavanja Kine, no ta je vijest službeno demantirana.[99]

Na tragu ideje o novome razdvajanju Kine i Rusije bivši je savjetnik Richarda Nixona, Geralda Forda i Ronalda Reagana utjecajni politički komentator Patrich Buchanan. U članku pod naslovom „Može li Amerika voditi dva hladna rata odjednom?" on piše: „Desetljećima smo financirali izgradnju komunističke Kine koja ima ambiciju da nas izbaci iz istočne Azije i zapadnog Pacifika, ostvari dominaciju nad državama koje smatramo prijateljskima i s kojima smo u savezničkim odnosima još od Drugoga svjetskoga rata, i da nas smijeni s mjesta vodeće svjetske sile. Ako nas je, dakle, povezivanje s Kinom stavilo u situaciju da se danas suočavamo sa zemljom koja ima deset puta brojniju populaciju od ruske i ekonomiju gotovo deset puta veću od ruske, što bi trebalo učiniti? Jesmo li u stanju i bi li trebalo pokretati hladni rat s Rusijom i Kinom, vodeći se Kenanovom politikom obuzdavanja i prijeteći ratom ako bilo koja od njih (ili obje) prijeđe američke crvene linije? Bi li trebalo smanjiti naše ugovorne obveze i ukinuti američke ratne garancije sve dok se one ne poklope s vitalnim interesima SAD-a? Bi li, suočeni s dvije rivalske velike sile, trebalo učiniti ono što je Nixon uradio – da ih razdvojimo?"[100]

98 Graham Allison, „China and Russia: A Strategic Alliance in the Making", *The National Interest*, *https://nationalinterest.org/feature/china-and-russia-strategic-alliance-making-38727*, pristupljeno 1. ožujka 2019.

99 Robert Delaney, Shi Jiangtao, „Henry Kissinger didn't press Donald Trump to work with Russia to 'box in' China, institute says", *South Kina Morning Post*, *https://www.scmp.com/news/china/politics/article/2165108/henry-kissinger-didnt-press-donald-trump-work-russia-box-china*, pristupljeno 1. ožujka 2019.

100 Patrick J. Buchanan, „Can America Fight Two Cold Wars at Once?", *Patrick J. Buchanan – Official Website*, *https://buchanan.org/blog/can-america-fight-two-*

SAD i Rusija, međutim, vrlo teško mogu postati saveznici protiv Kine jer Rusiju i Kinu snažnije od ičega povezuje – riječima Brzezinskoga – „sukladno nezadovoljstvo" politikom SAD-a. Sankcije zapadnih država Rusiji ovu su euroazijsku silu još više gurnule prema suradnji s Kinom.

10. Novo obuzdavanje?

Politika obuzdavanja Sovjetskoga Saveza i ograničavanja komunističkoga utjecaja predstavljala je jednu od ključnih strateških odrednica američke vanjske politike tijekom hladnoga rata. U skladu s promijenjenom geopolitičkom paradigmom, na stranicama iznimno utjecajnog *Council on Foreign Relations* nedavno je objavljen vrlo zapaženi esej Michaela Mandelbauma pod naslovom „Novo obuzdavanje".[101] U članku se polazi od toga da su tijekom posljednjih nekoliko godina tri sile pokrenule aktivne korake u pravcu revizije sigurnosnih aranžmana u svojim regijama. Rusija je izvršila invaziju na Krim i druge dijelove Ukrajine i prikriveno pokušava destabilizirati europske demokracije. Kina je izgradila utvrđenja na umjetnim otocima u međunarodnim vodama, pokazuje otvorene pretenzije na prostranstvo Zapadnoga Pacifika i napravila je korake u pravcu ekonomskoga organiziranja Euroazije prema mjeri Pekinga. Islamska Republika Iran proširila je utjecaj na znatan dio Iraka, Libanona, Sirije i Jemena i pokušava se dokopati nuklearnoga oružja. Novi svijet, smatra Mandelbaum, treba novu američku vanjsku politiku, a nedavna prošlost može ponuditi određene smjernice za nju. Potrebna je ponovna primjena strategije obuzdavanja, ovoga puta prema Rusiji, Kini i Iranu jer ona nudi najbolje izglede da se obrane američki interesi.

Rusija, Kina i Iran kao revizionističke sile dovode u pitanje američke vrijednosti, ali – upozorava Mandelbaum – i američke interese. Žele oboriti političke, vojne i ekonomske aranžmane čije je uspostavljanje SAD davno pomogao i koje od tada podupire. Ako bi Rusija uspjela iznova uspostaviti kontrolu nad dijelovima bivšega Sovjetskoga Saveza, Kina preuzeti kontrolu nad pomorskom trgovinom u Zapadnom Pacifiku, a ako bi Iran uspostavio dominaciju nad rezervama nafte u Perzijskom zaljevu, Sjedinjene Države, njezini saveznici i globalni poredak koji podupiru pretrpjeli bi ozbiljan udarac.

cold-wars-at-once-130813, pristupljeno 1. ožujka 2019.

101 Thomas Graham ističe da je politika obuzdavanja Rusije praktično bila odlika već i Obamine administracije (Thomas Graham, „The Dangers of a New Containment Policy for Russia", u *Costs,* 26.).

Tijekom hladnoga rata Washington se sukobljavao s jednim moćnim oponentom – Sovjetskim Savezom, liderom međunarodnoga komunističkoga poretka. Sada se mora nositi s tri zasebna suparnika, od kojih je svaki uvelike neovisan o drugom. Rusija i Kina surađuju, ali se i natječu i dok i jedni i drugi imaju dobre odnose s Iranom, istodobno i jedni i drugi imaju veliku potencijalnu neposlušnu muslimansku populaciju, što im daje razlog za brigu o porastu moći i utjecaja Irana.

Mandelbaum današnju Rusiju smatra umanjenom verzijom SSSR-a, a Iran prema njegovoj ocjeni nema respektabilne moderne vojne snage koje bi mogle ugroziti američke interese. Najveći je suparnik Kina: ekonomski razvoj Kine mogao bi joj omogućiti dostizanje razine SAD-a u svim strateškim dimenzijama i pretvoriti ju u istinski ravnopravnog oponenta. No, ističe se, do sada je fokus Pekinga bio usmjeren na razvoj snaga kojima bi uklonio SAD iz Pacifika, a ne na globalno projiciranje svoje moći. Problem s Kinom je ekonomska zavisnost jer Kina iako je politički i vojni rival, istodobno je i ključni ekonomski partner. Sjedinjene Države ovise o kineskom financiranju njihova deficita, a Kina računa da će SAD kupovati njezine izvozne proizvode. Kineski vojni kolaps unaprijedio bi sigurnost Azije, ali bi – zaključuje Mandelbaum – izazvao ekonomsku katastrofu.

Staro je obuzdavanje bilo jednostavno, ali ne i lako. Novo će morati spojiti mnoštvo politika, međusobno pozorno koordiniranih po planiranju i egzekuciji, što će zahtijevati inovativnost i fleksibilnost SAD-a i njezinih saveznika.

Novo obuzdavanje kao i staro zahtijeva američku vojnu prisutnost u svijetu. U Europi kopnene trupe, u istočnoj Aziji snažne pomorske snage, a na Bliskom istoku pomorske i zračne snage. Uz to potrebno je i sklapanje širokih koalicija lokalnih snaga koje bi se suprotstavile svakom revizionističkom izazovu. Suradnja s drugim zemljama – piše Mandelbaum – američkoj vanjskoj politici pruža legitimitet koji bi joj inače nedostajao, pokazujući tako da Sjedinjene Države ne nastupaju radi sebe, već u cilju obrane općih principa međunarodnoga reda koje i mnogi drugi podupiru. U sklopu snažnih koalicija Sjedinjene Države mogu si dopustiti obuzdavanje svih triju sila istodobno, zaključuje Mandelbaum.[102]

U prijedlogu američkoga vojnoga proračuna za 2020., strateško suparništvo s Kinom i Rusijom naznačeno je kao prioritet. „Proračun

102 Michael Mandelbaum, „The New Containment. Handling Russia, China, and Iran", *Foreign Affairs*, *https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2019-02-12/new-containment*, pristupljeno 5. ožujka 2019.

učvršćuje spremnost i udarne mogućnosti Oružanih snaga, stavljajući prioritetnu pozornost na strateško suparništvo s Kinom i Rusijom", navodi se u dokumentu. Pored toga, predlaže se dodjela sredstava za sprječavanje Sjeverne Koreje i Irana i suprotstavljanje njima u regijama istočne Azije i Bliskog istoka. Predsjednik SAD-a Donald Trump u okviru predviđenoga vojnoga proračuna od Kongresa traži i 500 milijuna dolara za „borbu protiv malignoga utjecaja Rusije".[103]

Teško je prognozirati što će se dogoditi, ako se Sjedinjene Države istodobno upuste u obuzdavanje Rusije, Kine i Irana. Nuklearni potencijali SAD-a i Rusije u vremenu hladnoga rata na neki su način, zbog „ravnoteže straha", predstavljali ograničavajući i racionalizirajući faktor za potencijalni vojni sukob dviju supersila. U nuklearnom je ratu jasno da nema pobjednika[104] (niti danas, jer je teško stopostotno jamčiti da barem jedna nuklearna raketa ne će probiti proturaketni štit), a vodstva velikih sila nisu si dopustila ulazak ni u konvencionalni rat upravo zbog opasnosti da on preraste u nuklearni rat; ratovi su se vodili preko posrednika, u čemu su najveću cijenu plaćale manje države u zonama utjecaja velikih sila. „Mogućnost uzajamnoga uništenja učinila je ideju nuklearnoga rata nezamislivom, nakon čega su uslijedili pregovori oko kontrole nuklearnoga naoružanja i njegovoga ograničenja".[105]

Ono što prema Stephenu F. Cohenu novi hladni rat SAD-a i Rusije čini opasnijim od staroga činjenica je da se on ne vodi u udaljenoj Njemačkoj, nego na ruskim granicama, a prije svega u Ukrajini, i da bi epizode kao što je bio incident u studenom 2018. u Kerčkom prolazu mogle dovesti do otvorenoga rata Rusije i Zapada. Druga otegotna okolnost jest ta da su američki predsjednici tijekom četrdesetogodišnjega hladnoga rata bili u stanju pregovarati s ruskim kolegama, dok su danas ti pregovori na najvišoj razini bitno slabijega intenziteta.[106]

Glavni tajnik Ujedinjenih naroda (UN) Antonio Guterres u travnju 2018. upozorio je na opasnost od eskalacije sukoba u Siriji potvrdivši da se hladni rat vratio na velika vrata, ali drukčije. Mehanizmi i zaštitne

103 „A Budget for a Better America", *https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2019/03/budget-fy2020.pdf*, pristupljeno 11. ožujka 2019.

104 „Tko krene s napadom prvi, gine kao drugi", Radovan Vukadinović*, Amerika i Rusija*, Politička kultura (2008), 129.

105 Polović, „Geopolitika".

106 Stephen F. Cohen, „New Cold War Dangers", *The Nation*, *https://www.thenation.com/article/new-cold-war-dangers/*, pristupljeno 1. ožujka 2019.

mjere za ublažavanje rizika od eskalacije koji su postojali u prošlosti izgleda da više nisu prisutni".[107]

Prijepori pak oko Tajvana i Južnoga kineskoga mora[108] imaju potencijala za američko-kineski vojni sukob. Kineski predsjednik Xi Jinping početkom 2019. kineskoj je vojsci poručio da mora biti spremna za borbu i rat.[109]

11. Zaključak

Iako čelnici SAD-a i Rusije ne žele eksplicitno proglasiti novi hladni rat, neka vrsta toga rata nesumnjivo se vodi, o čemu se slažu stručnjaci za međunarodne odnose i sigurnost.U radu smo uvodno naveli osnovne značajke hladnoga rata čiji je početak kraja simbolično označavao pad Berlinskoga zida 1989. U nastavku smo se bavili današnjim sukobima SAD-a i Rusije i zaključili da narativ o „novom hladnom ratu" ima svoje utemeljenje u realitetu. Nema sumnje da je neohladnoratovskoj retorici pridonijelo širenje NATO saveza na istok, na što je pravodobno upozorio George Kennan, a simboličnim početkom novoga hladnoga rata uvjetno se može uzeti Putinov m*i*nhenski govor iz 2007.

Neohladnoratovska nadmetanja snažno su se intenzivirala nakon ruske okupacije Krima i uvođenja gospodarskih sankcija Rusiji. Nadmetanja se odvijaju na diplomatskome planu, za što je afera Skripalj najbolji primjer, s obzirom na to da smo u danima eskalacije te krize svjedočili najvećim protjerivanjima diplomata od vremena najužarenijih dijelova hladnoga rata. Nadmetanje je snažno i na medijsko-propagandnoj razini gdje s jedne strane imamo optužbe za „ruski maligni utjecaj", a s druge za „antirusku paranoju".

Utrka u naoružanju čini važan dio geopolitike i retorike novoga hladnoga rata. Putinovo predstavljanje novoga ruskoga hipersoničnoga

107 „Syria crisis has brought cold war back with a vengeance – UN", *The Guardian*, *https://www.theguardian.com/world/2018/apr/13/cold-war-un-secretary-general-antonio-guterres-syria-douma-gas-skripal-salisbury*, pristupljeno 1. ožujka 2019.

108 James Holmes smatra da Južnokinesko more, kao vruća točka u kojoj se nalazi ratno brodovlje obje sile, može predstavljati mjesto promjene smjera globalne moći (James Holmes, A Collision: Is This How a U.S.-China War in the South China Sea Starts?, *The National Interest*, https://nationalinterest.org/blog/buzz/collision-how-us-china-war-south-china-sea-starts-35347, pristupljeno 1. ožujka 2019.).

109 Mimi Lau, „Chinese President Xi Jinping gives army its first order of 2019: be ready for battle", *South China Morning Post*, *https://www.scmp.com/news/china/politics/article/2180772/chinese-president-xi-jinping-gives-army-its-first-order-2019*, pristupljeno 1. ožujka 2019.

sustava *Sarmat* izazvalo je, mogli bismo reći, i zabrinutost u određenim dijelovima američkoga vojno-industrijskoga kompleksa. Sjedinjene Američke Države početkom veljače o. g. povukle su se iz INF sporazuma, što navodi i Europu da temeljito preispita svoju sigurnosnu arhitekturu, budući da bi se sada i Stari Kontinent mogao naći na udaru ruskih ofenzivnih sustava.

Novi hladni rat odvija se i na planu energetike, a nakon što su se Sjedinjene Države iz zemlje koja uvozi energente pretvorile u zemlju koja ima dovoljno energenata za izvoz možemo očekivati još snažnija nadmetanja na ovom planu.

Futurologija je nezahvalna disciplina, tako da je teško predvidjeti što nam u američko-ruskim odnosima donosi budućnost. No, dvije su stvari sigurne: nakon intervencije u Siriji Rusija se nepobitno vratila na svjetsku geopolitičku scenu, a međunarodne odnose u svijetu u budućnosti ne će odlučujuće kreirati jedino Sjedinjene Države (koje će i dalje neupitno ostati dominantna sila) i Rusija, nego će nezaobilazan faktor na globalnoj razini postati i Kina koja se izdigla na američkoj pomoći, ali posljednjih godina gradi strateško partnerstvo s Rusijom, što je Zbigniew Brzezinski svojedobno označio kao „potencijalno najopasniji scenarij“ za SAD. Kako god, nadamo se da će u središtima svjetske moći prevladati razum i da će u godinama koje slijede doći do novoga detanta, odnosno da će umjesto polijetanja interkontinentalnih balističkih raketa zapuhati neki novi *Wind of Change*. Jer, novi hladni rat, sada s tri globalna aktera, ima i mnogo opasnije moguće destruktivne perspektive od staroga. To je nešto čega trebaju biti svjesni svi, pa i tvrdolinijaši kojih ne manjka na svim stranama.

The new Cold War between the United States of America and the Russian Federation

Abstract: This paper is concerned with the new Cold War between the United States of America and the Russian Federation. By a comparison with the period of the Cold War, we posit that currently we can speak of a non-cold war competition between the two great powers which is playing out in the diplomatic, media-propagandistic, military and energy spheres. A new confrontation assumes new proxy wars, with the *differentia specifica* of the new Cold War being the existence of a third global actor, the People's Republic of China, which has in recent years been building a strategic alliance with Russia. As with the Cold War that succeeded the Second World War, when the USA led a policy of containing the USSR, today we have emerging ideas of a triple containment of Russia, China and Iran.

Keywords: *the new Cold War, United States of America, Russian Federation, China*

Bibliografija

Božo Kovačević, „*Cyber war* – američka izlika za novi Hladni rat?“, *Polemos*, br. 16, Hrvatsko sociološko društvo i Naklada Jesenski i Turk i Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb (2013.)

Dario Kuntić, „Uspon Kine i sigurnost azijsko-pacifičke regije“, *Forum za sigurnosne studije*, br. 2, Fakultet političkih znanosti – Centar za međunarodne i sigurnosne studije, Zagreb (2018.)

David Painter, *Hladni rat: povijest međunarodnih odnosa*, Srednja Europa, Zagreb (2002.)

Davor Božinović, *Globalna sigurnost. Sigurnosni izazovi u 21. stoljeću*, Narodne novine, Zagreb (2016.)

Emil Vidušić, *Hladni rat – vruće cijevi*, Naklada Bošković, Split (2013.)

Emil Vladušić, *Drugi hladni* rat: [*veliko urušavanje* Euroazije, Afrike, Srednje i Južne Amerike], Naklada Bošković, Split (2016.)

Francis Fukuyama, *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb (1994.)

Geoffrey Best, *Churchill i rat*, Ljevak, Zagreb (2006.)

Goran Mišković, „Nova američka velika strategija – Pivot to Asia?“, *Međunarodne studije*, br. 3, Centar za međunarodne studije i Visoka

škola međunarodnih odnosa i diplomacije Dag Hammarskjöld, Zagreb (2015.)

Henry Kissinger, *Svjetski poredak,* Školska knjiga, Zagreb (2015.)

Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb (2002.)

Jugoslavenska enciklopedija, svezak 3, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb (1977.)

Odd Arne Westad, *Globalni hladni rat: velike sile i treći svijet*, Golden marketing – tehnička knjiga, Zagreb (2008.)

Paul J. Sanders, „Toward a New Cold War", u *Costs of a New Cold War*, Center for the national interest, Washington (2014.)*Povijest 18 – Poslijeratno doba (1945. – 1985.)*, Biblioteka Jutarnjeg lista, Zagreb (2008.)

Pravni leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb (2007.)
Radovan Vukadinović, *Međunarodni politički odnosi*, Politička kultura, Zagreb (2004.)

Radovan Vukadinović, *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka*, Agencija za komercijalnu djelatnost, Zagreb (2001.)

Radovan Vukadinović*, Amerika i Rusija*, Politička kultura, Zagreb (2008.)

Richard Sakwa, „New Cold War or 'twenty years' crisis? Russia and international politics", *International affairs*, Blackwell Publishing Ltd/The Royal Institute of International Affairs, London (2008.)

Samuel Charap, Jeremy Charipo, „Consequences of a New Cold War", *Survival*, br. 57 (2), International Institute for Strategic Studies, London (2015.).

Thomas Graham, „The Dangers of a New Containment Policy for Russia", u *Costs of a New Cold War*, Center for the national interest, Washington (2014.)Vladimir Ibler, *Međunarodni odnosi*, Naprijed, Zagreb (1971.)

Vladimir Ibler, *Rječnik međunarodnog javnog prava*, Informator, Zagreb (1987.)

William Engdahl, *Stoljeće rata 2. Tajni geopolitički plan američke vlade,* Detecta, Zagreb (2008.)

Zbigniew Brzezinski, *Velika šahovska ploča. Američki primat i njegovi geostrateški imperativi*, Interland, Varaždin (2000.)

RAZNO

PRIKAZ KNJIGE FELIKSA KONECZNYJA – „RAZNOLIKOST CIVILIZACIJA“

Autor: Marko Raič[1]

Znanstveno istraživanje geneze, razvitka i propasti pojedinih civilizacija te pokušaji njihove klasifikacije i sistematizacije bili su u fokusu politologa, povjesničara i sociologa XX. stoljeća. Uz najpoznatije poput „Propast zapada“ (pisano 1918. – 1922.) Oswalda Spenglera, „Studija povijesti“ (1934. – 1961. u 12 svezaka) Arnolda J. Toynbeeja te „Sukob civilizacija“ (1997.) Samuela P. Huntingtona kao vrlo sustavno, metodički razrađeno i samim time značajno valja uvrstiti i knjigu „Raznolikost civilizacija“, utjecajnoga poljskoga autora Feliksa Konecznog, utemeljitelja discipline znanosti o civilizacijama. Knjigu je s poljskoga na hrvatski preveo Antonio Akmadža, a nakladnik je Udruga Repressija. Službeno je predstavljena u velikoj dvorani Matice hrvatske u travnju ove godine.

Autor je na djelu radio od 1917. do 1934. godine, potaknut, kako sam kaže, poljskim odnosom prema Europi i vrijednosti vlastite civilizacije.

1 bacc. hist.,

Smatrao se ponosnim djetetom poljske kulture koja je dio latinske civilizacije. Većinu toga vremena proveo je u gradu Vilniusu. Razlog velikog nerazmjera između opsega djela i vremena njegova pisanja leži u tome što je autor prema vlastitom uvjerenju smatrao da povjesničar svoja istraživanja mora temeljiti na dužem razdoblju te što sustavnijem metodičkom pristupu. Onaj tko se ograničava na jedan odsječak i brza – izlaže se pogrješkama, smatra autor. Knjiga je na engleski jezik prevedena 1962. godine s uvodnom riječi prof. Antona Hilckmana i predgovorom Arnolda Josepha Toynbeea.

Felix Koneczny (1862. – 1949.) poljski je povjesničar i filozof. Diplomirao je na sveučilištu u Krakowu nakon čega je radio kao predavač u Poljskoj akademiji znanosti i umjetnosti, a kasnije u sveučilišnoj knjižnici u Krakowu. Doktorirao je 1920. te je nakon toga boravio u Vilniusu gdje je bio profesor na tamošnjem sveučilištu. Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata poginula su mu dvojica sinova. Bavio se poviješću civilizacija, filozofijom povijesti te filozofijom religije. Slovi za utemeljitelja komparativne znanosti o civilizacijama pri čemu mu pripada središnje mjesto u toj struci, a njegovim su se znanstvenim postignućima koristili spomenuti Huntington i Toynbee u svojim studijama o civilizacijama. Još neka od njegovih djela su: „Cywilizacja bizantyjska“, „Cywilizacja *żydowska“, „Rozwój moralności“, „Państwo w cywilizacji łacińskiej“, „Zasady prawa w cywilizacji łacińskiej“, „Dzieje Rosji“, „Prawa dziejowe (oraz dodatek) Bizantynizm niemiecki“, „Polskie Logos a Ethos“*… Opus njegova šezdesetogodišnjega znanstvenoga rada bi se prema njegovom izračunu mogao uklopiti u 26 tomova. Ukratko ga se može opisati kao svestranoga povjesničara i filozofa, poljskoga katoličkoga i nacionalnoga mislioca te sveučilišnoga profesora i humanista.

Podjela na civilizacije najopćenitija je podjela svijeta. One su struktura povijesti i sve ostale forme ljudske organizacije (poput kultura, institucija, nacija, socijalnih grupacija) proizlaze iz njih. Koneczny definira civilizacije kao modele ili načine ustroja kolektivnoga života na određenom prostoru. Dakle, društva koja u principu njeguju iste metode kolektivnoga života tvore jednu civilizaciju. Civilizacija je za njega kompleksna metoda. Ova kratka i jasna definicija zapravo je vrlo široka jer obuhvaća sve aspekte života jedne civilizacije. Obuhvaća ustroj pravnoga života, etike, morala, religije, obiteljskoga života te ekonomije. Po njemu, temeljna diferencijacijska odrednica raznolikosti civilizacija je pitanje prava, odnosno pravnoga ustroja. Koristi pojam „trostrukoga prava“ u koje ulazi obiteljsko, imovinsko i nasljedno pravo, a sve počinje

od obiteljskoga ustroja. Njezin ustroj u teoriji civilizacija ima temeljno mjesto te iz raznolikosti trostrukoga prava proizlazi raznolikost civilizacija. Iduća po važnosti odrednica za raznolikost civilizacija jest sustav vrijednosti koje Koneczny naziva „Quincunx". Taj pojam u sebi sadržava pet elemenata; zdravlje, materijalno blagostanje, dobro i istinu te estetiku. Zdravlje i blagostanje pripadaju materijalnom, a dobro i istina onom duhovnom, dok je estetika prisutna u obje sfere. Civilizacije moraju imati uravnotežen „Quincunx". Po njemu latinska (zapadna) civilizacija ima najharmoničniji odnos tih pet elemenata te je zbog toga superiorna. Veoma cijeni europsku renesansu koja je srednjovjekovnu kršćansku askezu oslobodila predrasude da se krepost može izraziti samo ružnim, mršavim i izgladnjelim tijelom. Za njega pretjerana popularizacija askeze postaje karikatura. „Od renesanse se kategorije morala i istine odijevaju u lijepo ruho" – piše Koneczny.

Teoriju životnoga ciklusa civilizacija Vica, Hegela i Spenglera, koje kao svako biće nastaju, razvijaju se, doživljavaju kulminaciju te na kraju umiru Koneczny odbacuje kao spekulativnu teoriju do koje je došlo nekom meditativnom metodom. Smatra da je biološki stav prema povijesti fundamentalna pogrješka znanstvenika jer civilizacije ne mogu umrijeti od starosti poput bića, one umiru ako se ne obnavljaju! Postavku da „civilizacije umiru kad ispune svoju zadaću" on vidi kao literarnu frazu koja lijepo zvuči, ali je znanstveno isprazna. Izražava čuđenje kako u njegovo vrijeme nije zapaženo da su tri najstarije civilizacije – židovska, brahmanska (hindu) i kineska – nadživjele mnoge te postoje i dan-danas.

Spengler pojmove „civilizacija" i „kultura" vidi kao usko povezane. One u principu označavaju stadije razvoja i propadanja. Kultura je vrijeme cvata i mladosti, a civilizacijom postaje kada je u klimaksu. Svaka, dakle, kultura po njemu ima svoju civilizaciju, a kada ispuni svoju „misiju" krene umirati. Slično mišljenje dijele Toynbee i Huntington. Koneczny odbacuje taj princip razlikovanja kulture i civilizacije te postavlja novu paradigmu i govori da su kulture zapravo dijelovi određene civilizacije, a obično se preklapaju s narodima neke civilizacije. Tako možemo govoriti o arapskoj civilizaciji i mauritanskoj kulturi, latinskoj civilizaciji i poljskoj kulturu, turanskoj civilizaciji i ojgurskoj kulturi itd…

Spengler razlikuje osam glavnih civilizacija; babilonsku, egipatsku, kinesku, indijsku, meksičku, klasičnu, arapsku te zapadnu ili europsku. Od njih su babilonska, egipatska i klasična izumrle. Toynbee ih razlikuje čak devetnaest, odnosno dvadeset osam, dok je Koneczny svijet podijelio

na sedam civilizacija. Četiri su antičke, a to su: brahmanska, kineska, turanska i židovska te tri srednjovjekovne: arapska, bizantska te latinska. Bavi se samo živim civilizacijama, a za latinsku kojoj sam pripada i smatra je najrazvijenijom tvrdi da je spoj katoličanstva i rimske civilizacije, odnosno da je latinska nastala pod utjecajem katoličanstva koji je od relikata Rimskoga Carstva stvorio vlastitu civilizaciju. Autor se po vlastitom priznanju nije bavio njihovim opisivanjem nego razlikama u želji da dokaže njihovu mnogostrukost te što je najvažnije – da ih sistematizira. Opis svake civilizacije posebno smatra i posebnim podvizima. Za života je sustavno u samostalnim studijama opisao samo židovsku i bizantsku civilizaciju.

Put prema civilizaciji počinje razvojem obiteljskih zajednica te oblikom bračnoga života; monogamnim, poligamnim te njihovim varijacijama. Obitelji koje se nisu razvile u rod izumrle su. Autor dvoji što je starije – obiteljsko ili imovinsko pravo. Imovina više obitelji koje čine rod skuplja se na jedno mjesto, ali ona nije zajedničko vlasništvo, ona je u početku vlasništvo despotskoga rodovskoga starješine, njegova imovina su i njegova žena te sinovi, dok su pod njegovom jurisdikcijom. Što se tiče žena u braku, endogamne supruge iz istoga roda smatrane su ravnopravnima s muževima. S egzogamijom, odnosno suprugama iz drugih rodova, stvar se mijenja. Za njih se njihovim očevima morao plaćati određeni miraz, budući da su tako „kupljene“ smatrale su se vlasništvom muža. Vrlo je zanimljivo pitanje civilizacijske podjele poslova između muškaraca i žena kojega se Koneczny dotiče. On smatra da je podjela poslova na teže i lakše, odnosno muške i ženske također meditativna izmišljotina. Od težine/lakoće posla, odnosno fizioloških karakteristika spolova bilo je odlučujuće nešto drugo, a to je blizina kućnog ognjišta. Žena, s obzirom na to da je odgovarala za odgoj potomstva te brinula za ognjište i pripremala jelo, obavljala je poslove u kući i oko nje, teže ili lakše, ugodne ili manje ugodne… Idući korak ka razvitku predstavlja tradicija. Ona je bila uvjet napretka jer bez nje znanje se ne može prenositi te bi svaka nova generacija umjesto da baštini praktično znanje one prethodne morala ponovno stjecati prethodno znanje koje je izgubljeno. Otkriće čamca, luka, tkalačkoga stana i ostalih ranih otkrića ponavljalo se mnogo puta u raznim dijelovima svijeta. Važna poluga tradicije bio je usavršen i tehnički kvalitetan jezik koji je raspolagao sa što više egzaktnih pojmova. Smatra da svi jezici nemaju mogućnost razvoja do visokoga civilizacijskoga stupnja. Indukcijom dolazi do zaključka da na nižim civilizacijskim razinama postoji mnogo jezika, poput primjerice mnoštva

plemenskih jezika afričkih naroda. Napretkom civilizacije smanjuje se broj jezika te se stvaraju nadplemenske organizacije, to jest narodi. „Tek nakon toga možemo govoriti i o većim zajednicama nego što su narodi. A ono što nije na mjestu kod rasa, to je potpuno na mjestu po pitanju jezika – postoji hijerarhija jezika s obzirom na stupanj njihovih razvojnih mogućnosti. Jezikoslovlje će jednom složiti tabelu ove hijerarhije, tabelu izoštrenijeg i tupljeg civilizacijskog oruđa“, piše Koneczny. Autor pokazuje veliko poznavanje svjetskih mikroregija te njihovih jezika i kulture. Za Europu također navodi da je u njoj propalo dosta jezika u korist onih jačih poput pruskoga, ostrogotskoga, vizigotskoga, langobardskoga, franačkoga itd.

S obzirom na rasnu razliku između civilizacija, Koneczny daje mnogo prostora tom pitanju. U njegovo je vrijeme prisutan skepticizam o pitanju rasa koje su danas gotovo i tabu-tema. Smatra da ona prije svega ima psihološku, a tek onda somatsku dimenziju. „Kada bi umjesto pojma ‘sociološka rasa’ ili ‘psihološka rasa’ upotrijebili riječ ‘civilizacija’, smisao se uopće ne bi promijenio“, smatra autor. Karakter i temperament međusobno su neovisni. Temperament potječe kako od somatskih tako i od psiholoških faktora, dok je karakter zasnovan isključivo na psihološkoj osnovi. Različiti karakteri mogu imati isti temperament, a jedan te isti karakter može se pojavljivati kod različitih temperamenata. Tim više pitanje temperamenta nema nikakve veze s civilizacijom. Dakle, razlika psihološkoga postojanja rasa vezana je uz karakter, ali i o poimanjima estetike, stavovima oko dobra i zla, korisnosti i štetnosti itd. Postavlja se dakle pitanje postoji li povezanost tih temeljnih psiholoških obilježja i rase, odnosno je li različitost mentaliteta posljedica rasne pripadnosti, pa samim time i izvor civilizacijske raznolikosti. Autorov odgovor je – ne! Slično mišljenje dijeli i Huntington, navodeći kako američki *crnci* pripadaju zapadnoj civilizaciji, za razliku od njihovih arfričkih rođaka. Na istom području mogu egzistirati razne civilizacije dok stanovništvo ostaje isto. Primjerice, sjeverna je Afrika nekoć pripadala rimskoj civilizaciji, a danas je tamo islamska civilizacija iako je stanovništvo više-manje rasno identično. Berberska plemena sjeverne Afrike koja su bila pripadnici rimske civilizacije postala su dijelom islamske civilizacije. U autorovoj rodnoj Poljskoj, koja je etnički vrlo homogena, egzistiraju čak četiri civilizacije; latinska, bizantska, turanska i židovska te dolazi do njihova sukobljavanja – tvrdi Koneczny. „Niti jedna civilizacija ne pripada određenoj rasi, kao što također nijedna rasa nije ograničena na samo jednu civilizaciju, a tim više na određenu njezinu razinu. Ne postoji

stalan i nužan odnos, koji se u svakoj rasi izražava drukčije, između rase i pet kategorija života Quincuxa. Afrički i američki crnac se na sasvim drukčiji način bore za opstanak unatoč identičnoj rasi. Tim više u duhovnim kategorijama! Proučavanje Aristotela prešlo je od potomaka Grka na Arape, a potom na latinske narode. A ne prodire li kršćanstvo do svih?" – pita se autor. Unatoč ovoj analogiji, za razliku od rase koja ne mora biti čista, odnosno za njega niti ne postoji čista rasa, civilizacija mora biti čista, inače propada! Sinteza je moguća jedino između kultura pojedine civilizacije, piše on te nastavlja: „Nema sinteza. Postoje samo otrovne mješavine. Cijela Europa trenutno boluje od miješanja civilizacija. To je uzrok svih 'kriza'. Naime, kako je moguće na dva ili tri načina (a u Poljskoj čak i četiri) gledati na dobro i zlo, lijepo i ružno, štetno i korisno, na odnos društva i države ili države i Crkve? Kako je moguće imati istodobno četverostruku etiku i pedagogiju?! Na taj se način može upasti jedino u acivilizacijsko stanje, što u sebi sadržava nesposobnost za kulturu čina. Slijedi vrtnja u krug povezana s međusobnim izjedanjem. To je slika današnje Europe!"

Još jedno od velikih pitanja u diferencijaciji civilizacija jest pitanje religije. Stvara li religija civilizaciju ili civilizacija stvara religiju? Autor smatra da ne postoji neko opće pravilo povezanosti religije i civilizacije, stoga se baca na istraživanje svake religije te njezina utjecaja na civilizaciju posebno. Religija stvara civilizaciju samo onda kada pod svoje sakralno pravo svodi pet kategorija života, kada odlučuje ne samo o moralu nego i o kategorijama zdravlja, borbe za opstanak, umjetnosti i znanosti. Civilizacije dijeli na sakralne, polusakralne i nesakralne. Sakralne su one kojima religija u bitnome određuje životnu svakodnevicu koja je zapisana u svetim knjigama. To je u prvom redu brahmanska civilizacija s mnoštvom odredbi koje ni hinduističke posvećene osobe ne znaju sve te nisu sigurne jesu li i same u vjerskom prekršaju ili ne. Polusakralne su one čijim pripadnicima vjera u nekim stvarima određuje svakodnevicu i društveno ponašanje poput arapske i židovske, ali kod njih su prisutne značajne oscilacije ako uzmemo u obzir različite denominacije islama i judaizma. U Novom zavjetu nema propisa kako se baviti znanošću i umjetnošću, kako urediti državu, kako čuvati zdravlje ili kako se upustiti u borbu za blagostanje. Nema u njemu ni pravila kako si organizirati dan, ni smjernica za jelo i piće ili odijevanje te taskativnih smjernica kako se ponašati u bračnom životu, stoga civilizacije koje su u vjerskom smislu pripadnice kršćanstva spadaju pod nesakralne civilizacije. Kada bi religija bila ujedno i civilizacija, civilizacija bi bilo

onoliko koliko i religija. Povijest pak pokazuje kako jedna religija koja je univerzalna može obuhvaćati različite civilizacije i obrnuto, unutar određene civilizacije mogu postojati pripadnici različitih religija. Izrazi kršćanska, islamska ili budistička civilizacija obične su fraze svakodnevnog govora, ali su bez ikakvog značenja za znanost. Slično kao i izraz „europska civilizacija", što je potpuno neutemeljeno jer ih je po Konecznom u Europi četiri (latinska, bizantska, turanska i židovska).

Ova je knjiga koncipirana kao sistematičan uvod u komparativnu znanost o civilizacijama te stoga pruža odličan temelj za njihovo poznavanje i razumijevanje. Prvenstveno studentima povijesti, sociologije, etnologije i svih znanosti s čijih se aspekata civilizacije mogu proučavati.

PRIKAZ KNJIGE KAZIMIRA KATALINIĆA „OD PORAZA DO POBJEDE: POVIJEST HRVATSKE POLITIČKE EMIGRACIJE 1945. – 1990.“

Autor: Marko Paradžik

Autor triju svezaka i budućega četvrtoga, posljednjega sveska knjige naslova „Od poraza do pobjede: Povijest hrvatske političke emigracije 1945. – 1990.“, Kazimir Katalinić, rođen je 4. ožujka 1927. u Sušaku. Godine 1945. otišao je u političku emigraciju u Italiju, zatim 1948. u Argentinu gdje je 1960. diplomirao kemiju i od 1958. djelovao kao tajnik Hrvatske republikanske stranke te sudjelovao u radu Hrvatskog narodnog vijeća (1974. delegat, 1977. tajnik, 1982. predsjednik nadzornoga odbora). Devedesetih se godina vratio u Hrvatsku da bi se potom, kao i njegov sada pokojni kolega dr. Ivo Korsky, vratio u Argentinu. Uređivao je časopis „Republika Hrvatska“, a objavio knjige „Organizacijski priručnik HRS-a“ (Buenos Aires, 1974., Sydney 1974.), „Argumenti: NDH, BiH, Bleiburg i genocid“ (Buenos Aires – Zagreb, 1993., 1994.) te „Rađanje države: NDH, Tito, Hrvatsko

proljeće i 1991.“ (Buenos Aires – Zagreb, 1994.,1995.). U tri je izdanja priredio i izbor članaka prvoga predsjednika Hrvatske republikanske stranke Ivana Oršanića pod naslovom „Vizija slobode“ (Buenos Aires, 1979., Chicago i 1990. i Dortmund).

Prva dva sveska predstavila je Hrvatska kulturna zaklada/Hrvatsko slovo d.o.o. u svojim prostorijama 19. listopada 2017., kada su o knjizi govorili Tomislav Jonjić (nakladnik), Zlatko Hasanbegović (recenzent prvoga sveska) i Šime Letina (član Hrvatske republikanske stranke opisane u knjizi), dok je treći svezak javnosti predstavljen 10. svibnja 2018., pod vodstvom Tomislava Jonjića i autora ovoga prikaza.

Tri sveska sveukupno broje 1106 stranica (I. 334, II. 302, III. 470). Sadržaj im je kronološki podijeljen na tri razdoblja: 1945. – 1959., 1960. – 1974., 1974. – 1980. te je s obzirom na glavni naziv knjige logično pretpostaviti da će se četvrti svezak baviti razdobljem od 1980. do 1990. Lako je odmah uočiti asimetričnu podjelu razdoblja prvih dvaju svezaka naspram trećega sveska, što znači da se autor knjige odlučio na određene povijesne događaje kao kriterije podjele, kako i sam naglašava u predgovoru prvoga sveska: „...I. svezak obrađuje razdoblje od gubitka države i Bleiburga do smrti Ante Pavelića 1959.; II. svezak završava 1974. godine, kada je osnovano II. Hrvatsko narodno vijeće; III. svezak, koji bi trebao izaći u ožujku sljedeće godine, završava smrću Josipa Broza Tita 1980.; IV. svezak obuhvaća razdoblje od Titove smrti do uspostave današnje hrvatske države...“.

Sadržaj od I. do VIII. poglavlja iz prvoga sveska odnosi se na temu poraza i rušenja Nezavisne Države Hrvatske: I. Zašto smo izgubili državu, II. Bleiburg, III. Žrtva Kavrana i drugova, IV. U krvi rođena, V. Uhićenja i izručivanja, VI. „Što dalje od Jugoslavije“, VII. Maček i Krnjević, VIII. Početno lutanje. Poglavlja od IX. do XVI. bave se početcima organiziranja političke emigracije i borbe protiv Jugoslavije te poteškoćama u istom: IX. Otpor hrvatske mladeži, X. Argentina: Kojim putem?, XI. Osnutak Hrvatske republikanske stranke, XII. Pavelić, Stojadinović, Kulenović, XIII. Pavelić se oslobađa Luburića, XIV. Atentat na Pavelića, XV. Branko Jelić i UDB-a, XVI. Razvitak čvrste jezgre, XVII. Pavelićeva smrt. Od nekih teško poznatih detalja, kao što je rad dr. Ive Korskoga u pekarnici prilikom dolaska u Argentinu (kasnije je specijalizirao pravo industrijskoga vlasništva) s ostalim pripadnicima emigracije do bitnih trenutaka u formiranju hrvatske političke emigracije (razlaz Pavelića i Luburića, osnivanje Hrvatske republikanske stranke s Ivom Oršanićem kao predsjednikom, osnutak

Hrvatskog narodnog odbora, atentat na Pavelića) očita je idejna nit koja će se provlačiti i kroz ostala dva sveska: očuvanje ideje hrvatske države i njezina realizacija u stvarnosti kroz rušenje Jugoslavije. S obzirom na taj cilj autor obrađuje i događanja na području Hrvatske vezana uz gotovo nepoznati i prešućeni studentski prosvjed 1959. i organizaciju TIHO (Tajna organizacija hrvatske inteligencije), što je sve nagovještaj povijesnoga događaja poznatoga kao Hrvatsko proljeće.

Novih četrnaest poglavlja drugoga sveska bavi se daljnjom izgradnjom i organizacijom hrvatske političke emigracije: XVIII. Suradnja ili jedinstvo? (Težak put prema osnutku I. HNV-a), XIX. Jordan priznao NDH (Luburićeva fatamorgana ili mistifikacija), XX. Uzroci neuspjeha I. HNV-a, XXI. Udba prekida spoj šake i mozga (Ubojstvo u Münchenu i smrt Ivana Oršanića), XXII. Generacijska smjena, XXIII. Hrvatsko proljeće (Predah u borbi i nerealna očekivanja), XXIV. Nova etapa borbe (Karađorđevo: završetak predaha i krah jednog sna), XXV. Bugojno (Ushit za mnoge – zaprepaštenje za druge), XXVI. Sjeme daje svoj plod (Organizacijsko jačanje i širenje HRS-a), XXVII. Proces pokretanja II. HNV-a (Pluralistička suradnja ili totalitarističko jedinstvo?). Odmah možemo uočiti da su poglavljima za razliku od prvoga sveska dodani posebni naslovi u zagradama, vjerojatno zbog ravnoteže između publicističkoga karaktera naslova poglavlja i potrebnoga preciznijega određivanja teme samoga sadržaja. Dodatni prilog drugoga sveska je govor dr. Ive Korskoga iz 1973., koji je spretno dodan s obzirom na to da se dr. Ivo Korsky u ovom svesku sve više profilira kao središnja osoba Hrvatske republikanske stranke. Godine 1951. pristupio je Hrvatskoj republikanskoj stranci koju je 9. siječnja iste godine osnovao prof. Ivan Oršanić te je nakon Oršanićeve smrti 17. prosinca 1968. izabran za njezinoga predsjednika, do kada je bio pomoćnik urednika časopisa „Republika Hrvatska“, da bi na kraju postao glavnim urednikom. Autor je više knjiga u kojima razrađuje ideologiju Hrvatske republikanske stranke s temeljem u Oršanićevim idejama: „Desetotravanjska razmatranja“, Buenos Aires, Republika Hrvatska, 1991., „Hrvatski nacionalizam“, 2. dopunjeno izdanje, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1991., „Pet razgovora o Hrvatskoj“, Zagreb, Hrvatska republikanska zajednica, 1992., „Izdaleka“, Buenos Aires, Časopis Republika Hrvatska, 1994., „Iz ideala u stvarnost“, Zagreb, Hrvatska republikanska zajednica, 2005. Njegova ideja realizacije neovisne hrvatske države u formi republike očituje se snažno u ovom djelu, jednako kao u njegovim člancima i knjigama. Zaključno, vezano uz drugi svezak, možemo reći da se uglavnom obrađuju sljedeće teme: pojava

nove političke emigracije nakon Hrvatskoga proljeća, konkretne akcije protiv Jugoslavije (napad gerilaca iz političke emigracije na teritoriju Hrvatske), negativno i kontraproduktivno djelovanje Maksa Luburića (farsa s jordanskim priznanjem) i formiranje Hrvatskog narodnog vijeća kao nadorganizacije svih organizacija hrvatske političke emigracije.

Iako treći svezak obrađuje upola manje razdoblje (šest godina), ipak sadržajno ne zaostaje za prvim i drugim sveskom. Prvo poglavlje trećega sveska, XXVIII. Mate Prpić: I pero i Mač (Prešućivani i nedovoljno poznati heroj) vrlo je personalizirano za osobu čije je ime u naslovu poglavlja i koji uz Brunu Bušića daje bitnu poantu: novije generacije Hrvata koji žive u Jugoslaviji i koji se nakon 1945. pridružuju hrvatskoj političkoj emigraciji. Na to koliko je ta činjenica opasna po Jugoslaviju te važna dovoljno ukazuje činjenica nasilne smrti dvojice prethodno spomenutih Hrvata. Još je jedno poglavlje ovoga sveska personalizirano: XXXII. Profesor Vjenceslav Čižek (oslijepjeli i nedovoljno poznati hrvatski Mandela). On nije ubijen od strane države Jugoslavije, međutim zbog svojega je političkoga opredjeljenja šikaniran, progonjen, otet, zatvoren i mučen te pušten iz zatvora tek kasnih 80-ih godina. Treći svezak Katalinićeve knjige jasno otkriva ključni razlog ubojstva Brune Bušića: njegova suradnja u ime hrvatskih proljećara s hrvatskim republikancima na II. Saboru HNV-a u Bruxellesu bila je jedan od razloga za njegovo smaknuće jer UDBA nije željela da dođe do suradnje stare i mlade generacije. U poglavlju XXXIII. Djelovanje UDBA-e u Australiji, obrađen je sudski proces poznat kao suđenje „šestorki" te je zanimljivo da je prošle godine o tome pisala i novinarka Višnja Starešina u knjizi „Hrvati pod KOS-ovim krilom", čime je povukla usporedbu sa suđenjem u Haagu gdje se pojavio i sličan naziv procesa. Naime, treba istaknuti da je taj proces u Australiji imao cilj diskreditirati hrvatsku političku emigraciju kao terorističku organizaciju. Slično se dogodilo u poznatoj akciji Zvonka i Julije Bušić te Marijana Buconjića, Joze Brekala i Vladimira Dizdara koji su zbog bacanja letaka osuđeni na zatvorske kazne. Sudski procesi u kojima nije bilo dovoljne osnove za zatvorske kazne rezultat su jakog djelovanja Jugoslavenske diplomacije i tajnih službi. Jesu li ti isti veleposlanici i njihovi potomci i danas u diplomaciji nekako je pitanje koje se nameće samo od sebe. Tri su poglavlja potpuno posvećena daljnjem djelovanju i izgradnji spomenute organizacija Hrvatskog narodnog vijeća: XXXI. Pluralistički II. Sabor HNV-a, XXXIV. Kriza HNV-a (Londonski III. Sabor – sabor razdora). Uz sva navedena poglavlja trećega sveska valja spomenuti i poglavlje XXX. Hrvatski dijalog

(Pokušaj sinteze i gradnje mosta) gdje nalazimo početak hrvatskoga dijaloga, to jest politike pomirenja između bivših ustaša i partizana koji počinje daleko prije Domovinskoga rata. Konkretno, radi se o pismima između dr. Korskoga i prof. Šetke kojima se na kraju pridružio i gospodin Šaravanja. U toj pomirbi se nalazi ne samo oprost nego i istina. Navodno je dr. Ivo Korsky izravno komunicirao i s dr. Franjom Tuđmanom. Svezak završava s Titovom smrću i slavljem Hrvata te još jednim prilogom govora dr. Ive Korskoga pod nazivom „Prije zore".

Iz prikaza poglavlja vidljivo je da se numeracija poglavlja nastavlja iz sveska u svezak, što znači da oni čine kompaktnu cjelinu, a potrebno je napomenuti da sva navedena poglavlja imaju brojna potpoglavlja. Kao dodatna oprema svakog sveska uz kratak sadržaj i popis kratica postoji i kazalo osoba, što uvelike olakšava snalaženje u samoj knjizi, premda bi za jednostavnije snalaženje bilo bolje općenito kazalo. Autor nažalost nije napravio posebnu kronologiju važnijih događaja jer se spominju brojna događanja s datumom, no možda nas to očekuje u posljednjem svesku. Većina sadržaja u knjizi popraćena je brojnim bilješkama (fusnotama) koje za svaki svezak imaju posebnu numeraciju, to jest počinju od početka. U njima autor knjige često uz dodatna objašnjenja sadržaja navodi izvore od kojih je dobar dio emigrantska periodika i privatne zbirke (arhiv HRS-a), a neki su dosad potpuno neobjavljeni materijali tako da ova knjiga u odnosu na te izvore predstavlja svojevrsni ekskluzivitet. Stoga ne bi bilo loše da postoji određena uređena bibliografija izvora, no možda nas to očekuje u konačnom četvrtom svesku. Knjiga je također bogato uređena fotografijama osoba iz političke emigracije, događaja i što je posebno važno – samih izvora, čime se jača povjerenje u njihovu autentičnost.

Svim povjesničarima koji se namjeravaju baviti poviješću hrvatskoga iseljeništva ova će knjiga biti neizostavni izvor, i to pogotovo ako će se istraživati emigracija iz Argentine nakon 1945. godine. Knjiga se također može preporučiti mladim ljudima jer je svjedočanstvo jednoga vremena tijekom kojega se u inozemstvu organizirano borilo za ideju hrvatske države i njezino ostvarenje u stvarnosti u kojoj danas živimo. To je važno stoga što se forma države ne smije poistovjetiti s pojmom vlasti ili režima, a danas se svjesno ili nesvjesno to čini kako bi se teško ostvarena ideja države Hrvata učinila negativnom. Uostalom, teza autora ove knjige i njegovoga kolege dr. Ive Korskoga te Ivana Oršanića jest da se može reći da je režim NDH bio ovakav ili onakav, no da se ne može reći da je ostvarenje države Hrvata u povijesti bilo samo po sebi loše ili još gore zlo.

UMJETNOST

DEKONSTRUKCIJA KRONOSA

Ante Brešić pl. Mikulić (Comes)[1]

Životopis

Ante Brešić pl. Mikulić (Comes) rođen je 1987. u Zagrebu. Školu primijenjene umjetnosti i dizajna završio je 2006. kao slikarski dizajner. Godine 2010. upisao je Akademiju likovnih umjetnosti u Zagrebu, slikarski odsjek, a 2014. završio je preddiplomski sveučilišni studij slikarstva u klasi redovitoga profesora Igora Rončevića. Diplomski sveučilišni studij slikarstva u klasi red. prof. art. Duje Jurića završio je 2016., stekavši naslov magistra slikarstva. Od 2017. doktorand je modula povijesti umjetnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu pod mentorstvom prof. dr. sc. Vedrana Barbarića. Također stvara pod umjetničkim i autorskim nazivom *Comes,* latinskim nazivom naslova iz obiteljske prošlosti. Izlagao je na više likovnih izložbi i radionica, među kojima ističe samostalnu izložbu „Dekonzervacija 1914." u Sarajevu 2014., koja zbog blizine mjesta i samoga dana otvaranja na stogodišnjicu sarajevskoga atentata predstavljala svojevrstan *site specific*, kao i „Ilegalna izložba Split 2017.", koja je zanimljiva kao spoj konceptualne umjetnosti, *site specifica* i klasične likovne izložbe u kojoj su predstavljeni dotadašnji radovi. Suradnik je interdisciplinarnoga časopisa „Obnova" u kojem uređuje odsjek za kulturu i umjetnost te vodi zbirku umjetnina i galerijsku aktivnost udruge. Član je i heraldičar Hrvatskog kraljevskog vijeća (HKRV) od 2014. i Matice hrvatske (MH) od 2015. Njegov rad „Novembarska događanja i SHS" komisija ALU uvrstila je među najbolje studentske radove 2012./2013. akademske godine. Uz suvremene i tradicionalne slikarske tehnike bavi se heraldikom, veksilologijom, scenografijom i tehnikama slikarstva na staklu. Uz likovnu umjetnost piše znanstvene i stručne članke te održava različita predavanja vezana uz problematiku i teme iz područja povijesti umjetnosti, suvremene umjetnosti, povijesti, kulturologije, ideologije, geopolitike, medievistike, heraldike i veksilologije. Živi i stvara na relaciji Zagreb – Split.

1 mag. art.

Dekonstrukcija Kronosa

Opći i tehnički opis

Ciklus je nastao kao skup radova diplomskoga rada, predstavljenoga javnosti i obranjenoga na Akademiji likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu 2016. Sastoji se od pet slika koje uz tekstualni dio čine konceptualnu i likovnu cjelinu. Slike su naziva *Aristokracija, Timokracija, Oligarhija, Demokracija* i *Tiranija.* Rađene su u tehnici ulja na platnu, dimenzija 80 x 100 centimetara, nastale u razdoblju 2015. – 2016. godine.

Koncept ciklusa

Kronos, (grč. Χρόνος, *Chrónos*) vrijeme

Kronos predstavlja grčku božansku personifikaciju vremena, a nastao je kao iskonsko božanstvo iz Kaosa. U predsokratskoj filozofskoj misli prikazan je u zmijolikom obliku s tri glave, od kojih je jedna glava čovjeka, druga bika, a treća lava.[2] Kasnijim razvojem filozofije za vrijeme Platona i njegova djela „Timej" razvija se složeniji oblik pojma vremena te se mijenja i mitološka predodžba božanstva koji se počinje identificirati s Kronom (titanom) kao isti lik.[3] U toj personifikaciji vremena vrijeme dobiva i negativnu konotaciju prolaznosti i proždiranja, što se tumači i kroz Kronovo (lat. *Saturn*) proždiranje vlastite djece. U kasnijim razdobljima vrijeme se u ikonologiji počinje prikazivati s prizorom starca (vječnoga vremena).

U društvu koje zbog svojstva naše povijesti kroz razdoblje od 19. stoljeća do današnjice te promjene različitih vrsta ideologija ima velike ideološke raskorake, čak i državni diskontinuitet, postavlja se pitanje tumačenja vlastite povijesti koja predstavlja uteg u suvremenom društvu.

Kompozicija slike dijeli se na dva osnovna vremenski neistovjetna razdoblja prikazana kroz pozadinu slike i lik djeteta u prvom planu. Da bi se naglasila razlika, slikani su kroz različite stilove. Prvi predstavlja pozadinu slike koja vuče uzor iz povijesnoga događaja ili onoga iz sadašnjice (nedavne prošlosti) te je naslikana kroz sfumato paletu boja ako predstavlja nedavni događaj ili crno-bijelo ako predstavlja povijesni događaj do 1942. Druga suprotnost naspram pozadine nalazi se u simbolu djeteta u prvom planu koje je slikano u plošnom stiliziranom stilu.

2 G. Kirk, J. Raven, M. Schofield „Predsokratovski filozofi", 24.

3 Platon, „Timej", 340. pr. Kr.

Izbor djeteta kao simbola propagande koristi se u svim sustavima vlasti kroz povijest, pa tako i u sadašnjici.

Izbor Platonovih pet režima, tj. vrsta vlasti uzet je kao jedan od najranijih prikaza ideoloških koncepata vlasti u nekom filozofskom djelu. Platon nas kao svojevrsni Vergilije u Danteovoj „Božanskoj komediji" umjesto kroz krugove pakla vodi kroz oblike vlasti, prikazujući odnose prošlih ideologija i onih u današnjici. Iščitavanje slike prolazi kroz osnove hegelijanske dijalektike u kojoj se postavlja osnovna teza (u ovom slučaju povijesni događaj) te njezina suprotnost kroz antitezu koja je osim vremenom naglašena i različitim stilom slikanja. Na kraju se stječe sinteza kroz simbol vlasti i simbol propagande (uporaba djeteta), zajedničkom obradom svih pet slika. Sinteza se temelji na jednakom odnosu režima/vlasti prema društvu i korištenju djeteta kao simbola propagande u vrijeme prošlih oblika vlasti, kao i onih sadašnjih. Slike su podijeljene po nazivima i temama na *Aristokraciju*, *Timokraciju, Oligarhiju, Demokraciju* i *Tiraniju*, koje Platon uzima kao osnovne oblike vlasti.[4]

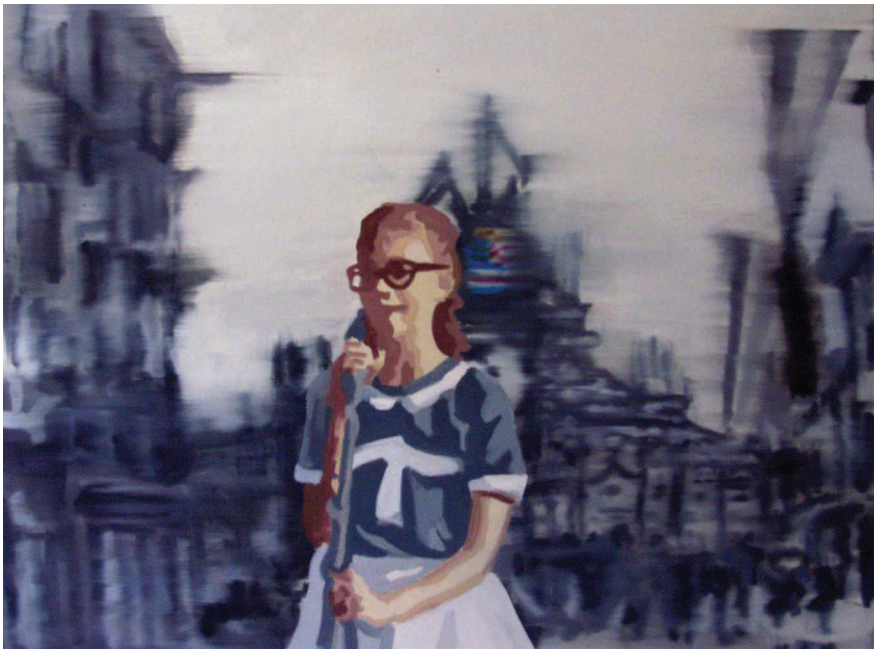

Slika 1: Aristokracija, ulje na platnu, 80 x 100 cm

4 Platon „The Dialogues of Plato, vol. 3" (Republika), 1892., Knjiga VII.

Slika 2: Timokracija, ulje na platnu, 80 x 100 cm

Slika 3: Oligarhija, ulje na platnu, 80 x 100 cm

Slika 4: Demokracija, ulje na platnu, 80 x 100 cm

Slika 5: Tiranija, ulje na platnu, 80 x 100 cm

KNJIŽEVNOST

SLUTNJA

Kapistran

Već se treći dan budim s nekim čudnim teretom u sebi. Jesenski su dani predivni; svaki se list zlati na suncu, ali ipak neka tmurnost pritišće zrak. Zvukovi su predivni; krošnje šumore, lišće po stazi šušti, ali ne kao kakva uspavanka pred zimu kao po običaju. Ne mogu se oteti dojmu da im vjetar donosi upozorenje i da ga sada uzbunjenim šaptom lišća razmjenjuju među sobom.

Dok mi se pogled gubio među udaljenim proplancima u čijem sam se šarenilu pokušavao opustiti i otjerati taj tjeskobni osjećaj koji me predugo salijeće, začuo sam nekakvo neobično kreštanje. Dopiralo je izdaleka; žamor nošen vjetrom. Brzo se približavao. Postajao je sve snažniji i prodorniji. U daljini se nazirao gusti crni oblak koji je sjekao kroz bijele oblačke poput kakve zloguke strijele. Bijahu to ždralovi u jatu. Ima jedna izreka u mojem kraju: „Ako ždral iz šume leti, smrtna zima tebi prijeti!“. I zaista, uvijek kada bi se pred zimu ukazivali ždralovi, onda bi i zima pokazala zube. Samo, to ih uvijek bijaše tek nekoliko. A sad mi nad glavom prelijeće jato kakvo nikada nisam vidio, tisuće i tisuće. Njihovo mi grakanje para uši i prvi me poriv tjera da se sakrijem. Kakva li nas samo zima čeka? Dok sam se opirao tom zloslutnom tulmudu, kroz glavu mi je prošla misao kako prije svakoga potresa, velikoga požara ili rata ptice u velikom broju bježe i sele se na mirnija mjesta.

Potresa nema, požar nigdje ne gori. Sprema li se kakav rat kakvoga dosad nismo vidjeli? Nadvija li se kakva sjena nad naše doline i proplanke kao što su je ovi nebrojeni ždralovi nadvili? Hoće li kao u stara vremena crne horde provaliti kroz procjepe naših planina?

Možda pogrešno tumačim znakove, možda pretjerujem. Možda zaista zima kakvu nismo vidjeli bane na vrata pa ptice bježe na jug. Što mi god išlo ususret, ne valja očajavati i gubiti uzdanje u Providnost.

Otišao sam u dvorište cijepati drva. Što god dolazilo, zima ili rat, moja će sjekira biti oštra.

VOJNIK

Mate Vodarević

Vojnik je bio daleko od svojega doma, u stranoj zemlji. Ležao je na podu neke zgrade namijenjene administrativnim poslovima koja je tada služila kao prijemni logor za ratne zarobljenike. U tami je slušao glasove čuvara, a do njega je dopirala pokoja poznata riječ ruskoga jezika. U tom trenutku čuje nove glasove i škripu vrata. Uz dva već poznata stražara Kozaka, ušle su tri osobe u uniformi srpske kraljevske vojske, časnik i dva vojnika. Probudili su zarobljenike i pročitali im poziv srpske vlade i Jugoslavenskoga odbora upućen južnoslavenskim pripadnicima austrougarske vojske zarobljenima na istočnom frontu kojim ih se poziva da se pridruže novoj jugoslavenskoj legiji koja će se boriti rame uz rame s bratskom srbijanskom vojskom. Oficir zaključi govor s uputom da će u paviljonu zgrade za nekoliko sati započeti s prijavom dobrovoljaca.

Vojnik je počeo razmišljati o ponudi. Rusko ga je zarobljeništvo tjeralo u očaj, a posebno se bojao sibirskoga zatočeništva. Uz svakodnevne brige o vlastitoj budućnosti do zarobljenih su vojnika dopirale vijesti o sve većem nezadovoljstvu Rusa i revolucionarni se naboj osjećao svugdje, pa i među njima. No, s druge strane, odlazak u jugoslavensku legiju činio mu se odbojnim. Nije mogao ratovati uz srpsku vojsku. Nije ih mrzio, ali vjerovao je da je velikosrpska politika dovela do Velikoga rata. Još mu je bilo živo sjećanje na dan sarajevskoga atentata i na antisrpske demonstracije. Naposljetku, odlazak u jugoslavensku legiju bio bi prekid svih veza s domom ako Monarhija pobijedi u ratu. Ako bi se vratio ili ako bi ga zarobili kao pripadnika jugoslavenske legije, čekala su ga vješala. Sramotna kazna za izdaju i dezerterstvo.

Ujutro je u paviljonu zgrade pušeći cigaru promatrao srpskoga vojnika koji je popisivao jugoslavenske dobrovoljce. Nosio je maslinasto-sivu uniformu uz koju je išao debeli vojnički kaput iste boje, a na glavi mu je bila šajkača sa srpskim obilježjima. Bio je nizak i crnomanjast, a na licu mu se ukazivala vojnička ozbiljnost. Pri svakom novom dobrovoljcu njegov bi izražaj lica na trenutak postao opušteniji i zadovoljniji. Odaziva u novu legiju je bilo, ali uglavnom su se javljali Srbi iz osječke pukovnije. Hrvati, Slovenci i muslimani bili su suzdržani. Do njega bi

povremeno navratio oficir odjeven u vrlo sličnu uniformu, osim što je nosio oficirsku šajkaču s emajliranim amblemom dinastije Karađorđević.

Novačenje je trajalo nekoliko dana bez uspješnijega odaziva. Noćima je teško spavao, ali te je večeri našao svoj kutak i za razliku od posljednje noći vrlo brzo utonuo u san. Opet je sanjao svoj rodni grad, njegove ulice i svoju ženu i sina. U gluho doba noći probudi ga galama; Kozaci i Srbi ušli su u prostoriju u kojoj su spavali zarobljenici iz južnoslavenskih zemalja i počeli udarati po ratnom roblju. Prostorijama i paviljonima hladnu su jesensku tišinu parali jauci žrtve i psovke napadača. Srbijanski oficir promatrao je nasilje i urlao prema zarobljenicima govoreći da su izdajice južnoslavenskoga bratstva i konjušari bečkoga dvora. Odjednom iznad sebe ugleda krupnoga Kozaka i onoga crnomanjastoga Srbina. Kozak ga ošine bičem preko prsa, a zatim ga crnomanjasti sa zluradim osmijehom na licu odalami kundakom puške u nos, psujući mu majku katoličku i šokačku. Zatim se sagne do njega i nastavi ga udarati šakom po glavi i tijelu. Prije nego što je pao u nesvijest, osjeti jak smrad alkohola i znoja te krv koja mu je tekla iz usta i nosa.

Ujutro su trinaestorica lakše ozlijeđenih hrvatskih domobrana prišli crnomanjastom vojniku i odlučili se prijaviti u jugoslavensku legiju. Odvedeni su iz logora i otišli u pratnji jednoga srpskoga oficira i nekolicine kozačkih stražara. Gledao ih je s pomiješanim osjećajima ljutnje i zavisti. Za nekoliko su dana čuli da su odmetnuti domobrani masakrirani jer nisu htjeli položiti zakletvu srpskom kralju ispred zastave Kraljevine Srbije. Nakon neuspjeloga novačenja, srpska je vojska odlučila popuniti jugoslavensku legiju primjenjujući svirepost i nasilje. Svakodnevna maltretiranja i premlaćivanja su nastavljena, a domobrani su odvođeni u skupinama i nisu se vraćali. Danima je slušao grozne priče o Kulikovoj poljani i iživljavanju Srba i Kozaka nad hrvatskim ratnim robljem. Kružile su priče o mučenjima i ubojstvima, pričalo se o bacanju leševa u Crno more i neoznačene rake. On je nekoliko puta bio pretučen, ali još nije bio odveden. Šepajući i teško se saginjući legne na goli pod i prekrije se vojničkim kaputom i zaspe nadajući se da će dočekati još jedno jutro u Odesi.

Ujutro se probudio na mekoj proljetnoj travi. Nije osjećao bolove, ali mu je umor pritiskao noge i leđa. Jutro je bilo svježe, ali je odavalo nadolazeći topao i ugodan dan. Bio je gladan i umoran. Prošla su već dva tjedna otkako je bio u stalnom pokretu i tjedan dana otkako se predao Jugoslavenskoj armiji s ostatkom hrvatske vojske i civila na austrijsko-slovenskoj granici. Tjedan je dana hodao do improviziranoga logora

u okolici Maribora i bio je jedan od rijetkih iz njegove postrojbe koji je preživio. Uspravio se i rastegnuo, a oko sebe je vidio mnoštvo svojih suboraca. Nije bilo ništa teže nego gledati svoju poraženu vojsku. Iscrpljeni, zabrinuti i odjeveni u raspadnute odore Hrvatskih obrambenih snaga koje su sami izderali kako ih pobjednici ne bi opljačkali. U sredini logora nalazila se koliba u kojoj je boravio partizanski komandant sa stražarima. Stražari su ih tijekom dana podrugljivo gledali i povremeno prijetili kako će ih pretući ili ubiti, a prijetnja bi u pravilu bila popraćena udarcem nogom ili šakom. Noću bi ih redovito premlaćivali, a kako se kome prohtjelo nasumično je ubijao zarobljene. Posebno se u nasilju i brutalnosti isticao jedan srpski partizan. Bio je niska rasta i crnomanjasta lica, odjeven u mješovitu seljačku i vojnu odjeću, a na glavi je nosio kapu vojske Kraljevine Jugoslavije, ali s ušivenom petokrakom.

Iduće se večeri u logoru nešto promijenilo. Noćna je tišina kao uvijek bila ispunjena prisutnošću zla, ali taj jezivi osjećaj nije bio popraćen urlikom i pjesmom pobjednika. Među njih je došao partizanski oficir u pratnji nekoliko vojnika. Po govoru mu se činilo da je Hrvat. Odjeven u odoru sastavljenu od njemačke, ruske i hrvatske s trorogom kapom na glavi s koje se isticala petokraka obasjana svjetlom iz fenjera koji su držali stražari. Objasnio im je da će biti provedeni dalje i da se moraju poredati u kolonu po parovima te da će put nastaviti kamionima. Zaključio je govor izjavom da je rat gotov i da je komunizam pobijedio. Nakon kratke stanke posebno je naznačio da hrvatske države nikad ne će biti, a da će oni nakon što ih se dobro provjeri biti vraćeni kućama. Među svojim suborcima čuo je olakšanje jer više nema marširanja. Naglo osjeti mučninu i nagon na povraćanje, ali kako nije jeo dva dana, sve ostane na snažnim trzajima i grčevima želuca. Prvi je kamion došao, a crnomanjasti je odvojio malobrojne ustaše koji su ostali živi i domobrane koji su bili najbliže vozilu i uz oružanu ih je pratnju ukrcao na kamion. Za pola sata došao je drugi kamion, a unaprijed pripremljena skupinica poraženih ubrzanom se procedurom ukrca i u sekundi u noći i prašini nestanu iz pogleda. Dva mu partizana priđu da ga pripreme za iduću turu, ali se otrgne iz njihovih ruku i jednoga od njih udari. Niotkuda se stvori niski crnomanjasti Srbin i mašući puškom udari ga kundakom u rebra i čelo, a on se stropošta na pod. Dvojica neprijateljskih vojnika uhvate ga i podignu. Dok je bio uspravan, njegov se mučitelj derao, a od njega su dopirale riječi o banditima, o obračunu, o narodu i osveti i smrad jeftinoga alkohola. U polusvijesti i bunovnom stanju ubacili su ga u kamion, a on je, ležeći u kamionu, počeo moliti: „Oče naš, koji jesi

na nebesima, sveti se ime Tvoje, dođi kraljevstvo Tvoje, kako na Nebu tako i na zemlji...“, kad je izgubio svijest.

„...kruh naš svagdašnji daj nam danas i oprosti nam duge naše kako i mi otpuštamo dužnicima svojim i ne uvedi nas u napast nego izbavi nas od zla. Amen“ – nastavio je tiho dok je ležao na hladnom betonskom podu hangara. Došao je k sebi nakon što su ga neprijatelji pretukli. Čulo se stenjanje i hroptanje zarobljenika, a prostorom se širio nesnosan smrad otvorenih i inficiranih rana. Srpski teritorijalci, četnici i pripadnici JNA su nakon mučenja i pojedinačnih likvidacija odvodili zarobljenike u skupinama, a pucnjevi su odjekivali od sumraka. Njegova je uniforma bila prekrivena krvavim mrljama, a na mjestu gdje su bile oznake ZNG-a bile su rupe. Strgali su mu ih razbojnici kada je zarobljen. Pogledao je oko sebe, a na drugom kraju hangara skupina neprijateljskih vojnika skakala je po njegovom suborcu. Između njega i suborca ležali su pretučeni i slomljeni civili i vojnici. Bio je tu jedan Francuz iz HOS-a i još ranjenika s kojima se susretao na ratištu i u bolnici. Dva se mjeseca borio u Vukovaru i znao je većinu zarobljenika. Došao je kao dragovoljac Zbora narodne garde i sudjelovao je u borbama sve do ranjavanja početkom studenoga kada je hospitaliziran u vukovarskoj bolnici. Opet mu se približio četnik. Bio je odjeven u vojničke hlače i kožnu jaknu, a na glavi mu je bila šajkača s oznakama srpske kraljevske vojske. Njegovo tamno lice bilo je uokvireno crnom gustom bradom, prošarano sjedinama. Njegovu je pojavu upotpunjavao zadah alkohola i znoja koji ga je pratio kao sjena. Pokazao je dvojici pripadnika JNA na njega da ga podignu i odvedu s ostalima. Sam nije mogao ustati jer mu je noga bila slomljena. Izgled starijega armijca odavao je profesionalnoga vojnika, uredno obrijanoga i discipliniranoga, idealnoga vojnika Jugoslavije. U očima mu se vidio duboki prijezir prema zarobljeniku. Drugi je bio tek unovačeni ročnik, a u pokretima i pogledu očitovala se zbunjenost, strah i sažaljenje nad ranjenikom. Na njihovim se kapama nazirala metalna zvijezda petokraka. S ostalima je odveden izvan hangara na rub jame pored koje su stajali buldožeri. Prišla su mu dvojica supatnika i ponudila mu oslonac da se na nogama i uspravan suoči sa smrti. Ispred njih je bio streljački vod sastavljen od pripadnika JNA, teritorijalaca i dobrovoljaca srpskih paravojnih postrojbi. U jami su već ležali zarobljenici. Primijetio je masakrirano tijelo jedne zarobljene trudnice. Mladi ročnik JNA je, pogledavši leševe koji su isprepleteni ležali na dnu jame, otišao sa strane i povratio. Zenga je pogledao prema streljačkom vodu, a netko do njega šapnuo je: „Za Hrvatsku, za Vukovar...“.

„Za Hrvatsku, Za Vukovar“ ispisano crnim sprejem isticalo se na bijelom transparentu. Na vijestima su pustili prilog o prosvjedu u Vukovaru zbog neprocesuiranja srpskih ratnih zločina u Domovinskom ratu. Sjedio je u udobnoj fotelji, u moderno uređenom stanu, i tužno odmahivao glavom na izjave vladajućih o prosvjedu. Na ekranu su se izmjenjivali političari i prosvjednici sa zastavama i slikama ubijenih i nestalih. Osjećao se poraženo gledajući prilog. Toliko krvi i toliko poginulih. Zašto? Mladić je ustao i nervozno prošetao po stanu. Dođe do kuhinjskoga stola na kojem je bilo uključeno računalo i razbacana papirologija. Počne prebirati po kartama i papirima koje je pregledavao toga poslijepodneva. Sudjelovao je u velikoj vojnoj vježbi HV-a. Na trenutak ga uhvati bijes i mučnina zbog nemoći jer ne može učiniti ništa u državi i društvu koje tone. U tom se trenutku otvore ulazna vrata stana, kroz njih uđe supruga s njihovom djecom, a njegove se brige na trenutak raspršе. Poljubi suprugu i zagrli djecu te ih posjedne na sebe. Dječak ga upita tko su ljudi na televiziji. Mali je bio zainteresiran za sve što bi vidio na vijestima iako je od toga malo što razumio. Ne znajući kako bi mu objasnio prosvjed, odgovorio je sinu da su oni Hrvatska koja još uvijek traži svoju državu.

NEVJERNICI

Rastrgani između žudnje i straha
umirući bogovi u vječnom egzodusu
stvaramo kako bi uništili,
životarimo kako ne bi živjeli,
u trajnom stanju pijanstva,
pijanstva bludom i ohološću
opijamo se kako ne bi razmišljali
težak je naš teret
krhki smo poput osušene grančice na golom planinskom vrhu,
truli smo poput kasnojesenjeg lišća u starom zaraslom vrtu
zaudaramo urođenom mržnjom
slijepi i gluhi tumaramo hladnim bezdanom,
sudarajući se međusobno
i svaki udarac izaziva nesnosnu bol
nenaviknuti na dodir, nenaviknuti na riječi
opraštamo sebi sve, drugima malo i rijetko,
svako naše djelo ima svoj začetak u onoj istoj sebičnosti koju
preziremo
veselimo se tuđoj nesreći, bojimo se svoje sudbine
ima li dobrog čovjeka među nama?
čija smo djeca mi?
ne znamo
ne želimo znati
volimo se prije svega, slavimo sebe prije svega
jer nevjernici smo mi
zato se prepustimo, prepustimo se svemu
jer nevjernici smo mi
podignimo hramove, hramove lažnim bogovima
jer lažni su kao i mi

Marko Mustić

NOĆNA STVORENJA

Dan ulazi u svoju staru dob
Snaga već napušta tijelo
Svijetlo nas također napušta
Um polako gubi svoju bistrinu i snagu
Vladavina razuma dolazi do završetka
Sve žudnje našeg bića izviru iz srca
Naša nadahnuća traže svoj izlaz
Ne želimo više slušati, želimo se prepustiti
Prepustiti osjećajima kojih se pribojavamo
I za kojima žudimo
Demoni izlaze na površinu i započinju svoj ples
Ples skrivenog bića, zaogrnutom sjenom i okovanog moralom
Pijemo crno vino i hranimo se glazbom
Naša duša žudi za zemljom snova
Um postaje pozornica Žudnji, Strahu, Spoznaji i Upozorenju
Tu smo istinski svoji, to je naša domovina
u jednostavnosti svoje sobe mi bića noći skidamo maske otkrivajući svoja lica
Lica oštrih crta i hladnih očiju
Očiju ispunjenih željama
Očima koje iskazuju neuništivu volju
Volju prema moći - moći bez kraja!

Marko Mustić

RAT

Tuc, tuc -
tuc, tuc -
srca čuje
mi se ritam.
Tuc - tuc -
sve sporije kuca
okovano teškim
lancima.
Kriči, viče, jauče,
a nitko ga ne čuje,
krvari, nitko
ga ne vidi.
Tuc - tuc -
u crnoj noći
čuje se, odjekuje
usnulom crnom zemljom.
Tuc - tuc --
ono žaluje
obučeno u crninu.
Tuc -- tuc --
tuc --- tuc --- ...
Tuc, tuc,
tuc, tuc -
evo sreće mu!
Tuc, tuc;
tuc, tuc -
evo njegove obrane,
evo Boga milosrdnoga!

Tuc, tuc;
tuc; tuc -
evo drage njegove,
milog bića!
Tuc, tuc -
tuc, tuc -
naći će sreću,
put obraćenja svoga!
Tuc, tuc -
tuc - tuc -
kidaju se teški
okovi, pleše od radosti.
Tuc - tuc -
tuc - tuc -
umiruje se
nemirno srce.
Tuc - tuc -
tuc -- tuc -- ...

Josip Vdović

OTPOR

Kiša, tuče.
Grom puče.
Treba uzeti na nišan
oblake iz kojih pada kiša.
Ispaliti stotinu raketa i više
za
svaku
kap
dosadne
kiše.

Tomislav Smoljan

TERORIST

Smrt mu je blizu
kao zrak oko njeg,
živi u mraku, svijetlost ne pozna.
Jeza mu je prijatelj, zabrinut nije, baca kocke i smrti se smije.
Da li taj čovjek mučenik je bio, ili nikad život nije prepoznao?
Ratnik koji život ne cijeni nije ratnik nego grobar nijemi.
Ratnik koji život svoj baca i s njim drugog sretnijeg krade,
nije ratnik nego grobar nijemi.
O ratniče zašto ti srce šuti,
zašto ne progovoriš jezikom svoga roda!
Ili si hrabar, ti mačore crni,
kad možeš tek tako izaći pred Boga?

Tomislav Smoljan

PRAZNODUŠJE

Svjesno odlučih
toga ljetnog dana
da započnem bitku
koja i sad traje.
Piše li u Svitku
da Tvoj Zakon daje
izlječenje rana
kad uspjeh polučih?

Antun Lešić

DEČKI

I zvijezde koju godinu
već plaču
Prerano ste pošli u
visine
Bećarenja i osmjehe
duge
Pratili su svaki
korak. Vaš.
Prkosite hihotom
na slici
Raduju se kosti,
sakrivene.

Antun Lešić

Z I J.

Probudi me draga
Dok traje san
Probudi me draga prije svanuća
Kad nacrta mjesečina
Srebro iznad Gorice
Probudi me prije sna
Dok je još kamen kao meteor užaren od sunca
Da još jednom vidim
Kako se slijevaju zvijezde iznad jezera
Ko modra vilinska kosa
Kao nada u očima prosjaka
Probudi me
Jer
Dok spavam, dok sanjam
Živim
I pa(m)tim
Ako me jednom ne probudiš prije dana
i oba mi oka budu otvorena
i u zjenicama ničega
osim modrina
ni sjena, ni tvoga odraza
jer držim te iu gnijezdu ispod ramena,
u prekriženim rukama
Ne brini draga
Čekam te na početku sna
Na vrhu zagrebačkog nebodera

Zrinka Bušić

ZVONKU:

Ako raspe se san iz stisnutih šaka
Ako probode sunce
Tama mojih rešetaka,
Nek me nema
Ako se po mraku
između rebara
uvuče sumnja
umjesto ideala
Kao zmija u škrapu
I udarim kamenom na Boga,
Nek me nema
Ako me izjede čekanje,
Satre nadanje
Ako se slomim ko samotan val
Nasred nijemih stina,
Ako me zgazi tuđina
Iza ovih zidina
Ako zaboravim Tebe i Sebe
I odem utrtim putevima,
Tuđim tragovima,
To samo moja sjena
Podno hrasta nijema
Samo sjena drijema
Jer me više nema
Ako me zaboraviš Hrvatska,
Nek me nema, nek me nema

Zrinka Bušić

„TETA VERONIKA“

Kad bi se spomenik mogao dići
visoko gore sve do samog neba,
jedan od rijetkih bio bi i tvoj
jer su djela tvoja svjedok svega.
Bog ti je dao hrabrost i dušu
kakva se rijetko u čovjeku nađe.
Srce je tvoje otvoreno bilo
za bogate, siromašne, žedne i gladne.
Sedamdeset prve, u proljeće cvjetno,
bodrila si nevino suđene Hrvate;
Stotine im ručaka odnijela u zatvor,
svakodnevno molila da se sretno vrate.
Moj pokojni tata pričat je znao
da si mu bila druga mati.
Tebi u čast su meni ime dali,
jer kako drugačije ljubav uzvratit?!
Sad kad se život priveo kraju,
počivaj mirno na hrvatskoj grudi.
Anđeli neka te prate u raju,
s molitvom našom u svjetlosti budi.

Veronika Paradžik

MRAK

Mrak nije samo nedostatak svjetlosti.
Mrak je proždrljivo utočište
onih beznadnih.
Laž nije samo nedostatak istine.
Laž je kreativna sila, neprepoznata,
koja mnoge drži na životu.
Zalutaš li koje večeri
stepenicama čovječanstva,
uočiti ćeš:
I zlo je dobro
kada sudbina zaključa sva vrata
u kući koja gori.

Antonio Karlović

Časopis za kulturu, društvo i politiku Obnova financijski podupire Grad Zagreb.

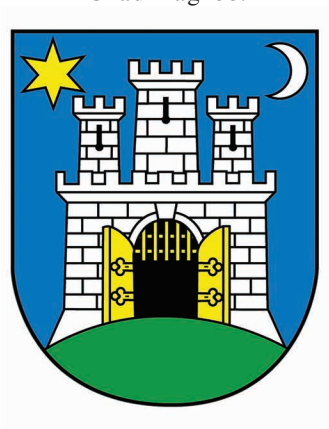

Stavovi i mišljenja u tekstovima i sadržajima pojedinih autora nisu nužno i stavovi uredništva, udruge i ostalih autora.